

การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องพระอโศกเศวตโพธิสัตว์ (กวนอิม)
ในพระพุทธศาสนาหายาน

พระมหาสมยศ อากาศุโศ (เสนาบุษ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๔๖
ISBN ๙๗๔-๙๗๕-๙๓๖-๘

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A CRITICAL STUDY OF THE CONCEPT OF AVALOKITEŚVARA
BODHISATTVA (KUAN YIN) IN MAHĀYĀNA BUDDHISM**

PERAMAHIA SOMYCS APAYUTTO (SENANUS)

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)**

**Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand**

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์
ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา

(พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโญ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระครูปลัดสุวัฒนจริยคุณ)

กรรมการ

(พระสุธีวรญาณ)

กรรมการ

(ผศ.ดร.ทวีวัฒน์ ปุณฺณาริวิวัฒน์)

กรรมการ

(ผศ.ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา)

กรรมการ

(ดร.จันทวิชฌน์ สิงห์พิศ เนตรนิมิตร)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตฺตโสภโณ)

ประธานกรรมการ

ผศ.ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา

กรรมการ

ดร.จันทวิชฌน์ สิงห์พิศ เนตรนิมิตร

กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์
(กวนอิม) ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผู้วิจัย : พระมหาสมยศ อาภาสุโข (สนามชู)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระสุริยวราวุธ (ณรงค์ จิตตโสภโณ) ป.ธ. ๘, พ.ม., พธ.บ., M.A., Ph.D.

: ศศ.ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิธยา ศ.บ. (โบราณคดี), M.A., Ph.D.

: ดร.จันทร์ฉานท์ สิงห์พิค เนตรนิมิตร์ ศศ.บ., ศศ.ม., อ.ม., Ph.D.

วันสำเร็จการศึกษา : ๓๑ มีนาคม ๒๕๔๖

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเรื่องพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งปรากฏในคัมภีร์มหาทานอินเดียและจีน การวิจัยในครั้งนี้มีความมุ่งหมายที่จะศึกษาพัฒนาการของหลักคำสอนเรื่องพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ที่เป็นผลมาจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอกพระพุทธศาสนา ศึกษาแนวทางปฏิบัติของพระโพธิสัตว์ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับหลักคำสอนที่สำคัญในพระพุทธศาสนาและศึกษาถึงความเชื่อและการตั้งความปรารถนาของเหล่าพุทธศาสนิกชนผู้ศรัทธาในพระโพธิสัตว์พระองค์นี้ ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อและความศรัทธาดังกล่าวกับพุทธปรัชญา

จากการศึกษาพบว่า แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทนี้มีพัฒนาการมาจากปัจจัยที่สำคัญหลายประการดังต่อไปนี้ : มาจากการพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงภายในสังคมพระพุทธศาสนาเอง อิทธิพลของศาสนาฮินดูที่แทรกซึมปะปนเข้ามา อิทธิพลของศาสนาและวัฒนธรรมเปอร์เซียรวมถึงอิทธิพลของศิลปกรรมกรีกโบราณด้วย

พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์เป็นตัวแทนของการแสดงคุณลักษณะของมหากรุณา ซึ่งหมายถึงความกรุณาอันยิ่งใหญ่ที่มีต่อมหาชน แนวความคิดนี้ไม่เพียงแต่มีความสัมพันธ์กับปณิธานและปฏิบัติที่จะบรรลुพุทธภาวะดังที่ราทราบกันเท่านั้น แต่ยังมีความสัมพันธ์กับหลักคำสอน

สำคัญในเรื่องศุภยธรรมด้วย ความว่างจากความยึดมั่นถือมั่นในยึดคา หลักศุภยธรรมเป็นการอธิบายสภาวะธรรมในลักษณะที่เป็นนามธรรม ส่วนปฏิปทาของพระโพธิสัตว์อันเต็มเปี่ยมด้วยความเมตตาและความเสียสละที่เป็นผลมาจากการประพฤติปฏิบัติจริง เป็นสิ่งที่ทำให้ศาสนที่เป็นนามธรรมแสดงออกมาให้ปรากฏเห็นเป็นรูปธรรม ซึ่งกิจทั้งปวงของพระโพธิสัตว์นี้เป็นการกระทำโดยปราศจากความยึดมั่นในยึดคาแล้วโดยสิ้นเชิง แนวทางนี้เองเป็นการยืนยันว่าหลักธรรมดังกล่าวในพระพุทธศาสนาสามารถทำให้เห็นเป็นรูปธรรมโดยปรากฏเป็นผลที่เป็นจริง

พิธีกรรมและการสักการบูชาพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์มีพื้นฐานมาจากพุทธปรัชญาและความศรัทธาเป็นหลัก ทั้งสองแนวทางนี้มีความเกี่ยวข้องกับความนับถือในลักษณะที่เป็นอเทวนิยมและเทวนิยม อธิริยคติในแนวคิดสินธุซึ่งเป็นการจงรักภักดีต่อเทพเจ้านั้นได้มีอิทธิพลต่อความเชื่อในมหาอำนาจยุคปลาย ดังนั้นจึงส่งผลให้ความศรัทธาแบบพาโคตเด่นในเรื่องพิธีกรรมและการสักการบูชา

พุทธศาสนิกชนชาวจีนเคารพนับถือพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์มานานแล้วดังปรากฏในบันทึกการเดินทางของพระถังซำจั๋งในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ แนวคิดเรื่องพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ในจีนสืบทอดมาจากแนวคิดของมหาอำนาจยุคปลาย ลัทธิในศาสนาฮินดู และวัฒนธรรมท้องถิ่นของจีนที่ผสมปนเปกันมา พุทธศาสนิกชนชาวจีนมีความนับถือพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์หรือพระกวนอิมในฐานะที่เป็นเทพเจ้าพระองค์หนึ่ง รวมถึงความเชื่อในเรื่องการอวตารปางต่าง ๆ ด้วย ความเชื่อดังกล่าวนี้น่าหนักมากกว่าที่จะนับถือในฐานะที่เป็นมนุษย์ผู้มุ่งมั่นที่จะบรรลุโพธิปรากฏการณ์ดังกล่าวก็เห็นเข้าเดียวกับความเชื่อในหมู่พุทธศาสนิกชนชาวไทยบางกลุ่ม

แม้ว่าหลักคำสอนที่ปรากฏในคัมภีร์มหายานและบทสวดมนต์เพื่อบูชาพระโพธิสัตว์ดังกล่าวจะมีความมุ่งหมายที่จะน้อมนำไปปฏิบัติตามแนวทางของพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ในด้านของการประพฤติปฏิบัติและด้านความเมตตา ความเสียสละเพื่อที่จะก้าวสู่ความหลุดพ้น แต่ในทางปฏิบัติพบว่า ความเชื่อในเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์กลับมีบทบาทและมีอิทธิพลเหนือกว่าความสนใจในด้านปฏิบัติและความเข้าใจในพุทธปรัชญา

Thesis Title : A Critical Study of The Concept of Avalokiteśvara Bodhisattva
 (Kuan Yin) in Mahāyāna Buddhism
Researcher : Phramaha Somyos Aphayutto (Senanus)
Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)
Thesis Supervisory Committee :
 : Ven. Phra Sudhivarayan (Narong Cittasobhano) Pali.viii, B.A., M.A., Ph.D.
 : Asst. Prof. Dr. Chirapat Prapandvidya, B.A., M.A., Ph.D.
 : Dr. Chandarajanand Singhadat Netmimit, B.A., M.A., M.A., Ph.D.

Date of Graduation : March 31, 2003

ABSTRACT

The purpose of this thesis is to study Avalokiteśvara Bodhisattva in Mahāyāna Buddhism as found in the Indian and Chinese texts. The study aims at finding development of this Bodhisattva doctrine from causes inside and outside Buddhism, studying the line of conduct in connection with the main principle, the belief and the fundamental objectives of followers and their relationship with Buddhist philosophy and faith.

To conclude the thesis, the Bodhisattva concept in Mahāyāna Buddhism grows up from the main factors as follows: the natural tendencies of development within the Buddhist society, the influence of Hinduism, the influence of Persian religion and culture, and the influence of Greek art.

Avalokiteśvara Bodhisattva is representative of the philosophical character of Mahāgaruṇā (the great compassion for mankind). This concept is not only relative to the resolution and cultivation to the Buddhahood as we known, but it is also relevant to the

doctrine of "Śūnyatā" (emptiness from attachment of *self* or *ego-belief*). The principle of "Śūnyatā" describes the natural condition in the mode of subjectiveness. While the objectification emerges from the Bodhisattva way of life with benevolence, entirely crossed the egoism out. This path embodies the principle in a proven way.

Rituals and worship are based on both Buddhist philosophy and faith. "Bhakti" cult in Hindu way of thinking exerts an influence on the belief in the later Indian Mahāyāna. Then, faith is made effect to be prominent in sacredness.

The Chinese equivalent of the form of Avalokiteśvara appeared first in Yuan Chwang's writings in the twelfth Buddhist century. Derived from the later Indian Buddhist way Hindu cult and local culture in China, Chinese Buddhists have regard for Avalokiteśvara Bodhisattva or Kuan Yin as one of deities with reincarnation more than a sentient being seeking for perfect wisdom. This phenomenon is the same as the belief of certain Thai Buddhist groups.

Although the doctrines in the scriptures and "mantras" are undertaken for the purpose of inducing in one own's mind and conducting following the way of Avalokiteśvara Bodhisattva, in practice the belief in a wonder miracle has power over the philosophical conduct.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยดี โดยความเมตตาอนุเคราะห์จากบุคคลหลายท่านที่ได้ให้คำแนะนำ ชี้แนะแนวทางในการค้นคว้าวิจัย ซึ่งผู้วิจัยแสดงความขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอกราบขอบพระคุณ พระสุธีรญาณ ประธานกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ พระคณาจารย์ชั้นธรรมสมาธิวัตร (ชั้นเอก) เจ้าอาวาสวัดโพธิ์แมนคุณาราม เจ้าคณะใหญ่หนกลาง ที่ช่วยเหลือชี้แนะแนวทางในการวิจัยด้วยความเมตตาอนุเคราะห์ในครั้งนี้

ขอกราบขอบพระคุณพระครูศาสนกิจโสภณ เจ้าอาวาสวัดเพลง พระมหาเส็น าสีรูปญ โย ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเพลง ผู้ปกครองและให้ที่พักพิงแก่ผู้วิจัย พระครูกิตติสารนิยุต เจ้าอาวาสวัดปลาขน จังหวัดสุโขทัย พระอุปัชฌาย์ พระครูศรีกาญจนารักษ์ เจ้าอาวาสวัดเขวง จินดาราม จังหวัดกาญจนบุรี กัลยาณมิตรของข้าพเจ้า ขอบขอบคุณพระสันติ อภิรักษ์โม กัลยาณมิตรที่คอยให้ความช่วยเหลือ พระครูใบฎีกาสันัน พชรฤโช ที่ให้คำแนะนำด้านข้อมูลและให้กำลังใจเป็นอย่างดี

ขอเจริญพรขอบพระคุณ ผศ.ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และดร.จันทร์จันทน์ สิงห์หัด เนตรนิมิตร กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้แนะนำตรวจสอบแก้ไขงานวิจัยจนสำเร็จลงได้ด้วยดี

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้คงจะสำเร็จไม่ได้เลยหากไม่ได้รับการสนับสนุนด้านข้อมูลอันเป็นประโยชน์ ผู้วิจัยต้องขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ประจำห้องสมุด-หอสมุดทุกแห่งที่ได้เข้าไปใช้บริการ รวมถึงท่านผู้เป็นเจ้าผลงานวิชาการอันทรงคุณค่าทุกท่านที่ผู้วิจัยได้นำมาประกอบงานวิจัยฉบับนี้

ขอเจริญพรอนุโมทนา เจ้าภาพที่อวยทุนการศึกษามีดังนี้ กำนันบุญช่วย-คุณบุญเรือน หูลีสินากร จำนวน ๑๐,๐๐๐ บาท คุณบุญส่ง คงทน จำนวน ๓,๐๐๐ บาท คุณศิริเพ็ญ จำเริญ จำนวน ๒,๐๐๐ บาท คุณสมศรี - คุณศิริวรรณ ใจดีอภรณ์ จำนวน ๑,๓๒๐ บาท

ขอเจริญพรขอบพระคุณ บิดามารดาผู้ให้ชีวิตและเป็นกำลังใจให้แก่ผู้วิจัยเสมอมา และขอบพระคุณเพื่อนสนิทมิตรสหายทั้งหลายที่ได้ให้กำลังใจแก่กันและกันในการทำวิจัยครั้งนี้จนสำเร็จได้ด้วยดี

พระมหาสมเดช อภาตุคโค (เสนาบุญ)

๓๑ มีนาคม ๒๕๔๖

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(ก)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(ก)
กิตติกรรมประกาศ	(ง)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(จ)

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๕
๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในกาวิจัย	๖
๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๘
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๘

บทที่ ๒ ภูมิหลังนหาทานและความสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์

๒.๑ กำเนิดนหาทานในอินเดีย	๑๑
๒.๒ ความหมายของพระโพธิสัตว์	๑๔
๒.๓ พัฒนาการของแนวความคิดเรื่องพระ โพธิสัตว์นหาทานอินเดีย	๒๐
๒.๔ ความหมายของคำว่านหาทาน	๒๕
๒.๕ หลักศรียา	๓๒
๒.๖ หลักธรรมสำคัญของพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนาเมนหาทาน	๓๕
๒.๖.๑ ปณียาน ๔	๓๖
๒.๖.๒ บารมี ๖	๓๖
๒.๖.๓ อัปปมัญญา ๔ หรือพรหมวิหาร ๔	๓๗
๒.๖.๔ หลักการ ๓ อย่าง	๓๘
๒.๗ ทศภูมิของพระโพธิสัตว์	๓๙
๒.๘ ตึกขาบทพระโพธิสัตว์	๔๐

บทที่ ๓ พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ (พระกวนอิม)

๓.๑ พระโพธิสัตว์มหายานในประเทศไทย	๔๕
๓.๒ จุดเด่นพระโพธิสัตว์มหายาน	๕๐
๓.๓ ประเภทของพระโพธิสัตว์	๕๓
๓.๔ พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ที่ปรากฏในกัมภีร์ต่าง ๆ	๕๖
๓.๕ การจำแนกพระนามของพระอวโลกิเตศวร	๖๕
๓.๖ พระโพธิสัตว์กับดินแดนสุขาวิ	๖๘
๓.๗ จุดมการณ์พระโพธิสัตว์กับหลักคุณธรรม	๗๕

บทที่ ๔ ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อที่มีต่อพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์

๔.๑ บทบาทของพระอวโลกิเตศวรที่มีต่อสัตว์โลก	๘๔
๔.๒ การประพาศธรรมตามแบบพระโพธิสัตว์	๘๘
๔.๒.๑ การวิภยาศีล	๘๙
๔.๒.๒ การกินเจ	๙๑
๔.๓ ความเชื่อในการบูชาพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์	๑๐๒
๔.๔ ความเชื่อในพระรูปร่างต่าง ๆ ที่สำคัญของพระอวโลกิเตศวร	๑๑๖
๔.๕ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรในประเทศไทย	๑๑๘

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๒๖
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๓๔

บรรณานุกรม	๑๓๕
ภาคผนวก ก.	๑๔๑
- บทสัมภาษณ์	๑๔๒
ภาคผนวก ข.	๑๕๐
- รูปภาพ	๑๕๑
ประวัติผู้วิจัย	๑๕๘

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อที่ใช้ในวิธานนิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๑๕ เรียบเรียงตามลำดับคัมภีร์ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มท. (ไทย) = พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ป. (ไทย) = พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย)

ม.ญ. (ไทย) = พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปิณณาสก์ (ภาษาไทย)

ม.ม. (ไทย) = พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปิณณาสก์ (ภาษาไทย)

ส.ข. (ไทย) = พระสุตตันตปิฎก สังฆุตตนิภาย จันทรวารวรรค (ภาษาไทย)

อ.จ.จตุกก. (ไทย) = พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)

การใช้หมายเลขย่อ

การใช้สัญลักษณ์ย่อในพระไตรปิฎกจะแจ้ง เล่ม/ข้อ/หน้า ดังตัวอย่าง วิ.มท. (ไทย) ๑/๔๐๕/๔๔๑ หมายถึง พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภาษาไทย พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑ ข้อที่ ๔๐๕ หน้า ๔๔๑

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระอวโลกิเตศวรเป็นพระโพธิสัตว์แห่งพระพุทธศาสนาพุทธนิกายมหายาน ที่ได้รับการเคารพสักการะบูชาอย่างกว้างขวาง เพราะเป็นพระโพธิสัตว์ที่มีความเมตตากรุณาต่อสัตว์โลกเป็นอันมาก ความเชื่อที่ปรากฏในคัมภีร์มหายาน พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรนั้นสามารถนิยามภาพเพื่อที่จะไปโปรดสัตว์ในภพภูมิต่าง ๆ มิใช่เพียงแค่มนุษย์เท่านั้น เช่น นิรมาณกายเป็นนาคไปโปรดนาคที่โลกนาถ นิรมาณกายเป็นเทพไปโปรดเทพยดาสวรรค์ เป็นต้น ยิ่งกว่านั้นพระโพธิสัตว์องค์นี้ยังสามารถช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ภัยต่าง ๆ ได้อีกมากมาย มี อักคิย อุตกคิย และโจรภัย เป็นต้น การขอให้พระองค์ช่วยเหลือให้พ้นจากภัยนั้น ไม่ยากเลย เพียงแค่ระลึกถึงหรือออกนามของพระองค์เท่านั้น พระองค์ก็จะมาช่วยเหลือทันที นอกจากนี้หากหญิงใดปรารถนาจะได้บุตรหญิงชาย เมื่อสรวเสริญนามของพระองค์ก็จะได้บุตรความสมความปรารถนา พระองค์มีกัปรทานพรตามคำขอของสาธุชน

ความเชื่อของมหายานอินเดียในยุคหลัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๘ เป็นต้นไป ซึ่งเป็นยุคที่คติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์เข้ามาอิทธิพลต่อแนวความคิดของมหายานเป็นอย่างมาก ดังนั้นความเชื่อเรื่องเทพและอำนาจศักดิ์สิทธิ์แห่งเทพตลอดจนการแบ่งภาคหรือการอวตาร (Reincarnation) ของเทพจึงเข้ามาผสมปนเปในความเชื่อของมหายาน พระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าจึงกลายเป็นคำฐานะอย่างเทพศักดิ์สิทธิ์ที่ให้ความคุ้มครองและดลบันดาลความเป็นไปให้กับมนุษย์ ดังนั้นความเชื่อที่ว่า พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรแห่งจึงมีพระสัมมาธรรมวิद्याพุทธแบ่งภาคมาเพื่อโปรดสรรพสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์ จึงกลายเป็นเรื่องราวของอิทธิฤทธิ์ปาฏิหารย์ พระอวโลกิเตศวรมีพระเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์อย่างนี้ เพราะพระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีเพื่อที่จะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ความปรารถนาของพระองค์ก็คือ ดรวาใดที่สรรพสัตว์ยังมีความทุกข์โศกอยู่ พระองค์ก็จะไม่ขอเข้าสู่พุทธภูมิ พระองค์จะขอเข้าสู่พุทธภูมิเป็น

องค์สุดท้ายหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ พระองค์ได้รับรฤโทธิญาณเมื่อครั้งแล้ว แต่ด้วยพระเมตตา กรุณาอันยิ่งใหญ่สุดประมาณ จึงทรงแบ่งภาคหรืออวตารมาเป็นพระโพธิสัตว์กวนอิม

พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ เป็นพระโพธิสัตว์ที่สูงกว่าพระโพธิสัตว์ชั้นสามัญอื่น ๆ เกิดเพื่อชดเชยขาดเสียเท่านั้นที่จะได้ตัวสัตว์เป็นพระพุทธรูปเจ้าหลังจากที่พระอมิตาภะพุทธรูปเจ้า ประดิษฐานแล้ว เป็นพระพุทธรูปเจ้าสืบต่อจากพระอมิตาภะพุทธรูปเจ้าที่จุฬามณีพุทธเกษตร ดังที่ปรากฏ อยู่ในคัมภีร์กฎมณเฑียรบาล และในคัมภีร์อมิตายุทธสูตรกล่าวไว้ว่า พระอวโลกิเตศวรเป็นอัครสาวกเบื้องขวาของพระอมิตาภะพุทธรูปเจ้า คอยช่วยเหลือในการโปรดสรรพสัตว์ เพราะพระองค์เป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลาย ส่วนในคัมภีร์พุทธาวตังสกลหาโวไยสูตรกล่าวถึงเรื่องราวที่ประทับของพระอวโลกิเตศวรอยู่ระหว่างทะเลชื่อว่า โฉดะ ซึ่งมีเรื่องเล่าขานเป็นตำนานผสมกับความเชื่อสืบเนื่องกันมา รวมทั้งมีวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้ามาผสมเรื่องราวกับสถานที่ที่มีอยู่จริง ทำให้เกิดเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาอย่างสมจริง ซึ่งความตำนานเล่าว่า ราวศตวรรษที่ ๑๐ มีพระสงฆ์ชาวญี่ปุ่นรูปหนึ่งได้มาศึกษาพระธรรมที่ประเทศจีน คอยเดินทางกลับได้อัญเชิญพระรูปของพระอวโลกิเตศวรไปไว้ด้วย แต่ถูกคลื่นทะเลพัดจนต้องขึ้น ไปพักแรมที่เกาะบิวจิม ซึ่งเป็นเกาะหนึ่งในจำนวนหมู่เกาะจิวกุ้งเค้ของจีน แล้วสร้างที่พักขึ้นเพื่อประดิษฐานพระรูปของพระโพธิสัตว์ที่ตนนำมา ต่อมาเมื่อประชาชนมาเคารพสักการบูชากันอย่างมากมาย เกาะนี้ก็เลยถูกเปลี่ยนชื่อเรียกว่า โปดะ ตามจีนเรียกว่า ไทท้อจิว กลายเป็นเกาะศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นหนึ่งในสี่ของปูนิยสถานที่สำคัญของจีน ในประเทศจีนเรียกว่า ฮี้ไต้เมี่ยวจิว แปลว่า ภูเขาอันมีชื่อ ๔ แห่ง คือ

๑. ภูเขาโหวงไห้ อยู่ในมณฑลจีนซึ่งเป็นสถานศักดิ์สิทธิ์ของพระโพธิสัตว์มัญจุรี
๒. ภูเขาเอ๋อไบ้ อยู่ในมณฑลเสฉวนเป็นสถานศักดิ์สิทธิ์ของพระโพธิสัตว์กวนอิม
๓. ภูเขาไทท้อ อยู่ในมณฑลฮกเก้งเป็นสถานศักดิ์สิทธิ์ของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร
๔. ภูเขาเกิมเล้ง อยู่ในมณฑลฮกเก้งเป็นสถานศักดิ์สิทธิ์ของพระกนิษฐาโพธิสัตว์*

รูปลักษณะพระอวโลกิเตศวรหรือพระโพธิสัตว์กวนอิมตามที่เข้าใจกันโดยทั่วไปในปัจจุบัน เป็นเทพหญิงหรือชายกันแน่ แต่ความจริงรูปเทพหญิงนี้เป็นเพียงนิมิตมาภาดหนึ่งของพระองค์เท่านั้น หากเป็นเทพหญิงแท้จริงไหม? ค้นประวัติเดิมจากอินเดียแหล่งกำเนิดพระโพธิสัตว์

*เสถียร โพธิ์นันทะ, ศศิธรรม - ศศิธรรม (กรุงเทพฯ: บรรณาการ, ๒๕๑๐), หน้า ๑๕๒.

*เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๓.

จากหลักฐานที่พบล้วนมีรูปปั้นเป็นรูปทรงเครื่องสง่าอย่างกษัตริย์ ตามบันทึกของพระภิกษุเหียนจิ่ง พระภิกษุจีนที่นำพระโคธูปฤๅษะพุทธศาสนาเถรวาทจากอินเดียสู่จีน ได้บันทึกถึงพระโพธิสัตว์ไว้ว่า มีรูปลักษณะอย่างบุรุษ เมื่อเข้ามาอยู่ในประเทศจีนระยะแรก ๆ เช่น สมัยราชวงศ์ถัง ราชวงศ์ซ้อง ภาพวาดหรือรูปปั้นพระโพธิสัตว์พระองค์นี้ก็มีลักษณะเป็นบุรุษทั้งสิ้นเช่นเดียวกับที่อินเดีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๐

ต่อมาในราชวงศ์ซ่ง ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ พุทธศาสนิกจีนได้สถาปนาพระนางเมี่ยวซ่านหรือเมี่ยวซันซึ่งเป็นพระธิดาของกษัตริย์เมี่ยวจวงขึ้นเป็นพระกวนอิม ด้วยคุณธรรมต่าง ๆ ที่เป็นคนดีให้ความเมตตาช่วยเหลือประชาชน ชาวจีนในยุคนั้นจึงพร้อมใจกันเทอดทูนพระนางเมี่ยวซันให้เป็นพระโพธิสัตว์กวนอิม เป็นสตรีเพศและเป็นแบบอย่างสัญลักษณ์ของความอ่อนโยน ความเมตตาและกลายเป็นพระโพธิสัตว์กวนอิมจึงปรากฏในรูปลักษณะสตรีเพศตั้งแต่บัดนั้นมา

ในคัมภีร์สังฆธรรมปิฎกที่สุตเรศก็กล่าวเอาไว้ว่า เป็นการนิรมายกายภาคหนึ่งของพระอวโลกิเตศวรเท่านั้น ต่อมาภายหลังมีการสร้างเป็นรูปสตรีมากขึ้น สาเหตุอาจมาจากเป็นพศมารดาซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงออกถึงความรักความเมตตาปรานีได้อย่างลึกซึ้งกว่าพศชายก็เป็นได้ด้วยความเมตตากรุณาที่พระองค์มีต่อมวลสรรพสัตว์

พระนามของพระองค์มีการกล่าวขานต่างกันมากมาย พระอวโลกิเตศวรนั้นพระนามเดิมเป็นภาษาสันสกฤต ครั้นพระพุทธศาสนาเถรวาทเผยแผ่มาถึงประเทศจีน^๔ พระกุนารจีฟเถระจึงแปลคำว่า อวโลกิเตศวร เป็น กวน **จี** อิม แต่คำว่า “**จี**” ไปพ้องกับพระนามของพระเจ้าถังให้จงฮ่องเต้ อันทรงพระนามเดิมว่า “หลี่ ชีหมิง” จึงละคำว่า “จี” เรียกแต่กวางอิมหรือกวนอิม ส่วนพระถังซำจั๋ง (เฮียนจิ่ง) แปลโดยตีความคำสันสกฤตว่าหมายถึง ผู้ฟังโดยอิสระ จึงได้พระนามว่า “กวนจื่อโจ้” แต่ไม่คงมีผู้นิยมเรียก ในประเทศจีนนั้นเรียกพระองค์ว่า กวนอิม หรือกวนอิมค่อสัก ซึ่งเป็นภาษาจีนแต้จิ๋ว ส่วนจีนกลางเรียก “กวนอิน” เกาหลีเรียกว่า “กวนเสียม” ญี่ปุ่นเรียกว่า “เคนเมโรสึหรือเคนเมโรจิคุ” ญวนเรียกว่า “กวางคิอ่ายไปค้ำกหรือกวนอาน” ญี่ปุ่นเรียกว่า

^๔จอห์น ไบรลฟอร์ด, เมฆอุษมาโพธิสัตว์และกุนลานิหารกวนอิม, เวียดนามโดย สัมพันธ์
ก้องสมุทร (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓๔.

^๕สถาบันแห่งนานาไท และรวมเกอติ ก็นอว, ขาวมีพระโพธิสัตว์กวนอิม, พิมพ์ครั้งที่ ๒,
(กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธรรมใจ, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒.

“กรัณนอนโบสถ์สุ ซึ่งกลายเสียงมาเป็น “คนนอน” ส่วนประเทศไทยเรียกว่า “พระอวโลกิเตศวร หรือพระโพธิสัตว์กวนอิม”

พระพุทธรูปสามหาณานั้น มีหลักการสูงสุดอยู่ที่การบรรลุพุทธภูมิ ผู้ที่จะบรรลุพุทธภูมิได้นั้นต้องมีโพธิจิต คือการตั้งใจปรารถนาเข้าถึงพุทธภูมิด้วยการบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์

การมุ่งเน้นบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์นี้ ฝ่ายเถรวาทกับมหายานเริ่มแยกแยะต่างกัน แม้ทั้งสองนิกายจะมีจุดหมายปลายทางขั้นสุดท้ายเหมือนกันก็ตาม แต่อุดมคติในการดำเนินงานมีข้อแตกต่างกันออกไป โดยฝ่ายเถรวาทจะมุ่งการปฏิบัติที่ตนเองก่อนแล้วค่อยสอนผู้อื่นทีหลัง ส่วนมหายานกลับวางอุดมคติสูงใจไว้ว่า จะต้องบำเพ็ญเพื่อผู้อื่น โดยมีปณิธานว่าจะช่วยสรรพสัตว์ให้ข้ามพ้นจากโอฆสงสารจนหมดสิ้นเสียก่อน แล้วตนเองจึงจะบรรลุธรรมเป็นคนสุดท้าย การปฏิบัติธรรมในเบื้องต้นของมหายานคือ เรื่องเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ โดยอรรถาธิบายตามศัพท์ว่า ผู้ซึ่งอยู่ใต้อาสนะ ผู้ที่จะเข้าถึงพุทธภาวะ ผู้จะศรีสวัสดิ์เป็นพระในวันข้างหน้า บุคคลสามารถเป็นพระโพธิสัตว์ได้ด้วยกับทุกคน ไม่ว่าผู้ครองเรือนหรือบรรพชิต หากได้ตั้งปณิธานมุ่งมั่นจะกระทำความดีต่อสรรพสัตว์ ปณิธานนั้นมหายานถือว่า เป็นบันไดทางเดียวที่จะนำไปสู่ความเป็นพระโพธิสัตว์ได้ เป็นธรรมที่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายจะต้องมีไว้ประจำใจเพื่อที่จะเป็นแนวทางในการปฏิบัติตน เพื่อมุ่งสู่ความบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้า

ความสำคัญของปัญหาประการแรกคือ พระพุทธรูปสามหาณามีวิวัฒนาการมาจาก ๔๘ นิกายเป็นหลัก และต่อมาก็มีการคัดแปลงปรับปรุงแก้ไขพระธรรมวินัยให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของสังคมในยุคสมัยนั้น ๆ โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์และอุดมคติ อุดมคติมหายานคือ การบรรลุพุทธภูมิ และผู้ที่จะบรรลุพุทธภูมิต้องบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ ดังเช่นพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ เป็นต้น

ความสำคัญประการที่สองคือ พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ ได้ฝึกฝนบำเพ็ญตนสมบุรณ์แล้ว แต่ยังไม่ได้เข้าสู่พุทธภูมิ พระองค์ทรงมีเมตตาต่อสัตว์โลก จึงมีการนิรมายกายต่าง ๆ เพื่อที่จะไป

^๑ เสฐียร พันธงวิม, **พุทธศาสนมหายาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มหาลุสการณธรรมวิทยายาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๒๔.

^๒ เสฐียร โพรหมินท. **ปรัชญามหายาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: บรรณการ, ๒๕๒๒), หน้า ๓๔.

โปรดสัตว์เหล่านั้นให้พ้นจากทุกข์ให้หมดสิ้นเสียก่อน โดยที่พระองค์จะขอเจ้าสุทฺธมฺมเป็นคนที่สุดท้าย

ความสำคัญประการสุดท้าย พุทธศาสนิกชนของมหานิกายมีความเชื่อในพระอวโลกิเตศวรว่า พระองค์สามารถช่วยเหลือให้สรรพสัตว์ทั้งหลายให้พ้นจากทุกข์ได้จริง จึงมีการปฏิบัติต่อพระองค์ต่าง ๆ มากมาย เช่น การสวดมนต์สรรเสริญพระคุณพระเถระเชื่อว่าได้ไปเกิดสุขชาติพุทธเกษตร และจะได้รับบุญกุศลในลำดับต่อไป ซึ่งเป็นการบรรลุคุณธรรมสูงสุดด้วยศรัทธาเป็นหลัก

ดังนั้น การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาวិเคราะห์แนวความคิดเรื่องพระอวโลกิเตศวรหรือพระโพธิสัตว์กวนอิม ซึ่งปรากฏอยู่ในคัมภีร์มหายานต่าง ๆ ที่ได้กล่าวถึงพระโพธิสัตว์องค์นี้ว่า พระองค์มีพระทัยประกอบด้วยพระมหากรุณา เสด็จเที่ยวโปรดสรรพสัตว์ทั้งหลายทุกถ้วนหน้าให้พ้นจากทุกข์ ด้วยการนิรมายกายต่าง ๆ จนเป็นที่นับถือสักการะของเหล่าพุทธศาสนิกมากมาย เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องตามหลักการบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ของพระพุทธรูปมหานิกาย

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดความเป็นมาของพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ (กวนอิม)
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาวิเคราะห์การนิรมายกายของพระอวโลกิเตศวร โพธิสัตว์
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์การดำเนินชีวิตตามแบบพระ โพธิสัตว์ของพระพุทธรูปมหานิกาย
- ๑.๒.๔ เพื่อศึกษาวิเคราะห์พิธีกรรมต่าง ๆ และความเชื่อที่เหล่าพุทธศาสนิกมีต่อพระอวโลกิเตศวร

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

- ๑.๓.๑ ศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดของพระอวโลกิเตศวรที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์มหายานอินเดีย ในงานวิจัยเรื่องนี้ใช้คัมภีร์สังฆมปิณฑชริกสูตร และคัมภีร์สุชาวตีวาทสูตรเป็นหลัก

๑.๓.๒ เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักการดำเนินชีวิตตามอุดมการณ์ของพระโพธิสัตว์ของฝ่ายมหาธาน

๑.๓.๓ ศึกษาวิเคราะห์ปริกรรมต่าง ๆ และความเชื่อของเหล่าพุทธศาสนิกมหายานที่มีต่อพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

แนวความคิด หมายถึง ทักษะ, ความนึกคิด, ความเห็น, แนวคิด, มโนคติ, ความรู้สึก, ความทรงจำ, ความคิด, ความเข้าใจ ในที่นี้ผู้วิจัยหมายถึง ความคิดเห็น หรือความเข้าใจ

มหาธาน หมายถึง ฐานใหญ่, ชื่อเรียกพระพุทธรูปศาสนา นิกายที่มีผู้นับถือมากในประเทศฝ่ายเหนือของทวีปเอเชีย เช่น จีน เกาหลี ญี่ปุ่น และมองโกเลีย บางทีเรียก **อูรนิกา** (นิกายฝ่ายเหนือ) บ้าง **อาจิวิยา** (ลัทธิของอาจารย์) บ้าง เป็นคู่กับนิกายใต้ (ทิเบตนิกา) คือ **เถรวาท** ที่ฝ่ายมหาธานเรียกว่า **หีนยาน** อย่างที่นับถืออยู่ในประเทศไทยและลังกา เป็นต้น^๑

พระโพธิสัตว์ หมายถึง ผู้เกี่ยวข้องอยู่ในโพธิญาณ คือผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต

กวนอิม หมายถึง พระโพธิสัตว์องค์หนึ่ง ในพระพุทธรูปนามหายาน ซึ่งเป็นองค์เดียวกับพระอวโลกิเตศวรของอินเดีย แต่เมื่อพระพุทธรูปนามหายานมาถึงประเทศจีน พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรจึงกลายเป็นภาพลักษณะอยู่ในเพศหญิง พระกวนอิมเพี้ยนเป็นกวนอิน และกวนอิน แล้วแต่ภูมิภาคเป็นสำเนียงของชาวจีน ญี่ปุ่นเรียกว่า กวันมอน และเป็นที่นับถือของชาวจีนยิ่งกว่าพระโพธิสัตว์องค์อื่น

นิรมานกาย หมายถึง พระกายที่เนรมิตเปลี่ยนแปลงไปได้ต่าง ๆ ตามสภาพของสังขาร คือ ร่างกายของพระพุทธเจ้า เช่น พระศรีศากยมุนีพุทธเจ้า ผู้เสด็จที่อวตารลงสรรพสัตว์ และเสด็จดับขันธปรินิพพานเมื่อพระชนมายุได้ ๘๐ พรรษา

โพธิจิต คือ การตั้งจิตปรารถนาพุทธภูมิ ผู้ที่จะบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าได้ต้องบำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่นตามหลักมหายาน ๔ และการบำเพ็ญบารมีเป็นสำคัญ

พุทธภูมิ หมายถึง ที่อยู่หรือตำแหน่งพระพุทธเจ้า

^๑พระเทพเวที (ประยุตต์ ปุสฺสโก), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯพหามาร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๒๒๒-๒๓.

๑.๕ บททบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จันทวันนันทน์ สิงห์หัตถ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานอินเดีย : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสูตร พระอภิธรรม และคัมภีร์คาวสุตฺร” พบว่า พระพุทธศาสนามหายานได้มีการปรับปรุงคำสอนด้วยสาเหตุหลายประการ ซึ่งเป็นวิธีการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในการปฏิรูปนั้นเป็นไปใน ๒ ลักษณะ คือ ปฏิรูปตามแนวพุทธจริมฐาน โดยเน้นถึงศรัทธาและอนุโสมตามความความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางสังคมเป็นหลัก และตามแนวธรรมจริมฐาน คือเมื่อบัญญัติทางพุทธจริมฐานขึ้นแล้ว ก็ต้องมีให้มีปญญาแก้หาหรือเลื่อนขั้นสู่ปญญา คัมภีร์มหายานมีการแต่งแก้ไขคิดแปลงหรือขยายความ บางทีแต่งพระสูตรขึ้นใหม่ แต่ก็ยังรักษาหลักธรรมสำคัญเอาไว้ ปุจฉาอย่างหวังความช่วยเหลือจากศาสนาให้มาคุ้มครอง ช่วยให้บรรลุถึงที่ตั้งการณ์ มหายานก็ได้คิดแปลงอนุโสมตามความต้องการ เช่น การบรรลุพุทธภูมิ คือมีการปฏิบัติให้ให้เป็นพระโพธิสัตว์เสียก่อน ซึ่งเป็นอุบายชำระจิตให้บริสุทธิ์ และมีการบำเพ็ญบารมีหลาย ๆ อย่าง มีเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ เมื่อบุคคลมีทุกขต้องการความช่วยเหลือ แทนที่จะกราบไว้พระเจ้าต่าง ๆ ในศาสนาพราหมณ์ ก็เปลี่ยนมากราบไหว้บูชาพระโพธิสัตว์ผู้ให้ช่วยเหลือ เนื่องจากพระโพธิสัตว์มีเมตตากรุณาไม่มีที่สิ้นสุด และพระสูตรต่าง ๆ ที่แต่งขึ้นอีกมากมายที่มีเรื่องราวเป็นอิทธิปาฏิหาริย์ ที่เกี่ยวกับการโปรดสัตว์ของพระโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นไปตามแนวพุทธจริมฐาน ส่วนธรรมจริมฐาน ได้มีพระคณาจารย์ต่างๆ ได้แต่งหลักปรัชญาเอาไว้มากมาย เช่น พระนาคปจฺจนได้้นำเรื่องศูนยตามอริยาบในแนวทางใหม่โดยสัมพันธ์กับหลักทางสายกลางในพระพุทธศาสนาทุกต้น เน้นการอริยาบในเชิงปรัชญา คุณความดีโพธิสัตว์เป็นการนำแนวคิดเรื่องศูนยมาแสดงให้ปรากฏเห็นเป็นรูปธรรม^๖

ประพนธ์ อัครวิรุฬการ ได้ทำการศึกษาค้นคว้าเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน” จากการศึกษาพบว่า พระพุทธศาสนามหายานได้มีการยกเอาโพธิของพระพุทธเจ้าขึ้นเหนือกว่าของพระอรหันต์ รวมทั้งได้เกิดการเน้นเรื่องของความกรุณาและการหลุดพ้นด้วยวิธีทางศรัทธา จึงทำให้พระโพธิสัตว์กลายเป็นอุดมคติของพระพุทธศาสนาแทนการมุ่งเป็นพระอรหันต์ พระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ กลายเป็นผู้มีอนิหิต

^๖ จันทวันนันทน์ สิงห์หัตถ์, “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานอินเดีย : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสูตร พระอภิธรรม และคัมภีร์คาวสุตฺร”, วิชานิตยสารปริญญา อักษรทศพรทบทวนจิต, (ฉบับจิตวิทยาฉบับ : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๘), หน้า ๒๑ - ๒๒.

เหนือโลก และได้รับการเคารพบูชาในฐานะเป็นเทพเจ้าเป็นที่ตั้งของศรัทธา และเป็นผู้ที่เต็มไปด้วย
ความกรุณา การเน้นความกรุณาทำให้เกิดการพัฒนาลักษณะของพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็น
บุคคลาธิฐานทางนามธรรม เช่น พระอวโลกิเตศวร ให้มีลักษณะและพระอำนามาขึ้น และเมื่อ
กล่าวในประเด็นสุดท้าย พระอวโลกิเตศวรก็เป็นผู้ได้รับบรรลุนิพพานแล้ว”

ประโยชน์ สังกลีน ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า : ศึกษาเปรียบเทียบ
แนวความคิดในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน” พบว่า พระอวโลกิเตศวร เป็นนามโพธิสัตว์
เกิดแต่ก่อนกาลแห่งพระศากยบุद्धเจ้า ได้รับรพุทธภูมิที่อัครวิสูตรแล้ว แต่ด้วยอหังการความกรุณา
ในสรรพสัตว์ทรงดำรงอยู่เพื่อโปรดสรรพสัตว์โลกต่อไปไม่เสด็จเข้าสู่พระนิพพาน จึงเป็น
พระโพธิสัตว์องค์สำคัญที่มีชื่อเสียงองค์หนึ่งในแถบประเทศทวีปเอเชียและเป็นที่ยึดมั่นทั่วไปใน
ฝ่ายมหายาน คุณธรรมพิเศษของพระองค์คือมหากรุณา พระองค์จะจุติลงมาในโลกมนุษย์เป็นครั้ง
คราวเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ และเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในปางเพศหญิงเรียกว่า
กวนอิมโพธิสัตว์”

เสถียร โพธิ์นันทะ ได้แปลและรวบรวมเรียบเรียงไว้ในหนังสือ “ปรัชญามหายาน”
พบว่า พระพุทธศาสนามหายานนั้นถือว่า การปฏิบัติธรรมจะต้องประกอบด้วยปัญญาและกรุณาอยู่
กันไปเสมอ พระโพธิสัตว์นั้นล้วนปรารถนาพุทธภูมิกันทั้งสิ้น ดังนั้นพระโพธิสัตว์จะต้องมีความ
กล้าหาญอดทน ไม่ย่อท้อต่อความทุกข์ในวัฏสงสาร แม้ว่าการเปลื้องให้สรรพสัตว์นั้นคนละองศา
ใหม่ในนรกก็ตาม พระอวโลกิเตศวรมีปณิธานว่า หากยังมีสัตว์ที่เดือดร้อนทุกข์ได้ยากอยู่ก็ยังไม่ขอ
ปรารถนาบรรลุปุทธภูมิ นิกลยชาวจีนนั้นเชื่อว่า หากบุคคลใดมีความศรัทธาและถวายเป็นอภิวาท
พระอมิตายะพุทธเจ้าแม้เพียงครั้งเดียวก็อาจพาค้นให้หลุดพ้นจากสังสารทุกข์ได้ แม้แต่เพียงสัปดาห์
พระนามของพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์และพระมหาสมณปรารถนาโพธิสัตว์เท่านั้น ก็สามารถอาจ
กำจัดโทษแห่งชาติกรรมนับประมาณได้ถึงปีได้ ซึ่งพระโพธิสัตว์ทั้งสองนี้เป็นอัครสาวกของ
พระอมิตายะพุทธเจ้าอยู่ในดินแดนสุขาวดี เพื่อคอยช่วยเหลือในการโปรดสรรพสัตว์

“ประพนธ์ ยัศววิฑูการ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์
มหายาน”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓),
หน้า ๑๘๕ - ๔๐๐.

“ประโยชน์ สังกลีน, “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า : ศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดในพระพุทธศาสนา
เถรวาทและมหายาน”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล,
๒๕๔๐), หน้า ๕๑.

เชษฐียร พันธวังนิ ได้แต่งไว้ในหนังสือเรื่อง “พุทธศาสนมหายาน” พบว่า พระพุทธศาสนมหายานนั้นมีพระสูตรหรือคัมภีร์ที่สำคัญอยู่เป็นอันมาก เช่นเดียวกับพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ซึ่งพระสูตรมหายานที่สำคัญ เช่น ปรัชญาปารมีคาสูตร กล่าวถึงพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญปรัชญาบารมีอันแก่กล้า ได้ทรงมองเห็นจันทร์ ๕ อย่างแจ่มแจ้งว่า ธรรมชาติของจันทร์ ๕ เป็นช่องว่างเปล่า ไม่มีตัวตน ในดวงจิตของพระโพธิสัตว์ผู้ทรงบำเพ็ญปรัชญาบารมี ย่อมไม่มีอุปสรรคใด ๆ ย่อมผ่านพ้นเสียได้ และเข้าถึงพระนิพพานเป็นขั้นสุดท้าย

อภิชาติ ไพรประสิทธิ์ศาสตร์ ได้ศึกษาเรื่อง “พระพุทธศาสนมหายาน” จากการศึกษาพบว่า พระพุทธธรรมมีเพียงรศเดียว คือรศแห่งวิมุตติ ความหลุดพ้นจากทุกข์นั้นมีรสอยู่ ๒ ชนิด คือ ชนิดแรกเพื่อตัวเองและชนิดที่สองเพื่อตัวเองและสรรพสัตว์ หมายความว่า ฝ่ายสาวกยานหรือเถรวาทมุ่งความหลุดพ้นเฉพาะตน ไม่มีปณิธานในการโปรดสรรพสัตว์ แต่ฝ่ายมหายานนั้นตั้งอกตั้งใจ ย่อมมุ่งพุทธภูมิเพื่อชนสัตว์ให้พ้นจากทุกข์จนหมดสิ้น แนวคิดนี้เป็นของมหายานในอินเดียยุคหลัง หลักสำคัญของพระพุทธศาสนมหายาน คือหลักแห่งโพธิสัตว์ภูมิ ซึ่งทุกนิกายของฝ่ายมหายานมุ่งหมายโพธิสัตว์ภูมิ ซึ่งเป็นเป็นเหตุให้สามารถบรรลุพุทธภูมิได้ จึงถือว่าโพธิสัตว์ภูมิเป็นเหตุ พุทธภูมิเป็นผล พระโพธิสัตว์ทั้งหลายจะต้องมีปณิธานว่า จะต้องโปรดสรรพสัตว์ให้หลุดพ้นทุกข์เสียก่อน แล้วตัวมารองค่อยหลุดพ้นทุกข์ทีหลัง

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๖.๑ ทำให้ทราบถึงแนวคิดความเป็นมาของพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ (กวนอิม)
- ๑.๖.๒ ทำให้ทราบถึงการนิมิตกายของพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์
- ๑.๖.๓ ทำให้ทราบถึงหลักการดำเนินชีวิตแบบพระโพธิสัตว์ของมหายานได้อย่างถูกต้อง
- ๑.๖.๔ ทำให้ทราบถึงข้อปฏิบัติและความเชื่อของเหล่าพุทธศาสนิกชนที่มื่อพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) ซึ่งใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ตามข้อมูลหลักฐาน ๒ ประเภท คือ

๑. **เอกสารชั้นปฐมภูมิ** (Primary Sources) ได้แก่ คัมภีร์สัทธรรมปาฎะวิภังค์ และคัมภีร์สุชาวตวิภังค์ เป็นต้น

๒. **เอกสารชั้นทุติยภูมิ** (Secondary Sources) ได้แก่ งานวิจัย หนังสือ และบทความที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยใช้หลักฐานเหล่านี้มาสนับสนุนและเทียบเคียงความถี่ของผู้วิจัย เพื่อหาข้อสรุป และเรียบเรียงเสนอผลการวิจัยต่อไป

บทที่ ๒

ภูมิหลังมหานวนและความสัมพันธ์กับแนวความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์

๒.๑ กำเนิดมหานวนในอินเดีย

มหานวนนั้นไม่มีหลักฐานที่ชัดเจนยืนยันที่แน่นอนว่าเกิดขึ้นมาตั้งแต่เมื่อใด แต่มีหลักฐานในคราวที่สังคายนาครั้งที่ ๒ ว่า คณะสงฆ์ได้มีการแตกเป็น ๒ นิกายใหญ่ คือ เถรวาท กับมหาสังฆิกะหรืออจาวัต ตามหลักฐานบาลีคัมภีร์ที่ปวงศได้กล่าวเอาไว้ว่า “พระเจ้ากาฬโคกราชทรงให้ความอุปถัมภ์คณะสงฆ์ฝ่ายวินยวาที เป็นเหตุให้พระสงฆ์ชาววัชรียบุตรไม่พอใจและได้ไปจัดทำการสังคายนาใหม่ที่ปุปผนคร เมืองปาฏลิบุตร โดยมีพระสงฆ์เข้าร่วมเป็นจำนวนมากถึงหนึ่งหมื่นรูป การทำสังคายนาครั้งนี้เรียกว่า “มหาสังคีติ” และพระสงฆ์ที่แยกตัวมาทำสังคายนาใหม่นี้เรียกตนเองว่า “มหาสังฆิกะ” ถือเป็นผู้นิยมมาก และในเวลาต่อมาคณะสงฆ์ทั้งสองนิกายใหญ่นี้ก็ได้มีการแตกออกเป็น ๑๙ นิกายด้วยกันคือ* เถรวาท แยกออกเป็น ๑๑ นิกาย โดยครั้งแรกแตกออกเป็น มหิสาสวาทาภกับวัชรียุคคาวา

ต่อมา มหิสาสวาทาภนี้ ได้แตกออกไปอีก ๒ คือ สัททคณิกวาทกับธรรมยุตคาวา และ สัททคณิกวาทนี้ได้แตกออกเป็นกัสสปิกวาท และยังได้แตกสาขายออกไปอีกเป็นสังกันตคาวาทกับยุตคาวา ส่วนวัชรียุคคาวาทั้งนี้ได้แตกออกเป็น ๘ คือ อัมมยุคคาวา กัทรยานิกวาท ฉินนาคาริกวาทและสมณิกวาท

มหาสังฆิกะได้แตกออกเป็น ๕ นิกายคือ โกลุคคาวา เอกัปปโยหาริกวาท และเจลิอวาท ส่วนเอกัปปโยหาริกวาทได้แตกออกเป็นพุทธยุตคาวาทกับบุญญยุตคาวา

แต่ในคัมภีร์สันตกุดชื้อ “ธรรมเภทจักรศาสตร์” ของพระวสุมิตร และคัมภีร์อรอดกถาคัมภีร์เล่มนี้แต่งโดย ท่านอุตถ์ ในอุทราขวงค์ยัง ได้กล่าวเอาไว้ว่า มูลเหตุของการแตกแยกนั้นมาจากทฤษฎี ๕ ประการ ของพระมหาทวะ ซึ่งเรื่องราวของพระมหาทวะมีอยู่ว่า

*สิริวัฒน์ คำวิภา, พุทธศาสนาในอินเดีย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : พิชัยอักษร, ๒๕๔๕), หน้า ๖๕.

*เสถียร โพธิ์นิตะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับจุฬาลงกรณ์, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๖๖.

ท่านพระมหาเทวะเป็นชาวเมืองมูรธา ในแคว้นอวันตี ท่านเป็นชายหนุ่มรูปงามมาก เกิดในตระกูลค้าขาย บิดาของท่านเป็นพ่อค้านำหอมในเมืองนั้น เมื่อบิดาไปค้าขายต่างเมือง ท่านมหาเทวะได้ลักลอบได้เสียกับมารดา เมื่อบิดากลับมากแล้วความลับจะแตก จึงวางแผนกับมารดาฆ่าบิดาของคณะเสีย ท่านกลัวความผิดจึงพามารดาหนีไปอยู่เมืองปฏาลิปุत्र และได้พบพระอรหันต์ชาวเมืองมูรธาองค์หนึ่งชื่อเมืองปฏาลิปุत्र ซึ่งท่านเคยได้อุปัฏฐากครั้งเมื่ออยู่เมืองมูรธา ท่านมหาเทวะกลัวความลับจะถูกเปิดเผยจึงนำพระอรหันต์นั้นเสีย ต่อมามารดาได้ลักลอบเป็นชู้กับชายอื่น ท่านจึงโกรธมากจึงฆ่ามารดาเสีย” หลังจากที่ได้ทำบาปกรรมมานานแล้ว จึงเกิดความสลดใจเป็นอย่างยิ่ง จึงไปขอพบที่อุกกุฎาราม เล่าเรียนพระธรรมวินัยจนมีความรู้แตกฉานเป็นนักเทศน์ที่มีชื่อเสียงมีบริวารมากมาย จนพระเจ้ามหาโกศกราชถวายความอุปถัมภ์ ในวันหนึ่งซึ่งเป็นวันอุโบสถ ท่านได้รับหน้าที่เป็นผู้สวดปาฏิโมกข์ และในโอกาสนั้นท่านได้เสนอพระตะ ๕ ประการ คอที่ประชุมว่า

๑. พระอรหันต์อาจอุกมรชั่วอยู่ในเวลาสั้นได้ เพราะท่านเองนอนหลับฝันอธิศีลเลื่อน เมื่อถูกศึคนำผ้าไปชักเห็นแล้วจึงถามว่า “อาจารย์ทำไมพระอรหันต์ถึงนอนฝันอธิศีลเลื่อนอยู่” ท่านตอบว่า “พระอรหันต์ทั้งหลายอาจอุกมรชั่วได้ในเวลาสั้น”

๒. พระอรหันต์ยังมีอัญญา คือ ความไม่รู้อยู่ เพราะคัมภีร์ที่ท่านบอกว่าเป็นพระอรหันต์นั้น ยังรู้ดีกว่าคนไม่ตอรู้เรื่องอะไรเลย จึงเข้าไปเรียนท่านว่า “อาจารย์สมเป็นพระอรหันต์ แต่ผมไม่รู้อะไร ๆ เลย ผู้เป็นพระอรหันต์น่าจะรู้ทุกสิ่ง” ท่านตอบว่า “พระอรหันต์อาจมีอัญญา คือความไม่รู้บางอย่างได้”

๓. พระอรหันต์ยังมีความสงสัยอยู่ เพราะลูกศิษย์ที่ท่านได้บอกว่าเป็นพระอรหันต์มีความสงสัยอยู่ จึงเข้าไปหาอาจารย์แล้วเรียนว่า “อาจารย์ทำไมผมยังมีความสงสัยอยู่” ท่านตอบว่า “พระอรหันต์อาจมีความกังขา คือความสงสัยในบางสิ่งได้”

๔. พระอรหันต์ผู้ว่าตนได้บรรลุธรรมผลต้องอาศัยผู้อื่นพยากรณ์ให้ เพราะลูกศิษย์ของท่านถามว่า “ตามธรรมดาท่านจะเป็นพระอรหันต์ จะต้องเกิดญาณรู้ด้วยตนเองมิใช่หรือ แต่ทำไมผมจึงไม่มีความรู้เช่นนั้น ยังคงอาศัยการพยากรณ์จากอาจารย์อยู่เล่า” ท่านตอบว่า “ผู้ที่รู้ว่าเป็นพระอรหันต์ ต้องอาศัยการพยากรณ์จากคนอื่น”

๕. บรรดาผลจะเกิดขึ้นต้องอาศัยการปลงวางจำว่า ทุกข์หนอ ๆ เพราะหลังจากที่ท่านทำบาปกรรมมากมาย ก็เกิดความรู้ดีที่ไม่สบายใจในทุกอธิชาต คือนั่นท่านรู้สึกเร่าร้อนมากจนนอน

โศภิต โทณินทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร :

บรรณาการ, ๒๕๒๒), หน้า ๒๐๖-๒๐๗.

ไม่หลับจึงอุทานว่า “ทุกข์หนอ ๆ” จนลูกศิษย์ได้ยินเข้าจึงถามว่า “อาจารย์เป็นพระอรหันต์แล้วทำไมยังนอนอยู่ว่า ทุกข์หนอ ๆ พระอรหันต์ยังมีความทุกข์อยู่อีกหรือ?” ท่านตอบว่า “อริยมรรคอริยผลจะปรากฏแก่บุคคลต้องอาศัยการปล่อยวางว่า ทุกข์หนอ ๆ”

เมื่อพระมหาพราหมณ์ได้เสนอทรรพณะทั้ง ๕ ประการนี้ขึ้นในที่ประชุมสงฆ์ ปรากฏว่ามีพระเถระที่เป็นพระอรหันต์บางรูปไม่เห็นด้วย ดังนั้นในที่ประชุมจึงไม่อาจทำสังฆกรรมได้ จึงมีการแตกแยกเป็น ๒ ฝ่าย พระมหาพราหมณ์จึงเสนอให้มีการลงมติด้วยเอกอุตติกา คือการถือเอาเสียงข้างมากเป็นประมาณ ผลก็คือฝ่ายพวกของพระมหาพราหมณ์ชนะ เพราะมีพวกมากกว่า ในที่สุดพระอรหันต์เถระทั้งหลายที่ขัดแย้งในพระธรรมวินัยไม่อาจที่จะอยู่ในกฎาราณได้ จึงหนีไปจำพรรษาที่เมืองอื่น พระเจ้ากาฬาสกราชทรงทราบ จึงขอร้องไม่ให้พระเถระเหล่านั้นไป แต่พระเถระทั้งหลายไม่ยินยอม ทำให้พระเจ้ากาฬาสกราชทรงกริ้วมาก จึงรับสั่งให้ปล่อยพระเถระเหล่านั้นลงเรือแตกกลางแม่น้ำคงคา แต่พระอรหันต์ทั้งหลายได้เข้าฉานหาเหวขึ้นไปบนอากาศไปยังแคว้นกาศมีระ พระเจ้ากาฬาสกราชทอดพระเนตรเห็นเช่นนั้นทรงทราบว่ พระองค์ทรงหลงคิดจนอิงกับทำอันตรายต่อพระอรหันต์ จึงส่งคนไปจู่จว่าและอาราธนาให้พระเถระเหล่านั้นกลับมา เมื่อพระเถระเหล่านั้นไม่กลับจึงได้โปรดให้สร้างอารามถวายที่แคว้นกาศมีระ จาคิมบดีนั้นมาคณะสงฆ์ได้แตกแยกออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายเวราพาอันเป็นนิกายเดิม กับฝ่ายพระมหาพราหมณ์หรือมหาสังฆิกะอันเป็นนิกายใหม่ และจากนั้นมาก็ค่อย ๆ แยกแยกออกไปเป็น ๑๔ นิกาย

การที่พระพุทธศาสนาได้แตกออกเป็นนิกายต่าง ๆ เช่นนี้ เมื่อวิเคราะห์แล้วจะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาที่เป็นเช่นเดียวกับศาสนาใหญ่ ๆ อื่นของโลก เช่น ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ซึ่งมีการพัฒนาการมาเป็นเวลานาน ย่อมมีการแตกแยกเป็นนิกายต่าง ๆ มากมายเป็นธรรมดา จุดเริ่มต้นของนิกายมหายานนั้น มาจากสาเหตุแห่งความแตกแยกกันทางความประพฤติและพิธีวัตรซึ่งกล่าวมาแล้วข้างต้น ส่งผลให้เกิดเป็นนิกายต่าง ๆ มากมาย รวมถึง ๑๔ นิกาย หรือมากกว่านั้น ต่างนิกายต่างก็มีอุดมทรรพณะทางหลักธรรมและข้อวัตรปฏิบัติคิดแยกกันออกไปบ้าง

อนึ่ง ผู้วิจัยเห็นด้วยกับด้วยทรรพณะของ อ. จันทรชนันท์ สิงห์หัตถ์ ที่ได้กล่าวเอาไว้ในหนังสือ “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานอันคือศึกษาเฉพาะกรณีพระสูตร พระอภิธรรม และสังกตารสูตร” ว่า การแตกแยกของพระพุทธศาสนาเป็นนิกายต่างๆ เป็นความจริงของศาสนา มิใช่ความเสื่อมเสีย เพราะถ้าเป็นความเสื่อมเสีย ปัจจุบันนี้เราคงไม่พบศาสนา คงเป็นแต่ซากปรักหักพังทรุดโทรมของอิฐ หิน ปูน ในประวัติศาสตร์เท่านั้น

แต่ความในนิยายต่าง ๆ แสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการในด้านความเจริญของแนวความคิดที่จะ
พุทธรักษาและเผยแผ่ศาสนาให้สืบต่อไปได้ ดังนั้นจึงมีศาสนิกผู้เคารพนับถือและที่ดำรงรักษา
พระพุทธศาสนาอยู่ตามภยอศูหลายประเทศทั่วโลก^๑ นิยามมหาชนก็มีลักษณะอย่างเดียวกัน
การเกิดความเปลี่ยนแปลงในพระพุทธศาสนานี้ก็คือ การอุปถัมภ์แห่งนิยามมหาชนอันเป็นนิยาย
สำคัญคู่กับนิยายอรรถาธิบายจากอดีตจนถึงปัจจุบันนี้^๒ แสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการและการที่จะพอง
รักษาพระพุทธศาสนาให้เผยแผ่และดำรงอยู่ต่อไปได้ มูลเหตุที่ทำให้เกิดนิยามมหาชนนี้พอสรุปได้
มีอยู่ ๒ ประการคือ

๑. อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์
๒. ทักษะคติของพระสงฆ์ด้วยกันเอง

๑. อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ หลังจากที่พระพุทธองค์ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว
ก็ทรงเผยแผ่พระพุทธศาสนาและสามารถเอาชนะจิตใจของปวงชนได้ จนเจ้าลัทธิต่าง ๆ ในสมัยนั้น
ไม่สามารถที่จะสู้ได้ โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์ซึ่งมีอิทธิพลครอบงำทั่วชมพูทวีป ก็ไม่ว่าที่จะ
ต้องพ่ายแพ้ให้แก่พระพุทธศาสนา หลังจากที่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชสวรรคตแล้ว พระพุทธ
ศาสนาที่เริ่มเสื่อมลง ทั้งนี้เนื่องจากกษัตริย์ราชวงศ์คุงกะในแคว้นมคธขึ้นครองราชย์ต่อจากราชวงศ์
เมารยะ ปุณณิครมกษัตริย์ราชวงศ์คุงกะ ได้ปกครองอาณาจักรสืบต่อมาและได้แผ่อำนาจไปยังมคธ
อโยธยา วิทสา ชลันธระ และสาละวันปัญจาบ พระเจ้าปุณณิครทรงต่อสู้กับเจ้าชายแห่งบักเคเรีย
และพระองค์ก็ได้รับชัยชนะ ทรงจับได้พวกบักเคเรียออกจากนคร^๓ พระองค์ทรงครองอำนาจอยู่ถึง
๓๖ ปี (พ.ศ. ๔๖๖-๔๙๒) ราชวงศ์คุงกะนี้ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์และทรงให้การสนับสนุน
ลัทธิภิกษุณะ ซึ่งเป็นลัทธิที่นับถือพระวิษณุ เจ้าชายเฮลิโอโดโรสแห่งชวณะ ทรงสร้างเสาศิลาและ
ทรงบรรยายว่า พระองค์เป็นภากษณะ^๔ หรือพระผู้มีพระภากษณมาจากพระวิษณุ โดยมีปรากฏอยู่ใน
จารึกเบสเนกร (Besanagar) ส่วนศาสนาพราหมณ์เมื่อได้โอกาสเช่นนี้ก็ให้พยายามทุกวิถีทางที่จะ

^๑ “อินพริชานท์ สิงห์พิท, “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาทและ
มหานิกายอินเดีย : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสุตฺต พระอภิธรรม และคัมภีร์วาทะศูตร”, “วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษร
ศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๑๕), หน้า ๑๔.

^๒ เสฐียร พันธ์วังน, พุทธศาสนามหาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯพหามคร : มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๑.

^๓ พระมหาสมณจีนที่ สมณปาปโย, พระพุทธศาสนาในอินเดีย พัฒนาการและอารยธรรม,
๑๒ ปี บัณฑิตวิทยาลัย (กรุงเทพฯพหามคร : มหาจุฬาลงกรณวิทยาลัย, ๒๕๑๓), หน้า ๑.

^๔ Nalinaksha Dutt, *Mahyāna Buddhism*, (Delhi : Motilal Banarsidass, 1978), p. 2.

ทำลายพระพุทธศาสนาให้ได้ จึงได้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแก้ไขพิธีเป็นการใหญ่ มีการปรับปรุงคำสอน พิธีกรรม และวิธีการเผยแผ่แบบให้ความหวังแก่มหาชนในรูปแบบที่มีเทพเจ้ามาคอยช่วยเหลือการภักดีต่อพระเจ้าเท่านั้นเป็นทางที่จะนำไปสู่บรมสุข โดยลัทธิภักดีหรือการภักดีต่อพระเจ้านี้ผ่านทอดผ่านวรรณกรรมยิ่งใหญ่อุคมาหากาพย์ ซึ่งส่งอิทธิพลต่อความเชื่อและวิถีชีวิตของประชาชนอย่างมหาศาล นั่นก็คือมหากาพย์ ๒ เรื่องใหญ่คือ มหาภารตะและรามายณะ โดยใช้นิทานโวหารที่ดึงดูดจิตใจผู้อ่านให้เกิดความเลื่อมเลื่อมเลื่อมใสศรัทธาในองค์พระผู้เป็นเจ้าของศาสนาพราหมณ์

นอกจากนี้ศาสนาพราหมณ์ยังใช้ยุทธวิธีเลียนแบบพระพุทธศาสนาอีกหลายประการ เช่น เรื่องคัมภีร์ ในเวลานั้นศาสนาพราหมณ์ได้เห็นคำสอนของพระพุทธเจ้ามีใครสวณคณินได้แก่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นที่พึ่งอันประเสริฐสูงสุด ฝ่ายพราหมณ์ก็ได้คิดสร้างคัมภีร์ขึ้นมาเป็นการรวบรวมพระเจ้าองค์สำคัญในเวลานั้นมา ๓ องค์คือ **พระพรหม** (เป็นพระเจ้าผู้สร้าง) **พระนารายณ์** (เป็นพระเจ้าผู้รักษา) **พระศิวะ** (เป็นพระเจ้าทำลาย) และยังได้กลืนพระพุทธศาสนาอีกด้วย โดยให้พระนารายณ์ผู้มีหน้าที่ในการธำรงรักษาโลก อวตารลงมาช่วยเหลือโลกเกิดถูกเขื่อน มีการอวตารลงมาเป็นปางต่าง ๆ โดยให้นามเฉพาะบุคคลนั้นมาเป็นอวตาร ปางหนึ่งของพระนารายณ์ อีกด้วยเรียกว่า **“พุทธาวตาร”**

พระพุทธศาสนามีสังฆารามคณนกรน้อยใหญ่และคณนิกชนนบทต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นที่พักอาศัยและเป็นสถานที่ประกาศธรรมแก่ประชาชน ศาสนาพราหมณ์ก็ได้สร้างเทวาลัยขึ้นมาแข่งขັນกับพระพุทธศาสนาและมีการจาริกแสวงบุญตามเทวาลัย เหมือนกับพุทธบริษัทมีการจาริกแสวงบุญตามสังฆารามคณนกรขึ้นมามาก ปากฏว่าการฟื้นฟูปรับปรุงของศาสนาพราหมณ์ในครั้งนี้ได้ผล อย่างยิ่งบรรลุผลตามเป้าหมาย และศาสนาพุทธก็ถูกทำลายด้วย

จากสภาพการณ์ดังกล่าวนี้ ฝ่ายคณาจารย์ในพุทธศาสนาผู้รักศาสนาของตนเห็นสภาพการณ์มาโดยตลอดไม่อาจนิ่งดูเฉยได้ หากปล่อยให้ศาสนาพราหมณ์เป็นฝ่ายรุกเช่นนี้พระพุทธศาสนาคงต้องสูญสิ้นไปจากโลก จึงคิดหาวิธีปฏิรูปปรับปรุงคำสอนและวิธีการเผยแผ่แข่งกับศาสนาพราหมณ์ขึ้น ในการปฏิรูปครั้งนี้มี ๒ แนวทาง คือ^๔

ก. การปฏิรูปตามแนวแห่ง**บุคคาธิฐาน** โดยพิจารณาเห็นว่า ถ้าเพียงแต่การสอนธรรมให้นำไปปฏิบัติเพียงอย่างเดียวนั้น ไม่สามารถที่จะชักจูงสามัญชนที่ยังมีอินทรีอ้อนให้เกิดความเลื่อมใสในศาสนาได้ จำเป็นต้องมีเครื่องชักจูงเสียก่อนเพื่อให้เกิดความเลื่อมใส จึงคิดว่ามีอะไรบ้าง

^๔วสิน อินทสระ, **พุทธประวัติตามหลักฐาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ: มหาวชิราวุธ
รามคำแหง, ๒๕๔๑), หน้า ๕.

ในพระพุทธศาสนาที่จะเป็นที่พึ่ง เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจและให้ความหวังแก่ประชาชนได้ ก็ได้พบว่า คติของมหายานนั้นสอนให้ทุกคนปรารถนาพุทธภูมิ ผู้ที่สูกใจในโพธิญาณนั้นเรียกว่า พระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญบารมีต่าง ๆ ขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ในโลกมีและถ่วงดับไปแล้ว พระโพธิสัตว์เหล่านั้นล้วนมีแต่ความเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ทั้งมวล เพราะฉะนั้นใครก็ตามที่มีความทุกข์ก็ควรอ้อนวอนบูชาพระโพธิสัตว์ให้ช่วยเหลือ สึกว่าการอ้อนวอนพระเจ้าในศาสนาพราหมณ์ ด้วยเหตุนี้มหายานจึงมีเรื่องราวอิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ของพระโพธิสัตว์ในการช่วยเหลือมนุษย์ การปฏิรูปแนวโน้มได้รวมใจมหาชนไว้ในพุทธศาสนาได้เป็นอันมาก เป็นการอนุโลมตามความต้องการของสามัญชน เป็นการแข่งขันต่อสู้กับศาสนาพราหมณ์ที่มีเทพเจ้าไว้ช่วยเหลือมนุษย์เช่นเดียวกัน

ข. การปฏิรูปค่านิยมแห่งธรรมาธิฐาน ปฏิรูปแนวโน้มเป็นการใช้หลักปรัชญาอันลึกซึ้งซึ่งเข้ายึดกับหลักศาสนาอื่น โดยเฉพาะการต่อสู้ระหว่างอวตมวาทะของศาสนาพราหมณ์กับอวตมวาทะของพุทธศาสนา เช่นปรัชญาสยัญญาของท่านพระนาคกรจุน อีกอย่างหนึ่ง เมื่อบัญญัติบุคลาธิฐานเพื่ออุทิศของศรัทธาประชาชนแล้ว ก็ต้องให้มีปัญญากับไปด้วย คือต้องมีศรัทธากับปัญญา เพื่อให้เป็นไปตามทางแห่งพุทธศาสนาดังเดิม

๒. ทัศนะคติของพระสงฆ์ด้วยกันเอง หลังจากการทาสังคายณครั้งที่ ๒ แล้วต่อมาจะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาได้แตกออกเป็นนิกายต่าง ๆ ถึง ๑๘ นิกาย ซึ่งทั้งหมดนี้ก็พอจะสรุปได้ว่า คณะสงฆ์เองได้มีแนวความคิดแตกต่างกันออกไปทั้งในด้านหลักคำสอนและการประพฤติปฏิบัติตามแนวทางของตนเองเป็นเหตุเป็นผล มหายานนั้นก็เกิดขึ้นจากพระสงฆ์ถึง ๑๘ นิกายนี้^๔ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนิกายมหาสังฆิกะที่มีทัศนะว่า พระบุคลิภาพของพระพุทธองค์จะแตกดับไปเหมือนสามัญชนธรรมดาสามัญได้ เพราะพระองค์ทรงเป็นอกุญฺฐาทรงสังขารมีมาช้านานถึงแสนสองแสนกัลป์ ความจริงพระภาคของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า **อัมมโกกถาย** นั้นไม่มีการแตกดับเป็นทิพอกวามมีรัศมีรุ่งเรืองชั่วนิรันดร์ และที่แตกดับไปนั้นเป็นเพียงนิรมายกายของพระองค์เท่านั้น ที่แสดงให้ปรากฏแก่คนทั้งหลายเพื่อประโยชน์ในการแสดงธรรมคือ ไครลักษณะ

ดังนั้นคำมหาสังฆิกะจึงถือว่า กวาทะของพระพุทธองค์ทั้งรูปนามเป็นโลกุตตระ พระองค์มีพระชนม์ชีพชั่วนิรันดร์ไม่มีขอบเขต สิ่งที่แตกดับไปเป็นเพียงมายาธรรมเท่านั้น” ความคิด

^๔ อธิวิธินันท์ คำวินศร, พุทธศาสนาเป็นอินดิค, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๑๑๔.

^๕ D.T. Suzuki, *Mahāyāna Buddhism*, 4th ed. (London: Biddles, 1981), p. 49.

เหล่านี้ได้ส่งเสริมให้เกิดลัทธิมหาณขึ้น ต่อมาเมื่อผู้ชาวซึ่งในพระจริยาและพระบุคลิกภาพของ พระพุทธเจ้าถึงขนาดที่จะถ่ายทอดพระบุคลิกภาพมาไว้ที่ตน จึงมีการยกเอาพระจริยาบรรณมี ๓๐ ประการ ที่พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญมาเป็นหลักในการปฏิบัติ และเพื่อประกาศพระศาสนาและตั้ง อุคคคติให้ทุกคนปรารถนาความสำเร็จบรรลุเป็นพระพุทธเจ้า เมื่อเป็นเช่นนี้จึงแยกตัวออกมาจาก สังกตเดิมตั้งเป็นนิกายมหาณขึ้น เพราะเป็นลัทธิใหญ่ มีอุคคคติใหญ่โต คือการตั้งอุคคคติ ปรารถนาพุทธภูมิและประพาศตนเป็นพระโพธิสัตว์ บำเพ็ญบารมีไปรศสรรพสัตว์ได้กว้างขวาง กว่าบรรลุเป็นพระอรหันต์ จึงมุ่งเอาตัวรอดเพียงอย่างเดียว ไม่คิดช่วยเหลือสัตว์อื่นให้พ้นทุกข์

แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์นี้ พระพุทธศาสนานิกายมหาณได้หยิบยกขึ้นมาเป็นหลัก ในการประพาศปฏิบัติเพื่อที่จะบรรลุอุคคคติคือ การบรรลุพุทธภูมิ ที่เมืองคัวยสาเหตุอยู่ ๒ ประการคือ

๑. การปฏิเสธอุคคคติในเรื่องความเป็นพระอรหันต์
๒. การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบพระโพธิสัตว์

๑. การปฏิเสธอุคคคติในเรื่องความเป็นพระอรหันต์ ในพระพุทธศาสนาดั้งเดิมนั้น ได้ เน้นอุคคคติในเรื่องความเป็นพระอรหันต์กับพระนิพพานเป็นหลัก และพระพุทธเจ้าก็ทรงสั่งสอน ให้พระสงฆ์สาวกประกาศพระศาสนาด้วยหลักของอริยสัจ ๔ และมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ และผู้ใดที่ประพาศตนหลักธรรมคือ ดำเนินตามมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ และเห็นแจ้งใน อริยสัจ ๔ ก็จะสามารถบรรลุเป็นพระอรหันต์ เป็นที่เข้าใจกันว่าพระอรหันต์นั้นจะต้องไม่มาเกิด อีกทำหน้ำที่สำเริงแล้วคือ ถ้าจิตอาสวะทั้งหลายให้หมดสิ้นไปแล้วและมีชีวิตอยู่อย่างผู้บริสุทธิ์ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในครั้งพุทธกาลพระอรหันต์จะเที่ยวจาริกไปประกาศพระศาสนาให้แก่ประชาชน ได้รับรู้ธรรมะของพระพุทธเจ้าอันว่าด้วยหลักความจริงแห่งการสิ้นอาสวะกิเลสเป็นหลัก เพราะท่านเหล่านั้นให้ช่วยพระพุทธเจ้าในการ ไปรศสรรพสัตว์ด้วยความรักความเมตตา และในระยะเวลาต่อมาหน้ำที่แห่งการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเกือบบทบาทลง เพราะมีวัดขึ้นมาและพระสงฆ์ก็ถือ ตัวเองเป็นศูนย์กลางอยู่กับวัดและมีหน้ำที่ในการสั่งสอนประชาชนที่มารวัดเท่านั้น ซึ่งไม่เหมือนเมื่อ ครั้งพุทธกาล จึงทำให้พระสงฆ์ห่างจากประชาชนและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ไม่ประสบผล และยิ่งกว่านั้นพระสงฆ์เองก็ดูเหมือนจะค้ำนึ่งอิงประ โยชน์ของตัวเองเป็นหลัก โดยเฉพาะเรื่องใน การบรรลุธรรม จึงทำให้หน้ำที่ในการเผยแผ่และการช่วยเหลือประชาชนนั้นลดบทบาทลงไป มหาณจึงไม่เห็นด้วยกับบทบาทและหน้ำที่นี้ว่า พระอรหันต์นั้นเป็นคนเห็นแก่ตัวและเฉื่อยชา

และถือตัวเองเป็นหลัก ไม่ช่วยเหลือประชาชน” อนึ่งการบรรลุพระอรหันต์นั้นก็เป็นสิ่งที่อาจ
สำหรับผู้มีสติปัญญาน้อยที่จะรู้และเข้าใจในหลักธรรมได้ และเป็นสิ่งที่ไม่ง่ายที่สุดใจในการเผยแผ่
เพราะเน้นในเรื่องการปฏิบัติธรรมล้วน ๆ เพื่อกำจัดอาสวะกิเลสให้สิ้นไป ดังนั้นมหาชนจึงได้นำ
เอาหลักปฏิบัติอันง่ายเพื่อ การช่วยเหลือสรรพสัตว์ สร้างแนวคิดพระโพธิสัตว์ขึ้นมาเพื่อให้ได้เข้าถึง
พระสงฆ์ที่เลื่อมใสและเกียจคร้าน ไม่ช่วยเหลือประชาชนว่า พระโพธิสัตว์นั้นประกอบด้วยเมตตา
หาประมาณมิได้ นึกถึงประโยชน์สุขของคนอื่นเป็นหลัก

๒. การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบพระโพธิสัตว์ นิกายมหายานนั้นเห็นว่าการ
พระอรหันต์มีจุดประสงค์ก็เพื่อทำลายความทุกข์ความโศกและอาสวะของคนให้สิ้นไปเท่านั้น ส่วน
พระปัจเจกพุทธเจ้าแม้จะบรรลุด้วยพระองค์เองแต่ก็ไม่ประกาศหลักความจริงให้แก่สรรพสัตว์
ในโลกนี้ซึ่งดูเหมือนว่า พระอรหันต์และพระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นผู้ปราศจากความรักและเห็นแก่
ตัว” ดังนั้นหลักพระโพธิสัตว์จึงไม่เห็นด้วยกับพระอรหันต์และพระปัจเจกพุทธเจ้าที่เห็นแก่ตัว
มหาชนจึงประกาศว่า พระโพธิสัตว์นั้นไม่ใช่พระอรหันต์และไม่ใช่มะกุฏพุทธเจ้า การอธิบาย
แนวความคิดพระโพธิสัตว์นี้ก็เพื่อที่ปฏิเสธหลักพระอรหันต์และพระปัจเจกพุทธเจ้านี้โดยตรงโดย
อ้างว่า พระอรหันต์นั้นอาสวะกิเลสยังไม่หมด ไม่เหมือนกับอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ซึ่งเป็น
ความรู้ที่สมบูรณ์และสูงสุด ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงบรรลุ แนวความคิดเรื่องพระอรหันต์เพื่อบรรลุ
นิพพานนี้ยังเป็นความรู้ที่ไม่สมบูรณ์และสูงสุด ดังนั้นหลักพระโพธิสัตว์นี้จึงต่อต้านทฤษฎีความ
เป็นพระอรหันต์โดยตรง โดเน้นที่หน้าที่ที่ยิ่งใหญ่ มีความปรารถนาที่จะช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้
พ้นจากความทุกข์และบรรลุโพธิ์ที่สูงส่งคือพุทธภูมิ ดังนั้นพระโพธิสัตว์จึงมีการอธิบายความหมาย
ได้หลายนัยดังนี้

๒.๒ ความหมายของพระโพธิสัตว์

คำว่า “พระโพธิสัตว์” (Bodhisattva) เป็นภาษาสันสกฤต มาจากคำว่า “โพธิ”
(Bodhi) หมายความว่า ความรู้ ความสำเริง ส่วนคำว่า สัตตว (Sattva) มีความหมายมากมายดังที่
นักปราชญ์ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

๑. Wesen Charaker ให้ให้ความหมายว่า คำว่า “สัตตว” (Sattva) เป็นภาษา
สันสกฤต หมายความว่า ธรรมชาติ, หลักความจริง, แก่นแท้ ภาษามาลิว่า สัตต (Satta) หมายถึง

“Har Dayal, The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature, (Delhi :
Motilal Banarsidass, 1931), p. 3.

“Ibid.

แก่กันแท้ ส่วน Monier Williams ได้แปลเอาไว้ว่า บุคคลผู้มีโพธิหรือปัญญาอันสมบูรณ์ในชีวิตอย่างแท้จริง L.D. Barnett ให้ความหมายว่า พระโพธิสัตว์คือ สรรพสัตว์ที่บรรลุนิพพาน M. Anesaki ให้ความหมายว่า พระโพธิสัตว์คือ ผู้มุ่งมั่นเพื่อบรรลุนิพพาน^{๓๓}

๒. T.W. Rhys Davids and W. Stede ให้ความหมายว่า พระโพธิสัตว์ หมายถึงบุคคลผู้กำลังจะก้าวเข้าสู่การตรัสรู้

๓. ในทัศนะของ Geist คำว่า สัตตว หมายถึง วิชญาณ, จิตใจ, ความรู้สึก, การรับรู้ ส่วนคำว่า สัตตะ หมายถึง วิชญาณ และท่าน P. Ghosa ได้กล่าวถึงคำนักวิจารณ์ว่านักกล่าวว่ามีหมายความว่า บุคคลผู้มีจิตใจ มีความตั้งใจหรือปรารถนาแน่วแน่อยู่ที่โพธิ^{๓๔}

๔. ส่วน D.T. Suzuki ได้ให้ความหมายว่า พระโพธิสัตว์คือ บุคคลผู้มีวิชาคือความรู้ (เท่าทันความเป็นจริง) เป็นที่ตั้ง

๕. พระโพธิสัตว์ (Bothisattva) คือ ผู้ซึ่งอยู่ในโพธิคือความรู้ หรือผู้ที่พระเจ้าถึงพุทธภาวะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในวันข้างหน้า^{๓๕}

๖. พระโพธิสัตว์ แปลว่า ผู้เกี่ยวข้ออยู่ในโพธิญาณ (โพธิญาณคือ ญาณเป็นเครื่องรู้หรือสิ่ง ๔ อันได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค), หรือผู้ปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ตามความหมายที่ได้จากพระจริยวัตรต่าง ๆ แล้วมีอยู่ ๒ ประการ คือ

๑. ผู้ที่ทำความดีทำดีอก เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์

๒. ผู้ที่ยอมทุกข์ทรมาน จากทุกข์ทรมาน^{๓๖}

๗. พระโพธิสัตว์ คือ พระพุทธเจ้าในอนาคต และพวกเราทุกคนต่างก็อาจเป็นพระโพธิสัตว์ในอนาคตได้ทั้งนั้น^{๓๗} เพราะตามคัมภีรชาดกในอุคคคคหรือบุคคลที่เป็นจุดมุ่งหมายสำคัญในพระพุทธศาสนา คือ พระโพธิสัตว์ เพราะถ้าใครก็ตามมีศรัทธาและได้ตั้งความปรารถนาเพื่อที่จะช่วยเหลือสรรพสัตว์แล้ว ก็จะก้าวขึ้นบันไดสู่ความเป็นพระโพธิสัตว์ได้ ซึ่งแนวคิดอย่างนี้เป็นพลังสำคัญในการกระตุ้นให้ศาสนิกดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดีตามคัมภีรชาดก

^{๓๓}Ibid., p. 5.

^{๓๔}Ibid., p. 6.

^{๓๕}เจริญพร พันธรัตน์, พระโพธิสัตว์ในคัมภีรชาดก, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๒๖.

^{๓๖}บรรจบ บรรณรุจิ, พระโพธิสัตว์ในคัมภีรชาดก, (กรุงเทพฯ: สุภาพกิจ, ๒๕๑๕).

^{๓๗}D.T. Suzuki, *Mahāyāna Buddhism*, 4th ed., p. 61.

๒.๓ พัฒนาการของแนวความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์มหายานอินเดีย

ความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ของมหายานนั้น ถือว่าเป็นจุดเน้นในการเผยแผ่ศาสนาและ เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา มหายานทั่วไประยะพระโพธิสัตว์มีคุณลักษณะ ประกอบด้วยเมตตากรุณา เป็นที่พึ่ง เป็นสิ่งเคารพสักการบูชาของศาสนิกชน เป็นแบบอย่างให้ ศาสนิกชนประพฤติตาม และการบรรลุพุทธภูมิที่ได้อุบัติเป็นพระโพธิสัตว์

ดังนั้นจะเห็นว่า นิยามมหายานได้นั้นวิธีการเผยแผ่แบบใหม่คือ ผู้ที่จะไปสู่พุทธภูมิ ได้คืออุบาส์ผู้เป็นพระโพธิสัตว์ และพระโพธิสัตว์หรือพระพุทธรูปเหล่านั้นที่จะช่วยเหลือ สรรพสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์ความเศร้าโศกได้อย่างแท้จริงและช่วยสรรพสัตว์ในโลกนี้ได้ หมดทุกข์อันหนา สำหรับแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์นี้มีคัมภีร์และพัฒนารมาจาปิฎกหลาย ประการซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

๑. แนวโน้มการเปลี่ยนคานสภาพธรรมชาติ สังคม และวิวัฒนาการทางความคิดใน กลุ่มชาวพุทธเอง

๒. อิทธิพลจากกลุ่มลัทธิศาสนาต่าง ๆ ในอินเดีย ได้แก่ ศาสนามาฬารามณ์-ฮินดู โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มนิกายภิกษุ (Bhikkhus) หรือกลุ่มที่นับถือพระวินัย และกลุ่มนิกายไศวะ (Saivas) หรือกลุ่มที่นับถือพระคเณศ

๓. อิทธิพลของศาสนาและวัฒนธรรมจากเปอร์เซียโบราณ

๔. อิทธิพลจากศิลปะการปรากฏชัดเจนในงานสร้างประติมากรรมพระโพธิสัตว์^{๓๓}

๑. แนวโน้มการเปลี่ยนคานสภาพธรรมชาติ สังคมและวิวัฒนาการทางความคิดใน กลุ่มชาวพุทธเอง ปัจจัยที่สำคัญที่เป็นไปตามธรรมชาติและการปรับปรุงในงานทางพระพุทธ ศาสนา เพื่อให้ก้าวไปสู่ความเจริญ หรือทั้งพัฒนาเปลี่ยนแปลงสภาพการณ์ในเวลานั้นด้วย ศาสนา ที่ใหญ่ ๆ ในโลกและมีความสำคัญนี้ย่อมมีรูปแบบในการพัฒนาตนเองปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ โดยสาวกผู้สืบทอดพระศาสนาที่พยายามที่จะขยายหลักคำสอนที่อิง ไม่ชัดเจนที่สอนในอุคคิน ๆ ให้ เข้าใจยิ่งขึ้น และยิ่งกว่านั้นก็มีการคิดแนวความคิดใหม่ ๆ ขึ้นมาเพื่อสังเคราะห์ประจักษ์ให้มานับถือ พื้นฐานที่สำคัญของการพัฒนาอยู่ที่หลักคำสอนเป็นหลัก และการพัฒนานั้นจะต้องใช้ความคิดใน แนวทางใหม่เพื่อพัฒนาความคิดเก่าให้ดีขึ้น ดังนั้นหลักพระโพธิสัตว์มีความจำเป็นอย่างยิ่งด้วยผล

^{๓๓}Har Dayal, *The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature*, p. 30.

แห่งการพัฒนาแนวความคิดในพระพุทธศาสนายุคแรก ๆ อยู่ประการ ๒ ประการคือ ความเจริญแห่งความภักดี และอุดมคติความศรัทธาที่มีอยู่ในจิตวิญญาณที่มีต่อพระพุทธเจ้า^{๓๑} สำหรับความภักดีนี้ครั้งแรกมุ่งไปที่พระโคตมพุทธเจ้าเท่านั้น และต่อมาความภักดีนี้ก็เปลี่ยนอุดมคติ ส่งเสริมจิตใจและมีความเป็นหลักสากลมากขึ้น ซึ่งถ้ามองแล้วจะเห็นว่าความภักดีนี้มีหลักฐานความลึกซึ้งมากซึ่งออกมาจากผู้สร้างสรรคและมีความเคารพศรัทธาในพระพุทธเจ้า

ความคิดในเรื่องการภักดีนี้เกิดขึ้นมาและมีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ภายในหมู่พุทธศาสนิกชน แต่มักมีปราชญ์จำนวนหนึ่งเห็นว่า ความภักดีนี้เกิดขึ้นมาจากนิยามของศาสนาอื่นดู เช่น วรณคดีภักดีฮินดูในเรื่องของภักวีทศิศนและภายหลังมาหยานที่รับเอามาใช้^{๓๒} ซึ่งในประเด็นนี้แสดงให้เห็นว่าอาจจะจะเป็นความจริงอยู่บ้างว่า เพราะมหายานนั้นเป็นผู้พัฒนาแนวความคิดใหม่ต่าง ๆ ขึ้นมาต้องมียกฐานะที่คล้ายกับฮินดูบ้าง เหตุผลก็คือเป็นการต่อสู้กันทางด้านความคิดและวิธีการ แต่แม้พระพุทธศาสนาเป็นหลัก เช่น ฮินดูมีเทพเจ้าคอยช่วยเหลือ มีการมอบอำนาจความภักดีให้แก่ เทพเจ้าเพื่อให้เทพเจ้าคอยช่วยเหลือและสุดท้ายก็จะได้ไปอยู่กับเทพเจ้า เป็นต้น มหายานก็มี พระโพธิสัตว์ มีการภักดีต่อองค์พระโพธิสัตว์เพื่อให้พระองค์นั้นช่วยเหลือเหมือนกัน แต่ว่า จุดหมายปลายทางอยู่ที่การบรรลุพุทธภูมิเป็นหลักซึ่งไม่เหมือนกัน และวิธีการก็ไม่เหมือนกันคือ ความภักดีนี้ ฮินดูอาจจะมีการฆ่าสัตว์บวงสรวงเพื่อแสดงความภักดี แต่มหายานนั้นกลับมีการภักดีด้วยการปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ ให้ความสำคัญแก่การดำรงสภาวะและปฏิบัติอย่างมั่นคงและตั้งใจปฏิบัติธรรมเพื่อที่จะบรรลุพุทธภูมิให้ได้

อนึ่ง แท้จริงแล้ว คำว่า “ภักดี” นี้ เป็นคำศัพท์หนึ่งในทางพระพุทธศาสนาซึ่งมาจากคำว่า “ศรัทธา” และคำว่าศรัทธาที่มีความสำคัญมากในพระพุทธศาสนายุคแรก^{๓๓} เพราะความศรัทธาในพระพุทธเจ้าเป็นการกล่าวอ้างและประกาศถึงความสำคัญและการพัฒนาจิตใจให้ระลึกถึงพระองค์อย่างมั่นคงและศรัทธาก็สามารถนำพาให้เราไปเกิดบนสวรรค์ได้ แต่พระพุทธองค์นั้นมีพระประสงค์ว่า ถ้ามีความศรัทธาในพระองค์ก็คือ ให้ประพฤติการปฏิบัติธรรมตามพระธรรมที่พระองค์ทรงสั่งสอนเท่านั้น แม้ว่าพระพุทธเจ้าจะปฏิเสธความภักดีที่มีต่อพระองค์เช่นนี้ สาวกของพระองค์จะยังรักและนับถืออุปถัมภ์ของพระองค์ในฐานะผู้ทรงไว้ซึ่งพระเมตตาคุณ พระปัญญาคุณ และพระบริสุทธิคุณ ดังนั้นความภักดีนี้จึงเกิดขึ้นด้วยความจริงที่ว่า ศุภธรรมและการทำงานเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ของพระพุทธองค์เป็นหลัก ดังนั้นความภักดีที่มหายานนำมา

^{๓๑} Ibid., p. 31.

^{๓๒} Ibid.

^{๓๓} Ibid., p. 32.

ใช้มีจึงเป็นธรรมะในรูปแบบใหม่ที่มีค่องค์พระโพธิสัตว์ แต่ก็ไม่ใช่หลักการเดิมคือ พระโพธิสัตว์เพียงเป็นผู้รับใช้พระพุทธเจ้าเท่านั้น และมีแนวทางเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าคือ การช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์และมีจุดประสงค์เพื่อการบรรลุพุทธภูมิ

ส่วนเรื่องแนวความคิดความเป็นพระพุทธเจ้านั้น มีสาเหตุมาจากการไม่เห็นด้วยกับอุดมคติความเป็นพระอรหันต์ที่มุ่งแค่ประโยชน์ส่วนตนเป็นหลัก และไม่เห็นด้วยกับพระปัจเจกพุทธเจ้าว่าไม่มีจิตใจในการประกาศพระศาสนาเพื่อที่จะช่วยเหลือสรรพสัตว์ มหาชนจึงสร้างอุดมคติด้วยการสร้างแนวคิดพระโพธิสัตว์ขึ้นมาว่า การที่บุคคลจะบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าได้ต้องมีการสร้างบารมีคือ การช่วยเหลือสรรพสัตว์เป็นหลัก แม้ว่าจะมีระยะเวลาที่ยาวนานก็ไม่ย่อท้อ โดยยึดถือเอาเรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีมาอย่างยาวนานเป็นหลักและยึดถือเอาพระคุณและพระจริยวัตรของพระพุทธเจ้าเป็นแบบอย่าง ดังตัวอย่างเช่น พระโพธิสัตว์มีอายุหิ ผู้ทรงคุณธรรมด้านปัญญา พระโพธิสัตว์วโลกิตสวร ผู้ทรงคุณธรรมด้านความเมตตา พระศรีอริยเมตตรัยโพธิสัตว์ ผู้ทรงคุณธรรมด้านความเมตตาโมคิ เป็นต้น^{๒๒} ซึ่งพระโพธิสัตว์เหล่านี้ล้วนมาจากคุณธรรมและคุณลักษณะของพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น

๒. อิทธิพลจากกลุ่มลัทธิศาสนาต่าง ๆ ในอินเดีย ได้แก่ ศาสนานาถาพรมณ์-ฮินดู โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มนิกายภากวัก (Bhagavatas) และกลุ่มนิกายไคระ (Cairvas) แนวคิดเรื่องภักตินี้เป็นการเริ่มต้นนำมาใช้ในทางพระพุทธศาสนาหาอาณพราะอิทธิพลจากศาสนาฮินดู ถึงจะเป็นแนวคิดใหม่แต่ก็ประสบผลสำเร็จเป็นอย่างมากในด้านการที่จะพัฒนาและดำรงพระพุทธศาสนาเอาไว้ได้ ซึ่งมหาชนได้สร้างขึ้นโดยศรัทธาและวิหรบุรุษออก โดยมหาชนได้มอบความภักตินี้แด่พระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์แทน กลุ่มนิกายภากวัก (Bhagavatas) ซึ่งปรากฏอยู่ในศตวรรษที่ ๕ ในอินเดียตะวันตก มีการบูชาพระวาสุเดวะ (Vasudeva) กับพระภากวัก (Bhagavat) หรือพระวิษณุซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งแสงสว่าง พระวาสุเดวะนี้ยังได้ถูกอธิบายว่าเป็นพระกฤษณะซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งนักรบในกัมภีร์มหาภารตะ และมีหลักฐานหนังสือหลายเล่มที่ออกมาแล้วพุทธศตวรรษที่ ๒ ซึ่งนามเมกัสเธเนส (Megasthenes) ผู้เป็นทูตในแคว้นจันทรูปตะ ราวประมาณ พ.ศ. ๓๐๐ ได้แถลงว่า อินเดียมีการบูชาเฮรัก (Herakes) เฮรักนี้ได้รับการนับถือเป็นพิเศษ จนเล่าของอินเดียครอบครองเมืองใหญ่สองเมืองคือ เมโธระ (Methora) และไซโซโบระ (Cleistobora) ในขณะที่เมืองมธูรา (Mathura) เป็นศูนย์กลางบูชาพระกฤษณะ นามเมกัสเธเนสก็ยังว่าพระกฤษณะคือเฮรัก หลักฐานทางประวัติศาสตร์ซึ่งมีอยู่จริงและบันทึกวัฒนธรรมการภักดีของผู้เคารพบูชา

^{๒๒} Ibid., p. 36.

พระวาสุทเทในศตวรรษนั้น ซึ่งต่อมาการฝึกนี้ก็ได้มีขึ้นในพระพุทธศาสนา ส่วนกลุ่มนิยายไศวะก็เกิดขึ้นในระหว่างยุคนั้นเหมือนกัน^{๒๒} พระศิวะเป็นเทพเจ้าในคัมภีร์มหาภารตะ และต่อมาทั้งสองนิกายรวมกันเป็นศาสนาฮินดูและมีอิทธิพลเป็นอย่างมากถึงคือพระพุทธศาสนาด้วยการสนับสนุนทางการเมืองอีกด้วยโดยราชวงศ์คุงคะในราวพุทธศตวรรษที่ ๒ ดังนั้นอิทธิพลของศาสนาฮินดูจึงมีบงคับให้มหาธานสร้างแนวคิดและวิธีการเผยแผ่ที่ทันสมัยขึ้นมาก็คือความภักดีและพระโพธิสัตว์ขึ้นมาเพื่อที่จะรักษาพระพุทธศาสนาไม่ให้ถูกทำลาย โดยมหาธานทำสิ่งที่คล้ายกับฮินดูคือ ฮินดูมีเทพเจ้า มหาธานมีพระโพธิสัตว์ ฮินดูมีการอวตาร มหาธานก็มีการอวตารเหมือนกันโดยสร้างพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์ให้มีฤทธิ์อำนาจที่ยิ่งใหญ่มากกว่าฮินดู

๓. อิทธิพลของศาสนาและวัฒนธรรมจากเปอร์เซียโบราณ เปอร์เซียและอินเดียมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น และชาวเปอร์เซียก็มีความเคารพในอารยธรรมของคนที่มีความเจริญก้าวหน้ามาก่อนชาวอินเดีย อินเดียได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมเปอร์เซียหลายประการดังเห็นได้จากคอลเลกชันรูปปั้นโดยของพระเจ้าโสทรที่สรวาถ (Samsat) สถาปิตกรรมพระราชวังที่เมืองปาฏลีบุตรและขนบธรรมเนียมในราชสำนักและการละทิ้งมาจากอิทธิพลของวัฒนธรรมของเปอร์เซียทั้งสิ้น ศาสนาโซโรอัสเตอร์ซึ่งเป็นศาสนาที่เก่าแก่ของเปอร์เซียจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ก่อให้เกิดแนวคิดพระโพธิสัตว์ขึ้นมาได้ แนวคิดเรื่องชุกสวรวศ์ในเปอร์เซียโบราณปรากฏในเรื่อง ฟรวาฮี (fravashis) เช่นกัน และอเมซาสปนดา (amesha-spentas) มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับพระโพธิสัตว์มาก อเมซาสปนดา (ประมุขชุกสวรวศ์, บุคคลผู้ทรงความดี, ผู้ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นอมตะ) ซึ่งเป็นหัวหน้าพระโพธิสัตว์ผู้มีความลักษณะอันประกอบด้วยความรักและมีปัญญาซึ่งคล้ายกับอาหุร-มาซดา (Ahura-Mazdah) อเมซา-สปนดาคือ asa (ความจริง, ความถูกต้อง), vohu manah (เทพเจ้าแห่งความคิด), armaiti (กตัญญู), haurvatat (ความโชคดี, การพ้นภัย), Kshathra or Kshathra-vairyas (การปกครอง), และ ameretat (ความเป็นอมตะ) ฟรวาฮีนี้จะเหมือนพระโพธิสัตว์ในสวรรค์ชั้นดุสิต (Tusita)^{๒๓} และศาสนาโซโรอัสเตอร์นี้มีอิทธิพลต่อการพัฒนาพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมากด้วยวัฒนธรรมการบูชาพระอาทิตย์ซึ่งเข้ามาสู่อินเดียในศตวรรษที่ ๓ มีชื่อของพระพุทธเจ้าในมหาธานที่คุ้นหูมากเกี่ยวกับแสงสว่างนี้มาก เช่น พระอมิตะพุทธเจ้า (ผู้มีแสงสว่างหาประมาณมิได้) พระไวโรจนะพุทธเจ้า (พระผู้มีความสว่างรุ่งเรือง) พระทีปังกร (พระผู้กระทำซึ่งแสงสว่าง)

^{๒๒} Ibid. p. 37.

^{๒๓} Ibid., p. 39.

เป็นต้น ฉะนั้นจะเห็นว่าศาสนาและวัฒนธรรมประเพณีของเปอร์เซียก็มีอิทธิพลทำให้เกิดแนวคิดพระโพธิสัตว์ขึ้นมาได้

๔. อิทธิพลจากศิลปะกรีก ปวงกฏจัดเจนในงานสร้างประติมากรรมพระโพธิสัตว์
ศิลปกรรมแบบคันธาระในทางตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดียได้รับอิทธิพลแนวความคิดและวิธีการมาจากประติมากรรมของกรีกโบราณหรืออารยธรรมเฮลเลนิก (Hellenic Civilization) ซึ่งแสดงถึงความเลื่อมใสในพระพุทธรูปที่สร้างครั้งแรกเป็นศิลปะแบบคันธาระ และมีปรากฏอยู่ทั้งการหุดและสาธุจี เมื่อกรีกเข้ายึดครองอินเดีย ดังนั้นจึงให้แกะสลักรูปปั้นเอาไว้เพื่อที่จะให้พุทธศาสนิกชนน้อมระลึกถึงพระพุทธรูปเจ้าและพระโพธิสัตว์และเพื่อที่จะได้กราบไหว้บูชา

สาเหตุแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ของนิโกมหายานนั้น งานวิจัยของ **ประพนธ์ อัครวิรุฬหการ** ได้วิจัยไว้ในประเด็นที่ว่า แนวคิดพระโพธิสัตว์มาจากสาเหตุใหญ่ ๆ อยู่ ๒ ประการ คือ^{๒๕}

๑. สาเหตุภายใน

๒. สาเหตุภายนอก

๑) สาเหตุภายใน เป็นการพัฒนาการของพระพุทธรูปศาสนาที่ต้องการนำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม เพื่อประโยชน์ในการเผยแผ่ รวมทั้งการพัฒนาหลักปรัชญาเรื่องสุญตาและเรื่องภักดี ปัจจุบันเหล่านี้มีส่วนสำคัญเป็นอย่างมากที่ทำให้มีพระโพธิสัตว์ความศรัทธาเพิ่มขึ้น ในประเด็นนี้ ประพนธ์ อัครวิรุฬหการ ได้แสดงทัศนะไว้ ๓ ประเด็น คือ

๑.๑ การเน้นเรื่องการช่วยเหลือผู้อื่น มหาชนเน้นเอาปริมาณเป็นหลัก มีการเผยแผ่ศาสนาไปสู่ประชาชนทุกหมู่เหล่า สิ่งที่เน้นในการเผยแผ่คือ เรื่องของเมตตากรุณาของพระโพธิสัตว์ การอภัยพระโพธิสัตว์ขึ้นมาเป็นจุดเน้นก็เพราะสาเหตุ ๒ ประการ คือ

ก) การต่อต้านระบบวัด พระพุทธศาสนาคัดค้าน การสละบ้านเรือนออกบวชเป็นพระภิกษุ จุดมุ่งหมายคือการบรรลุความเป็นพระอรหันต์ หน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ในสมัยพุทธกาลคือ การเที่ยวจาริกไปสั่งสอนเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นหลัก แต่เมื่อกาลเวลาล่วงไปก็เกิด

^{๒๕} ประพนธ์ อัครวิรุฬหการ, "การศึกษางานจิตรกรรมเรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เวราพหเนตตันวิธมหาชาด", วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๑๐๘ - ๑๑๑.

มีที่พิกอาศัยมีที่อยู่เป็นหลักแหล่งแน่นอนขึ้นสำหรับพระภิกษุสงฆ์หรือที่เรียกว่า “วัด” การออกจาริกเพื่อไปสั่งสอนประชาชนตามธรรมเนียมก็ลดบทบาทลง และเวลาต่อมาที่มีระบบจับขึ้นขึ้นมาอีกตามกาลเวลาไม่ว่าจะเป็นด้านการบริหาร คือการมีอธิบดีสงฆ์ รวมถึงด้านการศึกษาของพระสงฆ์ ดังนั้นวัดจึงกลายเป็นแหล่งศึกษามหาความรู้ทางวิชาการพระพุทธศาสนาขึ้นมามากมาย และมีคณาจารย์ต่าง ๆ ผู้ทรงความรู้ทางพระพุทธศาสนาได้แต่งตำราทางพระพุทธศาสนาขึ้นมามากมาย ทำให้บทบาทของพระสงฆ์ที่จะออกไปสั่งสอนประชาชนลดน้อยลง

อย่างไรก็ดีปัจจุบันประชาชนจะเข้าวัดก็เพื่อมรดกไปทำบุญอย่างเดียวเป็นส่วนมาก การที่จะเข้าไปศึกษาหรือเข้าใจหลักธรรมขั้นสูงนั้น เช่น เรื่องการเจริญวิปัสสนาที่อาศัยสติที่ พระภิกษุที่มีหน้าที่หลักคือ การศึกษาเล่าเรียน และแต่งตำราทางวิชาการทางพระพุทธศาสนามากขึ้น ส่วนเรื่องการศึกษาด้านวิปัสสนานั้น ไม่ค่อยมีเท่าไร และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ได้ใกล้ชิดกับประชาชน การเข้าไปหาประชาชนเพื่อเผยแผ่พระศาสนาที่ลดบทบาทลงไป จนทำให้มองกันว่าระบบวัดนี้มีข้อประ โยชน์สำหรับพระภิกษุอย่างเดียว ซึ่งทำให้ระบบวัดนี้ห่างไกลจากสังคมไปโดยชอกช้ำ คือ พระสงฆ์ถูกมองว่าเมื่อสละบ้านเรือนเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาแล้ว ก็หมายความว่าละจากสังคมของชาวโลกไม่ยุ่งเกี่ยวกับสังคมโลก และไม่พยายามที่จะเข้าไปใกล้สังคมเหมือนครั้งพุทธกาล

แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ที่เป็นการต่อต้านระบบวัดนี้ มหาชนได้สร้างแนวคิดใหม่ขึ้นมาว่า การที่จะบรรลุความหลุดพ้นได้นั้นไม่จำเป็นต้องออกบวชเสมอไป ผู้ที่ครองเรือนแต่มีศรัทธาได้บำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ก็สามารถบรรลุโพธิญาณ ได้ ความคิดเรื่องผู้ที่ครองเรือนแต่มีจิตใจมุ่งสู่พระพุทธรูปแล้วที่เชื่อว่าเป็นบรรพชิตได้เรียกว่า “**นรวาณณิก**” และการบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์เช่นนี้สามารถทำประ โยชน์ให้กับศาสนาและต่อสังคมโลกได้ดียิ่งกว่าการเป็นนักบวชในพระธรรมวินัย

ข) การข่มขืนพระอรหันต์ ในพระพุทธศาสนาดั้งเดิม (นิกาเยนเวลา)

การสิ้นอาสวะกิเลสถือว่าเป็นพระอรหันต์ เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุด ต่อมาพระพุทธศาสนานิิกายมหาชนเห็นว่า การบรรลุพระอรหันต์เป็นการเห็นแก่ตัวไม่ช่วยเหลือผู้อื่นและมีความรู้ดีออกว่า พระพุทธเจ้าในเรื่องของโพธิ โดยมหาชนกล่าวว่า พระอรหันต์มุ่งเพียงแต่ความรู้ที่จะพ้นจากกิเลสอย่างเดียว ในขณะที่พระโพธิสัตว์มุ่งเอาบุคคลขึ้นมาสืบทอดโพธิญาณอันเป็นของพระพุทธเจ้าขึ้นเป็นพุทธอรหันต์ซึ่งเป็นยานใหญ่กว่าอรหันต์ชยาน (สาวกอรหันต์) ตามหลักศรัทธา

๓.๒ ฉันทะของพระพุทธเจ้ากับโพธิ พระพุทธศาสนา มหาชนกล่าวว่า

“โพธิ์” (ความรู้) ของพระพุทธเจ้าคือ สุนยตา เป็นความจริงอันสูงสุด เรียกว่า “ศุคคา หรือศุคควา” (Suchness) สุนยตานี้เป็นบ่อเกิดของทุกสิ่งทุกอย่าง ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง เมื่อโพธิ์เป็นเช่นนั้น พระพุทธเจ้าก็เป็นเช่นนั้นด้วย ดังนั้นพระพุทธเจ้าก็เป็นอันหนึ่งเดียวกันกับศุคคา มหายานถือว่า ภายของพระพุทธเจ้าที่เป็นสภาพหนึ่งเดียวกับสภาพสูงสุดนี้เรียกว่า “ธรรมกาย” (Dharmakaya) ฉะนั้น พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานจึงนิยมอุคมการณ์ให้ทุกคนเป็นพระ โพธิสัตว์เพื่อที่จะบรรลุเป็นพระพุทธเจ้าด้วยกันทั้งหมด

๑.๓ การเน้นวิธีการหลุดพ้นด้วยศรัทธา พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเน้นให้ทุกคนเป็นพระพุทธเจ้านั้น เป็นเรื่องที่ยากมากสำหรับการที่จะเป็นไปได้ง่าย ๆ การเข้าใจในเรื่องสุนยตา ซึ่งเป็นการหลุดพ้นด้วยปัญญาขั้นสูง เป็นเรื่องที่ยากมากสำหรับศาสนิกชนทั่ว ๆ ไป ดังนั้นมหายานจึงต้องหาวิธีอื่นที่เหมาะสมมาให้ศาสนิกปฏิบัติได้ง่าย ๆ นั่นก็คือ ความมีศรัทธาหรือภักดี

การหลุดพ้นด้วยความภักดีมี นักปราชญ์ส่วนมากเห็นว่ามีลักษณะคล้ายคลึงกับความภักดีของศาสนาอื่นดุษี่มีพระเจ้า แต่ผู้วิชัยเห็นว่าอาจเป็นไปได้ทั้งหาอาวเริ่นเอาหลักการภักดีขึ้นมาและมีการพัฒนาไปในประเทศเดียวกัน แต่จุดสุดท้ายแล้วไม่เหมือนกัน นั่นก็คือสิ่งที่เป็นที่ตั้งของความภักดีคือ พระพุทธเจ้าหรือพระ โพธิสัตว์ ผู้ประทับอยู่บนดินแดนสุขาวดีเป็นหลัก การที่จะหลุดพ้นได้ก็ค่อมีการเอ่อพระนามของพระพุทธเจ้าด้วยศรัทธา เช่น พระอมิตะยะพระพุทธเจ้า หรือพระอวโลกิตศวรโพธิสัตว์ เป็นต้น ก็สามารถไปบังเกิดบนดินแดนสุขาวดีหรือพุทธเกษตรได้ และบุคคลที่บังเกิดบนดินแดนพุทธเกษตรนี้ถือว่าเป็นพระ โพธิสัตว์ เป็นบุคคลที่เที่ยงค่อพุทธภูมิ คือสามารถบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าได้ ก็อาศัยศรัทธาหรือความภักดีนั่นเอง

๒) ตามหุดกายนอก พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเกิดขึ้น เมื่อด้วยสาเหตุที่ศาสนาอื่นดุษี่กำลังเหียงฟู จึงจำเป็นต้องปรับปรุงกลุ่พุทธวิธีการเผยแผ่ให้เป็นที่ยอมรับแก่หมู่ประชาชน อีกปัจจัยหนึ่งพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์ค่างชาติด้วยนั่นก็คือ พระเจ้าจีนกะ ในแคว้นเคชเมียร์ ซึ่งเป็นเชื้อสายชาวกรีก^{๒๒} จึงทำให้พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานได้รับเอาอิทธิพลจากแนวคิดของชาติเหล่านั้นด้วย สรุปได้ว่าสาเหตุที่ทำให้เกิดพระ โพธิสัตว์ขึ้นมีอยู่ ๒ ประการ คือ

๒.๑ อิทธิพลของศาสนาอื่นดุษี่ หลังจากพระเจ้าอโศกมหาราชทรงสวรรคตแล้ว ปุณยมิตรแห่งราชวงศ์คุงกะ ได้ขึ้นครองราชย์ต่อมารพระองค์ทรงสนับสนุนศาสนาอื่นดุษี่และ

^{๒๒} พระมหาสมจินต์ สดญาปัญโญ, พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานในอินเดีย พัฒนาการและอารยธรรม, หน้า ๑๕.

พยายามต่อต้านพระพุทธศาสนาทุกวิถีทาง ในขณะที่ศาสนาสันตูได้พยายามปรับปรุงกลุฑรวิธีการเผยแผ่ศาสนาเป็นการใหญ่เพราะได้รับการสนับสนุนจากทางวาชอาณาจักร โดยได้แต่งตั้งคัมภีร์รามายณะและมหาภารตะขึ้น ซึ่งกล่าวถึงความแสดงความภักดีต่อเทพเจ้า และได้ใช้เรื่องราวของวีรบุรุษในท้องถิ่นมาเป็นอวตารของเทพเจ้าชั้นสูง และยังได้เอาพระพุทธเจ้าเป็นอวตารหนึ่งของพระนารายณ์อีกด้วยเพื่อหวังกลืนพระพุทธศาสนาไปในตัว ซึ่งปัจจัยเหล่านี้อาจทำให้พระพุทธศาสนามหาชนได้ขยายแนวคิดเพื่อแข่งขันกับศาสนาฮินดู เช่น การแสดงความภักดีต่อพระพุทธเจ้าในรูปของพระสัมมโลกกาที่สถิตอยู่บนสรวงสวรรค์ตามหลักศรียา และแนวความคิดขยายพระพุทธเจ้า รวมถึงพระโพธิสัตว์ที่อุทธานูปภาพอีกมากมายจนกลายเป็นลักษณะพหุนิยมขึ้นมา^{๑๑}

๒.๒ อิทธิพลศาสนาอื่นๆ อิทธิพลกริมีมีส่วนส่งผลต่อความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ในด้านศิลปะเป็นส่วนใหญ่และชาวกรีกเองก็นับถือศาสนาแบบพหุเทวนิยม และศาสนาโซโรอัสเตอร์ของชาวเปอร์เซีย ซึ่งมีการบูชาพระอาทิตย์ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับพระอมิตาภะ (ผู้มีแสงสว่างหาประมาณมิได้) ซึ่งเป็นที่สถิตของเทพ **“อหุรมาดา”** ซึ่งแปลว่า มีวิมปีประมาณไม่ได้ และยังมียกนามหนึ่งว่า **“อไมตมุส”** แปลว่า มีอายุประมาณมิได้ ซึ่งตรงกับเทพอิหร่านคือ **“ซุรวัน อะคะนัค”** แปลว่า กาลเวลาไม่มีที่สุด เทพซุรวันองค์นี้มีอัครสาวก ๒ องค์คือ (๑) มิสรัส - รักษ์มี หรือปัญญา (๒) วรุรักษะ - ฤทธิ ซึ่งเหมือนกับพระอมิตาภะพุทธเจ้าที่มีอัครสาวกอยู่ ๒ องค์คือ (๑) พระอวโลกิเตศวร (๒) พระมหาสาณปรวาศ^{๑๒}

แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์นั้นมาจากแนวคิดผู้ที่ปฏิรูปหลักคำสอนและมีวิฤประสงค์ที่จะได้แย่งผู้ที่สนับสนุนแนวคิดพระอรหันต์และพระปัจเจกพุทธเจ้าว่า คุณคหิพระโพธิสัตว์นั้นสูงกว่าทั้งสองแนวความคิดนี้ว่า **“โพธิ”** แท้ที่จริงนั้นมีอยู่ ๓ อย่าง คือ สาวกยาน ปิเจกยาน และอนุศรยานหรือสันมาสน์โพธิยาน ซึ่งยานทั้งสามนี้มหาชนนั้นกล่าวออกองค์ว่า **“อนุศรยาน”** ยานอันสูงสุด, **“โพธิอัครยาน”** ยานของพระโพธิสัตว์, **“พุทธยาน”** ยานของพระพุทธเจ้า, **“อภยาน”** ยานอันนอก เป็นคัน เป็นโพธิหรือยานอันสูงสุด ดังนั้นเพื่อความเข้าใจในพระพุทธศาสนา มหาชนได้ขึ้น จึงสรุปได้ว่า ยานในพระพุทธศาสนา มหาชนมีอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. สาวกยาน คือยานของพระสาวก ที่เพียรพยายามมุ่งพระอรหันต์ภูมิ ซึ่งผู้แจ้งในอริยสัจ ๔ ด้วยการสดับฟังจากพระพุทธเจ้า

^{๑๑}วคิน อินทระ, **พุทธปรัชญามหาชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๔๒๕.

^{๑๒}พระมหาสมณินต์ สมุมาปญฺโญ, **พระพุทธศาสนามหาชนในอินเดีย พัฒนาการและอารยธรรม**, หน้า ๒๐๖.

๒. ปิจเจกยาน คือยานของพระปิจเจกพุทธเจ้า ได้แก่ผู้รู้แจ้งด้วยในปฏิจจนุปบาทตนเอง แต่ไม่สามารถตั้งสอนผู้อื่นได้

๓. พุทธยานหรือโพธิสัตว์ยาน คือยานของพระพุทธเจ้าหรือยานของพระโพธิสัตว์ ได้แก่ผู้มีอรรถาธิบายกว้างขวางมีเมตตา กรุณาต่อสรรพสัตว์ ไม่ต้องการอรหันตภูมิ ปิจเจกภูมิ แต่ปรารถนาบุญภูมิ เพื่อชนสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ ยิ่งใหญ่กว่ายานทั้งสอง และเป็นผู้รู้แจ้งในอนุตตารธรรม^๔

อุปมาของหลักศรียาน

ในโพธิจิตสูตร มีข้อความที่พราหมณ์กัสสปโคตร ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าดังนี้

พราหมณ์กัสสปโคตร : “ข้าแต่พระโลกนาถ ! การหลุดพ้นมีการแตกต่างกันด้วยหรือ?”

พระพุทธเจ้า : “ดูก่อนพราหมณ์ ! ทางแห่งความหลุดพ้นนั้น ไม่มีความแตกต่างกันเลย แต่ยานที่จะ ไปนั้นย่อมมีความแตกต่างกันอยู่ เปรียบเหมือนถนนหลวง ย่อมมีผู้สัญจรไปมาด้วยยานพาหนะต่าง ๆ คือ ช้างบ้าง ม้าบ้าง ลาบ้าง เขาทั้งหลายย่อม ไปถึงนครที่ตนปรารถนาได้ พราหมณ์ ! เธอมีความเข้าใจในเรื่องนี้หรือไม่ ? ในยานพาหนะเหล่านี้มีความแตกต่างกันอยู่มิใช่หรือ ?”

พราหมณ์กัสสปโคตร : “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ยานพาหนะทั้งหลายเหล่านั้นย่อมมีความแตกต่างกัน”

พระพุทธเจ้า : “ดูแล้วพราหมณ์ ! ยานทั้ง ๓ คือ ช้างยาน ปัจเจกยาน และอนุคตร ยานมาสิ้นโพธิยาน ย่อมมีความแตกต่างกัน แต่หนทางและความหลุดพ้นนั้นหาแตกต่างกันไม่”

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสอีกว่า “หนทางแห่งความหลุดพ้นไม่มีค่าสูง แต่ยานที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นเท่านั้นที่แตกต่างกัน ผู้มีปัญญารู้ข้ออุปมาเช่นนี้แล้ว พึงเลือกเอาหนทางที่ประเสริฐที่สุด”^๕

ในอุปาสกถือสุทธ ได้มีคำอุปมาที่พระพุทธองค์ทรงตรัสอุปมาชนทั้ง ๓ นี้ ไว้ว่า “ดูก่อนอุบลบุตร เปรียบเหมือนแม่น้ำคงคาที่สัคว์ทั้ง ๓ คือ กระต่าย ม้า ช้าง วาดขันน้ำไปด้วยกัน กระต่ายไม่อาจที่จะห่อถึงพื้นดินได้ลอยข้ามน้ำไป ม้าย่อมห่อถึงบ้างไม่ถึงบ้าง ส่วนช้างย่อมห่อถึงพื้นดินเดินข้ามแม่น้ำไป แม่น้ำคงคาเปรียบเหมือนปฏิจจนุปบาท พระสาวกเปรียบเหมือนกระต่าย

^๔ เสถียร โพธิณทะ, **ปริยฐานญาณ**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๔-๕.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕ - ๖.

พระปัจเจกพุทธเจ้าเปรียบเหมือนน้ำ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเปรียบเหมือนช้าง ที่ต้องถึงธรรมคือ ปฏิเจตมุปบาทอันสูงชันลึกถ้ำพิสดาร"

ในอภิธรรมปุณยาริกสูตร พระพุทธองค์ได้วิสเทศนาอุปมาขานทั้ง ๓ นี้ไว้อีกว่า "โลกเปรียบเหมือนบ้านที่ถูกไฟไหม้ หมู่สัตว์เหมือนผู้อาศัยอยู่ในบ้านซึ่งลุ่มหลงด้วยอวิชชาไม่คิดที่จะหนีออกจากบ้าน พระพุทธองค์ทรงมีพระกรุณาแนะนำให้หนีออกจากบ้านที่กำลังถูกไฟไหม้ พร้อมทั้งจะประทานของมีค่าต่าง ๆ อันบรรพทุกด้วยยานพาหนะที่เทียมด้วยแพะ กวางและโค ให้มหาชนเหล่านั้นหนีออกจากบ้านไปเพื่อความอภัยได้ของที่พระองค์ทรงจะประทาน พระองค์ทรงเปรียบยานพาหนะสัตว์ทั้ง ๓ นี้เหมือนหลักครียานคือ สวากยานเปรียบเหมือนยานที่เทียมด้วยแพะ ปัจเจกยานเปรียบเหมือนยานที่เทียมด้วยกวาง โพธิสัตว์ยานเปรียบเหมือนยานที่เทียมด้วยโค แท้จริงแล้วยานทั้ง ๓ นี้ เป็นเพียงกุศโลบายธรรมเท่านั้นหาใช่ยานที่แท้จริง ยานที่แท้จริงมีขานเดียวคือ เอกยานหรือพุทธยาน หลักเอกยานเป็นความคิดที่เชื่อมหลักครียานให้เข้ามาสู่จุดเดียวได้อย่างแนบเนียนคือ โพธิสัตว์ยาน โพธิสัตว์ยานเป็นเหมือนการห้ามเหตุ พุทธยานเหมือนผลอันเกิดจากการบำเพ็ญบารมีที่มุ่งต่อพระโพธิญาณ ดังนั้นมหาขาน คือขานที่ยิ่งใหญ่ ประเสริฐที่สุด มีจิตใจประกอบด้วยความศรัทธาต่อสัตว์โลก และคิดที่จะช่วยเหลือสัตว์โลกทั้งสิ้นให้พ้นจากวิญญูสงสาร"

สรุปแล้วจะเห็นได้ว่ามหาขานได้พัฒนาแนวความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์และวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาขึ้น โดยมีอุดมคติอยู่ที่พระพุทธภูมิ และการที่จะเป็นพระพุทธเจ้าได้ต้องบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์เหมือนกับพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทั้งในอดีต ปัจจุบันและในอนาคตก็ทรงดำเนินด้วยหลักการพระโพธิสัตว์นี้เหมือนกัน และด้วยสาเหตุที่พระสงฆ์สร้างแนวคิดใหม่ได้ใช้หลักพุทธยานหรือโพธิสัตว์ยานขึ้นมาว่าเป็นยานที่ยิ่งใหญ่เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดนี้ อาจจะเป็นชื่อเรียกคณะของตนเองว่ามหาขานก็ได้ ดังนั้นความหมายของคำว่า "มหาขาน" นี้ มีความหมายได้ดังต่อไปนี้

๒.๔ ความหมายของคำว่า "มหาขาน"

คำว่า "มหาขาน" มาจากคำว่า มหา + ขาน แปลว่า ขานใหญ่ คำว่า ขาน หมายถึง ยานพาหนะที่บุคคลอาศัยใช้การเดินทางนั่นเอง แต่ในที่นี้ใช้เป็นคำอุปมาเปรียบเทียบกับระหว่างนิกลาย

หนึ่งคือ หินยาน ซึ่งมาจากคำว่า หิน + ยาน ซึ่งหมายถึงยานแปลว่า ยานหรือพาหนะที่เร็ว ๆ หรือเล็ก ๆ ^{๑๑} ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบกับให้เห็นว่า มหายานนั้นมีจิตใจกว้างขวาง มีความกรุณาอันยิ่งใหญ่ในการช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากวัฏฏสงสารได้มากกว่าหินยาน

ในมหাপริญาปารมิตาธรรมกถา ของพระนาคาชุน ได้อธิบายไว้ว่า “พุทธธรรมมีเอกรสเดียว คือรสแห่งวิมุติความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง แต่รสแห่งวิมุตินั้นมีอยู่ ๒ ชนิด คือชนิดแรกเพื่อตัวเอง ชนิดที่สองเพื่อตัวเองและสรรพสัตว์ด้วย” หมายความว่า ฝ่ายหินยานมุ่งเอาความหลุดพ้นเฉพาะตนเอง ไม่มีปณิธานในการโปรดสรรพสัตว์ แต่ฝ่ายมหายานนั้นยอมมุ่งเอาพุทธภูมิเพื่อชนสรรพสัตว์ให้ข้ามพ้นจากโอฆสงสารด้วย ดังนั้นการที่พุทธศาสนิกชนฝ่ายหินยานมุ่งเอาอรหัตตภูมิเป็นสำคัญจึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “สาวกยาน” ส่วนพุทธศาสนิกชนฝ่ายมหายานมุ่งเอาพุทธภูมิจึงมีชื่อว่า “โพธิสัตว์ยานบ้าง พุทธยานบ้าง”^{๑๒}

ในอวัชรธรรมปฐกฤต กล่าวว่า “ถ้าสรรพสัตว์ได้ฟังธรรมจากพระผู้มีพระภาคแล้วบังเกิดความศรัทธาเลื่อมใสจะพึงบูชาพระนิพพานเพื่อโพธิญาณ มีความกล้าหาญ มีความกรุณาปรารถนาความสุขต่อสรรพสัตว์ บำเพ็ญประโยชน์ต่อทวดและมนุษย์ให้พ้นจากทุกข์ นั่นคือ “มหายาน”^{๑๓}

ท่านนาคาชุน ได้กล่าวไว้ใน “**ทวาทศกถาธรรม**” ว่า “มหายาน” คือยานอันประเสริฐกว่ายานทั้ง ๒ คือ สาวกยานและปัจเจกยาน พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงเอาชื่อยานนี้แหละและยานนี้สามารถนำเราเข้าถึงพระองค์ได้ เหตุนี้นามหยาบทุกทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นทรงอาศัยยานนี้เข้าถึงธรรมอันสูงสุดได้ ยานนี้จึงชื่อว่า “มหายาน”^{๑๔}

คำว่า “มหายาน” นี้ แปลว่า ยานสูง หรือยานสูงสุด (อนุครยาน)^{๑๕} ก็ได้

คำว่า “มหายาน” ที่แปลว่า ความยิ่งใหญ่ พระมหาสมจินต์ สมณ. ปญฺญ โส ได้กล่าวเอาไว้ในหนังสือ “พระพุทธศาสนา มหายานในอินเดีย พัฒนาการและสารัตถธรรม”^{๑๖} ว่า

^{๑๑} อัมแล้ว หน้า ๑.

^{๑๒} อัมแล้ว หน้า ๑-๒.

^{๑๓} อัมแล้ว หน้า ๓.

^{๑๔} อัมแล้ว.

^{๑๕} เลื่อง เสืออรุณ, ประวัติแนวคิดมหายาน, (กรุงเทพฯ: มานพการ : กรมศิลปากร, ๒๕๑๕), หน้า ๑.

^{๑๖} พระมหาสมจินต์ สมณ. ปญฺญ โส, พระพุทธศาสนา มหายานในอินเดีย พัฒนาการและสารัตถธรรม, หน้า ๒๐๐ - ๒๐๕.

คำว่า “มหายาน” เป็นชื่อที่กำหนดขึ้นมาเรียกวิธีหรือมรรคาที่พระโพธิสัตว์ดำเนินไป หรือวิถีชีวิตของพระโพธิสัตว์ ที่เรียกว่า “มหายาน” แปลว่า ความยิ่งใหญ่เพราะมีนัยสำคัญ ๖ อย่าง ดังนี้

- ๑) เกิดจากแรงจูงใจยิ่งใหญ่
- ๒) ดำเนินไปด้วยศุภายวิธียิ่งใหญ่
- ๓) ดำเนินไปด้วยจุดประสงค์มุ่งปรัชญายิ่งใหญ่
- ๔) ดำเนินไปด้วยความพยายามยิ่งใหญ่
- ๕) ดำเนินไปด้วยกิจกรรมยิ่งใหญ่
- ๖) ดำเนินไปเพื่อความสำเร็จยิ่งใหญ่

อีกอย่างหนึ่ง อรรถแห่งคำว่า “มหายาน” เห็นได้จากแนวคิดของ โคเช็ทส์ โคเดโร ซุซูกิ^{๓๓} ที่ว่า ความยิ่งใหญ่ของมหายานเห็นได้จากภาวะ ๘ ประการ ดังนี้

- ๑) ภาวะที่ครอบคลุมใจความกว้าง
- ๒) ความวิกลศกลดต่อสรรพสัตว์
- ๓) ภาวะยิ่งใหญ่ในด้านความเข้าใจเชิงพุทธปรัชญา
- ๔) ความมีพลังจิตมกัศจรรย์
- ๕) ความยิ่งใหญ่ในการดำเนินศุภาย
- ๖) ความยิ่งใหญ่ในการบรรลุมรรคที่สูงกว่า
- ๗) ความยิ่งใหญ่ในกิจกรรม

สรุปได้ว่า “มหายาน” ที่แปลว่า ความยิ่งใหญ่ นี้ แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามหายานมีเอกลักษณ์ในความหมายนี้ คือ

- ๑) ความมีจิตใจกว้างขวาง มีความเมตตาต่อสรรพสัตว์ทั้งมวลไม่เลือกหน้า
- ๒) ความมีจิตใจที่ยิ่งใหญ่ คือมีความพยายามที่จะบรรลุมรรคภูมิ
- ๓) ความมีหลักมหายานปรัชญา คือความยิ่งใหญ่ในการรู้แจ้งทั้งบุคคลและธรรมชั้นยถา
- ๔) ความมีหลักมหายานศุภาย คือความยิ่งใหญ่ในการดำเนินการประกาศพระพุทธศาสนาช่วยเหลือสัตว์โลกให้พ้นจากทุกข์
- ๕) ความมีจุดหมายที่ยิ่งใหญ่ คือการบรรลุมรรคภูมิ

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน.

๒.๔) หักศรียกาย (Triṇaya or The Tree Bodies of the Buddha)

พระพุทธศาสนาณิกายมหายานนั้น มีความเชื่อเรื่องของพระพุทธเจ้าแตกต่างไปจากพระพุทธศาสนาณิกายเถรวาท ซึ่งมีทรรณะเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าว่าเป็นคนสามัญธรรมคา ไม่ใช่เป็นบุคคลที่มีอิทธิฤทธิ์เหนือมนุษย์อย่างอธิบายกันในมหายาน เพราะทศกัณฐ์ในทางพระพุทธศาสนาณิกายเถรวาทได้อธิบายไว้อย่างชัดเจนว่า ความเป็นพระพุทธเจ้าไม่ได้อยู่ที่เนื้อหนังมังสา หากแต่อยู่ที่ธรรม^{๔๔} ดังนั้นพระพุทธองค์จึงว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา”^{๔๕} ดังนั้นพระพุทธเจ้าตามพุทธประสงค์ก็คือ ธรรมะนั่นเอง พระพุทธศาสนาเถรวาทจึงเชื่อว่า พระพุทธเจ้าก็คือธรรมะ พระพุทธเจ้าในทรรณะของเถรวาทพอสรุปได้มีอยู่ ๒ ประเภท คือ

๑. พระพุทธเจ้าที่เป็นรูปธรรมหรือนิรมาณกาย คือเป็นคนธรรมคาสัญเหมือนมนุษย์ทั่วไป ที่พระองค์เสด็จอุบัติเป็นพระศาสดาผู้ตรัสธรรมมีตัวคนจริงในประวัติศาสตร์ เพื่อสั่งสอนสรรพสัตว์ในโลกนี้ และเสด็จดับขันธปรินิพพานเมื่อพระชนมายุ ๘๐ พรรษา

๒. พระพุทธเจ้าที่เป็นนามธรรมหรือธรรมะกาย คือพระพุทธเจ้าในทางคุณธรรมที่พระองค์ทรงมีอยู่เหมือนมนุษย์ธรรมดา สามารถที่จะแนะนำสั่งสอนให้มนุษย์ให้ค้นไปตามคุณธรรมที่พระองค์มีอยู่นั้นได้^{๔๖}

ส่วนฝ่ายพระพุทธศาสนาณิกายมหายานมีทรรณะเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าว่า พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงเป็นมนุษย์ธรรมดาสามัญเหมือนคนทั่วไป พระพุทธองค์นั้นทรงเป็นผู้ประเสริฐเลิศกว่ามนุษย์และเทวดาทั้งหลาย เพราะมหายานมีความเห็นว่า หลังจากที่พระพุทธโคตมศาสดาผู้เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว บรรดาศิษยานุศิษย์ของพระพุทธองค์โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาณิกายมหายานก็ระลึกเห็นว่า พระพุทธเจ้าเป็นบุคคลที่ประเสริฐสุด เป็นอภิปุคคลเหนือมนุษย์ ทรงบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณในชาตินี้ คืออำนาจแห่งบุญบารมีที่ได้สั่งสมมาเป็นอนันตชาติในอดีตกาล ซึ่งความคิดนี้ได้ค้ำคองค้ำชูพระพุทธศาสนาณิกายมหายาน ซึ่งต่างก็คิดเห็นว่า พระพุทธเจ้านั้นอยู่ในรูปของศรียกายนี้ ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาณิกายมหายาน^{๔๗} คือ

^{๔๔} สมภาร พรหมฯ, พระพุทธศาสนาณิกายมหายาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหายุทธการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๓.

^{๔๕} ส.จ. (ไทย) ๑๓/๑๓/๑๓๕.

^{๔๖} ที.ป. (ไทย) ๑๑/๑๑/๑๑๕.

^{๔๗} D.T. Suzuki, *Mahāyāna Buddhism*, 4th ed, p. 48-49.

๑. **นิรมลกาย (Nirmanakaya)** คือกายที่ออกรูปมาจากสันโลกกายบนสวรรค์
สวรรค์ที่เป็นกายทิพย์มาเป็นกายเนื้อ มีรูปร่างสามารถสัมผัสจับต้องได้เหมือนมนุษย์ทั่วไป เป็นกาย
ที่เปลี่ยนแปลงไปตามกฎของธรรมชาติ นิรมลกายในที่นี้คือพระศรีศากยอนันตพุทธเจ้าผู้บริสุทธิ์จาก
กิเลสประเสริฐกว่าผู้ใดในสากลโลก พระองค์ทรงไว้ซึ่งความบริสุทธิ์ผุดผ่อง โดยอุทิศพระองค์
สั่งสอนเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายให้พ้นจากทุกข์ พระธรรมที่พระองค์ทรงแสดงนิรมลกายนั้น
ไม่ถ้วน พระองค์ทรงประกอบด้วยพระปัญญาและพระกรุณาต่อสรรพสัตว์ทุกถ้วนหน้า

โดยปกตินิรมลกาย หมายถึง กายที่เปลี่ยนแปลงหรือเนรมิตไปได้ในรูปร่าง ๆ (ด้วย
อำนาจอาณ) เช่น พระศรีศากยอนันตพุทธเจ้าเป็นพระพุทธรูปของมนุษย์หรือพระมาฆสถิ
พุทธรูปองค์อื่น ๆ ซึ่งมีพระกายเหมือนมนุษย์ทั้งหลายและสถอยู่ในอำนาจของกฎไตรลักษณ์ คือ แก่
เจ็บ คาย ไปตามกฎของธรรมชาติ แต่พระพุทธรูปในรูปของมนุษย์นั้น พระองค์ทรงเป็นผู้สมบูรณ์
ด้วยความเป็นพระพุทธรูป มีพระปัญญา มีพระทัยเต็มเปี่ยมด้วยความกรุณา และมหาทานก็
เชื่อว่าป็นองค์อัครมหาราชาจกธรรมกาย และสันโลกกายนั่นเอง^{๔๔}

๒. **สันโลกกาย (Sambhogakaya)** คือกายของพระพุทธรูปที่อยู่นบนสวรรค์ มีที่
อยู่หรืออาณาจักรเป็นของตนเองเรียกว่า “พุทธเกษตร” แต่ละพุทธเกษตรนั้นจะมีลักษณะที่แตกต่างกัน
ออกไป และสันโลกกายนี้ก็คือการแสดงตัวของธรรมกายนั่นเอง เพราะเนื่องจากว่าธรรมกายนั้น ไม่
อาจที่จะอธิบายได้ เพราะ ไม่มีรูป เมื่อต้องการที่จะช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากวิกฎตงสารจึง
อวตารลงมาเป็นสันโลกกาย สันโลกกายนี้เป็นกายแห่งความรุ่งเรืองวิเศษในฐานะเป็นพุทธอุดมคติ
ซึ่งทำหน้าที่ในการสั่งสอนพระโพธิสัตว์ทั้งหลายบนสวรรค์ให้เข้าใจความจริงสูงสุด เป็นกายทิพย์ที่
มีรัศมีเรืองแสงสว่างทั่วไป จากนั้นสันโลกกายนี้ยังอวตารลงมาเป็นนิรมลกาย คือกายมนุษย์ เช่น
พระศรีศากยอนันตพุทธเจ้าเป็นการอวตารลงมาของสันโลกกาย ในเมื่อต้องการที่จะสั่งสอนมนุษย์
ในโลกนี้ เพราะสันโลกกายนี้เป็นกายทิพย์ไม่อาจที่จะแสดงตัวแก่สรรพสัตว์ได้ จึงอวตารลงมา
เป็นพระพุทธรูปในรูปของมนุษย์ที่มีการเกิด แก่ เจ็บ คาย เหมือนมนุษย์ทั่วไป

สันโลกกายนั้น เป็นกายที่ตั้งอยู่ระหว่างธรรมกายและนิรมลกาย พระพุทธศาสนา
มหาทานถือว่า สันโลกกายเป็นผู้แสดงบรรดาพระสูตรต่าง ๆ เป็นอันมากของมหาทาน แต่นิกายจีน
จนคัดค้านว่า บรรดาคำสั่งสอนต่าง ๆ มาจากธรรมกายอย่างเดียวไม่เกี่ยวกับสันโลกกายเลย อนึ่ง

^{๔๔} เดวีธอร์ พันธวังนิ, พุทธศาสนมหาทาน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๖๕๓ - ๖๕๓.

สัมโลกกายนี้มีอยู่ ๒ กายคือ กายเพื่อความปรารถนาสำหรับตนเองประการหนึ่ง และกายเพื่อประโยชน์ในการสั่งสอนพระโพธิสัตว์ให้เข้าใจแจ่มแจ้งในธรรมประการหนึ่ง^{๔๓}

๓. **ธรรมกาย (Dhammakāya)** คือหนึ่งในกายของพระพุทธเจ้า ที่มีลักษณะเป็นสภาวะธรรมที่ดำรงอยู่ชั่วนิรันดร์ อยู่ในฐานะเป็นสภาพสูงสุด ความกรุณา และความอุดมสมบูรณ์ เป็นสิ่งที่ไร้รูป ไม่มีตัวตน ไม่มีผู้สร้างไม่มีผู้บังคับหรืออิทธิพลต่อธรรมกายได้ ธรรมกายจะดำรงอยู่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ไม่มีการแตกสลาย เป็นอนาถิ ไม่มีเบื้องต้น เป็นอนันตะ ไม่มีที่สิ้นสุดแก่คุณอยู่ทั่วไป แต่เป็นที่เกิดของสรรพสัตว์ สรรพสิ่งและจักรวาล อาศัยความกรุณาที่มีต่อสรรพสัตว์ ต้องการช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ให้ก้าวล่วงจากวัฏฏสงสารให้เข้าถึงความจริง จึงสำแดงตัวในรูปของสัมโลกกายและนิรมลกาย เมื่อต้องการแสดงตัวให้ปรากฏ

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่า ลักษณะของการสัมพันธ์กันอย่างย่อ ๆ ของธรรมกาย สัมโลกกายและนิรมลกายนั้นเป็นไปในลักษณะของการ **ส่งต่อ** หรือการถ่ายโอนอำนาจความต้องการของจุดกำเนิดคือ ธรรมกาย เมื่อใดที่ธรรมกายต้องการที่จะช่วยเหลือสรรพสัตว์ก็จะเปลี่ยนรูปเป็นสัมโลกกายที่เป็นกายทิพย์สถิตอยู่บนสวรรค์ และเมื่อเป็นสัมโลกกายแล้วก็ถ่ายโอนพลังอำนาจหรือความเป็นพุทธะเปลี่ยนเป็นนิรมลกายที่มีรูปร่างเป็นมนุษย์ลงมาอุบัติในโลกเพื่อโปรดสรรพสัตว์ เมื่อนองโดยภาพรวมเราจะเห็นการถ่ายโอนความเป็นพุทธะในลักษณะดังนี้

ธรรมกาย (อนันตะ - อนาถิ) → สัมโลกกาย (กายทิพย์) → นิรมลกาย (กายหยาบ)

ตั้งแต่โบราณกาลมาแล้วที่อธิบายกันว่า พระพุทธเจ้าทรงมี ๓ กาย คือ (๑) ธรรมกาย (ภาษาญี่ปุ่น - ฮอซัน) (๒) สัมโลกกาย (ภาษาญี่ปุ่น - โฮชิน) และ (๓) นิรมลกาย (ภาษาญี่ปุ่น - โอชิน) พระพุทธเจ้าในฐานะที่ทรงเป็นองค์เอก ถูกเรียกว่า “ธรรมกาย” อันเป็นกายที่แสดงถึงความมีอยู่ของพระพุทธเจ้า เมื่อความมีอยู่ของพระองค์ปรากฏในรูปที่คนเราสามารถเข้าใจได้ ความมีอยู่นี้รู้จักกันในฐานะ “สัมโลกกาย” สัมโลกกาย หมายถึงพระพุทธเจ้าที่ทรงเทียบหรือร่วมด้วยปัญญาสมบูรณ์อันเป็นผลตอบแทนสำหรับพระองค์ที่ทรงปฏิบัติพุทธกิจเป็นเวลายาวนาน พระพุทธเจ้าพระองค์ที่อุบัติเป็นมนุษย์ในโลกนี้เพื่อทรงสอนและนำพาสรรพสัตว์ถูกเรียกว่า “นิรมลกาย” เช่น พระพุทธเจ้าสากยอนี้ เป็นต้น ดังนั้นพระคณาจารย์พระพุทธเจ้าสากยอนี้จึงหมายถึงคือ ธรรมกายของพระองค์ และสัมโลกกายของพระองค์ ก็คือตัวแทนของธรรมกาย^{๔๔}

^{๔๓} D.T. Suzuki, *Mahāyāna Buddhism*, 4th ed, p. 52-53.

^{๔๔} Nikkyo Niwano, *Buddhism for Today*, (New York : Weatherhill, 1976), p.215-216.

เรื่องธรรมกายนี้ต่อมาได้ถูกแสดงว่า แท้จริงพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้สร้างทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาล และพระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้นล้วนมาจากพระพุทธเจ้าผู้เป็นอาทิพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น

พระพุทธเจ้าใน ๓ กาย

๑. **พระอาทิพุทธะ** คือพระสยัมภูหรือธรรมกาย ผู้เป็นเองเป็นผู้ให้กำเนิดสรรพสิ่งในจักรวาลรวมทั้งจักรवादด้วย

๒. **พระธยานิพุทธะ** คือสัมโสกกาย ซึ่งได้แก่พระอาทิพุทธะที่เพ่งออกมาเป็นพระธยานิพุทธะเพื่อสอนพระโพธิสัตว์บนสวรรค์

๓. **พระมานุสสิพุทธะ** คือนิรมาณกาย ซึ่งได้แก่พระอาทิพุทธะที่มากำเนิดเป็นมนุษย์เพื่อสั่งสอนมนุษย์

ถ้าจะกล่าวอีกอย่างหนึ่ง พระพุทธองค์นั้นมีเพียงกายเดียวเท่านั้น คริกายเป็นเพียงลักษณะของพระพุทธเจ้า แต่ด้านมองเห็นด้วยสมันตังคัญ พระองค์ก็คือพระธรรมกายอันออกเยี่ยมด้านองด้วยทิพยจักขุ พระองค์ก็คือพระสัมโสกกายผู้แสดงธรรมแก่พระโพธิสัตว์ ด้านองด้วยมังสจักขุ พระองค์ก็คือนิรมาณกาย ซึ่งได้แก่พระศรียกขณูปุทธเจ้า

ดังนั้นคริกายก็คือ พระอาการหรือลักษณะของพระพุทธเจ้า ซึ่งแตกต่างกันในเรื่องอาการและหน้าที่ที่กระทำเท่านั้น^{๔๖} โดยพระอาทิพุทธะเป็นผู้ให้กำเนิดทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลนี้ ส่วนพระธยานิพุทธะ คือพระพุทธเจ้าที่มาจากอาทิพุทธะและทรงประทับอยู่บนดวงสวรรค์คตของโปรดพระโพธิสัตว์บนสวรรค์เท่านั้น ส่วนพระมานุสสิพุทธะคือ พระพุทธเจ้าผู้ลงมาจากพระธยานิพุทธะอีกทีหนึ่งมาเกิดในโลกมนุษย์นี้เพื่อโปรดสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์และวิญญูสงสาร เช่น พระศาสดามุนีพุทธเจ้า เป็นต้น

๒.๖ หลักธรรมสำคัญของพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนาหายาน

หลักธรรมสำคัญของพระพุทธศาสนาหายานนั้นคือ หลักโพธิสัตว์ภูมิ เป็นหลักที่พระพุทธศาสนาหายานทุกนิกายต่างยอมรับนับถือ โพธิสัตว์ภูมินั้นเป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติบรรลุถึงพุทธภูมิได้ โดยผู้ปฏิบัติต้องบำเพ็ญจริยธรรมแห่งโพธิสัตว์ ดังนั้นจึงถือว่าโพธิสัตว์ภูมิเป็นเหตุพุทธภูมิเป็นผล พระโพธิสัตว์ต้องถือหลักปฏิบัติว่าต้องช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์เสียก่อน

^{๔๖}D.T. Suzuki, *Mahāyāna Buddhism*, 4th ed, p.49-50.

แล้วตัวเราเองจึงจะหลุดพ้นจากความทุกข์ทรมาน ดังนั้นหลักธรรมสำคัญตามคัมภีรชาดกนั้น ผู้ที่มีจิตใจมุ่งปรารถนาพุทธภูมินั้น ต้องมีหลักการปฏิบัติดังนี้

๒.๖.๑ ปณิธาน (หรือปณิญา) ของพระโพธิสัตว์มี ๔ อย่างคือ

๑. เราจะต้องช่วยเหลือสรรพสัตว์ทั้งหลายให้พ้นจากทุกข์
๒. เราจะต้องละทิ้งสิ่งที่หลายให้หมดสิ้นไป
๓. เราจะศึกษาธรรมทั้งหลายให้เจนจบ
๔. เราจะต้องบรรลุพุทธภูมิให้จงได้

๒.๖.๒ บารมี ๖

นอกจากนี้พระโพธิสัตว์ตั้งใจบำเพ็ญบารมีอีก ซึ่งเป็นคุณธรรมที่จะทำให้บุคคลเล่าเรื่องพระโพธิญาณ คำว่า “บารมี” เป็นภาษาบาลี ซึ่งตรงกับภาษาสันสกฤตว่า “ปารมิตา” มาจากคำว่า “ปารม” (ฝั่งตรงข้าม) และลง “อิต” ปัจจอิ (ไป) หมายถึงคุณธรรมหรือคุณสมบัติอันเป็นเหตุให้ถึงฝั่ง หรือคุณธรรมที่นำไปสู่ความสิ้นวิสัยต่าง ๆ ตามที่ตั้งใจเอาไว้^{๔๔} บารมีธรรมของพระโพธิสัตว์ในทัศนะของมหายานนั้นมีอยู่ ๖ ประการ ดังต่อไปนี้

๑. ทานบารมี คือ การให้ทาน พระโพธิสัตว์ต้องมีจิตใจเมตตาต่อผู้ตกทุกข์ด้วยการเสียสละทรัพย์ อยาวัยะ และชีวิตของตน รวมถึงการสละธรรมอีกด้วย

๒. ศีลบารมี คือ การรักษาศีล พระโพธิสัตว์ต้องมีจิตใจตั้งมั่นในการรักษาศีล มีความประพฤติปฏิบัติดี มุ่งทำลายความชั่วร้ายให้หมดไป

๓. จันทิบบารมี (กามาคีลนบารมี) คือ ความอดทน ความอดกลั้น พระโพธิสัตว์ต้องมีความอดทนต่อที่จะต่อสู้กับอุปสรรคและความยากลำบากต่าง ๆ ที่มาช่วยๆ มีเมตตา ไม่โกรธตอบ ไม่มีความพยาบาท ต่อตนเอง และเป็นผู้ให้อภัยเสมอ

๔. วิชยบารมี คือ ความเพียรพยายาม ไม่เกียจคร้าน พระโพธิสัตว์ต้องมีจิตใจไม่ย่อท้อในการช่วยเหลือสรรพสัตว์ ด้วยการอุทิศตนทั้งร่างกายและจิตใจ และไม่หลงเพลิดเพลินกับความสุขทางโลก

๕. ฌานบารมี คือ การมีจิตใจมั่นคงสงบไม่หวั่นไหว พระโพธิสัตว์เป็นผู้ฝึกจิตจนได้สำเร็จฌานสมาบัติ จนละกิเลสวัฏฏธรรมอันเป็นอารมณ์ที่นำขัดขวางในการทำความดีได้

^{๔๔}Har Dayal, *The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature*, p. 165.

๖. ปัญญาบารมี (ปริญาบารมี) คือ ความรู้สรรพสิ่งตามความเป็นจริง เป็นความรู้ อันมาจากฌานบารมีเป็นลำดับ พระโพธิสัตว์มีปัญญาพิจารณาเห็นสรรพสิ่งตามความเป็นจริง และได้ทำให้แจ้งในบุคคลศูนย์กลางและธรรมศูนย์กลาง คือ เห็นบุคคลและธรรมทั้งปวงเป็นของว่าง ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น เพราะอาศัยการบำเพ็ญบารมีทั้ง ๕ มาตั้งแต่ต้น

พระพุทธศาสนาหมายาน มีการจำแนกบารมีเพิ่มขึ้นเป็นอีก ๑๐ ประการ ซึ่งบารมีอีก ๔ ประการหลังนั้น ได้แก่

๗. ฌายบารมี คือความฉลาด การมีกุศลโอบายโคธใช้วิธีการที่เหมาะสมในการเผยแผ่ศาสนา หรือช่วยเหลือสัตว์โลกให้พ้นจากทุกข์

๘. ปณิธานบารมี คือความตั้งใจแน่วแน่ต่อหลักการหรืออุดมการณ์ของตน หมายถึง พระโพธิสัตว์มีความมุ่งมั่นพร้อมที่จะช่วยเหลือสรรพสัตว์อยู่ตลอดเวลา

๙. พอบารมี คือความสามารถในการเข้าใจในธรรมตามเหตุผลและความเข้าใจใน ธรรมที่ตนอบรมบำเพ็ญมา หมายถึงการที่ได้ฟังพระกัถรรวมแล้วมีโยนิโสมนสิการตามแล้วก็ได้ บรรลุอุคตรโหริญาณ แล้วนำเอาหลักธรรมมาเพื่อสั่งสอนสรรพสัตว์ให้เข้าถึงความจริง

๑๐. ญาณบารมี คือญาณอันเกิดแต่บารมี ๖ เป็นปัญญาระดับสูงเป็นโลกุตรคุณ ปัญญา

บารมี ๔ ประการหลังนี้ สงเคราะห์ลงในปัญญาบารมีทั้งหมด ดังนั้นบารมีที่สำคัญจึงเหลือเพียง ๖ ข้อข้างต้นเท่านั้น^{๔๔}

๒.๖.๓ อัปปมัญญา ๔ หรือพรหมวิหาร ๔

นอกจากนี้ พระโพธิสัตว์ต้องมีการอบรมจิตใจด้วยธรรม ๔ ประการ คือเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา โดยแผ่ไปยังสรรพสัตว์ทั้งหลายไม่มีขอบเขตจำกัด ไม่มีประมาณ มีความเสมอ กันในสัตว์ทั้งปวง ซึ่งคุณธรรมนี้ เรียกว่า อัปปมัญญา หรืออัปปรมาณเหตุอันมีดังต่อไปนี้

๑. เมตตา คือ พระโพธิสัตว์จะตั้งมุ่งการให้ความสุขความปรารถนาดีต่อสรรพสัตว์ โดยไม่เลือกหน้า

^{๔๔}เสถียร โพธิ์นันทะ, ปริญาหมายาน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๘-๑๐.

๒. กุณา คือ พระโพธิสัตว์จะต้องมุ่งการปลดปล่อยความทุกข์ของผู้อื่นให้หมดสิ้น โดยเห็นความทุกข์ของผู้อื่นเสมอด้วยทุกข์ของคนหรือยิ่งกว่าของคน

๓. มุกตา คือ พระโพธิสัตว์ต้องมีจิตใจชื่นชมยินดีต่อความสุขและความสำเร็จของผู้อื่น ไม่มีจิตอิจฉาริษยา

๔. อุเบกขา คือ พระโพธิสัตว์จะต้องมีใจเป็นกลาง ไม่มีอคติใด ๆ และไม่ยึดถือความผิดที่ตนได้ทำแล้ว และไม่ปรารถนาการตอบแทนใด ๆ ทั้งสิ้น^{๔๔}

๒.๖.๔. หลักการ ๓ อย่าง

พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย นอกจากจะบำเพ็ญโพธิสัตว์จริยาทั้ง ๓ ประการดังที่กล่าวมาแล้ว คือ มหาปณิธาน ๔ บารมี ๖ และอัปมัญญา ๔ แล้ว ยังต้องมีการประกอบด้วยคุณสมบัติที่สำคัญ ซึ่งถือว่าเป็นหลักการประจำชีวิตในการดำเนินงานอีก ๓ ประการ คือ

๑. หลักมหาปณิธาน คือ พระโพธิสัตว์จะต้องมีปณิธานอันกว้างใหญ่ ประกอบด้วยสติ เป็นผู้รู้แจ้งในหลักธรรม ๒ ประการ คือ บุคคลคุณละและธรรมคุณละ ไม่คดอยู่ในอำนาจของกิเลสตัณหา แม้กระทั่งนิพพานก็ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น

๒. หลักมหากรุณา คือ พระโพธิสัตว์จะต้องเป็นผู้มีจิตใจกรุณาต่อสัตว์ทั้งหลายไม่มีขอบเขต พร้อมทั้งยินดีสละตนเองเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ แม้บางครั้งจะตกนรกแทนสรรพสัตว์ก็เพื่อช่วยให้เขาพ้นทุกข์ก็ควรทำ

๓. หลักมหาอุบาย คือ พระโพธิสัตว์จะต้องมีวิธีการอันชาญฉลาดในการแนะนำสั่งสอนผู้อื่นให้เข้าถึงสังขารมรรค^{๔๕}

โพธิสัตว์จริยาอันประกอบด้วย มหาปณิธาน ๔ บารมี ๖ อัปมัญญา ๔ และหลักคุณสมบัติ ๓ ประการนี้ เป็นทางดำเนินชีวิตของพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเรียกว่า โพธิสัตว์มรรค ซึ่งเป็นแนวทาง เป็นหลักการ เป็นคุณสมบัติ และเป็นหลักธรรม เพื่อมุ่งสู่ความเป็นพระโพธิสัตว์ เบื้องต้นอันจะนำไปสู่การเข้าถึงพุทธภาวะในที่สุด

^{๔๔} วสัน อิมทสฺส, *พุทธปรัชญาตามพยาน, พิมพ์ครั้งที่ ๔*, หน้า ๓๒๑.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

๒.๓ ทศภูมิของพระโพธิสัตว์

การปฏิบัติธรรมสำหรับผู้ตั้งความหวังเป็นพระโพธิสัตว์ ยิ่งปฏิบัติยิ่งประณีตมากขึ้น กลายเป็นภูมิปฏิบัติที่แน่นอน เป็นขั้นตอนแห่งความก้าวหน้าทางจิตของพระโพธิสัตว์ หากบุคคลใดปฏิบัติธรรมเป็นอาชิตสมาธิจนสำเร็จตามภูมิปฏิบัติของพระโพธิสัตว์ แต่เพียงภูมิที่หนึ่งภูมิเดียวย่อมไม่ทำอภิสวรรคเลย ส่วนบุคคลใดไม่ได้ภูมิใดภูมิหนึ่งเลยย่อมกระทำบ้างชั่วบ้าง^{๔๙} ในคัมภีร์ทศภูมิสูตร ได้อธิบายภูมิแต่ละขั้นไว้ดังนี้^{๕๐}

๑. ประมุขิตาภูมิ คือ ขั้นแห่งความยินดี บำเพ็ญทั่ว พระโพธิสัตว์จะมีความยินดีที่ได้เห็นตนเองเป็นผู้มุ่งค่อโพธิและบำเพ็ญประโยชน์ต่อสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ มีความเคารพสักการบูชาพระพุทธเจ้า มีความคิดที่จะรักษาคุ้มครองพระธรรม และดำเนินตามพระธรรมของพระศาสดา ในภูมินี้เป็นการเริ่มต้นความคิดของพระโพธิสัตว์โดยตรง คือมุ่งบรรลุปโพธิและมีมคคาที่จะช่วยเหลือสัตว์โลกเป็นหลัก ในภูมินี้มีการบำเพ็ญทานบารมีเป็นหลัก เพื่อขจัดความฉงนฉะวั

๒. วิมลภูมิ คือ ขั้นปราศจากมลทิน หมายถึง มลทินแห่งความเป็นผู้ทุกข์ มีความเยื่อเพื่อ ไม่เห็นแก่ตัว เป็นผู้ประพฤติดีเต็มมาจวิธา ในภูมินี้มีการบำเพ็ญศีลบารมีเป็นหลัก

๓. ประภากริภูมิ คือ ขั้นแห่งผู้มีวิมุตติแสงสว่าง พระโพธิสัตว์ขั้นนี้จะมีหน้าผาส่องไสเป็นประกาย มีความเปื้อนนำยต่อโลกียวิสัยอย่างมั่นคง มีความบากบั่นอดทน เพื่อค้นหาความจริงในสิ่งทั้งหลาย รวมถึงอุทิศตนเพื่อศึกษาพระธรรมวินัยอย่างจริงจัง ในภูมินี้มีการบำเพ็ญขันติบารมีเป็นหลัก

๔. อรรถจิตตภูมิ คือ ขั้นสูงสว่าง เปล่งรัศมีออกไป พระโพธิสัตว์ขั้นนี้มีความเพียรกล้าในการทำลาชความคิดชั่วร้ายออกหมด คือไม่ถือตัวถือตน และเพียรกล้าในการบำเพ็ญคุณประโยชน์ต่อผู้อื่น ในภูมินี้มีการบำเพ็ญวิริยบารมีเป็นหลัก

๕. ตฤชชาภูมิ แปลว่า เหาชนะได้อาก พระโพธิสัตว์ขั้นนี้ต้องทำกิจที่ยาก ๒ อย่าง คือเป็นผู้สั่งสอนสัตว์โลกและบำเพ็ญจิตของตนให้แน่วแน่ ในภูมินี้มีการบำเพ็ญฌานบารมีเป็นหลัก

๖. อภินิขภูมิ หมายความว่า มีหน้ามุ่งไปสู่ พระโพธิสัตว์ขั้นนี้ต้องกล้าเผชิญหน้ากับโลกแห่งความจริงตลอดเวลา มีความเข้าใจในหลักปฏิเจตมุปบาท ในภูมินี้มีการบำเพ็ญปัญญาบารมีเป็นหลัก

^{๔๙}เสธีย โพธิ์นันทะ, *ปรัญญาทานาณ*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๑๒ - ๑๔.

^{๕๐}เถริย พินธุรังสี, *พุทธศาสนานามทาน*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๑๐๔ - ๑๐๖.

๑. **บุรพกรรม** แปลว่า ไปไกล ไปได้ยาก พระโพธิสัตว์ขึ้นนี้ต้องใช้สติปัญญาบาก มุ่งหาอุบายโดยไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย ในการช่วยเหลือสรรพสัตว์ ในอุณินี้มีการบำเพ็ญอุपाบารมี เป็นหลัก

๒. **อรรถภูมิ** แปลว่า ผู้ไม่หวั่นไหว พระโพธิสัตว์ขึ้นนี้มีความไม่หวั่นไหวเรวณ มี จิตใจแน่วแน่มั่นคง และย่อมรู้ตัวเองว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ผู้นี้ย่อมไม่ตกไป อยู่ต่ำอีก เป็นผู้เข้าถึงแดนพุทธเกษตร ในอุณินี้มีการบำเพ็ญปณิธานบารมีเป็นหลัก

๓. **ธารณคฤภูมิ** แปลว่า ผู้มีความคิดที่ติงาม เป็นผู้ปราศจากอคติ มีการบำเพ็ญ ประโยชน์ต่อสัตว์โลกทุกถ้วนหน้า พระโพธิสัตว์ขึ้นนี้มีปัญญาสมบูรณ์แล้ว รู้ความคิดความ ประวณาทังหมดของมวลมนุษย สามารถสั่งสอนสรรพสัตว์ให้เข้าถึงนิพพานได้ ในอุณินี้มีการ บำเพ็ญพลบารมีเป็นหลัก

๔. **ธรรมเมฆา** หมายถึง ความสูงส่งของธรรม พระโพธิสัตว์ขึ้นนี้มีอิสระเสรี ไม่ ผูกติดอยู่กับสิ่งทั้งปวง มีสมาธิและธารณอยู่เต็มเปี่ยม ประจุเมฆที่ถ่องถ่องอยู่เต็มบนท้องฟ้าอย่าง เเสรี ถึงฐานะอันยอดเยี่ยมเท่าเทียมกับพระพุทธเจ้า ได้รับอภิเษกจากพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็น พระพุทธเจ้าและสามารถแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้

๒.๔ อธิบายบทพระโพธิสัตว์

พระพุทธศาสนาหายานนี้ มีสิ่งที่น่าศึกษาอีกประการหนึ่งคือลักษณะของ พระโพธิสัตว์โดยทางอุคตรนิกายถือปฏิบัติหลักทฤษฎีนี้ว่า **“โพธิสัตว์มรรค”** ซึ่งกำหนดมาตรฐาน จากสมมติที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเริ่มทรงผนวชแต่ยังไม่ทรงได้ตรัสรู้เป็นพุทธเจ้า เรียกพระองค์ว่า **“พระศากยบุตรโพธิสัตว์เจ้า”** ในสมัยนั้นพระองค์ได้ทรงถือปฏิบัติในลักษณะท มังสวิรัตเรียกว่า **“คบะสัทธิคร”** ซึ่งทางฝ่ายอุคตรนิกายสงเคราะห์เรียกชื่อเป็น **“ลักษณะ พระโพธิสัตว์”**

ดังนั้น ทางฝ่ายอุคตรนิกายจึงให้บรรพชิตในนิกายนี้ ถือปฏิบัติในลักษณะ พระโพธิสัตว์อีกด้วยควบคู่กับลักษณะที่มาจากพระปณิโมกข์

“พระอาจารย์จีนสมาธิวัตร (ภิกขุโพธิ์แจ้ง), ประมวลอุทธานคณิกายบทในอุคตรนิกาย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์, ๒๕๐๒), หน้า ๓๓-๔๐.

สิกขาบทพระโพธิสัตว์จําแนกได้ดังนี้

๑. คุรุกาบคิมิ	๑๐ ข้อ
๒. ลหุกาบคิมิ	๔๘ ข้อ
รวมเป็น	๕๘ ข้อ

๒.๘.๑ คุรุกาบคิ ๑๐

๑. **ผู้ฆ่าชีวิตมนุษย์ให้ตาย** ด้วยมือตนเอง ใช้ผู้อื่นให้กระทำหรือเป็นใจสมรู้ ตลอดจนฆ่าชีวิตสัตว์เล็กใหญ่ให้ตาย ต้องสถานโทษหนัก

๒. **ผู้ถือเอาของผู้อื่น** มีราคา ๕ มาสกตลอดจนลักเอาของไม่มีค่าที่เจ้าของไม่อนุญาตด้วยตนเอง หรือใช้ผู้อื่นกระทำ ต้องสถานโทษหนัก

๓. **ผู้เสพยา** นํามีดล้วงเข้าไปในทวารหนัก ทวารเบา หรือทางปากของผู้ชาย หรือผู้หญิง ตลอดจนสัตว์ครึ่งคนครึ่งมือ ไม่ว่าน้ำสุรจะเคลือบหรือไม่ ด้วยตนเองหรือใช้ผู้อื่นกระทำ ต้องสถานโทษหนัก

๔. **ผู้ดูครมบุษยธรรม** อวดรู้ณาธรรมรรคผลที่ไม่มีในตน ตลอดจนพูดุสาวาทที่ไม่ใช่ความจริง กระทำด้วยตนเอง หรือใช้ผู้อื่นกระทำ ต้องสถานโทษหนัก

๕. **ผู้ผลิตดูรามร้ยน้ำมา** ตลอดจนยาของสุราที่ไม่ใช้รักษาโรคโดยตรง กระทำหรือผลิตเอง หรือใช้คนอื่นกระทำหรือผลิต ต้องสถานโทษหนัก

๖. **ผู้กล่าวร้ายบริษัท** ใส่ใ้กล้อล่อบิดชั่วภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ตลอดจนศิษยานุจา (สิกขมานา) สามเณรและสามเณรีโดยไม่มุล ด้วยตนเองหรือใช้ผู้อื่นกระทำต้องสถานโทษหนัก

๗. **ผู้ยกตนข่มท่าน** คิดเขินนินทาภิกษุอื่น ยกย่องตนเองเพื่อลาภด้วยตนเอง หรือใช้ผู้อื่นกระทำ ต้องสถานโทษหนัก

๘. **ผู้กระหน้เกนนิยมน** ไม่มีมูทิดาจิต ตลอดจนไม่เอื้อเฟื้อต่อผู้ยากจน ขอทานกลับไล่ส่ง กระทำด้วยตนเอง หรือใช้ผู้อื่นกระทำ ต้องสถานโทษหนัก

๙. **ผู้ทุบถุนเฉียว** ตลอดจนก่อการทะเลาะวิวาท ใช้มีด ใช้ไม้ ใช้มือ ทุบตีภิกษุอื่น กระทำด้วยตนเอง หรือใช้ผู้อื่นกระทำ ต้องสถานโทษหนัก

๑๐. **ผู้ประทุบร้ยต่อพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์** กระทำด้วยตนเองหรือใช้ผู้อื่นกระทำ ต้องสถานโทษหนัก

อาบัติโทษสถานหนัก ๑๐ ข้อนี้ ได้แยกไว้เป็น ๓ ประเภท คือ **เจตนา บังเจตนา หรืออุกฤษฏ์ หรืออีกอย่างหนึ่งคือ ๑. ดุจนอาบัติ ๒. มัธยมอาบัติ ๓. ปฐมอาบัติ**

นอกจากนี้ยังมีอุกฤษฏ์อีก ๔ ข้อในคัมภีร์โอศวจรภูมิศาสตร์ตามที่เสถียร โทณินทะ ได้กล่าวเอาไว้ในหนังสือ "ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับจุฬาลงกรณ์ ปาก ๑" ดังนี้^{๔๔}

- ๑) พระโพธิสัตว์มีความโลกาในโลกลัทธิการะ พุทธยกย่องคนเองคิดเทียบผู้อื่น ต้องปรารักษ
- ๒) พระโพธิสัตว์กระหน่ำในทรัพย์ ในความรู้ เมื่อมีสัตว์อนาถามาปรากฏเฉพาะหน้า สมควรที่จะบริจาคทรัพย์ก็ไม่บริจาค มีสัตว์ผู้ไถ่กรรมมาปรากฏเฉพาะหน้า สมควรที่จะแสดงธรรมก็ไม่แสดงต้องปรารักษ
- ๓) พระโพธิสัตว์เป็นผู้หนักในความโกรธ ประทุรร้ายสัตว์ด้วยวาจาที่ดี สัตว์อาวูร ก็ได้ให้บาดเจ็บ มีผู้ห้ามปรามก็ไม่เชื่อ ใจผูกโกรธไว้ต้องปรารักษ
- ๔) พระโพธิสัตว์คัดค้านคติของโพธิสัตว์ปฏิภาณ อิงคติในลัทธิธรรมปฏิรูปจะเป็น อสังขาริกหรือสังขาริกก็ต้องปรารักษ

๒.๔.๒ อุกาบัติ ๔๔

๑. ผู้ไม่เคารพ ผู้อาวูรโส ชนั้อาจารย์ของตน
๒. ผู้ดื่ม สุรา เมาขี้
๓. ผู้บริโภค โภชนาหารปลาและเนื้อ
๔. ผู้บริโภค ผักมีกลิ่นแรงจนให้โทษแก่สัตว์ ๕ ชนิด คือ
 - ๑) หอม
 - ๒) กระเทียม
 - ๓) ฤๅษี
 - ๔) หลักเกียว (กระเทียมเล็ก)
 - ๕) เสงกือ (ในประเทสไทยไม่มี)
๕. ผู้ไม่ตักเตือน ผู้ต้องอาบัติไว้แสดงอาบัติ
๖. ผู้ไม่บริจาค ถึงฆทานแก่ธรรมิกชน
๗. ผู้ไม่ไปฟัง การสอนธรรม
๘. ผู้คัดค้าน พระพุทธศาสนาในมหายานนิกาย
๙. ผู้ไม่ช่วยเหลือ คนป่วย
๑๐. ผู้เก็บอาวูร สำหรับฆ่ามนุษย์หรือสัตว์ไว้ในครอบครอง
๑๑. ผู้เป็นพหู สือสารในทางการเมือง

^{๔๔}เสถียร โทณินทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับจุฬาลงกรณ์ ปาก ๑, หน้า ๑๑๔-๑๑๕.

๑๒. ผู้ค้า มนุษย์ไปเป็นทาส ขายสัตว์ไปให้เขานำหรือใช้งาน
๑๓. ผู้ทุศีล นิมนทาให้รับผู้อื่น
๑๔. ผู้วางเพลิง เผาป่า
๑๕. ผู้ทุศีล บิดเบือนพระธรรมให้เสื่อมเสีย
๑๖. ผู้ทุศีลอุบาย เพื่อประโศกคน
๑๗. ผู้ประพฤติกุศล ช่มชู้บังคนเขาให้ทวนวัดดู
๑๘. ผู้อวดอ้างคน เป็นอาจารย์เมื่อคนยังเขลาอยู่
๑๙. ผู้ทุศีล กลับกลอกสองฉันท
๒๐. ผู้ไม่ช่วยสัตว์ เมื่อเห็นสัตว์นั้นตกอยู่ในภยันตราย
๒๑. ผู้ผูกอาฆาต คัดค้าน
๒๒. ผู้ทะนงตัว ไม่ชวนชาวดีศึกษารธรรม
๒๓. ผู้ยอหยิ่ง กระด้างก้าวร้าว
๒๔. ผู้ไม่ศึกษา พระธรรม
๒๕. ผู้ไม่ระจับ การวิวาทเมื่อสามารถสงบได้
๒๖. ผู้ละ โยน ถิ่นแห่งตัว
๒๗. ผู้โน้มถาก ที่เขาถวายสงฆ์ขึ้นมาเพื่อคน
๒๘. ผู้โน้มถาก ที่เขาจะถวายสงฆ์ไปตามชอบใจ
๒๙. ผู้ทำเสน่ห์ยาแฝดอุทธรณ์เวท ให้คนหลงใหล
๓๐. ผู้ชักสื่อ ให้ชายหญิงเป็นคู่เมื่อเกิน
๓๑. ผู้ไม่ช่วยเหลือ ได้ตัวคนให้พ้นจากการเป็นทาสเมื่อสามารถ
๓๒. ผู้จื้อเขย อาวุธสำหรับฆ่ามนุษย์และสัตว์
๓๓. ผู้ไปดู กระบวนทัพมหรพและฟังขับร้อง
๓๔. ผู้ไม่มีขันติ อดทนสมาทานต่อสิ่ง
๓๕. ผู้ปราศจากกตัญญู ต่อบิดามารดา อุปัชฌายาจารย์
๓๖. ผู้ปราศจากสติจะ ค่อดำปฏิญาณว่าจะตั้งอยู่ในพรหมจรรย์
๓๗. ผู้ปฏิบัติ ทุจริตชั่วในถิ่นที่มีภยันตราย
๓๘. ผู้ไม่มีคารวะ ไม่รู้จักค่าสูง
๓๙. ผู้ไม่มีกุศลจิต ไม่สร้างบุญ สร้างกุศลทำทาน
๔๐. ผู้มีนันทาคติ ลำเอียงการให้บรรพชาและอุปสมบท
๔๑. ผู้เป็นอาจารย์ สอนผิดการเห็นแก่อาณ

๔๒. ผู้กระทำ สังฆกรรมแก่ผู้มีจิตมารวชา
๔๓. ผู้มีเจตนา ผิดวินัย
๔๔. ผู้ไม่เคารพ สมุทพระธรรมคัมภีร์
๔๕. ผู้ไม่สงเคราะห์ ไปรเวไนยสัตว์
๔๖. ผู้อื่นหรือมั่งที่ต่ำ แสดงธรรม
๔๗. ผู้ยอมจำนน ต่ออำนาจธรรมโรจี (อำนาจที่ผิดธรรม)
๔๘. ผู้ล่วงละเมิด ธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา

อนึ่ง เมื่อต้องอาบัติที่เป็นลหุภาวนิตเหล่านี้แล้ว ต้องมีการแสดงอาบัติเพื่อเป็นผู้บริสุทธิ์ ซึ่งมีอยู่ ๓ วิธีด้วยกัน คือ

๑. ต้องขันธ์คุณ ต้องแสดงอาบัติต่อกณะสงฆ์
๒. ต้องขันธ์มัชฌม ต้องแสดงอาบัติต่อสงฆ์จำนวน ๓ รูป
๓. ต้องขันธ์ปฐม ต้องแสดงอาบัติต่อสงฆ์เพียง ๑ รูป

ความสำคัญอีกประการหนึ่งคือ สามเณรต้องปฏิบัติพระโพธิสัตว์ศีลเช่นเดียวกับภิกษุด้วย ส่วนฆราวาสให้อธิปไตยเฉพาะข้อที่ ๓ แห่งลหุภาวนิต คือเว้นจากวิโลกโกชนหารที่เป็นปลาและเนื้อ เพราะได้รับปฏิบัติศีล ๘ และศีล ๕ อยู่แล้ว

พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ (พระกวนอิม)

๓.๑ พระโพธิสัตว์มหาทานในประเทศจีน

พระพุทธศาสนาเข้ามาในประเทศไทยในประมาณปี พ.ศ. ๖๐๐ โดยมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ระบุว่า พระเจ้าอานันท์ แห่งราชวงศ์ฉิน ได้ทรงสนับสนุนให้พระปฏิมากรทองคำขนาดใหญ่ลอยมาจากสวรรค์ลงมาถึงพระราชวังที่หุ่ดเกว่งไปมา บนพระเศียรพระปฏิมากรนั้นมีรัศมีสว่างไสว ที่พระวรกายก็มีแสงพระอาทิตย์และแสงพระจันทร์ ทำให้พระเจ้าอานันท์ทรงตกพระทัยเป็นอันมาก แต่อำมาตย์คนหนึ่งได้ถวายพยากรณ์ว่า พระปฏิมากรนั้นคือ พระฉายาลักษณ์แห่งพระพุทธเจ้าในอดีต” พระเจ้าอานันท์ทรงเห็นเป็นศุภนิมิตจึงได้รับสั่งให้คณะทูตออกไปสืบเสาะเรื่องของพระพุทธรูปให้กระจ่างชัดเจน เพราะก่อนหน้านี้พระองค์ก็ทรงได้ยินพระเกียรติคุณของพระพุทธเจ้าในอดีตมาบ้างแล้ว คณะทูตผู้นี้ได้ใช้เวลาเดินทางเป็นเวลา ๒ ปี ก็กลับมามีพร้อมด้วยคัมภีร์พระไตรปิฎก พระบรมสารีริกธาตุและยังได้นำดินพระภิกษุชาวอินเดียมาด้วย ๒ รูปคือ พระกัศปมาคังคะกับพระธรรมรักขิ” เมื่อคณะทูตเดินทางกลับมาถึงประเทศจีนแล้ว พระเจ้าอานันท์ได้โปรดให้สร้างวัดขึ้นซึ่งเป็นวัดแห่งแรกในประเทศจีนและทรงพระราชทานนามว่า “วัดเมืงเป่ย์” แปลว่า วัดม้าขาว ทั้งนี้เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ขบวนม้าซึ่งได้บรรพพุทธรูปคัมภีร์มา ปัจจุบันนี้วัดม้าขาวอยู่ที่เมืองลกเอี้ยงในมณฑลโชนาน”

เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาในประเทศไทยที่ประเทศจีนแล้ว การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ก็ย่อมมีอุปสรรคบ้าง เพราะจีนก็มีปรัชญาและศาสนาของตนอยู่แล้วก็คือ ลัทธิเต๋ากับลัทธิขงจื้อ แต่ลัทธิทั้งสองนี้ยังไม่สามารถที่จะให้ความสงบและเหตุผลทางด้านจิตใจของเหล่าปวงชนของจีนได้เพียงพอ เพราะลัทธิขงจื้อมุ่งไปที่กฎฐธัมมิกัดประ โยชน์หรือพันธะมิตรประ โยชน์ ส่วนลัทธิเต๋านั้นมุ่งสอนไปที่สัมปราวียกัตถประ โยชน์ ซึ่งหลักธรรมทั้งสองลัทธินี้พระพุทธศาสนาก็มีอยู่แล้ว

*เสวีย โลกเทศนาพระทีป, ลัทธิขงจื้อ, (กรุงเทพมหานคร : พิศาน, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑๒.

*เสวีย โภจินนทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕๕.

*จิรา ก้อนนพเกียรติ, พระพุทธ พระโพธิสัตว์ องค์ศักดิ์สิทธิ์ของจีน, (กรุงเทพฯ : จิรา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๔.

แต่สิ่งที่ทั้งลัทธิขงจื้อและลัทธิเต๋าไม่มีก็คือ ปรมัตถหรือโลกุตระประโยชน์ เป็นประโยชน์อันสูงสุด คือพระนิพพาน ประโยชน์อันนี้แหละที่ทำให้พระพุทธศาสนาเอาชนะจิตใจของบรรดาปัญญาชนชาวจีนได้และต่อมาวันนับถือเอาพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำจิตใจ ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงได้ประดิษฐานอย่างมั่นคงในประเทศจีนตั้งแต่นั้นมา^๔

ต่อจากนั้นมา พระพุทธศาสนาในประเทศจีนก็เจริญรุ่งเรืองมาโดยลำดับจนกระทั่งมาถึงยุคของราชวงศ์จิ้น (พ.ศ. ๘๔๒) ที่มีหลวงจีนฟะเหียนได้เดินทางไปศึกษารธรรมที่อินเดีย เพราะในยุคนั้นที่อินเดียพระพุทธศาสนากำลังรุ่งเรืองมาก ท่านใช้เวลาศึกษาอยู่ที่อินเดียถึง ๑๕ ปี ก็เดินทางกลับมาพร้อมด้วยคัมภีร์พระไตรปิฎก^๕

ในยุคของราชวงศ์เหลียง (พ.ศ. ๑๐๗๐) ซึ่งเป็นราชวงศ์ภาคใต้ของจีน พระเจ้าเหลียงบูเต๋ป๋รุมกษัตริย์ ทรงมีศรัทธาในพระพุทธศาสนามาก โดยพระองค์ทรงเสด็จออกผนวชเป็นหลวงจีนถึง ๓ ครั้ง และได้สร้างหอแปลพระธรรมขึ้นโดยได้นิมนต์พระภิกษุที่เป็นนักแปลคัมภีร์เช่น พระโหอิฐฉี พระถังซำเป่ส พระกันทรเสน เป็นต้น ให้มาอยู่ประจำในหอนี้ พระเจ้าเหลียงบูเต๋ทรงได้รับฉายาว่า **“อโศกของจีน”** เพราะพระองค์ทรงมีมั่งสวี่วิสัยอย่างเคร่งครัดและทรงออกกฎหมายห้ามฆ่าสัตว์ทั่วประเทศ ในรัชกาลนี้เองก็ได้มี พระภิกษุชาวอินเดียชื่อว่า “พระโพธิธรรมเถระ” หรือชาวจีนเรียกท่านว่า พระปรมจารย์คักมื่อ^๖ ได้เดินทางมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่จีน แต่พระเจ้าเหลียงบูเต๋ไม่ทรงศรัทธาเลื่อมใส ท่านจึงได้เดินทางขึ้นไปทางภาคเหนือของจีนโดยไปพักอยู่ที่วัดเสี่ยวลิมอี่ บนภูเขาซางวี่ และท่านก็ได้สอนการปฏิบัติธรรมแบบการบำเพ็ญสมาสมาบัติจนเกิดนิภาวชนขึ้นมาและเป็นนิภาวชนหนึ่งของจีนที่ยังคงมีผู้นับถือมาจนถึงทุกวันนี้

ในยุคของพระเจ้าถังไท่จง แห่งราชวงศ์ถัง (พ.ศ. ๑๑๗๐) พระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามาก เป็นยุคที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองที่สุด แต่เดิมมีการถ่ายทอดพระธรรมวินัยที่มาจากภิกษุชาวต่างประเทศและผ่านทางนุชาปุระกว่าจะเป็นภาษาจีน ได้ก็ผ่านล่ามหลายชั้นคอน ดังนั้นการแปลพระคัมภีร์ยากที่จะให้สมบูรณ์ทั้งอรรถและพยัญชนะได้จึงเป็นเหตุให้

^๔พระคณาจารย์จีนธรรมวิริยจารย์ (ฉันเจียว), พระไตรปิฎกฉบับมหานาน, พิมพ์เป็นที่ระลึกในวโรกาสที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน และเปิดศาลาธรรมาณูสวณีย์ ปรีชา พิณุกุญชร, วันอังคารที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๑๐.

^๕จิฉวา ถ่อนันทกัณฐิ, พระพุทธ พระโหอิฐฉี อังคคัมภีร์ของจีน, หน้า ๑๔.

^๖โชบิธโร โพรนันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับนุชาปุระภาค ๑, หน้า ๒๐๑.

พระภิกษุจีนมีความมานะอย่างแรงกล้าที่จะศึกษาพระธรรมที่ประเทศอินเดีย” พระภิกษุจีนรูปแรก
 ที่ไปศึกษาพระธรรมที่อินเดียก็คือ พระภิกษุฟาเหียน และต่อมาก็มีอีกหลายรูป แต่เป็นรู้จักกันมากที่สุด
 ก็คือ พระภิกษุเหียนจั้ง โดยพระเจ้าถังไท่จงได้โปรดให้พระภิกษุเหียนจั้ง (พระถังซำจั๋ง) ไป
 ศึกษาพระธรรมที่ประเทศอินเดีย การเดินทางของท่านพบอุปสรรคนานัปการแต่อาศัยการสวดมนต์
 ขอความคุ้มครองจากพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์จึงรอดพ้นมาได้ เมื่อท่านเดินทางถึงอินเดียแล้วก็
 ได้ไปศึกษาพระธรรมจนทั่วอินเดียโดยใช้เวลาทั้งหมดคัดลอกพระไตรปิฎกทั้งดินทางกลับ
 มาประเทศจีนพร้อมด้วยพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่าง ๆ จำนวนมากมาย รวมเวลาของการเดินทางได้
 ๑๖-๑๗ ปี เมื่อกลับมาถึงจีนแล้ว พระเจ้าถังไท่จงก็ใคร่จะให้หลวงจีนผู้ทรงความรู้ของหลวงจีนเหียน
 จั้งแปลคัมภีร์ต่าง ๆ ที่นำมาจากอินเดีย เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาขยายในประเทศไทย ได้รับความ
 และแปลคัมภีร์ได้อย่างถูกต้องมาจนถึงทุกวันนี้

หลังจากนั้นมาพระพุทธศาสนาในประเทศไทยก็รุ่งเรืองบ้างไม่รุ่งเรืองบ้าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ
 กับพระเจ้าแผ่นดินเป็นหลักว่าจะทรงนับถือหรือมองศาสนาหรือลัทธิอะไรระหว่างศาสนาพุทธกับ
 ลัทธิเต๋า จนกระทั่งมาถึงสมัยราชวงศ์หงวน พระเจ้าฮุปีโล่ซ่าน พระองค์ทรงเลื่อมใสพระพุทธ
 ศาสนามากแต่เป็นไปในลัทธิลามะของทิเบต เพราะพระองค์เป็นชนชาติคาดและมีความคุ้นเคยกับ
 ลัทธิลามะอยู่ก่อนแล้ว พระองค์ทรงเห็นว่าถ้าพระบู๊รุ่งลัทธิลามะก็จะจะเป็นประโยชน์แก่การ
 ปกครองบรรดาชนชาติคาดและทำให้พระราชอาณาจักรของพระองค์กว้างขวางยิ่งขึ้น ดังนั้นลัทธิ
 ลามะจึงเข้ามาผนวกกับพระพุทธศาสนาในประเทศไทยอีกทีหนึ่ง ต่อมาในยุคสมัยของราชวงศ์หมิง
 ราชวงศ์นี้ที่ทรงเลื่อมใสพระพุทธศาสนาแบบลัทธิลามะเหมือนกัน ดังนั้นพระพุทธศาสนาใน
 ประเทศไทยจึงมีอยู่สองแบบคือ พระพุทธศาสนาที่นำมาจากประเทศอินเดียส่วนหนึ่งและอีกส่วน
 หนึ่งนำมาจากทิเบต พระพุทธศาสนาที่เข้าไปประดิษฐานในประเทศไทยนั้นก็เป็นพระพุทธศาสนา
 มหายาน เพราะฉะนั้นบรรดาคัมภีร์ต่าง ๆ ก็เป็นของมหายานทั้งสิ้น แต่เมื่อสละที่ลัทธิอยู่ที่ว่า
 พระพุทธศาสนา มหายานที่เข้ามาเผยแผ่ในประเทศไทยนี้มีอยู่ด้วยกันหลายนิกาย แม้แต่ในประเทศไทย
 อินเดียเองก็มีหลายนิกายด้วยกัน เมื่อพระพุทธศาสนา มหายานเข้ามาสู่ประเทศไทยแล้วการแปล
 พระคัมภีร์เป็นจากภาษาบาลีหรือสันสกฤตเป็นภาษาจีน ผู้แปลบางท่านมีพื้นฐานของลัทธิเต๋าและ
 ขงจื๊ออยู่แล้วอาจจะนิยามที่ใส่ความเชื่อของตนเข้าไป หรือพระจีนที่ไปศึกษาพระธรรมที่อินเดียไป

พบนิภาที่ตนเองเชื่อมใสก็นำกลับมากล่อมแต่พืจีนจึงเป็นเหตุให้พระพุทธรูปสามหาหนานที่ความ
ผสมผสานปนเปกันไป”

ตามคติของพระพุทธรูปสามหาหนานนั้น พระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ มีจำนวนมากมาย
เหลือคณานับ และพระโพธิสัตว์ที่คนจีนนับถือกันมากที่สุดนั้นมีอยู่ด้วยกันหลายพระองค์ดังนี้

๑. พระอวโลกิเตศวรมหาโพธิสัตว์ (กวนอิมผ่อสัก)
๒. พระมหาสถานปรานคัมหาโพธิสัตว์ (ไต้ซี่ผ่อสัก)
๓. พระมัญจุพรีมหาโพธิสัตว์ (ปุ่นซู่ผ่อสัก)
๔. พระสมันดภัทรมหาโพธิสัตว์ (โหลฮื่อผ่อสัก)
๕. พระศรีอาริยมตไศรยมหาโพธิสัตว์ (หนี่เล็กผ่อสัก)
๖. พระกนิษฐกรรมมหาโพธิสัตว์ (ตี่จิ้งฮั่วผ่อสัก)
๗. พระวัชรปาณีมหาโพธิสัตว์ (กิมกั้งผ่อสัก)

ในบรรดาพระมหาโพธิสัตว์เหล่านี้ พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์เป็นพระโพธิสัตว์ที่
บรรดาเรารื่นใจให้ความเคารพศรัทธามากที่สุด พระโพธิสัตว์องค์นี้เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งความเมตตาทรง
ช่วยเหลือมนุษย์ให้พ้นจากความทุกข์และพ้นจากห้วงเวรแค้นในทะเล จากที่ถูกประหาร และโจรภัย
ต่าง ๆ เป็นเอกประการ และทรงนิรมายกายเป็นพระพุทธรูปปาง เป็นพระพรหมปาง เป็นอัครปาง
เพื่อสะดวกในการช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์” ดังนั้นพระองค์นี้จึงมีพระเนรมิตคณาม
ต่าง ๆ ตามพระคุณลักษณะของพระองค์ เช่น พระมหากุญแจ (พระผู้มีความเมตตาการุณ)
พระโลกนาถ (พระผู้เป็นที่พึ่งของโลก) พระโลกेश্বর (พระผู้เป็นใหญ่ในโลก) พระปัทมปาณี
(พระผู้มีดอกบัวในมือ)” พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ไม่มีศักดิ์ชื่อดารา ดาราเทวีนี้ถือว่าเป็นชายา
ของพระอวโลกิเตศวรและมีการบูชาอันชอบเถรของประเทจีนและอินเดียที่นับถือคาราวะ
นี้เหมือนกัน แต่คนปราชญ์จีนอธิบายว่า ดาราเทวีกวนอิม (อวโลกิเตศวร) เป็นองค์เดียวกัน ด้วยเหตุ
ที่พระอวโลกิเตศวรสามารถนิรมายกายเป็นอะไรก็ได้ นั่นเอง จึงเกิดมีเรื่องเล่าของพระกวนอิมขึ้น
มาทำให้พระอวโลกิเตศวรกลายเป็นเทพหญิงไปในที่สุด ตามคตินหาหนานพระโพธิสัตว์องค์นี้มีเรื่อง

“จิตรว ก่อนบันทึกย่อ, พระพุทธ พระโพธิสัตว์ อี๋ศักดิ์สิทธิ์ของจีน, หน้า ๔๔.

“เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖-๔๗.

“Paul Williams, *Mahāyāna Buddhism*, (London : Richard Clay, 1989), p. 231.

“เสฐียร โสภณ-นาคะประทีป, *อักษิของจีน*, หน้า ๑๑๑.

ราวเล่าเอาไว้มากมายเช่น ในทิเบตเชื่อว่า ทะโลลามะถือว่าคนคือพระโพธิสัตว์องค์นี้ที่ได้วาระลงมาเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง^{๒๒} ดังนั้นพระกวนอิมคือ พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ของอินเดียและทิเบตที่ลงมาถึงจีนแล้วก็กลายเป็นเทพหญิงด้วยเหตุผลของนางคาราวี ทำให้เกิดมีตำนานของพระนางเมี่ยวซัน ผู้เป็นพระราชธิดาของพระเจ้าเมี่ยวจง ภายหลังได้ออกบวชเป็นภิกษุณีและได้สำเร็จเป็นพระโพธิสัตว์ พระองค์ทรงมีความเมตตาเปี่ยมถึงเสียกว่าท้าวของสรรพสัตว์ผู้มีความทุกข์และให้ความช่วยเหลือผู้เสมอ จึงทำให้พระองค์ถูกเรียกว่า พระโพธิสัตว์กวนอิม (พระผู้ทรงอุทรหรือพึ่งพิงของสรรพสัตว์) หนึ่งเรื่องการสืบสนว่า พระโพธิสัตว์กวนอิมนี้เป็นชายหรือหญิงกันแน่ มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ระบุว่า ก่อนยุคราชวงศ์ถังและซ้อง (ก่อน พ.ศ. ๑๑๖๐) ภาพวาดหรือรูปปั้นของพระโพธิสัตว์พระองค์นี้มีลักษณะเป็นรูปมหาบุรุษทรงเครื่องสง่างามอย่างภคิวัตินอินเดียโบราณ^{๒๓} ต่อมาในยุคราชวงศ์ถัง (๑๘๒๓) ได้มีการสถาปนาเจ้าหญิงเมี่ยวซันขึ้นเป็นพระโพธิสัตว์กวนอิมด้วยคุณธรรมความดีมิการให้ความช่วยเหลือประชาชนและสตรีเพศเป็นสัญลักษณ์ของความอ่อนโยนความเมตตา และด้วยเหตุผลอีกอย่างหนึ่งเกี่ยวกับการนิรมาณกายของพระอวโลกิเตศวรเป็นเทพหญิงหลายครั้งนั้นเองไปผสมกับอิทธิพลของลัทธิเต๋าที่นับถือเจ้าพ่อเจ้าแม่ จึงทำให้พระโพธิสัตว์กวนอิมปรากฏในรูปลักษณะสตรีเพศตั้งแต่บัดนั้นมา การที่พระองค์ทรงแบ่งภาควราคารลงมาโปรดมวลหมู่มนุษย์หลายครั้งหลายคราวเป็นเหตุให้มีวันสำคัญเกี่ยวกับพระองค์ขึ้นมา ชาวจีนนิยมเรียกว่า “ฮั่นเยนเซ” แปลว่า วันเกิดของเจ้าแม่^{๒๔} มีอยู่ด้วยกัน ๓ วันคือ

๑. วันประสูติ ตรงกับวันที่ ๑๙ เดือน ๒ (ตามปฏิทินจีน)
๒. วันบรรพชา ตรงกับวันที่ ๑๙ เดือน ๖ (ตามปฏิทินจีน)
๓. วันนิพพาน ตรงกับวันที่ ๑๙ เดือน ๘ (ตามปฏิทินจีน)^{๒๕}

ในวันที่สำคัญของเจ้าแม่กวนอิมนี้บ้างก็ว่า เป็นวันประสูติ วันคัศจรรย์ และวันออกบวชก็มี แล้วแต่ความเชื่อที่หลากหลายแตกต่างกันออกไป

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๔.

^{๒๓} จิตรา ก่อนันเกียรติ, พระพุทธ พระโพธิสัตว์ อีกรัตนคติของจีน, หน้า ๖๕.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘.

^{๒๕} ชาวเกาหลีเหนือให้-ธรรมเกียรติ กับอริ, บารมีพระโพธิสัตว์กวนอิม, พิมพ์ครั้งที่ ๒,

(กรุงเทพฯ: มานพ : ขุนเคียรธรรม, ๒๕๔๑) หน้า ๔๕.

๓.๒ จุดเด่นพระโพธิสัตว์มหากษัตริย์

พระพุทธศาสนาพุทธมหายานมีพระพุทธเจ้าจำนวนมากมาดุษฎีนิมิตในแก่นแท้ของพระพุทธเจ้าที่มีจำนวนมากเหมือนกัน ซึ่งแนวคิดนี้มีพื้นฐานอยู่ว่า สรรพสัตว์มีพุทธธาตุในตัว เมื่อได้มีการพัฒนาพุทธธาตุให้เต็มที่แล้ว ย่อมสามารถตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้ ดังนั้นโดยสาระที่แท้จริงก็คือ ทุกคนเป็นพระโพธิสัตว์ ความโดดเด่นของพระโพธิสัตว์มหายานคือ ความที่มีจิตใจที่แน่วแน่ต่อการบรรลุปุทธภูมิ นั่นก็คือหลักของมหาปรัชยาน ๔ คือ

- ๑) เราจะต้องช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์
- ๒) เราจะต้องละทิ้งสิ่งทั้งหลายให้หมดสิ้นไป
- ๓) เราจะต้องบำเพ็ญธรรมให้จนจบ
- ๔) เราจะต้องบรรลุปุทธภูมิให้จงได้

อนึ่ง มหายานมีความเชื่อว่า พระโพธิสัตว์ท่านนั้นคือ ผู้สมควรได้รับคำสอนแห่งจริงของพระพุทธเจ้า ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า พระพุทธองค์ทรงสอนเฉพาะพระโพธิสัตว์ก็เพราะว่า ผู้บำเพ็ญบารมีช่วยเหลือสรรพสัตว์ท่านนั้น สามารถเข้าถึงคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า^{๕๑}

พระโพธิสัตว์ทั้งหลายที่มีจิตใจมุ่งสู่พุทธภูมิแล้ว ยังมีความปรารถนาที่จะช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้มีความสุขมุ่งสู่พุทธภูมิอีกด้วย ดังนั้นพระโพธิสัตว์จะไปปรากฏตนอยู่ทุกหนทุกแห่งทุกสภาพเพื่อสั่งสอนสรรพสัตว์ด้วยอุบายที่ฉลาด เช่น เป็นผู้ทรงศิลป์ประณีต ไม่ต่างหรือ เพื่อเป็นตัวอย่างให้กับคนทุกข์ มีขันติสูงเพื่อสงเคราะห์ชนผู้มักโกรธ เป็นผู้มีความขยันเพื่อเป็นตัวอย่างของคนเกียจคร้าน เป็นผู้จัดตั้งมโนอยู่ในสมาธิเพื่อเป็นตัวอย่างแก่ชนผู้มึนเมา และใช้สติปัญญาสงเคราะห์แก้ปัญหาให้กับคนทั้งหลายให้มีความรู้แจ้งเห็นจริง นอกจากนี้พระโพธิสัตว์มักจะไม่ปรากฏตัวอยู่แต่ในวงการหมกมุ่น วงการเสพสุราและการละเล่นมหรสพจนกระทั่งถึงกัญญาโสภณ ทั้งนี้ก็เพื่ออาศัยสถานที่เหล่านั้นเป็นแหล่งประกาศธรรม^{๕๒}

นอกจากนี้พระโพธิสัตว์ยังได้สาธิตตนเพื่อโปรดสรรพสัตว์ในรูปแบบต่าง ๆ อีกมากมาย เช่น ส้าแดงคนเป็นมารเข้าไปพัวพันกับมารแล้วใช้อุบายอันฉลาดชักชวนมารให้มุ่งจิตต่อพระพุทธ

^{๕๑}พระมหาสมณังค ญาณปัญโญ, พระพุทธศาสนาพุทธมหายานในอินเดีย พัฒนาการและประวัติศาสตร์, ๔๒ ปี บัณฑิตวิทยาลัย (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๑๖ - ๒๒๐.

^{๕๒}เสถียร โพธิ์นันท, **จุดเด่นพระพุทธรูปมหายาน**, (กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๑๖), หน้า ๑๔-๑๖.

ภูมิ สำนแดงคนประหนึ่งว่ามีขราพยาธิมรณะเพื่อโปรดสรรพสัตว์ในการให้รู้เท่าทันว่าสังขารทั้งปวงเป็นมายาไร้แก่นสาร สำนแดงคนให้เห็นไฟประต๋อคือปีใหม่มิโลกพร้อมทั้งมหาปฐพีซึ่งถูกไฟเมฆาที่ยังยึดติดในนิมิจงสัณฐานเพื่อให้งังเกิดเป็นความอนิจจัง และสรรพสัตว์ต่างก็มุ่งหน้ามาพึ่งพิงพระโพธิสัตว์เป็นสถานที่อาศัยและในเวลาเดียวกันพระโพธิสัตว์ย่อมสั่งสอนให้สรรพสัตว์ทั้งหมดมุ่งจิตค่อพุทธภูมิ พระโพธิสัตว์ย่อมศึกษาอย่างเจนจบในศาวราชาคม อารยรพเวท อีกทั้งนานาศิลปวิพริตยานแล้วนำมาเป็นเครื่องมือบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสรรพสัตว์และสำแดงคนเป็นนิกบวชนอกศาสนาเพื่อชักจูงความลุ่มหลงของนิกบวชนอกศาสนาเหล่านั้น ย่อมสำแดงคนเป็นสุริยเทพ จันทรเทพ ท้าวมหาพรหม เป็นมหาปฐพี มหาอาโป มหาวโย มหาเดโช บางครั้งเป็นคันธยาสนุนไพรเพื่อดับพิษโรคภัย หรือหากเกิดพุทธภิกษุก็สำแดงคนเป็นโภจนาหารอันเปาะฉัดเพื่ออสังสรรพสัตว์ให้ระจิบความหิวโหย หากมีสงครามระหว่างชนทั้งสองฝ่ายก็เข้าไประจิบให้มีเมตตาจิตต่อกัน แม้กระทั่งนรกภูมิพระโพธิสัตว์ก็เสด็จเข้าไปเพื่อปลดปล่อยทุกข์ให้สรรพสัตว์ เจริญงานภูมิก็เข่นกันสัตว์ทั้งหลายต่างกินกันเป็นอาหาร พระโพธิสัตว์ก็เสด็จไปสั่งสอนให้ระจิบการเมื่อยเมียนกันและกันยังให้ทานุทิศอุทิศให้มันขึ้น บางสมัยก็สำแดงคนเป็นหญิงหมักในคามราเชจิกอุจจาชยทั้งหลายผู้ฉวยกิเลสในกามคุณให้มาผูกพัน ภายหลังจึงพราสาธอนให้ชาวเหล่านั้นบรรลุปุทธภูมิ บางสมัยสำแดงคนเป็นหัวหน้าคามนิคม ผู้นำพ่อค้า ราชปุโรหิต ยัศรมาณวี ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์แก่ปวงชน ในบรรดาสัตว์ทุกขอาภอนาจากที่สำแดงเงินทองมากมายแจกจ่ายให้แก่ชนเหล่านั้น แล้วก็อบรมสั่งสอนให้มุ่งมั่นค่อโพธิญาณ หรือบางครั้งก็แสดงผู้มีเหยื่อหึงถึงสาธพของพระโพธิสัตว์ก็สำแดงคนเป็นท้าวภายถ้ำยามีกำลังแรงกล้าแล้วปราบบุคลลเหล่านั้น แม้กระทั่งชนที่มีความหาวาควั่นก็ออกไปปลอบขวัญให้หายกลัว แล้วจึงชักจูงให้เขาเหล่านั้นมุ่งจิตค่อพุทธภูมิ และชวนผู้ปรารธณามีศนรับใช้พระโพธิสัตว์ก็สำแดงคนเป็นเผ่ากรับใช้ ปฏิบัติการะกิจต่าง ๆ จนเป็นที่ยินดีแล้วจึงถือโอกาสอบรมจิตเจ้านายให้มุ่งสู่พุทธภูมิทั้งนี้ก็อาศัยกำลังแห่งอุบายที่ฉลาดจึงกระทำให้สมปรารถนาได้"

ดังนั้น วิถีทางของพระโพธิสัตว์จึงไม่มีประมาณจริยาของพระโพธิสัตว์ก็ไม่มีขอบเขต พระโพธิสัตว์ย่อมไปปลดปล่อยสรรพสัตว์อันหาประมาณมิได้ให้พ้นจากทุกข์ การที่พระโพธิสัตว์กระทำเช่นนี้ก็ด้วยอหัตถุคุณสมบัติ ๘ ประการคือ"

๑. พระโพธิสัตว์จักต้องบำเพ็ญประโยชน์คนให้เป็นคุณประโยชน์โดยไม

"เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๑-๑๕๖.

"ข้างแล้ว, หน้า ๑๕๕-๑๕๗.

ปรารถนาได้รับผลตอบแทนจากสัตว์ทั้งหลายใด ๆ

๒. พระโพธิสัตว์สามารถสวสตรรพทุกขแห่งสรรพสัตว์ได้โดยมิย่นย่อห่อหุ้ม

๓. พระโพธิสัตว์สร้างคุณความดีไว้มีประมาณเท่าไร ก็สามารถอุทิศให้แก่สัตว์ทั้งหลายได้ไม่หวงแหนตระหนี่ไว้

๔. พระโพธิสัตว์ตั้งจิตอยู่ในสมรรมอันสมัสมอบในปางสัตว์ ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง อ่อนคนไว้ไม่ลำพองโดยปราศจากความขี้อิจฉาใด ๆ

๕. พระโพธิสัตว์เห็นพระโพธิสัตว์ทุก ๆ องค์ ปานประหนึ่งเห็นพระพุทธองค์ ยืนิ่ง พระสูตรใดที่ยังมิเคยได้สดับครบฟัง ครั้นได้มีโอกาสดับครบฟังก็ไม่บังเกิดความกลางเกลางถึงรายอย่างใดในพระสูตรนั้น ๆ

๖. พระโพธิสัตว์ไม่หันปฤษฎางค์ให้กับธรรมของพระอรหันตสาวก แต่สมัคปรสมานเข้ากันได้กับธรรมดังกล่าวนั้น

๗. พระโพธิสัตว์ไม่เกิดความวิหิงสาในลาภสักการะอันบังเกิดแก่ผู้อื่น และไม่เกิดความหึงหวงในลาภสักการะอันบังเกิดแก่ตนเอง สามารถควบคุมจิตของตนไว้ได้

๘. พระโพธิสัตว์จักต้องหมั่นพิจารณาโทษของคนอยู่เป็นนิตย์ ไม่เที่ยวฟังโทษโทษนาโทษของผู้อื่น ตั้งจิตมั่นคงคิดแต่ดีในการสร้างบารมี

หลักการดำเนินงานของพระโพธิสัตว์ในโลกนี้โดยไม่แปรเปลี่ยนมณิกัตติคืออาศัยคุณสมบัติแปดประการนี้ นอกจากนั้นพระโพธิสัตว์ต้องมีจริยธรรม ๑๐ ประการ ในทางพระพุทธศาสนาหาอ่านชื่อว่า เป็นการปฏิบัติธรรมขั้นสูงเพื่อขจัดสิ่งที่เรียกว่า **“มหาอุปสรรค หรือเครื่องกีดขวางโพธิจิต”** หากผู้ปฏิบัติไม่มีการศึกษาไว้ก่อนหรือเตรียมตัวไว้ก่อนย่อมทำให้การปฏิบัติธรรมหรือการะกิจนั้นห่อหุ้มอยู่ด้วยอุปสรรค ๑๐ ประการ^๒ มีดังนี้

๑. พระโพธิสัตว์ไม่ปรารถนาเลยว่า ร่างกายจะมีโรคภัยไข้เจ็บ

๒. พระโพธิสัตว์ครองชีพโดยไม่ปรารถนาว่า จะไม่มีภยันตราย

๓. พระโพธิสัตว์ไม่ปรารถนาเลยว่า จะไม่มีอุปสรรคในการชำระจิตใจให้บริสุทธิ์

๔. พระโพธิสัตว์ไม่ปรารถนาเลยว่า จะไม่มีมารจัดขวางการปฏิบัติภารกิจ

๕. พระโพธิสัตว์คิดว่า การทำงานให้นานที่สุดโดยไม่ปรารถนาจะให้สำเร็จผลเร็ว

๖. พระโพธิสัตว์กลัวเพื่อน โดยไม่ปรารถนาจะได้รับผลประโยชน์จากเพื่อน

^๒เมธีธโร โทจันทร์พะ - เสี่ยงเสียที่สุด, คุณธรรมของพระโพธิสัตว์ (ฉบับวัดโพธิ์มนระคุณธรรม).

(กรุงเทพมหานคร : กองพิมพ์การพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๔.

๑. พระโพธิสัตว์ไม่ปรารถนาว่า จะให้คนอื่นต้องตามใจตนเองเสมอไปทุกอย่าง
๒. พระโพธิสัตว์ทำความดีกับคนอื่นโดยไม่ปรารถนาสิ่งตอบแทน
๓. พระโพธิสัตว์เห็นลาภแล้ว ไม่ปรารถนาว่าจะมีหุ้นส่วนด้วย
๑๐. พระโพธิสัตว์มีมือถูกใส่ร้ายป้ายสี คิดถอนนินทาแล้ว ไม่ปรารถนาจะได้ครอบหรือฟ้องร้อง

สรุปได้ว่า พระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนาหาชนนั้นมีคุณธรรมที่ยิ่งใหญ่ในการบำเพ็ญบารมีทั้งพระโอรสส่วนตนและสรรพสัตว์ทั้งหลายให้ไปสู่จุดหมายสูงสุดคือพุทธภูมิ แต่เมื่อวิเคราะห์แล้วจะเห็นว่าหลักการที่สำคัญเป็นจุดเด่นของพระโพธิสัตว์มีอยู่ ๒ ประการคือ (๑) การเข้าถึงความเป็นพระพุทธเจ้าหรือความเข้าใจในเรื่องศูนย์กลาง (๒) การเสียสละเพื่อพระโอรสสุขของผู้อื่นหรือความมีเมตตากรุณา นั่นก็คือ เรื่องของปัญญาและความกุณานั่นเอง

๓.๓ ประเภทของพระโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนาหาชนมีมากมายเหลือคณาไม่แพ้จำนวนพระพุทธเจ้า เพราะพระโพธิสัตว์ก็คือ ผู้มีจิตใจมุ่งสู่พระพุทธภูมิ และบางองค์อาจบรรลุเป็นพระพุทธเจ้าเมื่อไรก็ได้ แต่ยังไม่ปรารถนาพุทธภูมิ เพราะหาสรรพสัตว์ทั้งหลายยังมีความทุกข์อยู่นั่นเอง ดังนั้นจึงมีพระโพธิสัตว์มากมายทั้งบำเพ็ญบารมีมานานและเพิ่งเริ่มต้นบำเพ็ญเป็นพระโพธิสัตว์ก็มี พระโพธิสัตว์มีทั้งบรรพชิตและฆราวาส ฉะนั้น จึงแบ่งพระโพธิสัตว์ออกเป็น ๒ ประเภทคือ

๑. **ฆราวาสโพธิสัตว์** คือพระโพธิสัตว์ที่ยังครองเรือนอยู่ ฆราวาสโพธิสัตว์นี้มีอยู่ ๒ ประเภทคือ (๑) ฆราวาสที่ประพฤติตนเยี่ยงสมณะมีการรักษาศีลพรหมจรรย์ มีการสวดมนต์ ภาวนา และให้อภัยในความสงบ ฆราวาสประเภทนี้เรียกว่า **“ฆราวาสญานิ”** (๒) ฆราวาสที่มีการอยู่ครองเรือนดำเนินชีวิตบริโลกาณเหมือนอย่างสามัญชนทั่วไป

๒. **บรรพชิตโพธิสัตว์** คือพระโพธิสัตว์ที่ดำรงตนเป็นสมณบรรพชิตในพระพุทธศาสนา

อีกอย่างหนึ่ง พระโพธิสัตว์ได้มีการแบ่งตามระยะเวลาของการประพฤติธรรมมีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ^{๒๑}

๑. พระโพธิสัตว์ที่ยังยินดีเพลิดเพลินในเรื่องสำนวนอักษร ไวยากรณ์อยู่
๒. พระโพธิสัตว์ที่มีได้ครั้นคร้ามหวาดกลัวต่อธรรมอันสุขุมคัมภีรภาพ สามารถเข้าถึงซึมซาบได้

พระโพธิสัตว์สองประเภทนี้ ถ้าพระโพธิสัตว์องค์ใดยินดีเพลิดเพลินในเรื่องสำนวนอักษร ไวยากรณ์ที่พึงรู้ว่า เป็นพระโพธิสัตว์นวกะผู้ยังใหม่อยู่ ส่วนพระโพธิสัตว์ใดปราศจากความเพลิดเพลินยินดี ปราศจากความยึดถือ ปราศจากความครั่นคร้ามในพระสูตรอันล้ำลึกและสามารถเข้าถึงแก่นธรรมในพระสูตรนั้น ได้ มีจิตสะอาดต้องแล้วร่ายรำภาวนา^{๒๒} และสามารถสาธยายท่องบ่นกับทั้งปฏิบัติมาได้พึงรู้ว่า เป็นพระโพธิสัตว์วิเศษญู คืออบรมปฏิบัติโพธิจริยานาน

ประการสุดท้าย พระพุทธศาสนาพยายามได้แบ่งพระโพธิสัตว์ออกเป็น ๒ ประเภทดังนี้ คือ^{๒๓}

๑. **ฉานนิหีรชยานิโพธิสัตว์** คือเป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งกำหนดไม่ได้ทรงทำว่าคิดมาในโลกมนุษย์นี้แค่ครั้งเดียวใด ทราบเพียงว่าทรงกำเนิดก่อนกาลแห่งพระศาสนาพระพุทธรเจ้า และทุกองค์เมื่อทรงบรรลุนแล้วไม่ยอมเข้าสู่นิพพาน ทรงตั้งปณิธานที่จะโปรดสัตว์โลกต่อไปมีอยู่ด้วยกัน ๕ พระองค์ คือ

๑. พระนัญจคุวิโพธิสัตว์
๒. พระสมันตภักทโพธิสัตว์
๓. พระชวโลกิศวรรโพธิสัตว์
๔. พระมหาสาปราชโพธิสัตว์
๕. พระกนิศครรโพธิสัตว์

นอกจากนี้ยังมีพระฉานนิโพธิสัตว์มาเพิ่มอีก ๒ พระองค์คือ (๑) พระศรีอารยเมคโคตรโพธิสัตว์ (๒) พระวัชรปาณีโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ที่ทรงบำเพ็ญบารมีมานานนี้เป็นพระโพธิสัตว์

^{๒๑} เสถียร โทณนัฏ, **บุญพระสุตตมหาชาด**, หน้า ๒๕๕.

^{๒๒} วสัน อินทสระ, **พุทธปรัชญามหาชาด**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๕๕.

ที่ยิ่งใหญ่และได้รับการยกย่องว่าเป็น **“พระมหาโพธิสัตว์”** จะเห็นว่ามีพระโพธิสัตว์ที่มีชื่อเสียงมากมายที่เป็นภยานิพระโพธิสัตว์ แต่ที่สำคัญจริง ๆ แล้วมีอยู่ ๒ พระองค์เท่านั้นคือ พระมัญจุศรีโพธิสัตว์กับพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์^{๑๑} พระมัญจุศรี เป็นพระโพธิสัตว์แห่งความรุ่งโรจน์ ความเจริญรุ่งเรือง พระองค์เป็นตัวแทนคุณธรรมในด้านปัญญาและความรู้ พระองค์ได้ทรงสั่งสอนพระโพธิสัตว์มากมายให้มีสติปัญญาจนพระองค์ได้ถูกเรียกว่า “วิบุรุษแห่งเอเชียน” เป็นผู้ที่วางไว้ซึ่งความฉลาดหลักแหลมและเสียสละ พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ผู้สละและมีการบูชา พระมัญจุศรี พระองค์มีอยู่ทั้งทางอินเดียนและทิเบต ส่วนพระอวโลกิเตศวรนั้นได้มีการแปลชื่อเอาไว้มากมาย เช่น พระผู้แผ่เมตตา, ผู้มองดูเบื้องล่าง, ผู้มองทุกสิ่งอย่างดั่งเงา, พระผู้ซึ่งสามารถแผ่เมตตาได้, พระผู้มองลงจากเบื้องสูง, พระผู้มองห้วงความทุกข์ เป็นคัม เป็นที่ทราบกันว่าพระอวโลกิเตศวรนี้เป็นพระโพธิสัตว์ผู้ทรงประกอบด้วยเมตตา และมีการนิรมาณกายไปโปรดสัตว์ในภพภูมิต่าง ๆ เพื่อที่จะช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ ยิ่งเป็นการเพิ่มพูนความรักความศรัทธาในพระองค์มากยิ่งขึ้น ดังนั้นจึงมีเรื่องราวอิทธิปาฏิหาริย์ของพระอวโลกิเตศวรมีมากมาย เช่น พระองค์ทรงมีพื้นมือนิพพานและไม่ว่าจะเป็นพระอาทิตย์พระจันทร์ออกมาจากดวงตาของพระองค์ พระพรหมหรือเทพเจ้าต่าง ๆ ก็มาจากโหล่งของพระองค์ พระนารายณ์นั้นมาจากหัวใจ พระสวสดีมาจากเท้า^{๑๒} และพระองค์ทรงมีมณฑปหนึ่งหกตัวอักษรว่า “โอมมณี ปัทมหุง” ซึ่งถ้าใครมีศรัทธาอย่างมั่นคงก็สามารถที่จะไปเกิดบนดินแดนสุชาติได้ และถ้าท่องมนต์ก็จะสามารถหลุดพ้นจากอาสวะกิเลสได้

๒. **มัญจุศรีโพธิสัตว์** คือผู้ที่ประพาศดินเป็นพระโพธิสัตว์เพื่อที่จะบรรลุเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต เช่น ตัวอย่างประวัติของพระสาณามุนิพุทธเจ้าตั้งแต่ทรงปรารถนาพุทธภูมิจนกระทั่งเป็นพระสิทธิดะโพธิสัตว์

ในงานวิจัยนี้ จะขอกล่าวถึงเฉพาะประเด็นพระโพธิสัตว์ที่มีปัญญามาก และสามารถแสดงฤทธิ์ ซึ่งมีลักษณะเป็นเหมือนเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ผู้สถิตอยู่บนสรวงสวรรค์ พระโพธิสัตว์เป็นพระโพธิสัตว์มหาสัตว์ มีหน้าที่ในการคอยให้ความช่วยเหลือสรรพสัตว์อยู่ตลอดเวลา รวมทั้งมีการปรากฏตัวอยู่บนโลกมนุษย์ก็ได้อยู่บนสรวงสวรรค์ก็ได้ และเป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับพระพุทธรูปทั้งหลายบนดินแดนสุชาติหรือพุทธเกษตรบรรดาพระโพธิสัตว์มหาสัตว์เป็นที่เคารพสักการะเป็นอย่างของมหาชน พระนามของพระโพธิสัตว์ดังที่กล่าวมานั้น ได้มาจากคุณธรรมทั้ง

^{๑๑}Har Dayal. *The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature*. (Delhi : Motilal Banaridass, 1931), p. 46.

^{๑๒}Ibid., p. 49.

ถิ่น เช่น พระมัญจุสรี เป็นบุคลลาธิฐานของปรัชญา (ปัญญา) พระอวโลกิเตศวรเป็นบุคลลาธิฐานของความรู้ พระเมตไตรยเป็นบุคลลาธิฐานของกรรมผล เป็นต้น ในบรรดาพระมหาโพธิสัตว์เหล่านี้ แต่ก่อนพระมัญจุสรี ได้รับความเคารพมากในเรื่องของปัญญา ต่อมาพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ได้รับความนับถือมากที่สุดคงที่หนึ่งเพราะเน้นในเรื่องของความรู้ ซึ่งผู้วิจัยได้วิจัยในประเด็นของพระอวโลกิเตศวรองค์นี้ว่ามีความเป็นมาอย่างไร และทำไมพุทธศาสนิกชนฝ่ายมหายานรวมถึงศาสนิกชนฝ่ายเถรวาทบางคนจึงให้ความสำคัญต่อการบูชากันอย่างมากมาย

๓.๔ พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ที่ปรากฏในคัมภีร์ต่าง ๆ

คัมภีร์สังฆกรรมปุณยพริกสูตรในบทที่ ๒๕ ได้กล่าวถึงพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ ในด้านอุปนิสัยและจริยวัตรของพระองค์ พระอวโลกิเตศวรนี้ได้รับความนับถือเป็นอย่างมากทั้งในประเทศอินเดีย จีน ญี่ปุ่น และประเทศอื่น ๆ อีกมากมาย ในบทที่ ๒๕ นี้ ได้เริ่มต้นด้วยพระโพธิสัตว์อักษณมคิ ได้กราบขอลาถามพระพุทธเจ้าว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทำไมพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรนี้ จึงได้รับสมญานามว่า ผู้รับฟังเสียงของสัตว์โลก”

พระพุทธเจ้าได้วิสัชนาให้ฟังว่า สรรพสัตว์ทั้งหลายจำนวนมากในภภูมิ ผู้ที่อยู่ในห้วงความทุกข์ทรมานต่าง ๆ เมื่อได้ยินพระนามของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรนี้แล้วเรียกขานนามพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรจะรับรู้เสียงเรียกนั้นในทันที พวกเขาจะได้รับการช่วยเหลือให้รอดพ้นจากภัย ๘ ประการ คือ อันตรายจากไฟ อันตรายจากน้ำ อันตรายจากลม อันตรายจากสัตว์ อันตรายจากมาร อันตรายจากการถูกทรมาน และอันตรายจากโจร หากเขาถึงเคารพพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรต่อไป เขาก็จะได้รับการช่วยเหลือให้รอดพ้นจากความทุกข์ของมนุษย์ ๔ ประการคือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย หากเขาเคารพพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรให้ยิ่งขึ้นไปอีก เขาก็จะได้รับการช่วยเหลือให้รอดพ้นจากภัย ๓ คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง และจะได้อุปการะอย่างที่เขาปรารถนา^๒

พระพุทธเจ้าได้วิสัชนาพระอักษณมคิว่า “บุคคลใดมีความเคารพสักการะบูชาสวดภาวนาพระนามพระโพธิสัตว์มากมายเท่าเมธัสพรายในจำนวน ๖๒ ภิกขุสงคามที่ และยังได้ถวายปัจจัย ๔ ตลอดชีวิตเป็นทานแก่พระโพธิสัตว์เหล่านั้น บุคคลนั้นจะได้รับผลบุญมากมายหรือไม่”

^๒ Nikkyo Niwano, *Buddhism for Today*, (New York : Weatherhill, 1976), p. 377.

พระอภัยมณีพูดตอบว่า “เขาจะได้รับผลบุญมากมาย พระพุทธเจ้าข้า” พระพุทธเจ้าคริสต์ตอบอีกว่า “ข้ายังมีอีกบุคคลหนึ่งสวาทนามาถึงพระนามของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร และได้ถวายความเคารพและถวายทานแก่พระโพธิสัตว์นี้เพียงครั้งเดียว บุญกุศลที่บุคคลทั้งสองที่ได้กระทำนี้จะมีผลเสมอกัน และกำลังบุญนี้จะไม่หมดสิ้นตลอดสองไขว้โกฏีกัลป”

พระอภัยมณีพูดถามว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ ทรงท่องเที่ยวไปมาในสพโลกธาตุนี้อย่างไร ทรงสอนธรรมแก่สรรพสัตว์อย่างไร และมีอุสโถบายอย่างไร พระเจ้าข้า” พระพุทธเจ้าคริสต์ตอบว่า “พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์นี้ท่องเที่ยวไปทุกหนทุกแห่งเพื่อช่วยเหลือและสั่งสอนธรรมแก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย โดยใช้ฤทธิ์ของท่านช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้รอดพ้นจากอันตราย ๑ ประการ และกัลเลศทั้ง ๓ คือ รากะ โทสะ โมหะ ช่วยให้เขาได้โน้มน้าวสิ่งที่เขาต้องการ และปรากฏกายในกายหนึ่งสอนธรรมในบรรดา ๓๓ รูปกาย ได้แก่ พระพุทธรูป พระปัจเจกพุทธะ พระสาวก พระพรหมราช ท้าวคัทรเทพอินทรา เทพอิศวร เทพมหาเศวร มหาเทพเสนา ท้าวเวสสุวรรณ พระราชาน้อย เสรมฐิ ฤทธบดี มุขมนครี พราหมณ์ พระภิกษุ พระภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ภรรยาสรรพ ภรรยาฤทธบดี ภรรยาพราหมณ์ ชายหนุ่ม หรือหญิงสาว เทวดา นาค อัทธิ กนธรรพ อสูร ครุฑ มโหวิระ มนุษย์หรือมนุษย์ และเทพวิชรปาวณี”

ในบรรดารูปกาย ๓๓ นี้ แต่ละกายนั้น พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์จะแสดงออกมาให้เหมาะสมแก่อุปนิสัยของสรรพสัตว์ในการแสดงธรรมแต่ละครั้ง

อนึ่ง การเอ่ยนามหรือการขียนวอนเพื่อให้พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ช่วยเหลือให้รอดพ้นจากความทุกข์ทรมานต่าง ๆ นั้น ในสัทธรรมปุณฑริกสูตรบทที่ ๒๕ นี้ ถูกรวบรวมอย่างลึกซึ้งแล้วจะเห็นได้ว่า แท้จริงการหลุดพ้นจากทุกข์นั้นมิใช่ ๒ อย่างคือ พุทธภาษานอกกับพุทธานุภายในจิตใจ เรื่องนี้ก็เปรียบเหมือนคนที่ทุกข์ทรมานจากอาการปวดศีรษะที่เกิดจากการท้องอืด แล้วกินยาแอสไพรินแก้ปวดหัว อุทธียาจะทำให้ปวดหัวได้เพียงชั่วคราว แต่เขาจะไม่หายเด็ดขาด ครามทำที่เขายังไม่ได้รักษาอาการท้องอืดอันเป็นสาเหตุที่แท้จริง ในทำนองเดียวกัน การที่เราหวังพึ่งพึ่งอำนาจภายนอกทั้งหมดจะไม่ช่วยให้ตัวเรารอดพ้นจากความทุกข์ได้อย่างแท้จริง แม้ว่าเขาจะแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ก็ตาม

^๒ สุรพท เพชรศร, สาระสัทธรรมปุณฑริกสูตร, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, ๒๕๕๓), หน้า ๒๔๐.

นอกจากนี้ ยังมีความเข้าใจผิดอยู่เกี่ยวกับสถานะของพระโพธิสัตว์ ความรอดพ้นที่แท้จริงจะรู้แจ้งก็โดยผ่านทางพระพุทธเจ้าเท่านั้น ความรอดพ้นย่อมมาจากการที่เรารู้แจ้งถึงความจริงที่มีอยู่ และความจริงมีอยู่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น พระโพธิสัตว์คือ คนที่มีปณิธานในการช่วยเหลือคนอื่น และสามารถช่วยเหลือสรรพสัตว์ที่ทุกข์ทรมานต่าง ๆ และทุกข์จากกิเลสได้อย่างแน่นอน แต่เป็นเพียงบางโอกาสเท่านั้น อย่างไรก็ตาม การรอดพ้นขั้นพื้นฐานจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย หากไม่รู้แจ้งถึงความมีอยู่ของพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์แสดงความรอดพ้นของท่านแก่สรรพสัตว์ได้อย่างไร? นั่นคือความรอดพ้นที่ท่านเปิดเผยเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้รอดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ได้เฉพาะบางโอกาส งานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้รอดพ้นก็คือ การถ่ายทอดคำสอนของพระพุทธเจ้าในฐานะที่เป็นครูของพระองค์ คือการให้ตัวอย่างชีวิตทางศาสนาที่ดีแก่เรา การช่วยเหลือให้รอดพ้นอย่างแท้จริงของพระโพธิสัตว์อยู่ที่การนำเราไปสู่ความหลุดพ้นโดยผ่านทางตัวอย่างที่ดีของท่าน^๑

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรไม่ใช่พระพุทธเจ้า แต่เป็นพระโพธิสัตว์ ท่านคือคนที่เราควรเอาแบบอย่างในด้านมหาปณิธานอย่างแน่วแน่ในการช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้รอดพ้นจากความทุกข์ด้วยความเมตตากรุณา การระลึกถึงและการแสดงความเคารพพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรก็คือ การคิดเกี่ยวกับท่านและปรารถนาให้ท่านเป็นแบบอย่างในอุดมคติ การระลึกด้วยความปรารถนาเป็นแบบอย่างลึกซึ้ง จะช่วยปรับปรุงนิสัยของเราและทำให้เราสามารถรอดพ้นจากทุกข์ได้อย่างแท้จริง เรื่องของพระอวโลกิเตศวรในสัทธรรมปุณฑริกสูตรนี้จะเห็นได้ว่ามีอยู่ ๑ ประเด็นที่เป็นแบบอย่างแห่งคุณธรรมของพระองค์คือ

๑) หากเราเป็นผู้นำคือทรมานความปรารถนาความต้องการของคนทุกคนที่อยู่ภายใต้บังคับบัญชาของเราด้วยความมีปัญญา และอุทิศตนเพื่องานและช่วยเหลือหรือแก้ไขความทุกข์ภัยต่าง ๆ ให้บรรเทาด้วยความเมตตา

๒) เมื่อเราเผชิญปัญหา หรือความขัดแย้งต่าง ๆ บิณฑิโยของเราให้หมดความสุขหรือยินดีในการทำวาทะ คำนำเขาคุณธรรมคือ ความอ่อนโยน ความสงบ และความอดทนของพระอวโลกิเตศวรมะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว เราจะรอดพ้นจากทุกข์ขั้นนั้นได้

๓) เราควรมีจิตใจอย่างพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ เพื่อบรรลุปเป้าหมายในการทำงาน การดำเนินชีวิต หรือการบรรลุพุทธภูมิ^๒

^๑Nikkyo Niwano, *Buddhism for Today*, p.378.

^๒Ibid., p.388.

ในคัมภีร์มหาสุชาวดีอุทฺตฺร เป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึงเรื่องราวของพระอวโลกิเตศวร โหริสัถ์ว่า ดินแดนสุชาวดีเป็นพุทธเกษตรของพระอมิตาภะพุทธเจ้าหรือพระอมิตาอุทฺตฺรพระพุทธเจ้า ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตก เป็นดินแดนแห่งดอกบัวโดยผู้ที่อยู่ที่นี่จะอุบัติขึ้นเองในดอกบัว ดินแดนสุชาวดีนี้เป็นดินแดนประเสริฐเลิศล้ำไปด้วยเครื่องประดับที่เป็นรัตนาค่าง ๆ ไม่มีที่ใดเปรียบปานเป็นดินแดนบรมสุขเต็มไปด้วยพระโหริสัถ์ที่จะมุ่งหน้าไปสู่นิพพานด้วยกันหมดทั้งสิ้น เป็นดินแดนไม่มีสตรีเพศ ทุกคนสามารถที่จะมาสู่ดินแดนสุชาวดีได้ แม้แต่ผู้ทำบาปกรรมแม้เพียงน้อย พระนามของพระอมิตาภะว่า “นะโม อมิตาภะ พุทธาเย” ที่สามารถบังเกิดดินแดนสุชาวดีได้ ยกเว้นผู้ทำอนันตวิกรรมเท่านั้น ในดินแดนสุชาวดีนี้มีพระโหริสัถ์มากมาย แต่องค์ที่มีศักดิ์สูงกว่าผู้อื่นมีอยู่ด้วยสององค์คือ พระอวโลกิเตศวร เสด็จอยู่เบื้องขวาแห่งพระอมิตาภะ พระมหาสถานปราปะละ เสด็จอยู่เบื้องซ้าย^{๙๖} พระอวโลกิเตศวรนั้นจะศรีสุเป็นพระพุทธเจ้าที่สุดแห่งกัลป์ ด้วยมีพระปณิธานแน่วแน่ว่า ถ้าครบไตรสัทศัวัที่ทั้งหลายยังมีความทุกข์อยู่ พระองค์จะไม่เข้าสู่นิพพาน พระองค์จะเข้าสู่นิพพานเป็นองค์สุดท้าย ดังนั้นพระองค์จะเสด็จอวตารเป็นปางต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้ไปบังเกิดดินแดนสุชาวดี และทรงกระทำหน้าที่เป็นบุตรของพระพุทธเจ้าทั้งหลายอีกด้วย

ในคัมภีร์อนิคาสุรธยานอุทฺตฺร ได้กล่าวถึงเกี่ยวกับพระรูปลักษณะของพระอมิตาภะ พระอวโลกิเตศวร และมหาสถานปราปะละว่า^{๙๗} พระวรกายของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอนิคาอุทฺตฺรนั้น สุกใสสว่างเป็นร้อยพันเท่าของความสว่างของทองขมพูนที่มีอยู่ในสวรรค์ชั้นอามรา ความสูงของพระองค์หกแสนโยชน์ พระอุณาโลมเป็นสีขาวเวียนขวาเหมือนเขาสัตตภัณฑ์ ห้า พระเนตรเหมือนน้ำในมหาสมุทรทั้งสี่เป็นสีน้ำเงินและสีขาวชัดเจน พระโอมาที่วรกายเปล่งรัศมีสุกสว่างเหมือนเขาสุมรุ พระองค์ทรงมีเครื่องหมายที่แสดงถึงความสมบูรณ์ของบารมีถึงแปดหมื่นแปดหมื่น แต่แต่ละเครื่องหมายนั้นยังมีเครื่องหมายเล็ก ๆ แห่งความประเสริฐอีกแปดหมื่นสี่พันและเครื่องหมายเล็ก ๆ แต่ละเครื่องหมายจะมีรัศมีแปดหมื่นสี่พันรังสี แต่ละรังสีส่องสว่างไปทั่วโลกธาตุทั้งสิบทิศ ซึ่งพระองค์ทรงโอบอุ้มและปกป้องสรรพสัตว์ผู้ที่จะถึงพระองค์และ ไม่ทรงละทิ้งผู้หนึ่งผู้ใดเลย

^{๙๖}F. Max Muller, *The Larger Sukkha-vatīyaka*, (New York : Dover Publications, 1969), p.52.

^{๙๗}J. Takakusu, *The Amatsayur-dhyana-sutra*, (New York : Dover Publications, 1969), p.179-185.

พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์สูงแปดแสนโกฏิโยชน์ พระวรกายเป็นสีม่วงทอง ที่พระเศียรมีผ้าโพก ข้างหลังมีรัศมี วงพระพักตร์วิคได้แสนโยชน์ ในแสงรัศมีนั้นจะมีพระพุทธรูปเจ้าห้าร้อยพระองค์ซึ่งแปรเปลี่ยนพระวรกายอย่างน่ามหัศจรรย์อันดูเหมือนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสากลภูมิ พระพุทธรูปเจ้าแต่ละองค์จะห้อมล้อมด้วยพระโพธิสัตว์จำแลงอีกห้าร้อยองค์ และมีเทพวิวารจำนวนนับไม่ถ้วนห้อมล้อมอยู่ ในปริณิชาตของแสงสว่างที่เปล่งออกจากพระวรกาย จะปรากฏเป็นรูปและเรื่องราวต่าง ๆ ของสรรพสัตว์ที่อาศัยอยู่ในภูมิทั้งห้าคือ มนุษย์ภูมิ เทวดาภูมิ นรกภูมิ เปรตภูมิ เจริญภูมิ

บนพระเศียรจะมีมงกุฎอัญมณีเหมือนกับพระอาทิตย์ ในมงกุฎนี้มีพระพุทธรูปจำแลงประทับยืนอยู่สูงขึ้นไปห้าโยชน์

พระพักตร์มีสีเหมือนทองชมพู ขนดุมดำโลมอ่อนนุ่มมีสีเป็นสีของสัตว์ครีครีซึ่งปลั่งรัศมีออกมาน่าประหลาดใจ แต่ละรัศมีจะมีพระพุทธรูปจำแลงนับไม่ถ้วน แต่ละองค์จะห้อมล้อมด้วยพระโพธิสัตว์จำแลงนับไม่ถ้วนเช่นกัน การจำแลงการปรากฏกายเช่นนี้เต็มไปด้วยโลกธาตุทั้งสิบทิศ และมีสัตว์คอกปริมแดง

พระองค์สวมพวงมาลัยมีแสงรัศมีแปดพันแสงซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงภาวะของความงามอย่างสมบูรณ์ ฝ่ายพระหัตถ์ด้านหน้าที่พระองค์กางออกโอบอุ้มปกป้องสรรพสัตว์ เมื่อพระองค์ยกพระบาทขึ้น ฝ่ายพระบาทจะมีเครื่องหมายของจักรมีซี่ล้อพันซี่ ซึ่งมีสีแสงแต่ไปถึงห้าร้อยล้าน เมื่อวางพระบาทลงบนพื้น ดอกไม้เพชรและอัญมณีต่าง ๆ กระเจยออกและสรรพสิ่งทั้งหลายจะถูกดอกไม้เหล่านี้ปกคลุมเอาไว้ สัตว์ลักษณะต่าง ๆ ของพระวรกายและเครื่องหมายอันประเสริฐทั้งหลายเหล่านี้ไม่แตกต่างจากพระพุทธรูปเลย ยกเว้นผ้าโพกพระเศียรและยอดพระเศียรเท่านั้นที่แตกต่างกว่าพระพุทธรูป

พระมหาสมาคมปราปดโพธิสัตว์ มีลักษณะพระวรกาย ความสูง และขนาดเท่า กับพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ทุกประการ ปริณิชาตพระรัศมีวิคได้ร้อยยี่สิบห้าโยชน์ ส่องสว่างไปไกลสองร้อยห้าสิบโยชน์และส่องสว่างไปทั่วโลกธาตุทั้งสิบทิศ เป็นสีม่วงทอง สรรพสัตว์ที่อยู่ในข่ายที่ทรงพระกรุณาจะสามารถมองเห็นได้

อนึ่ง ถ้าใครได้เห็นเพียงรัศมีที่เปล่งออกจากชุมชนของพระโพธิสัตว์องค์นี้ เขาก็จะได้เห็นรัศมีอันประเสริฐและบริสุทธิ์ของพระพุทธรูปทั้งหลายทั่วทั้งสิบทิศ ด้วยเหตุนี้พระมหาสมาคมปราปดโพธิสัตว์จึงได้พระนามว่า เป็นผู้มีแสงสว่างไม่จำกัดด้วยแสงสว่างแห่งปัญญา และทรงทำให้สรรพสัตว์พ้นจากการเกิดในนรก เปรต สัตว์ดิริจฉาน และได้รับบุญนิพพาน และพระองค์ยังได้

ชื่อว่า เป็นพระโพธิสัตว์แห่งพลังอำนาจที่ยิ่งใหญ่ (มหาสวามะ) ที่มั่งคั่งของพระองค์จะมี ดอกไม้ธูปธูปห้าร้อยชนิด ดอกไม้ธูปธูปแต่ละดอกมีหรือธูปธูปห้าร้อยดอก ในแต่ละดอกนั้นจะ แสดงให้เห็นถึงลักษณะต่าง ๆ อันบริสุทธิ์และประเสริฐของพระพุทธรูปทั้งหลายทั่วทั้งสิบทิศ ผ้าโพกพระเศียรมีหรือธูปธูปที่เต็มไปด้วยแสงสว่างที่สุกสว่างต่าง ๆ กัน

เมื่อพระโพธิสัตว์องค์นี้เสด็จดำเนินไป แผ่นดินทั่วโลกธาตุทั้งสิบทิศจะหวั่นไหวและ แผ่นดินใหนั้นจะปรากฏดอกไม้ธูปธูปห้าร้อยล้านบังเกิดขึ้น และแต่ละดอกจะเปล่งประกาย สุกใสงามเหมือนดินแดนสุชาวดี เมื่อประทับนั่งที่อาสนวิหารแห่งสักครันทั้งหลายจะหวั่นไหว

อนึ่ง พระอมิตาภะและพระโพธิสัตว์ทั้งสององค์นี้ได้ขอพรลงมาเกิดในโลกมนุษย์นี้ นับโมถ้วน เพื่อโปรดสรรพสัตว์ทั้งหลายผู้อยู่ในห้วงแห่งความทุกข์ให้รอดพ้นจากทุกข์ และนำ สรรพสัตว์ทั้งหลายไปสู่ดินแดนสุชาวดีพุทธรูปเป็นจำนวนมากมาช่วยเหลือความนั้น

ในอัมิตายุทธธรรมนี้แสดงให้เห็นว่า บุคคลก็ตามแต่เพียงใดสดับพระนามของพระอมิตาภะพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ทั้งสองนี้ เขาจะได้รับการปลดปล่อยเสียจากบาปกรรมทั้งปวง ถ้าอภัยพระนามหรือระลึกถึงแล้วก็จะสามารถไปสู่ดินแดนสุชาวดีได้ แม้ผู้ทำอนันตวิกรรมก็ สามารถไปสู่ดินแดนสุชาวดีได้ ดังนั้นพระอมิตาภะก็ดี พระโพธิสัตว์ทั้งสองนี้ก็ดี จึงกลายเป็นที่ ตั้งแห่งความภักดีสำหรับการกราบไหว้บูชาให้รอดพ้นจากทุกข์ภัยทั้งปวง

จึงเห็นได้ว่า พระอมิตาภะพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์จึงเปลี่ยนสถานะไปกลายเป็นที่ ผู้คอยโอบอุ้มดูแลและช่วยเหลือให้ผู้ซึ่งรักภักดีรอดพ้นจากทุกข์ภัยต่าง ๆ ไม่ใช่ผู้คอยชี้แนะหรือ ให้บุคคลทำความเพียรด้วยตัวของตัวเองเป็นหลัก และการบรรยายรูปลักษณะต่าง ๆ ของพระอมิตาภะพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ทั้งสองนี้ ทำให้เกิดประติมากรรมวิชายาการสร้างรูปพระโพธิสัตว์เป็นรูป แบบต่าง ๆ มากมายขึ้น แต่เมื่อวิเคราะห์แล้วจะเห็นว่าพระอมิตาภะกับพระโพธิสัตว์ทั้งสองนี้มีองค์ ได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมกรีกโดยผ่านทางดินแดนในแถบแหลมเอเชียไมเนอร์ เพราะคำว่า **อมิตายุธ** หมายความว่า เวลาหรืออายุซึ่งไม่มีกำหนด **อมิตาภะ** หมายความว่า แสงสว่างซึ่งไม่มี กำหนด **อวโลกิตศวร** หมายความว่า ผู้เป็นใหญ่ที่มีแสงสว่าง **มหาสวามะ** หมายความว่า กำลัง อันยิ่งใหญ่หรือผู้กำลังอันยิ่งใหญ่ และในขณะเดียวกันก็อาจแปลได้ว่า ผู้มีแสงสว่างแห่งปัญญา ซึ่งพระอมิตาภะทรงประทับอยู่ทางทิศตะวันตกซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับเทพเจ้าของอิหร่านคือ เทพเจ้าซุรวานอันนารัก (Zurvan anarak) ซึ่งแปลว่า เวลาไม่มีที่สิ้นสุด ถ้าบูชาเทพเจ้าแสงสว่างนี้ เป็นของพวกมาจ (Mage) ที่เดินทางท่องเที่ยวไปมาและได้ตั้งหลักแหล่งในแหลมเอเชียไมเนอร์ ด้วยเหตุนี้ทำให้มีการเปรียบเทียบเทพเจ้าซุรวานอันนารักกับพระอมิตายุธหรืออมิตาภะว่า มีแสงสว่าง

หรือเวลาไม่มีที่สิ้นสุดเหมือนกัน ส่วนพระอวโลกิเตศวรคือผู้เป็นใหญ่ซึ่งมีแสงสว่างและพระมหา
 ษามะ คือผู้มีอำนาจอันยิ่งใหญ่หรือผู้ที่สวดท่องด้วยความฉลาดหรือปัญญา และคตินี้ไม่มีปรากฏ
 อยู่ในศาสนาโบราณของประเทศอินเดีย เช่น ในประเทศซีเรียระหว่าง พ.ศ. ๔๙๔-๕๐๘ มีกลุ่มนับ
 ถือเทวดา ๔ องค์หรือ ๕ องค์ ซึ่งในจำนวนเหล่านั้นมีเทพจวรวานของอิหร่านรวมอยู่ด้วย พระอมิตา
 ภูสหรืออมิตาละอาจเปรียบเทียบกับเทพเจ้าจวรวาน ขณะเดียวกันพระอวโลกิเตศวรและ
 พระมหาษามะก็อาจเปรียบเทียบกับเทพเจ้าแห่งแสงสว่างและกำลังในจำนวนเทพ ๓ องค์ของ
 อิหร่านนั้นอีกด้วย^{๖๖} ซึ่งเทพจวรวานองค์นี้มีชื่อครสาวก ๒ องค์คือ (๑) มิสรัส หมายถึงรัศมีหรือ
 ปัญญา (๒) วรุทธันนะ หมายถึงฤทธิ์ ซึ่งเหมือนกับพระอมิตาละพุทธเจ้าที่มีชื่อครสาวกอยู่ ๒ องค์
 คือ (๑) พระอวโลกิเตศวร (๒) พระมหาษามาปรามดี

ส่วนคัมภีร์กัณฑ์ทศพร ซึ่งแสดงความคิดในแนววิหิตันตระ (Tantras) ได้กล่าว
 ถึงฤทธิ์และปาฏิหาริย์ ความยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย รวมถึงเทพเจ้าของ
 ศาสนาพราหมณ์อยู่ในตัวของพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ทั้งหมด ในพระสูตรนี้จะกล่าวถึงพระอว
 โลกิเตศวรเสด็จมาเฝ้าพระศากยบุณิพระพุทธเจ้า ทรงบูชาด้วยดอกไม้และธูปเทียนแล้วพระอมิตาละ
 พุทธเจ้าผู้ส่งมา นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงว่าไม่มีพระพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์องค์ใดเลยที่จะเสมอ
 เท่าพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ได้ เพราะพระองค์มีพระวรกายล้วนพระพุทธเจ้าทั้งหลายด้วยบุญ
 บารมีที่ได้สั่งสมมาซึ่งหาประมาณมิได้ พระองค์ทรงแสดงพระองค์เป็นพระพุทธเจ้า พระปัจเจก
 พุทธเจ้า พระอรหันต์ พระโพธิสัตว์ พระอริสว พระนารายณ์ เป็นต้น เพื่อชักนำบุคคลท่านทั้งหลาย
 เหล่านี้ให้พ้นจากวิญญูสงสาร บรรดาพระอริสว พระนารายณ์ พระอาทิตย์ พระจันทร์ เป็นต้น ถ้วน
 อุบัติมาจากพระวรกายของพระอวโลกิเตศวรทั้งสิ้น และที่นี้ว่าพระหัตถ์จะมีน้ำไหลออกมาดับไฟ
 นรกได้ และพระองค์ทรงมีมณฑปอันประเสริฐสุดคือ **-โอม มณี ปัทมกุฑ-** เป็นมณฑปของ
 พระองค์เอง ซึ่งพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ หรือเทวดาอื่น ๆ ไม่มี และความหลุดพ้นจะมีได้เพราะ
 มนต์นี้^{๖๗} อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูจึงปรากฏชัดจากมนต์บทนี้ ซึ่งมีการให้ความสำคัญ
 ค่อมันตระและพิธีกรรมเป็นวิถีปฏิบัติในลัทธิศาสนาพราหมณ์เข้ามาอิทธิพลผสมผสานปนเปื้อนสภาพ
 สังคมขณะนั้น

^{๖๖} หม่อมเจ้าสุภัทรีดิศ ดิศกุล, **พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรอินเดีย**, (กรุงเทพมหานคร: คุรุสภา, ๒๕๒๖), หน้า ๒๖-๓๑.

^{๖๗} ประพนธ์ อัครวิสุทธิการ, **โพธิธัมมการ**, (กรุงเทพมหานคร: เทียนวัฒนา, ๒๕๓๖), หน้า ๔๗-๔๘.

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ขอโลกิยสวเริ่มด้วยเรื่องความ
กฏา คอมาความกฏาที่มีความสำคัญมากขึ้นและเป็นทางแห่งความหลุดพ้นอย่างสำคัญ ซึ่งทำให้
พระขอโลกิยสวมีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่จะดลบันดาล เป็นผู้ช่วยเหลือสรรพสัตว์ทั้งหลาย คอจากนั้น
จึงค่อย ๆ รวมเอาอุทธีอำนาจหน้าที่ของพระโพธิสัตว์ และเทพเจ้าองค์อื่น ๆ ในทางศาสนาพราหมณ์
เข้ามาด้วย จนในที่สุดจึงดูเหมือนมีความสำคัญยิ่งใหญ่กว่าพระพุทเจ้าทั้งหลาย

อนึ่ง เรื่องราวของพระขอโลกิยสว โพธิสัตว์นี้ คอมาได้เป็นเรื่องเล่าสืบคอมาโดยผสม
กับวิถีชีวิตของคนในยุคหนึ่งซึ่งไร้ซึ่งความแตกตาคอนแดนดินประเทศจีน^๓ และจากเรื่องราวของเจ้า
หญิงเมี่ยวซันที่ได้รับการสมรสให้เป็นพระโพธิสัตว์กวนอิมหรือพระขอโลกิยสวนี้ เมื่อวิเคราะห์
แล้วจะเห็นได้ว่า ได้มีการนำเอาเรื่องราวความเชื่อ ประเพณี สภาพสังคมของชาวจีน และหลักธรรม
ในพระพุทธศาสนาเข้ามาผสมเป็นเรื่องราวขึ้น ทั้งนี้ก็เนื่องด้วยเจ้าหญิงเมี่ยวซันนั้นเป็นคุณธรรมและ
ปฏิบัติเหมือนกับพระขอโลกิยสว โพธิสัตว์นั่นก็คือ ความรัก ความเมตตาที่มีต่อสรรพสัตว์ แม้ว่า
เจ้าหญิงเมี่ยวซันจะประสูติในราชสกุลที่ไม่นับถือพระพุทธศาสนาและสังคมในยุคนั้นมีแต่การ
กระทำสงครามเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ไร้ซึ่งความแตกตาคอนแดนดิน ไครที่ย่อนแออ่อนดุกบึงคับ
หรือถูกปกครองโดยผู้ที่แข็งแรงกว่า จากสภาพแวดล้อมและสังคมที่ไร้ซึ่งความยุติธรรมเช่นนี้ เป็น
เหตุจูงใจให้เจ้าหญิงเมี่ยวซันทรงเบื่อหน่ายในสภาพที่ทนทุกข์ มีจิตใจใฝ่หาสังคมไม่อยากที่จะ
ครองจรรวาสวัสดิซึ่งได้ออกบวช จนเป็นที่จัดพระทัยของพระราชาบิดาซึ่งมัก เมื่อบวชแล้วจะเห็นได้
ว่าพระองค์ทรงมีพระปณิธานอันแน่วแน่ที่จะบรรลुพุทธภูมิให้ได้ ซึ่งเป็นปฏิบัติหลักของ
พระโพธิสัตว์^๔ จนพระองค์ทรงถูกประหารในฐานะที่เป็นบ่อนทำลายความเชื่อสังคมในยุคนั้นที่
ถือว่า ความอ่อนแอคือ ศัตรูของชัยชนะ ผู้ที่แข็งแรงและโหดเหี้ยมเท่านั้นจึงสมควรได้รับการ
สรรเสริญและเป็นผู้เป็นใหญ่อย่างแท้จริง ขณะที่ถูกประหารเจ้าหญิงเมี่ยวซันก็มิมีความโกรธดุก
อาฆาตกับผู้ใด มีจิตใจที่เต็มเปี่ยมด้วยเมตตากระดิกเพียงแต่พระพุทเจ้าเท่านั้นว่าเป็นที่พึ่งอย่างแท้จริง
จนในที่สุดเจ้าหญิงเมี่ยวซันก็สิ้นพระชนม์ชีพขึ้นมาด้วยบุญบารมีหลังจากดกไปอยู่ในนรกภูมิ
ชั่วระยะเวลาหนึ่ง ทำให้พระองค์น้อมเห็นสังกรรมของชีวิตที่มีการเวียนว่ายตายเกิดอันไม่มีที่สิ้นสุด ถ้า
หากเมื่อใดคนเรายังมีกิเลสอยู่ย่อมกระทำกรรมต่าง ๆ บางครั้งก็เป็นกรรมชั่วผลของกรรมชั่วอัน

^๓ สฐิร โกเศศ, กวนอิมพระโพธิสัตว์แห่งการุญ, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานทำบุญครบร้อย
วันวณะ ดุนาถิรพหิ กุณศิริ วันอาทิตย์ที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๑๐ (วารุณี : ศิวิวัฒนา, ๒๕๑๐), หน้า ๒.

^๔ อธิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์, พระพุทศาสนาพราหมณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิร, ๒๕๓๕), หน้า ๑๔๐.

คลบับคาไลให้ผู้ที่ทำการมนต์ได้รับทุกข์ต่าง ๆ มากมาย มีการเกิดในนรก เป็นต้น เมื่อทรงฟื้นฟูพระชนมชีพมาแล้วก็ได้รับการช่วยเหลือจากองค์พระอมิตายะพุทธเจ้าผู้ที่เจ้าหญิงมีอวชันทวงนับถือ และมีความจงรักภักดีว่าเป็นที่พึ่งอันสูงสุด โดยพระอมิตายะทรงนำพาให้ไปบำเพ็ญเพียรที่เกาะแห่งทะเลใต้ซึ่งเป็นเกาะอันศักดิ์สิทธิ์ จนในที่สุดเจ้าหญิงก็ได้บรรลุพุทธภูมิแต่ยังไม่เข้าสู่พระนิพพาน เพราะเหตุที่พระองค์นั้นมองเห็นสภาพสังขมและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงประสบมานั้นว่า ยังมีสรรพสัตว์ที่ยังได้รับความทุกข์อยู่ จำเป็นที่พระองค์ต้องเข้าไปช่วยเหลือและแนะนำสั่งสอนให้รู้จักพระธรรมของพระพุทธศาสนาเพื่อที่สรรพสัตว์ทั้งหลายจะได้พ้นจากความทุกข์และจะได้รับบรรลุพุทธภูมิเป็นลำดับต่อไป ซึ่งด้วยเหตุอันนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าความหลักพระพุทธศาสนาหายานั้น พระโพธิสัตว์ย่อมมีจิตใจที่กว้างใหญ่ของเห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลักไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน จากหลักการนี้จะเห็นได้ว่า เมื่อใดที่คนเรานองเห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลักแล้วความตระหนี่ถี่เหนียว ความที่มีจิตใจคับแคบ การยารัดเอาเปรียบ ความเห็นแก่ตัวก็จะไม่มี จะมีแต่ความรักความสามัคคี การอุทิศตนเพื่อสังคม การที่จะเห็นสังคมนั้นเป็นอยู่ด้วยกันอย่างสันติสุข และด้วยเหตุนี้ พระโพธิสัตว์เมื่อจะขึ้นก็ได้ทรงเป็นแบบอย่างที่ดีที่สุดให้แก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตัวอย่างเช่น พระองค์ได้ยอมอุทิศพระหัตถ์และพระเนตรทั้งสองข้างแก่พระราชบิดาผู้ที่ตั้งประหารพระองค์ด้วยความรักความเมตตา ตามหลักพระพุทธศาสนาหายานั้นถือว่า พระโพธิสัตว์ยอมแม้กระทั่งเสียสละชีวิตเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้มีความสุข แม้คนจะได้รับทุกข์ทรมานเพียงใดก็ตามที่ยอมทำได้ เมื่อวิเคราะห์แล้วจะเห็นได้ว่า การที่พระโพธิสัตว์ยอมทำได้ถึงเพียงนี้ก็เพราะว่าทุกข์ที่เราเห็นไม่ว่าจะเป็นการเสียสละอวัยวะหรือชีวิตก็ตามก็เป็นเพียงความทุกข์ภายนอกเท่านั้น แต่จิตใจเรามีความทุกข์ไม่^{๒๔} กลับมีแต่ความสุขที่ได้ช่วยเหลือสรรพสัตว์ พระโพธิสัตว์นั้นเห็นว่าชีวิตของเราจะมีค่าก็ต่อเมื่อใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์แก่มานั่น นั่นคือการสร้างความดี สร้างบุญบารมีเท่านั้น ดังนั้นพระโพธิสัตว์ทั้งหลายจึงยอมอุทิศแม้กระทั่งชีวิตของตนเองได้

ด้วยเหตุนี้ เจ้าหญิงมีอวชันที่ได้รับการสมมติให้เป็นพระอวโลกิเตศวรหรือพระโพธิสัตว์กวนอิมนั้น ก็เนื่องด้วยปฏิปทาและคุณธรรมและเป็นเพศหญิงซึ่งเป็นเพศแม่ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความเมตตาได้เป็นอย่างดีดังที่กล่าวมา ที่พระองค์ทรงได้ประพฤติปฏิบัติกับมหาชนในอุทนั้น เริ่มตั้งแต่ครั้งที่พระองค์ยังครองขวราสอยู่ จนกระทั่งออกบวชและได้รับรธรรมเป็นอริยาจีนแห่งทะเลใต้ เป็นพระโพธิสัตว์ผู้เต็มเปี่ยมด้วยความรักความเมตตาคอยพึงพิงสรรพสัตว์ที่

^{๒๔} เรื่อง เกติยสูตร, การทรมานทุกข์ของมหายาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯพหุพจนานุกรม : เลิฟแอนด์คิฟ พริ้นท์, ๒๕๓๖), หน้า ๒๐๐.

ยังมีความทุกข์อยู่ และยิ่งกว่านั้นทรงเป็นมัลลเทศกันำพาคณะของพระเจ้ามีอวจาเป็นผู้เป็นพระราชบิดาที่กลับใจมานับถือพระพุทธศาสนาปฏิบัติธรรม โดยแนะนำสั่งสอนหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยหลักคุณลาภว่า สรรพสิ่งทุกอย่างย่อมมีศูนย์กลางเป็นลักษณะ ไม่ควรที่เราจะเข้าไปยึดถือว่าเป็นตัวของเรา เป็นสิ่งของของเรา โดยที่พระองค์ทรงแสดงให้เห็นถึงกิเลสที่เป็นเหตุให้บุคคลกระทำการลงไปดิ้นรนชั่วร้ายและส่งผลให้ผู้ทำไปเกิดในภพภูมิต่าง ๆ^{๓๖} เริ่มตั้งแต่เนรมิต ปรารถนา ปรารถนา ปรารถนา ปรารถนา และสุดท้ายทรงนำพาไปเข้าเฝ้าองค์พระอมิตายะพุทธเจ้าผู้สถิตอยู่ในดินแดนสุขาวดีอันเป็นดินแดนบรมสุขจนได้บรรลธรรมกันถ้วนหน้า นอกจากนี้พระโพธิสัตว์เมื่อวันยังได้เสด็จไปยังโลกาณโลกาทุกทุกทิศ เพื่อโปรดสรรพสัตว์ทั้งหลาย โดยที่พระองค์ทรงเป็นทูตแห่งองค์พระอมิตายะพุทธเจ้าและทรงนำหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาไปโปรดสรรพสัตว์ให้กระทำแต่ความดี ให้คำนึงตามหลักการของพระโพธิสัตว์ ให้มีจิตใจมุ่งสุขาวดี และมีจิตมุ่งสู่พุทธภูมิด้วยความรักความเมตตา และประการสำคัญก็คือพระปณิธานของพระองค์ที่ว่า คราวใดที่สรรพสัตว์ยังมีความทุกข์อยู่พระองค์จะไม่เข้าสู่พระนิพพาน ซึ่งมีพระปณิธานเหมือนกับพระอวโลกิเตศวรทุกประการ ดังนั้นเจ้าหญิงเมียวจินจึงได้รับการสมมติให้เป็นพระอวโลกิเตศวรหรือพระโพธิสัตว์กวนอิมด้วยประการฉะนี้

๓.๕ การจำแนกพระนามของพระอวโลกิเตศวร

พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ เป็นพระโพธิสัตว์ที่ได้รับความนิยมมากที่สุดพระองค์หนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นอินเดีย ทิเบต จีน ญี่ปุ่น เกาหลี และเวียดนาม แม้กระทั่งประเทศไทยเองก็ตาม ต่างก็มีความเคารพสักการะบูชากันมากมาย ดังนั้นพระนามของพระโพธิสัตว์พระองค์นี้มีปรากฏตามคุณธรรมต่างๆ มากมาย พระโพธิสัตว์พระองค์นี้รู้จักกันในพุทธศาสนิกชนว่า **“พระกวนอิม”** ประเทศไทยเราเองก็คุ้นเคยชื่อนี้จนเรียกพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ว่า **“กวนอิม”** ตามชาวจีนไปก็มิ ดังนั้นพระนามของพระอวโลกิเตศวรจึงมีนักปราชญ์มากมายได้อธิบายความหมายเอาไว้ดังนี้

๑) **นายเขมแจน บุรุษ** นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสได้อ้างถึงกัมภีร์การเว้นจากพุทธสูตรว่า พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรมีพระนามดังนี้ เพราะเหตุว่าทรงมองลงมาถึงบรรดาสรรพสัตว์ที่ตก

^{๓๖} เสฐียร โกเศศ, ถวายนพระโพธิสัตว์แห่งลาลู, หน้า ๘๓-๘๔.

อยู่ในห้วงความทุกข์ด้วยความเมตตาการุณ คำว่า **“อวโลกิเตศวร”** ประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ **อิศวร** แปลว่า ผู้เป็นใหญ่ และ **อวโลกิเต** แปลว่า ผู้ที่มองลงมาซึ่งเบื้องล่างคือโลก^{๓๓}

๒) **นายเคอร์น (Kern)** นักปราชญ์ชาวสวิตเซอร์แลนด์แปลคำอวโลกิเตศวรนี้ว่า **ผู้เป็นใหญ่ที่อุดมของเห็น** เพราะพระองค์ทรงปรากฏอยู่ทุกหนทุกแห่ง และคำว่าอวโลกิเตนั้นได้เป็นนามแปลงลงถึงศักดิ์แปลว่า **ผู้เป็นเจ้านแห่งกรรมของ**^{๓๔}

๓) **นายหลุยเคอตาว่าเล่ปัสแซง (L. de La Vallée Poussin)** ชาวเบลเยียม ได้แปลพระนามอวโลกิเตศวรว่า **พระผู้เป็นเจ้าของสิ่งซึ่งเรามาเห็น หรือพระผู้เป็นเจ้าซึ่งเรามาเห็น** พระผู้เป็นเจ้าซึ่งมองลงมาจากเบื้องบน พระผู้เป็นเจ้าผู้มองดูด้วยความเมตตา^{๓๕}

๔) **นายซิมเมอร์ (H. Zimmer)** ชาวเยอรมันได้แปลพระนามของพระอวโลกิเตศวรที่ปรากฏในคัมภีร์สังฆธรรมปุณยชาริกสูตรว่า **“อัมมันตมุข”** คือมีพระพักตร์อยู่ทุกทิศหรือแผ่เห็นทั้งหมดกับผู้ที่อุดมของดูจากทุกด้าน และจึงอาจแปลได้อีกว่า **ผู้ที่สามารถบรรลุละสัมมาสัมโพธิญาณ** คือจะเป็นพระพุทธเจ้าเมื่อใดก็ได้ แต่ทรงปฏิเสธเสียเพื่อเนื่องจากมีความกรุณาช่วยเหลือสรรพสัตว์อยู่^{๓๖}

๕) **นายมิโรนอฟ (Mironov)** ได้สันนิษฐานจากคำภาษาจีนว่า **“กวนเซอิน” (Kuan-shē-yin)** ซึ่งปรากฏมีมาตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๘ และคำนี้ย่อลงเป็น **“กวนอิน” (Kuan-yin)** หรือ **“กวนอิม”** และคำว่า **“อวโลกิเตศวร”** ซึ่งปรากฏอยู่ในคัมภีร์ภาษาสันสกฤตในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ซึ่งค้นพบในแคว้นคุปิสถานตะวันออก ด้วยเหตุนี้เองนายมิโรนอฟจึงเสนอว่า **“อวโลกิเตศวร”** มาจากคำว่า **“อวโลกิเตศวร” (กวนอิน) หรือ “อวโลกิโลกิเตศวร” (กวนเซอิน)** ซึ่งแปลว่า **ผู้พิจารณาสิ่ง (สวคมนต์) หรือผู้แห่งพิจารณาสิ่งของโลก** เพื่อสนับสนุนข้อเสนอนี้ นายมิโรนอฟได้เปรียบเทียบบทความบางบทในคัมภีร์สังฆธรรมปุณยชาริกสูตรภาษาสันสกฤตกับฉบับที่แปลเป็นภาษาจีน ซึ่งนักปราชญ์ทางศาสนาจีนอ้างว่าฉบับภาษาจีนนั้นที่เก่าที่สุด ซึ่งพระนามของพระอวโลกิเตศวรในคัมภีร์ต่าง ๆ ของจีนมีดังนี้

ในคัมภีร์สุชาวดีวิพุทธะ ซึ่งแปลเป็นภาษาจีนใน พ.ศ. ๑๘๕๕ ใช้คำว่า **“กวนเซอิน”** ส่วนในคัมภีร์สังฆธรรมปุณยชาริกสูตรฉบับแรก ซึ่งแปลใน พ.ศ. ๑๙๒๕ ใช้คำว่า **“กวนเซอิน”**

^{๓๓} หม่อมเจ้าสุภัททิศ ดิศกุล, พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรอินทิ, หน้า ๖.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖ - ๗.

^{๓๕} อ้างแล้ว.

^{๓๖} อ้างแล้ว, หน้า ๗ - ๘.

(Kouang-che-yin) และในคัมภีร์ศีลธรรมปุณยทริศตรฉบับที่สอง ซึ่งแปลใน พ.ศ. ๕๔๕ ก็ใช้คำว่า “กวางเชยอิน” แต่พระภิกษุจีนเหียนจั้ง (Hsuan-tsang) หรือเรวูจิกันว่า (พระถังซำจั๋ง) ก็ไม่ใช้คำว่า “กวางเชยโซ” (Kouan-tseu-t’sai)

สำหรับคัมภีร์ภาษาสันสกฤตที่ค้นพบในแคว้นคุรุก็สถานภาคตะวันออกนั้นมีอาวระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๐ - ๑๒ และคัมภีร์ของเนปาลซึ่งได้ค้นพบคัมภีร์ศีลธรรมปุณยทริศตรรวมอยู่ด้วยนั้นก็ไม่กล่าวไว้ว่าพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ด้วยเหตุนี้นายมิโรนอฟ จึงสรุปว่าคัมภีร์ภาษาสันสกฤตฉบับเก่าแก่ในภาคกลางของทวีปเอเชียเรียกพระโพธิสัตว์องค์นี้ว่า **อวโลกิตสว** ซึ่งตรงกับนามภาษาที่ข่อยแล้วว่า “กวางอิน” บรรดาผู้แต่งคัมภีร์สมัยโบราณและผู้แปลเช่น ประเทศจีน และประเทศอินเดียก่อนราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ใช้คำว่า **อิน** คือ **สว** ซึ่งแปลว่า เฝ้ารออยู่ด้วย เช่น กวางเชยีน คือ อวโลกิตโลกสว และก็ยังมีคำว่า กวางเชยโซ (Kouan-che-yue-t’sai) ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ คำว่า อวโลกิตสวเข้ามาแทนที่ และได้คำมายังทวีปเอเชียและกลายเป็นนามที่ใช้อยู่เพื่อยกย่องพระโพธิ์ในประเทศอินเดียและทิเบต หลวงจีนเหียนจั้ง ได้พบนามนี้เข้าในประเทศอินเดียและคิดว่าเป็นนามที่ถูกต้องเพื่อยกย่องพระโพธิ์จึงใช้เป็นภาษาจีนว่า **กวางเชยโซ** แต่นามที่เก่าว่าก็ยังใช้อยู่ในประเทศจีนและญี่ปุ่น ดังนั้นนายมิโรนอฟจึงคิดว่า กวางอิน ในภาษาจีนตรงกับคำว่า อวโลกิตสวในภาษาสันสกฤต^{๖๖}

๖) **นาตมุส (Paul Mus)** นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสได้อธิบายว่า คำว่า อวโลกิตะในวิชาโหราศาสตร์ได้เป็นคำที่ใช้หมายถึง ควบคุม (โดยดวงดาว) เกิดหรือวางอยู่ภายใต้ (ดวงดาว) ได้ยิ่งถึงลักษณะหนึ่งของพระโพธิ์สัตว์อวโลกิตสวว่ามีรูปพระธยานิพุทธอมิตาละอยู่เหนือพระนภฏ รูปพระธยานิพุทธนี้ไม่ใช่เครื่องประดับ แต่เป็นการแสดงถึงดวงดาววิเศษที่เปล่งออกมาจากพระนภฏของพระโพธิ์สัตว์อวโลกิตสวจะต้องแสงสว่างอวอาวแก่พระอมิตาละซึ่งสถิตอยู่บนท้องฟ้า ดังนั้นคำว่า อวโลกิตสว ก็หมายถึง ผู้เป็นใหญ่ (อิศวร) ซึ่งดวงดาวที่อยู่ใกล้คือ พระอมิตาละซึ่งประทับอยู่บนดินแดนสุขาวดีอันบริสุทธิ์ทรงควบคุมอยู่^{๖๗}

๗) คำว่า “**อวโลกิตสว**” เป็นคำสนธิกันระหว่างคำว่า อวโลกิตะกับอิศวร (อวโลกิต + อิศวร) “อวโลกิตะ” แปลว่า มองดู, มองเห็น “อิศวร” แปลว่า ผู้เป็นใหญ่ รวมกันเป็นอวโลกิตสว แปลว่า ผู้เป็นใหญ่ของดู หมายถึง มองดูสัตว์โลกด้วยความกรุณาและคิดที่จะช่วยเหลือให้สรรพสัตว์พ้นจากทุกข์ภัยทั้งปวง อนึ่งพระโพธิ์สัตว์อวโลกิตสวนี้ชาวจีนหรือ

^{๖๖} อังแล้ว, หน้า ๔-๕๐.

^{๖๗} อังแล้ว, หน้า ๑๑.

แม้กระทั่งคนไทยก็มักนิยมเรียกว่า “พระโพธิสัตว์กวนอิมหรือกวนอิมลงอัก” เพราะคำว่า “กวน” หมายถึง พิจรณา, สอดส่อง “อิมหรืออิน” หมายถึง เสียง “ผ่ออัก” หมายถึง พระโพธิสัตว์^{๑๑} ดังนั้นพระโพธิสัตว์กวนอิม ก็หมายถึง พระโพธิสัตว์ที่ฟังเสียงของสัตว์โลกนั่นเอง

ในประเด็นนี้สรุปได้ว่า บรรดานักปราชญ์ทั้งหลายที่ได้ให้ความหมายพระนามของ พระอวโลกิเตศวรนี้ ต่างก็มีทัศนะที่ตรงกันบ้างไม่ตรงกันบ้าง เพราะแต่ละคนก็ถือเอาตามความหมายศัพท์และตามหลักฐานคัมภีร์ หรือแม้กระทั่งถือเอาตามคุณสมบัติที่พระโพธิสัตว์องค์นี้มี เมตตาต่อสรรพสัตว์บ้าง ซึ่งผู้วิจัยก็เห็นด้วยกับทุกท่านที่ได้ให้ความหมายเหล่านั้นเอาไว้ เพราะศัพท์หรือสำเนียงที่เรีกรวมถึงภาษาในแต่ละประเทศหรือบางสมัยย่อมมีการคิดเพี้ยนกันไปบ้างเป็นเรื่องธรรมดา แต่มีสิ่งหนึ่งที่เห็นได้ชัดเจนก็คือว่า พระอวโลกิเตศวร โพธิสัตว์องค์นี้แม้จะมีชื่อเรียกกันเป็นต่าง ๆ เช่น อวโลกิเตศวร สมันตมุข ปัทมปาณี หรือกระทั่งจำแนกตามอิม ย่อมเป็นที่แสดงให้เห็นว่า พระโพธิสัตว์พระองค์มีความสำคัญยิ่งที่กระทำให้ชนทั้งหลายรู้จัก เรียกขาน และเคารพสักการบูชา นั่นก็คือการที่พระองค์ทรงไว้ซึ่งความเป็นผู้มีเมตตา กรุณาต่อสรรพสัตว์นั่นเอง นอกจากเป็นที่พึ่งทางจิตใจแล้วยังเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับผู้ที่ศรัทธาเลื่อมใสให้ประพฤติปฏิบัติอีกด้วย

๓.๖ พระโพธิสัตว์กับดินแดนสุวรรณภูมิ

พระพุทธศาสนาตามหาฐานถือว่า ดินแดนสุวรรณภูมิเป็นอุดมการณ์อย่างหนึ่งที่ผู้บำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ปรารถนา เพราะเป็นดินแดนของพระอมิตายะหรืออมิตาพุทธเจ้า ซึ่งถ้าใครมีความปรารถนาจะไปเกิดดินแดนนี้เพียงแต่สวดพระนามของพระองค์อยู่สม่ำเสมอ เมื่อถึงเวลาสิ้นอายุขัย พระองค์ก็จะมารับไปเกิด ณ ดินแดนสุวรรณภูมิตันที แต่ตามแนวคิดของพระโพธิสัตว์นั้นไม่ใช่จะขอให้ตนเองได้ไปเกิดเพียงคนเดียวเท่านั้น ยังต้องการให้สัตว์โลกอื่น ๆ อีกมากมายได้ไปเกิดอีกด้วย และตนเองยังคิดว่า หากสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าแล้วจะสร้างดินแดนสุวรรณภูมิจนมาอีกเพื่อให้สัตว์โลกได้ไปเกิดดินแดนสุวรรณภูมิจนตน ทั้งนี้เพราะทุกคนมีพุทธภาวะเมื่อสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าได้ก็สามารถที่จะสร้างดินแดนสุวรรณภูมิจนได้เช่นกันด้วยอำนาจพุทธบารมี ดินแดนสุวรรณภูมิไม่ใช่ดินแดนบนโลกของเรามี แต่เป็นดินแดนพุทธเกษตรอันเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตก

^{๑๑} จีรา ก้อนันทเกียรติ, พระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของจีน, หน้า ๕๘.

ตกทุกอย่างเป็นอุคมการณ์ในอนาคตไปหมด”^{๔๔} การที่พระโพธิสัตว์จะสร้างสุชาวดีขึ้นได้นั้นย่อมใช้เวลานานยิ่งนัก ส่วนเรื่องพระนิพพานเป็นเรื่องสุดท้าย การเวียนว่ายตายเกิดเพื่อประกอบกิจกรรมตามแบบอุคมการณ์ของพระโพธิสัตว์นั้นมีความหมายชีวิตมากกว่าการเข้าสู่นิพพาน การเกิดดับเป็นเรื่องที่น่าเบื่อหน่าย แต่ด้วยการเกิดดับเป็นไปเพื่ออุคมการณ์แล้วก็จะกลายเป็นความอิสระของเรานเอง ไม่ใช่เป็นการบังคับจากธรรมชาติ แต่เป็นการเกิดดับมาอยู่ในความบังคับของเรานเอง เราเป็นนายของการเกิดดับ

การเกิดที่จะไปเกิดบนดินแดนสุชาวดีโดยความเบื่อหน่ายโลกแล้วไม่กลับลงมาอีก ก็จะไม่มีคือะไรกับพระนิพพานคือ ตัวจะเป็นพระอรหันต์ การไปเกิดบนดินแดนสุชาวดีนั้น เมื่อไปเกิดแล้วยังต้องปฏิบัติธรรมอยู่ที่นั่นอีกจนกว่าจะบรรลุเป็นพระพุทธเจ้าแล้วก็กลับลงมาโปรดสัตว์ในโลกมนุษย์อีก เมื่อกลับลงมาเช่นนี้ก็เหมือนกับการบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่โลกอีก เพื่อให้โลกนี้เป็นอย่างดินแดนสุชาวดีหรืออีกนัยหนึ่งคือ การสร้างสุชาวดีขึ้นในโลกเรานี้อย่าง

ยหนึ่ง ดินแดนสุชาวดี แปลว่า ดินแดนแห่งความสุข ไม่มีความทุกข์ เป็นดินแดนที่สร้างขึ้นด้วยพระอมิตาภะพุทธเจ้า นิภาวสุชาวดีเชื่อว่าเมื่อครั้งพระองค์เป็นพระภิกษุธรรมกร ได้ตั้งปณิธานต่อพระพักตร์ของพระคณาจารย์โลกศราราชและได้อธิฐานจิตของภคพรตต่อพระพุทธรูปขอให้สมความปรารถนาว่า ถ้าได้สำเร็จเป็นพระพุทธรูปจะสร้างดินแดนสุชาวดีขึ้นมาให้อยู่กว้างกว่าพระพุทธรูปองค์อื่น ๆ ซึ่งทำอธิฐานของภคพรตในการสร้างดินแดนสุชาวดีนั้นมีอยู่ ๔๘ ประการ แต่มีอยู่ ๑ ข้อในภคพรตที่สำคัญคือ

๑. ขอให้ข้าพระองค์มีพุทธเกณตรอันสวยงามวิจิตรมีแต่ความสุข ไม่มีความทุกข์
ชื่อสุชาวดีพุทธเกณตร

๒. หลังจากที่ได้ข้าพระองค์บรรลุเป็นพระพุทธรูปแล้วขอให้มิอาจ

๓. ใครก็ตามที่มีศรัทธาในในข้าพระองค์ แม้เพียงระลึกถึงหรืออ้อพระนามของพระองค์ หรือมีปณิธานที่จะมาเกิดในสุชาวดีนี้ ขอให้สมความปรารถนาทุกประการ”^{๔๕}

ในพระสูตรของมหาทานชื่อมหาสุชาวดีวิภูหสูตรและจุลสุชาวดีวิภูหสูตร ได้กล่าวถึงดินแดนสุชาวดีนี้อย่างห่างจากโลกของเรานี้ประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ โกฎิพุทธเกณตร เป็นดินแดนอันสวยงามวิจิตรมีองค์พระอมิตาภะพุทธเจ้าสถิตอยู่ทางทิศตะวันตก โดยมีพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์

^{๔๔} เสียง เสียงสุด, ประวัติแนวคตินิพพาน, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๑๕), หน้า ๑๔๖.

^{๔๕} จิตรา ถ่อนันทกัณโฑ, พระพุทธรูปโพธิสัตว์ องค์ศักดิ์สิทธิ์ของจีน, หน้า ๔๑.

เป็นอัครสาวกเบื้องขวา และมีพระมหาสมาคมปรารภโพธิสัตว์เป็นอัครสาวกเบื้องซ้าย พร้อมด้วย
บรรดาเหล่าพระมหาโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ และบรรดาพระอรหันต์อีกมากมายเหลือคณานับ
ดุจดั่งเมฆทรายในมหาสมุทร โลกธาตุที่เรียกว่าสุขาวดีของพระอมิตะพุทธเจ้านี้ รุ่งเรืองสว่างไสวหอม
มอบอวลไปด้วยกลิ่นหอมเนนาชนิคประดับไปด้วยรุกขชาตินานาพันธุ์ ดินแดนสุขาวดีนี้คดโค้ง
เป็น ๘ ชั้น มีสันคาตปลูกเป็นแถว ๘ แถว มีข่ายกระดิ่งทองเป็นสายรายล้อมอยู่รอบด้านงดงาม
ทุกไปด้วยอัญมณีทั้งสี่คือ ทอง เงิน นิลมณี และแก้วผลึก มีพื้นที่เป็นที่ราบได้ระดับเดียวกันทุก ๆ
ด้านดุจดั่งมือ และเกลื่อนกลาดไปด้วยสัตว์คดวิเศษมีค่าคือ รัตนาภี ๘ อย่างได้แก่ เพชร พลอย
มรกต บุษราคัม เพทาย ไพฑูรย์ และหยกเขียว ที่สำคัญประการหนึ่งคือ มีสระโบกขรณี (สระบัว)
อยู่ ๘ สระ ทั้งงดงามล้วนตกแต่งด้วยสัตว์คดวิเศษคือ ทอง เงิน นิลมณี แก้วผลึก มุกแดง เพชร
และปะการัง ทุกสระล้วนมีน้ำเต็มเปี่ยมมีน้ำนั้นมิเคยเสื่อมบัตินี้ประเสริฐ ๘ ประการคือ^{๔๖}

๑. โสภวิสุทธิ
๒. เข่นชคขึ้น
๓. หวาน
๔. อ่อนนุ่ม
๕. อุดมสมบูรณ์
๖. สงบนิ่ง
๗. มีพลังปกป้องความอดอยาก
๘. ให้ผลผลิต

และน้ำในสระเหล่านี้ล้วนโสภวิสุทธิ มีระดับน้ำพอที่จะดื่มลงกินน้ำได้ สระเหล่านี้
มีทำสำหรับขึ้นลงไปร่ายพรายด้วยทรายทอง แต่ละสระมีบันไดที่สวางามทุกไปด้วยอัญมณีทั้งสี่คือ
ทอง เงิน นิลมณี และแก้วผลึก ๔ ชั้น ๔ ด้าน บริเวณรอบ ๆ ของสระบัวมีต้นไม้ด้วยอัญมณี ๘
ชนิดคือ ทอง เงิน นิลมณี แก้วผลึก มุกแดง เพชร และปะการัง ออกดอกออกผลดั่งการดาสร
งามสุดล้ำพรรณา และในสระเหล่านี้มีดอกบัวขึ้นมีสีต่าง ๆ ได้แก่ บัวสีน้ำเงิน บัวสีเหลือง บัวสี
แดง บัวสีขาว และดอกบัวนานาชนิดนี้มีแบ่งบานจะมีขนาดต่างกันไป

^{๔๖}F. Max Muller, *The Smaller Sakkhavi-vyūha*, (New York : Dover Publications, 1969),

อนึ่ง คิมแคนสุชาวดีนี้มีพื้นดินเป็นสี่ทอของสวนงามเป็นสุวรรณปรุที มีนครสิขวรรค
บรรเลงอยู่ตลอดเวลา มีคนคดกมขารพพิศกลลงมาส่งกลิ่นหอมหึ่งกระจายให้รื่นใจวันละ ๖
เวลา คือ กลางวัน ๓ ครั้ง กลางคืน ๓ ครั้ง และในเวลาเช้าชาวสุชาวดีจะพากันเก็บเอาดอก
มณฑารพพิศไปถวายสักการะแด่พระพุทธเจ้าทั้งหลายที่อยู่ในพุทธเกษมครในทิศต่าง ๆ เพื่อยกแต่ตั้ง
จิตอธิฐานชั่วขณะจิตหนึ่งก็สามารถไปได้ทุกทิศ และในตอนกลางวันชาวสุชาวดีก็พากันกลับมา
มายังสุชาวดีโลกธาตุของตนเพื่อพักผ่อน

คิมแคนสุชาวดีนี้มีเหล่าทิพยสกุณา เช่น หงส์ทอง นกการเวก นกยูงทอง เป็นอาทิ
นกเหล่านี้จะมาชุมนุมร้องประสานเสียงทุกคืนวันวันละสามครั้งและคืนละสามครั้ง โดยมีทอง
ทำนองที่อ่อนหวานไพเราะเสนาะโสตประสานเสียงประกาศธรรมอันว่าด้วยอินทรี ๕ พระ ๕
โพชนงค์ ๘ และอริยมรรคอันมีองค์ ๘ อยู่เสมอ นกเหล่านี้เฝ้ารับคัมภีร์พระประสงค์ของพระอมิ
ลาละคาถาคเจ้า เพื่อประสงคในการประกาศธรรม และข้าอกระดังที่ราชล้อมเรือน โยงกับคันดาลทั้ง
๘ แลรอบสุชาวดีพุทธเกษมทวี เมื่อมีละพิกนาก็จะเป็นเสียงขลุ่ยแห่งสวรรค์ไพเราะจับใจเมื่อชาว
สุชาวดีได้ยินเสียงอันประกอบด้วยธรรมอันเสนาะเหล่านี้ต่างก็พากันมีจิตใจเบิกบานมีจิตใจน้อยไป
สู่ธรรมะและน้อมระลึกนึกถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์

สุชาวดีพุทธเกษมนี้มีสวนดงและวิเศษเหลือคณา ด้วยพระนามของพระอมิลาละคา
ทรงมีความหมายว่า มีรัศมีส่องแสงสว่างอันหาที่สุดมิได้ และพระพุทธเจ้าพระองค์นี้มีทรงมีอีก
พระนามหนึ่งว่า **พระอมิตาขุ** ความหมายแห่งพระนามนี้คือ ทรงมีพระชนมายุยืนยาวหาประมาณ
มิได้ และทุกคนที่มาอุปัชฌาย์คิมแคนสุชาวดีมีค่าก็มีอายุยืนยาวหาประมาณมิได้เช่นกัน

อนึ่ง หากเฝ้าผู้ใดมีความประสงค์ที่ไปยังเกิดยังคิมแคนสุชาวดีนี้ ไม่จำกัดเฉพาะ
พระโพธิสัตว์เท่านั้น แม้แต่บุคคลทั่วไปก็สามารถที่จะไปปฏิบัติในคิมแคนสุชาวดีได้ แต่ต้องมีศุ
สมบัติ ๓ ประการคือ^{๔๔}

๑. ต้องมีความกตัญญูคุณเวทียกมากรวม ๑๐ ประการ และมีเมตตา
๒. ต้องนับถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะ มีความสมบูรณ์ด้วยศีลและอธิษฐาน
๓. มีโพธิจิต เชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม และศึกษาท่องบ่นคัมภีร์มหาซาน

^{๔๔}เสธียร โทวันทะ, **ปรัชญามหาซาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๒๒),
หน้า ๒๑๐.

ส่วนในคัมภีร์อัมคายุคอปภาสตร์ของท่านวสุพันธุ ได้สรุปวัตรปฏิบัติของผู้ที่จะไปปฏิบัติในดินแดนสุชาวดีไว้ ๕ ประการคือ^{๔๔}

๑. บุษยาพระอมิตาจะอยู่เสมอ จัดเป็นกายกรรม
๒. สรรเสริญพระคุณของพระอมิตาจะ และเย้ยพระนามของพระองค์ว่า “นะโม อมิตาจะ” จัดเป็นวจีกรรม
๓. ตั้งปณิธานที่จะไปปฏิบัติในดินแดนสุชาวดีพุทธเกษตรนั้น
๔. จิตศรัทธาในแห่งภาวนาถึงพระอมิตาจะและพระ โพธิสัตว์และสิ่งต่าง ๆ ในดินแดนสุชาวดี จัดเป็นมโนกรรม
๕. แม้เมตตาจิตต่อสรรพสัตว์ให้พ้นจากสังสารทุกข์และโปรดสรรพสัตว์

และคณาจารย์จีนได้สรุปให้สั้นเข้าอีกไว้มีอยู่ ๓ ประการคือ

๑. ตั้ง แปลว่า ศรัทธา คือต้องมีศรัทธาปสาทะในพระอมิตาจะอย่างเต็มคำโดยไม่มี ความคลือบแคลงสงสัยใด ๆ
๒. จ้วง แปลว่า ตั้งปณิธานเอาไว้อย่างแน่วแน่เพื่อปฏิบัติในดินแดนสุชาวดี
๓. พง แปลว่า ลงมือปฏิบัติ เช่น การท่องบ่นพระนามพระอมิตาจะอย่างเสมอ ไม่ขาด เป็นต้น

หากใครทำได้ครบบริบูรณ์ทั้ง ๓ กรณีนี้แล้ว เป็นอันหวังได้ว่าจะได้ไปสู่สุชาวดีอย่างไม่ต้องสงสัยเลย อนึ่งเนื่องด้วยกุศลกรรมของผู้นำเพื่อบูชาเหมือนกัน การไปปฏิบัติในสุชาวดี พอลอยขึ้นสูงค่าความเห่อหวั่น้ำพุออกมาด้วย ในคัมภีร์อัมคายุคอปภาสตร์ได้แบ่งเอาไว้ ถึง ๕ ชั้นด้วยกันคือ^{๔๕}

ชั้นที่ ๑ สำหรับบุคคลที่มีจิตเมตตากรุณา สมบูรณ์ด้วยศีล มีโพธิจิตหรือเจริญสมาธิ พระศุภรมหายาน ปัสเพียอนุสสติ ๖ ประการคือ พุทธานุสสติ ธรรมานุสสติ สังฆานุสสติ เทวทานุสสติ สัตตานุสสติ และจกานุสสติ มีความเชื่อมั่นกับตั้งปณิธานมุ่งสู่สุชาวดี เมื่อถึงกาลมรณะ พระอมิตาจะและบรรพตจะเสด็จมารับ

ชั้นที่ ๒ สำหรับบุคคลผู้แตกถ่านในปรมัตถธรรม เชื่อในกฎแห่งกรรม ไม่ติดิณยมหายาน อุทิศตนมุ่งสู่สุชาวดี เมื่อใกล้มรณะ พระอมิตาจะพร้อมด้วยพระอวโลกิเตศวรและ

^{๔๔} เดียงเดียวกัน, หน้า ๒๒๔๕-๒๒๔๖.

^{๔๕} เดียงเดียวกัน, หน้า ๒๒๔๕-๒๒๔๖.

พระมหาสถานปรารพได้โพธิสัตว์กับบริวารหาประมาณมิได้เสด็จมารับ ผู้นั้นจะต้องอยู่ในคอกบัว
ข้ามวันแล้วบัวจึงบาน และได้ฟังธรรมภายใน ๗ วันก็จะได้รับรอุณิรวคณิธรรม

ขั้นที่ ๓ สำหรับผู้เชื่อในกฎแห่งกรรม ไม่ติดियมนหาชน มีโพธิจิตอุทิศไปสู่สุชาวดี
เมื่อใกล้วันระ พระอมิตาภะและพระโพธิสัตว์ทั้งสองทรงคอกบัวทองในพระหัตถ์บันดาลเป็น
พระพุทธรเจ้า ๕๐๐ พระองค์มารับ ผู้นั้นไปเกิดอยู่ในคอกบัวหนึ่งวันและครบเจ็ดวันแล้วคอกบัวนั้น
ก็จะบาน หลังจากที่ได้เข้าเฝ้าพระอมิตาภะได้สามสิบเจ็ดวันแล้วจึงได้ฟังธรรม

ขั้นที่ ๔ สำหรับผู้ถืออุโบสถศีล ไม่อวดเกินพระรัตนตรัย บำเพ็ญกุศลมุ่งสู่สุชาวดี เมื่อ
ใกล้วันระกาล พระอมิตาภะพร้อมด้วยภิกษุบริวารจะเสด็จมารับ คอกบัวที่ปฏิสนธิค่อย ๆ แฉบบาน
และจักได้ฟังธรรมอันว่าด้วยอริยสัจ ๔ แล้วบรรลอรหัตผล

ขั้นที่ ๕ สำหรับผู้ถืออุโบสถศีลเพียงวันหนึ่งถึงหนึ่ง หรือยี่สิบสามพรรษา ภิกษุ
สิกขา มีสมาจารไม่บกพร่อง บำเพ็ญกุศลอุทิศมุ่งสู่สุชาวดี ครั้นใกล้วันระ พระอมิตาภะพร้อม
ด้วยภิกษุบริวารจะเสด็จมารับ เมื่ออุบัติในคอกบัวครบเจ็ดวันแล้วคอกบัวจึงบาน หลังจากนั้นจะได้
ฟังธรรมจนบรรลุโสดาบัน คือไปอีกครั้งกัลป์จึงบรรลุพระอรหันต์

ขั้นที่ ๖ สำหรับบุคคลที่มีความกตัญญูแก่เวทที่เลื่องลือบิดามารดา มีมนุษยธรรม ในกาล
ใกล้วันระจะได้ฟังเรื่องสุชาวดีพุทธปรณิธานของพระอมิตาภะพุทธรเจ้าที่จะไปเกิดสุชาวดีโดยอุบัติ
ในคอกบัวก่อน จากนั้นเจ็ดวันก็จะให้เข้าเฝ้าพระอวโลกิตศวรและพระมหาสถานปรารพได้โพธิสัตว์
สดับพระธรรมเทศนาของพระโพธิสัตว์ ถวายไปหนึ่งกัลป์จึงได้บรรลุพระอรหันต์

ขั้นที่ ๗ สำหรับผู้ก่อสร้างอุศลกรรมขาดหิริ โยคตปเปะ เมื่อใกล้วันระได้อันเสือง
สรรเสริญพระธรรมหรือได้พบปัจฉาตสนให้ภาวนาถึงพระอมิตาภะ พระอมิตาภะทรงบันดาลให้มี
พระรูปของพระองค์กับพระโพธิสัตว์ไปรับคือ ไม่ได้เสด็จไปรับเอง เมื่ออุบัติในคอกบัวแล้วต้องรอ
ถึงเจ็ดสิบเจ็ดวันคอกบัวจึงบาน พระอวโลกิตศวรกับพระมหาสถานปรารพได้โพธิสัตว์จะแสดงธรรม
โปรด ถวายไปอีกสิบกัลป์ บุคคลนั้นจึงได้เข้าสู่ปฐมภูมิแห่งพระโพธิสัตว์คือ ประมุขิตาภูมิ เป็นภูมิ
ชั้นแรกโดยมุ่งประ โยชน์ตนเองและประ โยชน์ผู้อื่น มีความเคารพสักการะบูชาพระพุทธรเจ้า ภูมินี้
เป็นการเริ่มต้นความคิดของพระโพธิสัตว์โดยตรง มีการบำเพ็ญทานเป็นหลักเพื่อกำจัดมัจฉริยะ

ขั้นที่ ๘ สำหรับบุคคลผู้รู้คิดมีคติผู้นำมาขาย คืออนก เมื่อใกล้วันระ กรรมนิมิต คติ
นิมิตจะปรากฏให้เห็นอย่างน่าสะพรึงกลัว แต่โชคคติที่ได้อาศัยบั้งชาติมากล่าวสรรเสริญพระคุณของ
พระอมิตาภะพุทธรเจ้าให้ได้อันและเป็นที่ยึดเหนี่ยว กรรมและคตินิมิตที่เห็นเป็นไปในรกรกกลายเป็น
คอกบัว และบนคอกบัวก็มีรูปพระอมิตาภะกับพระโพธิสัตว์อันรูปในรมิตเสด็จมารับ เมื่ออุบัติใน

คอกบัวเป็นเวลาถึงหกถึงปี คอกบัวนั้นจึงบานและได้รับพระพรธรรมจากพระมหาโพธิสัตว์ทั้งสองพระองค์ซึ่งบังเกิดโพธิจิตมีปณิธานแห่งพระโพธิสัตว์โดยพลัน

ขั้นที่ ๘ สำหรับผู้ทำบำเพ็ญกรรมมากมาย สมควรไปสู่นาบุญทั้งสี่ เมื่อใกล้ระยะได้รับความทุกข์ทรมานมาก หากมีผู้มาเตือนจิตให้สวดระลึกถึงพระอมิตาภะ ๑๐ ขณะจิต กรรมและคติมีผลก็จักกลับกลายเป็นคอกบัวทอง ครั้นอุปบัติในคอกบัวแล้วจวบจนได้สืบสองนาคาก็ปล่อยคอกบัวจึงบานและได้รับพระพรธรรมจากพระมหาโพธิสัตว์ทั้ง ๒ พระองค์คือ (๑) พระอวโลกิตศวรโพธิสัตว์ (๒) พระมหาสถานปรารถโพธิสัตว์ (๓) พระกนิษฐาโพธิสัตว์ (๔) พระมัญชุศรีโพธิสัตว์ (๕) พระสมันตภัทรโพธิสัตว์ (๖) พระศรีอริยเมตตรัยโพธิสัตว์ (๗) พระวัชรปาณีโพธิสัตว์ จึงบังเกิดโพธิจิตปณิธานโดยฉับพลัน

อนึ่ง ทั้ง ๘ ขั้นในสวรรค์สุขาวดีนี้ เป็นการเปรียบเทียบถึงบุคคล ๓ เหล่าเพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่า ๑ ขั้นแรกสำหรับผู้มีอุปนิสัยพุทธชนผู้มีกุศลธรรมอย่างดีจึงบรรลุธรรมได้อย่างรวดเร็ว อีก ๑ ขั้นกลางสำหรับผู้มีอุปนิสัยปัจเจกและสาวกยานอนมีกุศลธรรมในลำดับที่รองลงมาจะชะงักการฟังธรรมและการบรรลุธรรมจึงช้าเวลาออกไปและอีก ๑ ขั้นสุดท้ายสำหรับผู้ประกอบแต่อกุศลกรรมก็ยังมีสิทธิ์ที่จะไปสุขาวดีได้เนื่องด้วยอาศัยพระนามของพระอมิตาภะพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ แต่ต้องอาศัยเวลานานมากกว่าจะได้ฟังธรรมและการสั่งสมบารมีอีกด้วย

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วแสดงให้เห็นว่า เรื่องราวสวรรค์สุขาวดีนี้ ด้านองในค่านุภาจริยฐานแล้วจะเห็นว่า เป็นดินแดนที่มีแต่ความสุขเป็นการให้ความหวังและของขวัญสำหรับผู้มีศรัทธาในมหายานที่บำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ สุขาวดีนี้อยู่ทางทิศตะวันตกก็คือ เป็นการให้ความหวังสำหรับชีวิตของเราเมื่อตายไปแล้วเหมือนกับพระอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออกและตกทางทิศตะวันตก ชีวิตของคนเราที่เหมือนกันเกิดแล้วก็ตาย พระอมิตาภะพุทธเจ้าก็คือ ธรรมกาย ในทางธรรมาจริยฐานนั้น สุขาวดีหรือพระอมิตาภะก็อยู่ในดวงจิตของเรานั่นเอง เพราะธรรมกายนั้นเป็นบ่อเกิดแห่งสรรพสิ่ง พระอวโลกิตศวรคือ ความเมตตา ความศรัทธา พระสถานปรารถก็คือ ปัญญา ดังนั้นเราจะไปสู่สุขาวดีอยู่กับพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์เหล่านี้ต้องมีศรัทธาเป็นค้ำนำ มีเมตตาเป็นเครื่องปฏิบัติ และมีปัญญาเป็นเครื่องมือในการกำจัดอวิชชาที่ปิดบังจิตใจของเราไว้ ถ้ากำจัดอวิชชาได้ก็สามารถมองเห็นพระอมิตาภะพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ทั้งสองและสุขาวดีได้ ไม่จำเป็นต้องให้

ถึงโลกหน้า แม้โลกนี้ก็คือสุขาวดีเหมือนกัน การระลึกถึงหรือยอพระนามของพระอมิตาภะถือว่าเป็นการเจริญพุทธบูชาที่ดี ซึ่งถือว่าเป็นอุบายทำจิตใจให้สงบ เมื่อเรามีความตั้งใจและปฏิบัติธรรมเป็นหลักโดยใช้ความศรัทธาเป็นพื้นฐานและต้องมีสติปัญญาเป็นสิ่งควบคู่ไปด้วย การปฏิบัติจึงจะบรรลุพุทธภูมิได้ และสุขาวดีนี้เป็นการให้ความหวังอันยิ่งใหญ่สำหรับทุกคนแม้ว่าจะทำบาปกรรมถึงจะเป็นอนันตริยกรรมก็สามารถไปเกิดได้ แต่ต้องอาศัยระยะเวลาในการตั้งสมาธิ ดังนั้นจึงมีการจัดสุขาวดีไว้เป็น ๘ ชั้น สำหรับบุคคลผู้มีอุปนิสัยต่างกัน ฉะนั้นจึงเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนา มหาอานมีหลักคำสอนที่เป็นบุคคลาธิฐานเอาไว้เพื่อพึงศุขใจเอาไว้ในการบำเพ็ญตนเป็น พระโพธิสัตว์เพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายอันยิ่งใหญ่คือพุทธภูมิ

๓.๑ อุดมการณ์พระโพธิสัตว์กับหลักคุณธรรม

พระโพธิสัตว์ล้วนมีอุดมการณ์คือ การบรรลุพุทธภูมิ การที่จะเข้าถึงความเป็นพุทธเจ้าได้นั้น อ่อนมมีการเข้าถึงหลักคุณธรรมเป็นหลัก ดังเช่น พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ เป็นต้น พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์นั้นได้ปฏิบัติเห็นแจ้งแล้วซึ่งคุณธรรม โดยเห็นขั้น ๕ และสรรพสิ่งมีความเป็นศูนย์กลาง จึงข้ามพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระองค์นั้นได้บรรลุธรรมแล้ว คือได้เห็นทุกอย่างทุกอย่างอย่างเป็นศูนย์กลาง โดยการเห็นขั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ มีทวนเป็นศูนย์กลาง คำว่า “ศูนย์กลาง” ในคัมภีร์ปิฎกปารมนิคพทุทธสูตรนั้นกล่าวว่า ศูนย์กลางไม่ใช่ทวนศูนย์กลางเปล่า ไม่ใช่ทวนไม่มีอะไร แต่หมายถึงสรรพสิ่งเกิดขึ้นด้วยเหตุปัจจัย สรรพสิ่งดับไปด้วยเหตุปัจจัย^{๔๖} ซึ่งเป็นสังขารมที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้หรือที่เรียกกันว่า ปฏิจจนูปบาท ซึ่งเป็นเหตุปัจจัยส่งผลหรืออิงอาศัยกันและกันให้เกิดขึ้นหรือให้เป็นไป เริ่มต้นด้วยอวิชชา เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป นามรูปเป็นปัจจัยให้เกิดอายตนะ อายตนะเป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ ผัสสะเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา เวทนาเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา ตัณหาเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน อุปาทานเป็นปัจจัยให้เกิดภพ ภพเป็นปัจจัยให้เกิดชาติ ชาติเป็นปัจจัยให้เกิดชรา มรณะ และทุกข์เป็นลำดับต่อไป สรุปแล้วปฏิจจนูปบาทก็คือ เหตุผลหรือเหตุปัจจัยทั้งนั้น วิถีของคามแรกกำเนิดมาด้วยอวิชชาและอวิชชาเป็นเหตุเป็นต้นเหตุเรียกว่า กิเลสที่ทำให้คนเรากระทำกรรมต่าง ๆ ขึ้นมา ทำให้เราได้วิบากของกรรมและได้รับทุกข์ต่าง ๆ เป็นวิบากของกรรมเวียนเกิดเวียนตายไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้นจึงจำเป็น

^{๔๖} เมือง เทวียตุด, การพ้นทุกข์ของมหาอาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๔๕.

ต้องอาศัยปัญญาเป็นตัวพิจารณาเหตุผลว่า ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นศูนย์กลางไม่มีอะไรเป็นแก่นสาร เป็นเพียงเหตุปัจจัยอิงอาศัยกันและกัน ให้เกิดขึ้นเท่านั้น

ปฏิสังขกัปปาณเป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงในรูปของกฎธรรมชาติที่มีอยู่โดยธรรมชาติเป็นธรรมชาติ ดำรงอยู่เป็นธรรมชาติ เป็นธรรมนิยาม ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้แล้วจึงนำมาบอกแสดงให้เห็นว่าเราทั้งหลายได้ทราบและเข้าใจในเรื่องของชีวิตที่เป็นไปตามกฎของธรรมชาติว่า ชีวิตนี้ล้วนเกิดขึ้นมาจากเหตุปัจจัยเท่านั้น เป็นการแสดงกระบวนการเกิดการดับที่มีความสัมพันธ์กันเป็น ๒ กระบวนการคือ^{๕๖}

๑. กระบวนการเกิด เรียกว่า “สมุทัยวาร” เป็นการแสดงไปตามลำดับเรียกว่า “อนุโลมปฏิสังขกัปปาณ” มีลักษณะดังนี้

อริยสัจจา สัจจวา	เพราะอริยสัจเป็นปัจจัย สัจจจึงมี
สัจจราปจฺจา วิญญาณํ	เพราะสัจจเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี
วิญญาณปจฺจา นามรูปํ	เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี
นามรูปปจฺจา สฬายคณํ	เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายคณะจึงมี
สฬายคณปจฺจา ผสุโส	เพราะสฬายคณะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี
ผสุสปจฺจา เวทนา	เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี
เวทนาปจฺจา ตณฺหา	เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตณฺหาจึงมี
ตณฺหาปจฺจา อุปาทานํ	เพราะตณฺหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี
อุปาทานปจฺจา ภโว	เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี
ภวปจฺจา ชาติ	เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี
ชาติปจฺจา ชรามรณํ	เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี
โสภปริเวททุกขโหมนสุสุปายาสา สมุทฺทาคุ	
ความโศก ความเศร้าความทุกข์ โหมนัส และความคับแค้น จึงมีพร้อม	
เอวมคตฺส เถวลลุตฺส ทฺทกฺขณฺนตฺส สมฺทโย โหติ	
ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนี้ จึงมีได้ ด้วยประการฉะนี้	

^{๕๖}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ เล่มที่ ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๔, พิมพ์เพื่อแจกเป็นธรรมทานเนื่องในโอกาสวชิรศรัณ ๖๐ ปี พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาทางกรรมวาทวิทยาธิปไตย, ๒๕๔๒), หน้า ๘๑-๘๒.

๒. กระบวนการค้น เรียกว่า “นิโรธวาร” เป็นการแสดงย้อนลำดับเรียกว่า “ปฏิโลมปฏิจตมุปบาท” มีลักษณะดังนี้

อวิชชา	แล้ว	อเสสสิรวาทนิโรธา	เพราะอวิชชาสารอดดับไปไม่เหลือ
สังขาร	นิโรธ		สังขารจึงดับ
สังขารนิโรธา	วิญญาณ	นิโรธ	เพราะสังขารดับ
วิญญาณนิโรธา	นามรูป	นิโรธ	เพราะวิญญาณดับ
นามรูปนิโรธา	สฬายคณ	นิโรธ	เพราะนามรูปดับ
สฬายคณนิโรธา	ผัสสะ	นิโรธ	เพราะสฬายคณดับ
ผัสสะนิโรธา	เวทนา	นิโรธ	เพราะผัสสะดับ
เวทนา	นิโรธา	คณหา	นิโรธ
คณหา	นิโรธา	อุปาทาน	นิโรธ
อุปาทาน	นิโรธา	ภวนิ	โรธ
ภวนิ	โรธา	ชาติ	นิโรธ
ชาติ	นิโรธา	ชรามรณ	
โสภปริเวททุกข โทมนสตฺฐปาธสา นิรุชฺฌนติ			
ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์ โทมนัส และความคับแค้น ก็ดับ			
อเวมตฺตสฺส เภวตฺตสฺส ทุกฺขกุณฺณตฺตสฺส นิโรธ โหติ			
ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการฉะนี้			

การแสดงปฏิจตมุปบาทในลักษณะการเกิดการดับเช่นนี้ เป็นการแสดงหลักการเพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น แต่ในทางปฏิบัติจะหยิบยกข้อไหนมาพิจารณาก็ได้ เช่น จอชยอกัสสะ หรือ เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ แล้วเชื่อมโยงกันเป็นลำดับไปจนถึงชาติชรามรณะ เป็นการชักกลางไปหาปลาย หรือจะเชื่อมโยงไปหาอวิชชาเป็นการชักกลางไปหาต้นก็ได้ หลักปฏิจตมุปบาทแสดงให้เห็นถึงว่าสิ่งทั้งหลายมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันเป็นเหตุปัจจัยต่อกัน และสิ่งทั้งหลายนี้ไม่มีความอยู่คงที่ ไม่มีอยู่โดยตัวของมันเองคือ ไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมัน แต่สิ่งทั้งหลายมีขึ้นเป็นกระแสหรือปรากฏการณ์นั้นก็เพราะอาศัยความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันนั่นเอง เช่น รอยน้ดเกิดจากการประกอบขึ้นจากวัสดุต่าง ๆ มีอิฐ 磚 ทราย ทราย ทราย รวมถึงเบาะที่นั่ง และสิ่งต่าง ๆ อีกมากมายเป็นร้อยชนิดขึ้นมา ชีวิตร่างกายเราก็เหมือนกันประกอบขึ้นจากธาตุทั้งสี่ซึ่งธาตุประกอบกันขึ้นมา แต่เมื่อเราแยกสิ่งต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นมาแล้ว จะเห็นได้ว่าไม่มีสิ่งใดที่เป็นตัวของมัน

เองจำกัดองค์ซึ่งกันและกัน ทำหน้าที่ร่วมกันเป็นปรากฏการณ์หรือกระแสแห่งความเป็นไปขึ้นมา ดังนั้นการมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญเป็นเครื่องพิจารณา คือรู้เท่าทันสภาวะของชีวิตตามหลักของปฏิจจนสูตรบาทตามเหตุปัจจัย เป็นการถือเอาประโยชน์จากธรรมชาติและเป็นผู้อย่างกลมกลืนกับธรรมชาติ เป็นการอยู่อย่างอิสระคือการไม่ลกดขี่ในอำนาจของอวิชา คณา อุบาทน ไม่มีการยึดมั่นถือมั่น เป็นการอยู่อย่างไม่มีความทุกข์ เป็นการอยู่ด้วยการมีปัญญารู้และเข้าใจกับสิ่งทั้งหลายตามวิถีทางแห่งเหตุปัจจัย**

อนึ่ง ปฏิจจนสูตรนี้ เมื่อนมองโดยความเป็นศูนย์กลาง จะเห็นได้ว่าไม่มีอวิชา ไม่มีการเกิด ไม่มีแก่ เจ็บ คาย ไม่มีภพ ไม่มีชาติ ทุกอย่างสมมติให้มีอยู่และอิงอาศัยกันและกันเกิดขึ้นเท่านั้น ไม่มีอะไร มีแต่ศูนย์กลางเป็นลักษณะ ชีวิตของคนเรานั้นเมื่อมองตามหลักปฏิจจนสูตรแล้วจะเห็นว่า ไม่มีเพื่อชาตินี้ชาติเดียวเท่านั้น มีคิด อนาคต และปัจจุบัน นั่นก็คือความสัมพันธ์กันระหว่างกิเลส กรรม และผลของกรรม กิเลสก็คืออวิชชา เพราะไม่มีความรู้แจ้งในสังขาร จึงเกิดกิเลส เมื่อมีกิเลสแล้วย่อมทำกรรมขึ้น คิบ้างชั่วบ้าง ย่อมเป็นบ่อเกิดของภพชาติ แก่ เจ็บ คายขึ้นมา เพราะสังสารวัฏฏ์ เช่น คาทันรูปที่สวองามก็อยากได้ ก็เกิดเวทนา เป็นคันหาหวานอยากได้ และเข้าไปยึดมั่นที่ติดข้องจะได้มา ถ้าไม่ได้ก็เสียใจ หรือกระทำผิดศีลธรรมก็มี มีการไปเบียดเบียนมาเป็นต้น ผลก็คือ ถูกจับได้ต้องได้รับโทษทางกฎหมาย หรือได้รับผลชั่วในทางนามธรรมที่ความเลิศจิตใจ และได้รับผลกรรมมีการตกนรกเป็นต้น ฉะนั้นเหตุปัจจัยนี้ เมื่อใดที่ยังมีอวิชชาอยู่ก็คือ ต้องเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสาร ไม่มีที่สิ้นสุด มีเกิดมีตาย และได้รับทุกข์อย่างไม่มีที่สิ้นสุด แต่เมื่อใดที่เราใช้ปัญญาพิจารณาหาเหตุผลตามความเป็นจริงโดยความเป็นศูนย์กลางก็จะมีความเข้าใจแจ่มชัดไม่มีอะไรที่น่าจะยึดถือ ไม่มีแก่นสาร สรรพสิ่งต่างไปคนเหตุปัจจัยเท่านั้น จิตใจของเราจะเป็นพุทธะ คือ รู้แจ้งในหลักของศูนย์กลาง ที่ว่าด้วยทุกสิ่งทุกอย่างอันสมมติให้มีอยู่ มีอยู่ด้วยการอิงอาศัยกันและกันให้เกิดขึ้น แต่ไม่มีอะไรที่ควรจะไปยึดถือ

เมื่อนำเรื่องจันทร์ ๕ ขึ้นเหมือนกัน ไม่มีสิ่งใดที่อิงอิง เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ค้างอาศัยกันและกันดำรงอยู่ แต่แท้จริงแล้วไม่มีอะไรที่อิงอิงเป็นแก่นสาร เกิดแล้วดับ ดับแล้วเกิด เป็นปรากฏการณ์ของชีวิตที่อิงมีกรรมและกิเลสเป็นผู้นำทางอยู่ และเมื่อใดที่เรารับจันทร์ ๕ โดยความเป็นศูนย์กลาง และเห็นศูนย์กลางคือจันทร์ ๕ แล้ว ก็จะมีความเข้าใจในสังขารที่ว่าด้วยหลักของเหตุปัจจัย เพราะวาระรวมทั้งปวงนั้นมีศูนย์กลางเป็นลักษณะ ไม่มีการเกิดการดับ ไม่มีหม่อม ไม่มีพ่อแม่ ไม่มีลูก ทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ในสภาพศูนย์กลาง ดังนั้นการเกิดการดับ ไม่มีอะไรใหม่หรือเก่า เกิดก็ไม่ใช่ว่า

**เรื่องเดียวกัน หน้า ๘๓.

ดับก็ไม่ไข ไม่มัวหมอง ไม่ต้องแฉะ ไม่เพิ่ม ไม่ลด หมายความว่าทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีอะไร ต่างอาศัยกันเกิดขึ้นเท่านั้น แต่ธรรมชาติของหัวใจดวงเดียวโดยปราศจากปัญญา ก็จะเห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีการเกิดการดับ มีสิ่งใหม่สิ่งเก่า มีผิวของและต้องแฉะ มีการเพิ่มการลด จะเห็นได้ว่าในความเป็นศูนย์กลางนั้นไม่มีรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ไม่มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่มีรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์ เพราะทุกสิ่งทุกอย่างล้วนอาศัยกันและกันเกิดขึ้นทั้งสิ้น แม้ว่าเซ็น ๕ หรือสรรพสิ่งจะมีอยู่ในโลกนี้ แต่ทุกอย่างล้วนเป็นศูนย์กลาง ไม่มีสถานะเป็นของตนเองได้ จำต้องอาศัยสิ่งอื่นด้วย เช่น เราจะเห็นได้คืออาศัยรูป และมีจักขุวิญญาณมาเป็นเครื่องรับรู้ ถ้าพึ่งมีตาอย่างเดียวย่อมมองไม่เห็นอะไร ถ้าไม่มีจักขุวิญญาณมารับรู้ด้วย และต้องอาศัยวัตถุอาศัยรูปมาเป็นเครื่องหมายจึงเห็นได้ แม้กระทั่งหู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็เหมือนกัน จึงสรุปได้ว่าทุกสิ่งทุกอย่างล้วนมีสภาพเป็นศูนย์กลาง เป็นการสมมติว่ามีอยู่โดยมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ดังนั้นสิ่งที่มีอยู่จึงกลายเป็นสิ่งที่ไม่มีอะไร เป็นเหตุปัจจัยกันเท่านั้น เป็นศูนย์กลาง และเราไม่ควรที่จะเข้าไปยึดถือ

พระพุทธศาสนาเสนอหาอาณได้นำเอาหลักศูนย์กลางซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลมานำให้ เห็นเด่นชัดขึ้นและนำมาอธิบายในแนวทางใหม่ หลักศูนย์กลางในพระคัมภีร์ของทางนิกายมหายานสำนักศูนย์กลางทางหริภุค เรขมิกก็คือ สรรพสิ่งมีสภาพว่างเปล่าทั้งโลกิยธรรมและโลกุตตรธรรม ไม่ยึดมั่นว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีอยู่จริง หรือไม่มีอยู่จริงและไม่ได้ปฏิเสธความจริงทั้งหมด เพียงแต่ปฏิเสธโลกแห่งปรากฏการณ์ โดยได้แบ่งโลกออกเป็นโลกแห่งปรากฏการณ์และโลกแห่งความเป็นจริง^{๔๔}

โลกแห่งปรากฏการณ์ เป็นโลกที่รับรู้ด้วยประสาทสัมผัสคือ สิ่งปรากฏแก่ตา หู จมูก ลิ้น กาย และความรู้สึกลึกซึ้งของเรา ศูนย์กลางถือว่าจักรวาลทั้งอันเป็นศูนย์กลางคือ ว่างเปล่าจากความเป็นจริง รวมถึงจิตและมีใจจิตล้วนเป็นมายา โดยได้แบ่งสรรพสิ่งในจักรวาลออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ สังขตะและอสังขตะ พระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าสังขตะธรรมเท่านั้นที่ตกอยู่ภายใต้กฎของอิทัปปิจจกตา เพราะสังขตะธรรมนั้นประกอบด้วยลักษณะ ๑ คือ ความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ตามกฎของไตรลักษณ์ ส่วนอสังขตะธรรมได้แก่ นิพพาน อันไม่ประกอบด้วยธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ไม่อยู่ภายใต้กฎอิทัปปิจจกตา แต่ท่านนิกายมหายานเห็นว่า นิพพานนั้นอยู่ภายใต้หลักอิทัปปิจจกตา ดังนั้นข้อความในเมฆารมิกาสตโรว่า

หากนิพพานเป็นสิ่งที่มิมีอยู่

^{๔๔} จันทวันนันท สิงห์พิศ, “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาทและนิกายมหายานอินเดีย : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสุตตร พระอภิธรรม และสังกถาการสูตร”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (เนติศาสตร์วิทยานิพนธ์ : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๕) หน้า ๓๐๕.

นิพพานนั้นคือถูกสร้างโดยเหตุปัจจัย

สิ่งใด ไม่ถูกสร้าง โดยเหตุปัจจัย

สิ่งนั้น ไม่มีและ ไม่คงมี^{๔๔}

ท่านนาคกรขุนให้เหตุผลว่า สิ่งใดก็ตามที่มีตัวตนอยู่ในกรอบของกาลและเทศะ สิ่งนั้นต้องมีทั้งมีเหตุปัจจัย ไม่มีสิ่งใดสามารถเกิดขึ้นได้ลอย ๆ โดยไม่มีเหตุปัจจัยได้ หากนิพพานเป็นสิ่งที่มิใช่เหตุ นิพพานก็ต้องมาจากเหตุปัจจัย แต่พระพุทธเจ้าทรงตรัสนิพพานนั้นไม่มีเหตุปัจจัย โดยนัยนี้ท่านนาคกรขุนจึงมีความเห็นว่า นิพพานเป็นเพียงชื่อที่ใช้เรียกอาการที่จิตหลุดพ้นจากกิเลสเท่านั้น ดังนั้นสำนักสวนอศลาจึงเห็นว่า ไม่มีสิ่งใดในโลกที่จะเป็นอยู่ด้วยตัวมันเอง โดยไม่มีความสัมพันธ์กับสิ่งอื่น ๆ ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นสิ่งสัมพันธ์กันหมด เพราะเหตุนี้บัญญัติสมมุติอุปาทานใด สวนอศลาที่อื่นนั้น สวนอศลาอื่นใด มีขณิกที่อื่นนั้น^{๔๕}

ในเรื่องของโลกุตรธรรมของมารอัมมิเกเป็นธรรมที่ไม่สามารถกำหนดความหมายอย่างใด ๆ ได้ จะใช้เหตุผลเข้าจับก็ไม่ได้ ดังนั้นโลกุตรจะจึงใช้ศัพท์ว่า “สวนอ” เพราะโลกุตระนั้นปราศจากคุณสมบัติที่จะได้ หนึ่งโลกกับนิพพานนั้นเมื่อกล่าวโดยปริยัตยธรรมแล้วก็เป็นสวนอศลา เมื่อโลกเป็นมายา ความดับแห่งโลกคือ นิพพาน ก็ต้องเป็นมายาเหมือนกัน แท้จริงแล้วไม่มีอะไรดับ ที่ว่าดับหรือไม่ดับเป็นเพียงโวหาร เป็นสวนอศลาแท้แท้คือ วางจากความถือมั่นว่า ดับ ไม่ดับ โลกกับนิพพานนั้นไม่ใช่เป็นหนึ่งหรือเป็นสอง ไม่ใช่เป็นอันเดียวกันและไม่ใช่ออกจากกัน แต่นิพพานนั้นพ้นจากความยึดมั่นว่ามีหรือไม่มี

แต่ในทัศนะของนิกายโยจาร ได้คัดค้านความเห็นของนิกายมารอัมมิเกในเรื่องเกี่ยวกับโลกิยธรรมและโลกุตรธรรมหรือโลกแห่งปรากฏการณ์กับความจริงแท้ล้วนเป็นสูญว่า แม้ตามรูปเป็นสิ่งที่ไม่มีสาระหรือสูญ แต่เมื่อกล่าวถึงวิญญาณหรือจิตแล้วเห็นว่าไม่สูญ เพราะการที่ตามรูปมิใช่หรือปรากฏอยู่ได้ เพราะความเห็นว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่ โลกมีสภาพเป็นดังนี้ ก็เนื่องด้วยอาศัยความนึกคิดของเราเอง ดังนั้นวัตถุทั้งปวงเป็นเพียงภาพที่ปรากฏของจิต มิใช่มีอยู่อย่างอิสระจากจิต ความจริงขั้นสูงสุดคืออย่างเดียวกันคือจิตเท่านั้น สิ่งต่าง ๆ เกิดจากจิต เป็นอารมณ์ของจิต แยกออกจากจิตไม่ได้ กรรมวิี กรรมชั่วจึงเป็นผลของความคิดและความคิดชั่ว ถ้าจิตปล่อยวางให้ว่างอยู่เหนือความแยกแยะทั้งหลายที่เป็นธรรมชาติดู เช่น การเกิด-การดับ ความดี-ความชั่ว สังสารวัฏ-นิพพาน จิตก็จะกลับคืนสู่สภาพดั้งเดิมคือ จิตเดิมแท้อันบริสุทธิ์ปราศจากความคิดปรุงแต่งทั้งปวง

^{๔๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๖.

^{๔๕}อ้างแล้ว.

หลักการพื้นฐานในเรื่องสุนทรานี้ ทั้งนิยามารมิกและโยคจารต่างก็ได้รับอิทธิพลมาจากพระสูตรดั้งเดิมของมหายานคือ ปรัชญาปารมิตาสูตร ซึ่งเป็นทฤษฎีของหลักสุนทรหาหรือความว่างว่า

“ท่านสารีบุตร สรรพสิ่งมีความว่างเป็นสภาวะ สิ่งเหล่านี้ไม่เกิดไม่สูญ ไม่บริสุทธิ์ ไม่สกปรก ไม่เพิ่ม ไม่ลด ด้วยเหตุนี้แล ท่านสารีบุตร ในความว่าง จึงไม่มีรูป ไม่มีเวทนา ไม่มีสัญญา ไม่มีสังขาร ไม่มีวิญญาณ ไม่มีตา ไม่มีหู ไม่มีจมูก ไม่มีลิ้น ไม่มีกาย ไม่มีใจ ไม่มีใจ ไม่มีรูป ไม่มีเสียง ไม่มีกลิ่น ไม่มีรส ไม่มีสัมผัสที่กระทบกาย ไม่มีอารมณ์ที่เกิดขึ้นใจ ไม่มีธาตุ ๔^๘ ไม่มีวิญญาณ ๖ ไม่มีวิจิชา ไม่มีวิจิชา ไม่มีการดับวิจิชา ไม่มีการดับอวิจิชา ไม่มีขรา ไม่มีมรณะ ไม่มีการดับมรณะ ไม่มีทุกข์ ไม่มีวิจิชา ไม่มีการบรรลู่ ไม่มีการรู้แจ้ง เพราะไม่มีการบรรลู่ ภายในใจของพระโพธิสัตว์ผู้ตั้งมั่นในปรัชญาปารมิตาย่อมไม่ถึงถึง กัดขวาง เพราะไม่มีสิ่งกีดขวางในใจ พระโพธิสัตว์จึงไม่มีความกลัว ข้ามพ้น ความก่นคิดทั้งหลาย เข้าสู่นิพพาน พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่ว่าในอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคต ล้วนตั้งมั่นในปรัชญาปารมิตา จึงเข้าถึง ความรู้แจ้งอันสมบูรณ์สูงสุด อันนั้น”^{๔๙}

หลักสุนทราก็คือ ความว่างจากการเห็นสิ่งต่าง ๆ ในภาวะที่เป็นคู่ ว่างจากยึดคา ดังนั้น พระพุทธศาสนมหายานจึงมองข้ามความแตกต่างของสรรพสิ่งที่คนทั้งหลายมานามแยกแยะ โดยให้มองทุกสิ่งทุกอย่างเป็นหนึ่งในเดียวกันแบบไม่มีการแยกแยะ แม้แต่นิพพานกับสังสารก็เป็นสิ่งเดียวกัน หากเราองค์ด้วยความหลงคืออวิชชา ก็จะคิดว่ามีสังสารที่จะต้องหนี มีนิพพานที่จะต้องบรรลู่ เรื่องทั้งสองนี้ก็จะกลายเป็นสิ่งที่แยกแยะที่จะทำให้ได้สำหรับมนุษย์ทั่วไป ก็มองเห็นเช่นนั้นจะอยู่ในลักษณะที่ภาวะเป็นคู่แยกกันคือ ทวิภาวะหรือทวิเทรธรรม แต่เมื่อเร่พ้นจากความหลงผิดมองผ่านการเห็นโลกอย่างรู้เท่าทันความจริงโดยไม่เห็นการแยกแยะหลากหลาย ลักษณะที่เป็นคู่แยกกันระหว่างสังสารกับนิพพานก็จะหายไป ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นอันเดียวกัน มีเพียงจิตที่ตื่นอยู่คือ จิตแห่งพุทธะเท่านั้น”^{๕๐}

^{๔๘} ยี่สิบห้า, หน้า ๓๑๐-๓๑๑.

^{๔๙} ยี่สิบห้า, หน้า ๓๒๐.

ธรรมชาติของมนุษย์เมื่อเราประจักษ์ถึงธรรมชาติภายในของเราแล้ว เราก็จะค้นขึ้นสู่ความจริงที่เป็นสากล จะไม่มีการแบ่งแยกระหว่างตัวเรากับสิ่งภายนอกเหนือผู้อื่น ความรู้สึกที่ว่า “นี่ตัวเรา ของเรา” ก็จะหายไป มีเพียงสังขารเท่านั้นที่ดำรงอยู่ภายในและภายนอกอย่างประสานกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่พระพุทธศาสนาหาหนทางได้ชี้ให้เห็นภาวะความขัดแย้งทั้งหมดไป ความเป็นพุทธะที่เราเข้าถึงค้นแสวงหาจะรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม ซึ่งทั้งหมดนี้ก็มีอยู่แล้วในธรรมชาติอันแท้จริงของเราเอง ดังนั้นสิ่งที่อยู่เหนือความเป็นคู่ขัดแย้งกันของสรรพสิ่งที่คือธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะนั้นเอง

ฉะนั้น เมื่อใดก็ตามที่เห็นแจ้งทุกอย่างด้วยปัญญาโดยความเป็นศูนย์กลางความเป็นพุทธะที่ผู้รู้แจ้ง ไม่มีความทุกข์ ไม่มีการเกิดการดับ ไม่มีการเวียนว่ายตายเกิด อย่างพระอรหันตสาวก โภทิสถ์ท่านเห็นแจ้งแล้วในความเป็นศูนย์กลางด้วยปัญญาปารมิตาซึ่งเป็นเครื่องมือในการรู้แจ้ง ท่านก็ไม่มีความทุกข์ ไม่มีการเกิดดับ มีแต่มหาปัญญาและมหากรุณาอันยิ่งใหญ่ การที่พระอรหันตสาวก โภทิสถ์ได้ทรงบรรลุความเป็นพุทธะหรือการเห็นแจ้งศูนย์กลางด้วยปัญญานั้น ก็เพราะท่านได้ดำเนินตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา คือ วัชรญาณปารมิตา ดังนั้นพระองค์จึงไม่มีความขัดข้อง มีจิตผ่องใส ไม่มีความสะอึกสั่น มีแต่พระนิพพานเป็นที่สุด อนึ่งตามหลักของพระพุทธศาสนาหาหนทางนั้นถือว่า พระโภทิสถ์คือผู้ที่บรรลุเป็นพระพุทธเจ้า หรือผู้ที่มีจิตมุ่งสู่พุทธภูมินั้น นอกจากตนเองจะบรรลุหรือพ้นจากทุกข์แล้ว ยังต้องการให้ผู้อื่นตรัสรู้ตามด้วย พระโภทิสถ์นั้นมีจิตใจที่กว้างขวางยิ่งใหญ่ ยอมทุกข์ทรมานเพื่อผู้อื่นได้ ดังนั้นคำที่ท่านกล่าวเอาไว้ว่า “โรคของมนุษย์เกิดจากกิเลส โรคของพระโภทิสถ์เกิดจากความกรุณา” นับว่าเป็นความจริงอย่างยิ่ง โรคของมนุษย์นั้นเกิดจากกิเลสก็เพื่อตนเองทั้งนั้น ผิดกับโรคของพระโภทิสถ์ที่เกิดจากความเมตตากรุณาอันหาประมาณมิได้เพื่อผู้อื่นทั้งสิ้น ตัวอย่างเช่น พระอรหันตสาวก โภทิสถ์เป็นแบบอย่าง พระองค์ทรงตรัสรู้แล้วแต่ไม่ยอมเข้าสู่นิพพานเพราะอาศัยความเมตตาในสรรพสัตว์อยู่ จึงพึงเสียของสรรพสัตว์ผู้ที่ได้รับทุกข์และให้ความช่วยเหลืออยู่ตลอดเวลา

หลักศูนย์ธรรมเป็นคำสอนในเรื่องที่เป็นนามธรรม หากไม่มียุคคนผู้รับเอาความคิดหรือคำสอนที่เป็นนามธรรมไปปฏิบัติ คำสอนเรื่องศูนย์ธรรมก็จะกลายเป็นเพียงอุดมคติที่เอาไว้วาดภาพหรือจินตนาการเท่านั้น ดังนั้นการที่พระโภทิสถ์บำเพ็ญบารมีโดยประกอบไปด้วยความเสียสละและความเมตตาจึงเป็นแบบอย่างของการดำเนินชีวิตให้แก่ผู้คนทั่วไปให้รู้จักมีเมตตาและเสียสละ โดยมีพื้นฐานอยู่บนปัญญาที่รู้เท่าทันความเป็นจริงในธรรมชาติ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า

^{๙๙} เอียง เสถียรสุด, การที่มั่งคั่งของภิกษุ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๘๕.

แนวทางของพระโพธิสัตว์เป็นการนำหลักความจริงเรื่องศูนย์กลางมาพิสูจน์ให้เห็นว่าปฏิบัติได้จริง

การที่จะดำรงชีวิตอย่างพระโพธิสัตว์ซึ่งต้องมีความเมตตาและความเสียสละตามอุดมการณ์โพธิสัตว์ธรรมดังกล่าว ผู้ที่ทำเช่นนั้นจำเป็นต้องเข้าถึงหลักศูนย์กลางปราศจากการเอาตัวคนเข้าผูกพันถือมั่นว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ก่อนที่บุคคลจะเสียสละเพื่อส่วนรวมได้ก่อนที่บุคคลจะมีเมตตากรุณาอย่างแท้จริงต่อผู้อื่นได้ต้องหลุดพ้นจากการเอาตัวคนเข้าผูกพันถือมั่นและจะทำให้เช่นนั้นได้เป็นเรื่องที่ต้องเกิดจากความรู้ความเข้าใจตามเป็นจริงอย่างถ่องแท้ ดังนั้นการดำรงชีวิตตลอดจนภารกิจของพระโพธิสัตว์จึงเป็นเครื่องสะท้อนหลักศูนย์กลางธรรมที่เป็นนามธรรมให้เห็นออกมาเป็นรูปธรรมโดยผ่านการกระทำหรือการปฏิบัติของพระโพธิสัตว์ ผู้ที่เข้าถึงศูนย์กลางธรรมจะมีความเสียสละ กระทำกิจใด ๆ โดยไม่มีการยึดถือตัวคนของคนหรือยึดความฟูฟານมาเกี่ยวข้อง กิจการต่าง ๆ ที่ปฏิบัติดำเนินไปในชีวิตย่อมเป็นไปโดยอิสระและสร้างประโยชน์สุขสู่มหาชน

บทที่ ๔

การศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อที่มีต่อพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์

๔.๑ บทบาทของพระอวโลกิเตศวรที่มีต่อสัตว์โลก

พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์นั้นเป็นพระโพธิสัตว์ที่บรรดาพุทธศาสนิกชนฝ่ายพระพุทธศาสนาหันมาให้ความเคารพมากที่สุด ด้วยสาเหตุที่พระองค์ทรงมีพระกรุณาธิคุณเป็นอย่างมากต่อสรรพสัตว์ โลกพระองค์ไปโปรดสัตว์ทั่วทั้งไตรโลกให้รอดพ้นจากความทุกข์ต่าง ๆ เนื่องจากพระอวโลกิเตศวรมหาโพธิสัตว์คอยปลดปล่อยความทุกข์ภัยให้สัตว์โลกอยู่เสมอ จึงมีพระเนรมิตกนิชคือ พระนามที่มาจากลักษณะและคุณสมบัติ จึงมีชื่อเป็นภาษาจีนว่า **พระกวนซิมมิดี้ผู้ดี** แปลว่า พระมหาโพธิสัตว์ที่เรี่ยไรสิ่งของของสัตว์โลก ตามคติมหาชาณกล่าวไว้ เมื่อพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์จะไปช่วยเหลือพวกกษัตริย์ พระองค์ก็แปลงกายเป็นพระมหาษัตริย์ที่มีเครื่องภูษามาลาพระมหากษัตริย์สูงกว่าพระมหากษัตริย์ที่ไปช่วยเหลือให้พ้นจากทุกข์ เมื่อไปปราบมารก็จะนิรมิตอวตารพระองค์เป็นอนิมิตาพาญามารมีหน้าตาที่ดูร้ายกว่าพญามารและมากเลวร้ายมากกว่าให้ดูว่าเป็นพวกเดียวกันแต่เนื้อกว่าและแน่นกว่า เมื่อไปโปรดทั่วนางพระยาและเหล่าสตรีเพศ ทรงกิริยา มารยาทเป็นที่น่ากราบและไหว้เป็นอย่างยิ่ง การที่พระองค์ทรงปฏิบัติเช่นนี้ก็ให้เหมาะสมกับกาลเทศะ และเพื่อช่วยต่อการสอนธรรมนั่นเอง*

พระรูปของพระองค์ส่วนมากนิยมทำหรือวาดภาพเป็นพระมหาโพธิสัตว์ผู้หญิงงามแบบคติความเชื่อแห่งเรื่องราวของเจ้าหญิงเมี่ยวซันที่เกิดขึ้นในประเทศจีน ที่ถูกสมมติให้เป็นพระอวโลกิเตศวร และเป็นพระมหาโพธิสัตว์พระองค์เดียวเท่านั้นที่บรรดาพุทธศาสนิกชนมหาชาณรู้จักและให้ความเคารพนับถือกันมากที่สุด บางครั้งก็เรียกว่าเจ้าแม่กวนอิม ด้วยสาเหตุที่ศิลปกรรมที่สร้างเป็นเทพหญิงนั่นเอง อนึ่ง พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์หรือเจ้าแม่กวนอิมเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งคุณลักษณะ ๓ ประการคือ

๑. พระปัญญาคุณ

*เสถียร โพธิ์นันทะ, คัมภีร์พระอวโลกิเตศวรมหาโพธิสัตว์ (พระกวนอิม), รวมรวมโคธ คณะมนุษยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : แสงสุภาการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๒.

๒. พระสันติคุณ

๓. พระมงคลกฤดาธิคุณ*

ผู้วิจัยเห็นว่า การที่เราจะช่วยให้พระองค์ช่วยเหลือให้ได้จริงตามหลักความเป็นจริงนั้น ก็ต้องยึดคุณธรรมปฏิบัติตามอย่างพระองค์เรียกว่า ถือเอาพระโพธิสัตว์เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตคือ การทำกาย วาจา ใจ ของเราให้ตรงจึงจะเกิดคุณค่าให้กับชีวิตและจิตใจของเราเอง และเราจะเป็นผู้พ้นจากทุกข์ทั้งหลายได้อย่างแท้จริง ในเรื่องนี้ตามคัมภีรหายนานั้นมักจะมีข้อความที่เรียกว่า ฅตบถ หรือเป็น **ธรรมปริศนา** ไว้ให้ขบคิดกันเอง ถ้ายังขบคิดไม่ตกก็แปลว่ายังค้นหาช่องทางไม่ถูกหรือยังไม่เข้าถึงธรรมะนั้นเอง ดังที่ **อาจารย์เสถียร โพธิ์นันทะ** ได้กล่าวเอาไว้ว่า “บุคคลใดกล่าวถ้อยคำของพระมหาโพธิสัตว์กวนอิมโจรภัยที่ปราศจากไป ดังตัวอย่างปริศนารธรรมนี้อยู่ดังนี้

ในกรณีโจรภัย : พระคัมภีร์จะกล่าวว่า :- “บุคคลใดกล่าวถ้อยคำของพระมหาโพธิสัตว์กวนอิมโจรภัยที่ปราศจากไป”

คำว่า “โจร” ในที่นี้ คือ ในความหมายของปริศนารธรรมของมหากาณ ไม่ได้หมายถึง โจรแห่งบุคคล หรือมีใจโจรในความหมายทางด้านบุคลาธิษฐาน แต่จะหมายถึงโจรในความหมายเชิงธรรมาธิษฐาน แปลว่า “โจรแห่งอารมณ์ทั้งห้า” คือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส และใจ เมื่อใดก็ตามที่เราไม่สำรวมตา หู จมูก ปาก กาย และใจ ของเรา เรียกว่าไม่สำรวมอินทรีย์เหล่านี้ ก็เล็ดสะเข้ามาทำจิตของเราให้วุ่นวายทั้งกลางวันกลางคืนมาปล้นเราเหมือนโจร แต่ถ้าหากเราใคร่ครองด้วยการมีสติสัมปชัญญะมีปัญญาดามคุณลักษณะของพระโพธิสัตว์กวนอิม เราก็ไม่ถูกโจรคือ กิเลสทั้งหลายมาปล้นเรา อารมณ์ทั้งห้าทั้งหลายก็ปราศจากไปเอง

ในกรณีอัคคีภัย : พระคัมภีร์จะกล่าวว่า :- “บุคคลใดเมื่อถ้อยคำของพระมหาโพธิสัตว์กวนอิม อัคคีภัยจะทำอะไรไม่ได้”

ปริศนารธรรมในพระคถานี้สามารถถอดความหมายเป็นเชิงธรรมาธิษฐาน ได้ว่า อัคคีภัยที่มีอยู่ในใจของมนุญ์ทุกคนนั่น คือ

โลภภคิ หรือไฟแห่งความอยากได้

*เสถียร โพธิ์นันทะ, **คัมภีร์-คัมภีร์**, (กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๑๑), หน้า ๑๕๔.

*เสถียร โพธิ์นันทะ, **คัมภีร์พระอภิกษกรรมกถาโพธิสัตว์ (พระคถาอิน)**, หน้า ๔-๑๒.

โทสัคคิ หรือไฟแห่งความคิดประทุษร้าย

โมหัคคิ หรือไฟแห่งความหลงงมงาย

ไฟทั้ง ๓ นี้ เป็นไฟที่ร้อนแรงจะเอาน้ำโสมหาสมุทรมาคับก็ดับไม่หมด ลูกถามแม่
ไพศาลครอบงำมนุษย์ทั่วโลกให้ร้อนเป็นไฟโดยไม่รู้ตัวเลอถึงขนาดทำร้ายซึ่งกันและกัน และทำ
คิดหือธรรมอีกมากมายอันเป็นเหตุให้ได้รับผลคือ ความทุกข์และการรับโทษทัณฑ์ต่าง ๆ อีกมาก
มาย บุคคลผู้เจริญพระศาสนาของพระกวนอิม หากนำเอาถ้อยคำแห่งปริณาสธรรมในพระคัมภีร์มา
พิจารณาอย่างใช้ปัญญาที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ดังนี้ คือ

ไฟแห่งราคะ จะดับได้ด้วย สันติคุณ

ไฟแห่งโทสะ จะดับได้ด้วย เมตตากรุณาธิคุณ

ไฟแห่งโมหะ จะดับได้ด้วย ปัญญาคุณ

มนุษย์รูปนามใดคบคิดปัญหาปริณาสธรรมในพระศาสนาของพระมหาโพธิสัตว์กวนอิม
แตกฉานหรือแทงทะลุคัมภีร์ดังกล่าว เขาผู้นั้นก็จะรอดพ้นจากอัคติภัยทั้ง ๓ ประการนี้ได้

ในกรณีมหาเวทย์เวธอันในทะเล : “บุคคลใดถ้ากวนระลึกถึงพระมหาโพธิสัตว์กวน
อิม ก็จะสามารถพ้นจากการจมน้ำ”

ทะเล ก็คือ ทะเลทุกข์ ในทางพระพุทธศาสนา สัตว์โลกอุปมาดังผู้อาศัยอยู่ในเรือน้อย
ลอยล้าร้อนรุ่มเนจอยอยู่ในกลางทะเลทุกข์ อันเป็นวิญญูตงสาร เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโลก คือ ใต้แก่
เกิด แก่ เจ็บ ตาย สัตว์โลกมีอาจะหนีพ้นจากอาการทั้งสี่นี้ไปได้ ต้องอยู่ในสภาพอันแปรผันอยู่ทุก
ลมหายใจ คือ

๑. สภาพวัยเด็กเล็กแปรเปลี่ยนไปเป็นผู้ใหญ่
๒. สภาพเป็นคนหนุ่มคนสาวแปรเปลี่ยนไปเป็นคนแก่ชรา
๓. สภาพเป็นที่แข็งแรงในสุขภาพอนามัยแปรเปลี่ยนกลายเป็นคนมีโรคพยาธิ
๔. คนเราเมื่อเกิดมาในโลกนี้แล้วแปรเปลี่ยนไปเป็นคนตายไปจากโลกนี้

การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นทุกเวลาในที่ เช่นเดียวกับการเลอเสียงสูงต่ำแห่งกระแสน้ำ
ในทะเล จะมีอะไรเป็นแก่นสารก็หาไม่ จันทรทั้ง ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็อยู่เพียง
ระลอกชั่วคราวหรือชั่วเวลาหนึ่งเท่านั้น ไม่มีอะไรจะคงทนอยู่ได้ตลอดกาลโดยไม่มีการผันแปร
เปลี่ยนแปลงเสื่อมคลายและสูญดับไป เป็นอนิจจัง คือ ความไม่ยั่งยืน ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ คือ ความ

ทุกข์ เป็นอนัตตา คือ สิ่งที่มีใจตัวตนของตนเอง ทุกอย่างนี้เป็นไปตาม “กรรมบถ” คือทางของกุศลกรรม กลูกเกลี้ยงอกุลกรรม เป็นปัจจัยกระทำให้สัตว์มีการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในทะเลชีวิตกันทั้งชั้น

หากบุคคลใดสามารถตีความหมายแห่งปริศนาความในพระคาถาของพระมหาโพธิสัตว์กวนอิมได้แสดงที่จะเกิดปัญญาคุณ คือมีความหลักแหลมทางปัญญามองทะลุความจริงได้ก็เท่ากับสามารถนำเรือที่นอนาวชีวิตของคนเข้าฝั่งฝั่ง รอดพ้นจากมหาวาตภัยหรือไม่จนน้ำตาย รอดชีวิตถึงฝั่งได้จริง ๆ

ในกรณีศีลศรัทธา : ในกรณีที่มิศีลศรัทธา มีปริศนาธรรมที่กล่าวไว้ว่า “บุคคลใด เมื่อภวนาพระคาถาของพระมหาโพธิสัตว์กวนอิม อาวุธแหลมทุกชนิดจะไม่สามารถระคายผิวได้”

ถ้าในคาถาข้อสุดท้ายนี้แหละ แสดงให้เห็นเด่นชัดว่าในมหานามนิมิตพระคาถาเป็นกลบทชั้นเชิง ทำให้ลงมือไปในทางหนึ่ง ทำให้มีไหวพริบปฏิภาณคือปัญญา ให้เกิดปัญญาขึ้นในตัว ไม่ต้องไปหาปัญญาจากที่อื่น ด้านเกิดปัญญาขึ้นแล้ว ก็มองทะลุความจริงว่าพระคาถานี้หาได้มีความหมายตามตัวความศัพท์ที่ว่า ไม่เพราะผิวหนังมนุษย์มีใจเหล็กกล้าจึงจะคงกระพันชาตรี

เมื่อเป็นเช่นนี้ ยorroในคาถานี้หมายความว่าปริศนาธรรมให้ขบคิด และจุดอันแท้จริงของพระคาถานี้ได้แก่บุคคลที่สามารถรักษา อาตมกะทั้ง ๖ หรืออินทรีทั้ง ๖ นั่นเอง อาตมกะทั้ง ๖ มี คา ขู จมูก ลิ้น กาย และใจ อันเชื่อมโยงไปในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และอารมณ์ ถ้าบุคคลใดมีความสามารถไม่ย่อใยและคิดขาดจากสิ่งที่จะมากระทบให้เกิดอกุศลกรรม กล่าวคือ

๑. เมื่อคนแกล้งเห็น ในสิ่งอกุศลก็ทำเป็นเมิน ไม่แกล้งเห็น
๒. เมื่อหูได้ยิน ในสิ่งอกุศล ก็ทำเป็นเขม่าหู ไม่ได้ยิน
๓. เมื่อจมูกได้กลิ่น ในสิ่งอกุศล ก็ทำเป็นเหมื่อนไม่ได้ดมกลิ่น
๔. เมื่อลิ้นลิ้มรส ในสิ่งอกุศล ก็ทำเป็นเหมื่อนมิได้ลิ้มรส
๕. เมื่อกายสัมผัส ในสิ่งอกุศล ก็ทำเป็นประคองไม่ได้สัมผัส
๖. เมื่อใจได้รับอารมณ์ ในสิ่งอกุศล ก็ทำเป็นเฉลเฉลใจไม่ได้รับรู้ในอารมณ์นั้น ๆ และไม่หวนใจ

เมื่อทำได้เช่นนี้ก็จะมีระดับหา ที่จะเป็นปัจจัยให้เกิดอกุศลเจตนาขึ้นคือ ความปรารถนา ความดิ้นรน ความอยาก ความแสวงหา เมื่อสิ่งเหล่านี้ไม่บังเกิดขึ้น อานาจะแห่งธรรมก็เข้าถึงจงเรียกหรือดึงดูดเอาสันติคุณตลอดจนเมตตากรุณาธิคุณเข้ามาไว้ในตัว ก็จะเหมือนว่า

เกราะบังป้องกันศัตรูราชูปถัมภ์ไม่มาระคายผิวหนังตามพระศาอาได้โดยไม่ต้องสงสัย ในเรื่องของการช่วยเหลือให้หลุดพ้นจากอันตรายทั้งหลายนี้ ถ้ามองอย่างธรรมดาจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับฤทธิ์ของพระอวโลกิเตศวร แต่เมื่อวิเคราะห์แล้วจะเห็นได้ว่า การระลึกถึงและการเคารพก็คือ การคิดหรือปรารถนาให้พระองค์เป็นแบบอย่างในอุดมคติ^๒ ที่จะช่วยปรับปรุงนิสัยของเราซึ่งเป็นการแก้ปัญหาและความทุกข์ในเบื้องต้น ส่วนคุณธรรมและพระจริยวัตรของพระองค์นั้นเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุดที่เราควรจะนำมาปฏิบัติ ถ้ามองว่าคุณธรรมทั้งสามมาปฏิบัติอย่างจริงจังอย่างสมบูรณ์แล้วก็สามารถที่จะหลุดพ้นจากทุกข์ได้อย่างแท้จริง

อีกประการหนึ่งคือ บทบาทในการช่วยเหลือให้บรรลुพุทธภูมินี้เป็นหน้าที่ของพระอวโลกิเตศวรมหาโพธิสัตว์ซึ่งมีหน้าที่สำคัญในการช่วยจัดทุกข์จัดภัยเป็นที่พึ่งแก่มวลมนุษย์ ทั้งเป็นผู้ประทานพรให้บังเกิดความสันติสุข ความอุดมสมบูรณ์ ก่อให้เกิดความศรัทธาเชื่อมั่นอย่างเต็มคำถ้อยคำ สามารถสร้างปณิธานจัดตั้งมั่นต่อแดนสุชาวดีหรือพุทธเกษตร เพราะว่าปณิธานของพระโพธิสัตว์กวนอิมที่ว่า หากยังมีสัตว์ตกทุกข์ได้ยากอยู่จะไม่ขอบรรลุพุทธภูมิ พระมหาโพธิสัตว์กวนอิมนี้มีพระจริยวัตรอันประเสริฐ มีพระปณิธานอันกว้างใหญ่และได้รับใช้พระอมิตาภพุทธเจ้าผู้เป็นใหญ่ในดินแดนสุชาวดีในทิศตะวันตก โดยเป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ ทรงนำพาสัตว์เป็นอันมากจนนับไม่ถ้วนในการเข้าสู่ดินแดนสุชาวดีและบรรลุพระนิพพานเข้าสู่พุทธภูมิเป็นอันมาก การที่พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์หรือพระมหาโพธิสัตว์กวนอิมพระองค์นี้มีอุทธานุภาพมากมายก็เพราะว่า พระองค์มีพระจริยวัตรอันประเสริฐ มีพระมหาปณิธานอันบริสุทธิ์และกว้างใหญ่ ทรงรับใช้พระพุทธเจ้ามาหลายพันโกฏีพระองค์แล้ว^๓ อาจจะเรียกว่าเป็นชุดแห่งสวรรค์หรือเป็นชุดของพระอมิตาภพุทธเจ้าก็ได้

๔.๒ การประพฤติธรรมตามแบบพระโพธิสัตว์

พระพุทธศาสนาในยุคแรก ส่งเสริมให้พุทธบริษัทปฏิบัติธรรมเพื่อการหลุดพ้นจากกองทุกข์คือ การบรรลุเป็นพระอรหันต์ ในยุคต่อมาทำให้แนวความคิดเช่นนี้ได้เปลี่ยนแปลงเป็นการบรรลุพุทธภูมิตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ชาวพุทธมหาอำนาจในพุทธธรรมเพื่อความเป็นพระโพธิสัตว์จึงจะต้องประกอบด้วยอหปณิธานทั้ง ๔ คือ

^๒ Nikkyo Nūwano, *Buddhism for Today*, (New York : Weatherhill , 1976), p.379.

^๓ Ibid., p.383.

๑. เราจักโปรดสัตว์ทั้งหลายให้หมดสิ้น
๒. เราจะต้องเกิดสงฆ์ทั้งหลายให้หมดสิ้น
๓. เราจะต้องภราทรรวมทั้งหลายให้หมดจบ
๔. เราจะต้องบรรพบุรุษพรหมมีให้จงได้

มหาปนิธาน ๔ นี้ถือว่าเป็นอุดมคติประจำใจของผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมฝ่ายมหานาน ในการบำเพ็ญคนเป็นพระโพธิสัตว์นอกจากนี้ยังมีการรักษาศีลและมีข้อปฏิบัติพิเศษคือการกินเจ ซึ่งเป็นการบำเพ็ญบารมีในเบื้องต้นแห่งการบำเพ็ญคนเป็นพระโพธิสัตว์ ดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ การรักษาศีล

คำว่า ศีล แปลว่าปกติ หมายถึง บทบัญญัติที่ให้บุคคลปฏิบัติเพื่อดำรงตน และ สังคมให้อยู่อย่างปกติสุขได้ ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายว่า ข้อปฏิบัติที่กำหนดทางปฏิบัติทางและวาทะทางพระพุทธศาสนา^๑ เช่น ศีล ๕ ศีล ๘ พระอวโลกิตศวรร โพธิสัตว์ทรงเคร่งครัดในการรักษาศีลเพราะว่าศีลเป็นเครื่องชำระกาย วาจา ให้สะอาด บริสุทธิ์ ปราศจากมลทินต่าง ๆ เป็นอย่างมาก ซึ่งผู้ประพฤติธรรมควรทำตามแบบอย่างพระโพธิสัตว์เป็นหลัก

สำหรับศีลที่รักษากันจะเป็นศีล ๕ และศีล ๘ การรักษาศีลจะอยู่ในช่วงเทศกาลกินเจ สำหรับคฤหัสถ์ทั่วไป ไปคือรักษาศีล ๕ ประการ มีความหมาย ดังนี้

๑. เว้นจากการฆ่าสัตว์ เหยียดเบียดสัตว์
๒. เว้นจากการลักทรัพย์ น้อย โกงของผู้อื่น
๓. เว้นจากการประพฤติดีกในกาม คือ ไม่เป็นชู้กับสามี ภรรยาผู้อื่น
๔. เว้นจากการกล่าวเท็จ
๕. เว้นจากการดื่มสุราของเสพติดให้โทษ และการพนันต่าง ๆ

นอกจากนี้ยังมีคุณธรรมอีก ๕ ประการซึ่งเป็นของคู่กันกับศีล ๕ คือ

๑. มีความเมตตา กรุณา ต่อสัตว์ เช่น หากทางช่วยเหลือปลดชีวิตปล่อยสัตว์ที่โดน

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์ ๒๕๓๗), หน้า ๘๗๘.

จำถูกเบียดเบียนหรือบาดเจ็บ ข้อนี้นับรวมถึงคนและสัตว์เครื่องจานด้วย

๒. บริจาคทาน ด้วยเครื่องนุ่มห่ม อาหารที่อยู่อภัย ยารักษาโรค ต่อบุคคลผู้ตกทุกข์ได้ยากต่าง ๆ เช่น ในยามถูกไฟไหม้ น้ำท่วม เป็นต้น
๓. พึงยินดีต่อคู่ครองของตน คือมีความซื่อสัตย์ต่อกัน
๔. พุศแต่ความจริง พุศเพื่อปลูกสร้างสามัคคี พุศให้เป็นคนดี ไม่แตกร้างกัน
๕. พึงมีสัมมาสติ ไตร่กวระอยู่ก่อนพุศ

การรักษาศีล ๕ และการเจริญธรรม ๕ ประการ เป็นประจำจะได้รับแต่ความสุข ความเจริญในโลกนี้ แม้จะจากโลกนี้แล้ว ย่อมจะไปบังเกิดในสุคติอันบริบูรณ์ด้วย โภคสมบัติ หรือจะไปสู่นิพพานก็จะต้องอาศัยการรักษาศีล และคุณธรรม ๕ ประการนี้เป็นหลักพื้นฐานที่สำคัญ

เบญจศีลและอุโบสถศีลฝ่ายมหานิกายก็มีเหมือนกันกับฝ่ายเถรวาท แต่อุโบสถศีลฝ่ายมหานิกายรวมอุจจาสะยอนมหาธานกับนัจจิตวาทิตวิสุททิสนาเข้าด้วยกัน แยกมาลาคันธวิเลปนารณมัจฉาณวิสุตนิฏฐาน และมีการลำดับข้อ ๖-๘ ไว้ต่างหาก” ดังต่อไปนี้

๑. ปาณาติปาตา	เวรมณี	เว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. อทินนาทานา	เวรมณี	เว้นจากการลักขโมย
๓. อหัมพรเวรียา	เวรมณี	เว้นจากกรรมมิใช่พรหมจรรย์คือ เมถุนธรรม
๔. มุสาวาทา	เวรมณี	เว้นจากการพูดเท็จ
๕. สุราเมรัยฆาปมาทัญญานา	เวรมณี	เว้นจากการดื่มสุรา เมรัย และน้ำเมา
- อันเป็นเหตุแห่งความประมาท
๖. มาตาคันธวิเลปนารณมัจฉาณวิสุตนิฏฐานา
 เวรมณี | เว้นจากการตัดดอกไม้ทาเครื่องหอม อันเป็นฐานการแต่งตัว |

๗. อุจจาสะยอนมหาธานา
 นัจจิตวาทิตวิสุททิสนา | เวรมณี | เว้นจากการนอนบนที่นอนสูงและที่นอนใหญ่ และเว้นจากการพ้อนรำขับร้อง และดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อทางกุศล |

๘. วิกาลโภชนา
 เวรมณี | เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล |

“อภิชัย โพธิประสิทธิ์ศักดิ์, พระพุทธศาสนมหาพยาน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ:พจนานุกรม : มหาวชิราวุธราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๔๖.

ประเภทของศีลตามคัมภีรญาณ

ประเภทของศีลตามคัมภีรญาณของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหานิกาย มี ๓ ประเภทเรียกว่า "ทวิวิสุทธศีล" คือ^๑

๑. ศีลการสังคหศีลหรืออินทริยสังวรศีล ได้แก่ การงดเว้นจากการประกอบอกุศลกรรมที่คิดคนปญฺญูติแห่งวินัย
๒. กุศลสังคหศีล ได้แก่ การกระทำความดี สงเคราะห์สัตว์ทุกชนิด
๓. ศักวรดกิริยาสังคหศีล หรือ ศักวสังคหศีล ได้แก่ การบำเพ็ญประโยชน์แก่สรรพสัตว์และช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์

ศีลทั้ง ๓ นี้ ค้ำอาหัยกันและกัน เช่น งดเว้นปาณาติบาต จัดเป็นศีลการสังคหศีล เมื่อไม่ฆ่าสัตว์ก็เป็นกุศล จัดเป็นกุศลสังคหศีล และเมื่อจัดเป็นกุศลพลอยมีเมตตากรุณาช่วยเหลือสัตว์ จัดเป็น ศักวรดกิริยาสังคหศีล. เมื่อวิเคราะห์แล้วจะเห็นว่ากริยาสังคหศีลไม่มีอะไรแตกต่างกันสำหรับพระพุทธศาสนานิกายมหานิกายกับพระพุทธศาสนาเถรวาท ไม่ว่าจะเป็นศีล ๕ หรือศีล ๘ อาจจะต่างกันบ้างในการลำดับข้อของศีลดูในสอหรือศีล ๘ ส่วนทวิวิสุทธศีลนั้นพูดถึงความบริสุทธิ์ของศีลในลักษณะสามที่มีความสัมพันธ์กันคือ การงดเว้นจากการประกอบอกุศลหรือการสำรวมอินทริยก็ถือว่าเป็นกริยาสังคหศีลในข้อที่ ๑ การที่ไม่ฆ่าสัตว์ที่จะฆ่าสัตว์คือ ความมีเมตตา ก็เป็นการกริยาสังคหศีลในข้อที่ ๒ ส่วนการกระทำความดีและการสงเคราะห์คือ ช่วยเหลือสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ มีการให้อาหารพยาบาลรักษา ให้ที่พักอาศัย ให้ที่พักอาศัย เป็นต้น ก็เป็นการกริยาสังคหศีลในข้อที่ ๓ หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ สำรวมอินทริย ทำจิตให้มีความรักความเมตตา และบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ด้วยการช่วยเหลือสรรพสัตว์

๔.๒.๒ การกินเจ

การกินเจนี้เป็นพิธีปฏิบัติธรรมอย่างหนึ่งโดยเฉพาะสำหรับชาวญวนและจีนที่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท ความหมายตามหลักพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

^๑จอห์น โบเอนด์, ฌูแซมหาโพธิสัตว์และกฎลัทธินิทานกวนอิม, เวียดนามโคต สัมพันธ์
สื่อสารพุทธ (กรุงเทพมหานคร : ศุภกฤต, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕๘.

พ.ศ. ๒๔๒๕ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “กินเจ ,กินแเจ” หมายถึง การถือศีลอย่างยาวนานและจีนที่ไม่กินของสดคาว^๕

เทศกาลกินเจเดือน ๘ ตามปฏิทินจันทรคติของจีน เริ่มตั้งแต่วันขึ้น ๑ ค่ำ ถึง ๘ ค่ำ เดือน ๘ รวมเป็น ๘ วัน ๘ คืน คมคติของพระพุทธศาสนาหาชน มีอรรถาธิบายว่าเป็นการประกอบพิธีกรรมเพื่อสักการบูชาพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์ กับพระโพธิสัตว์อีก ๒ องค์ รวมเป็น ๓ องค์ด้วยกัน หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า คาวพระเคราะห์ทั้ง ๘ ได้แก่ พระอาทิตย์ พระจันทร์ คาวพระอังคาร คาวพระพุธ คาวพระพฤหัสบดี คาวพระศุกร์ คาวพระเสาร์ พระราหู และพระเกตุ พิธีเก้าอ้วงเจ หรือพิธีการกินเจนี้ เป็นพิธีกรรมสักการบูชาอดีตพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์ กับพระโพธิสัตว์ ๒ พระองค์ ซึ่งผู้ศรัทธาในพระพุทธศาสนาต่างพากันบำเพ็ญสมาทานศีล กินเจ (มังสวิวัติ) บริโภคแต่อาหารผักและผลไม้ เพื่อที่จะทำกาย วาจา และใจของตนให้เป็นบุญกุศล สวดมนต์ภาวนาแผ่เมตตาให้แก่สรรพสัตว์ และขอพรต่อพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ให้มีความสุขความเจริญรุ่งเรือง อยู่ดีมีสุขปราศทุกข์อันตรายทั้งปวงให้กับชีวิตของตนและครอบครัว

ที่มาของเทศกาลกินเจเดือนเก้าของจีนนี้ มีอยู่ในพระสูตรปิกเต้าใต้สุดเขี้ยวไฉเอียงชื่อว่า “เมืองเกี้ยว”^๖ กล่าวถึงหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาทรงประทับอยู่ ณ ที่วัดรัตนสถาน ขณะนั้นพระมัญชุศรีโพธิสัตว์ได้กราบทูลต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุใดหนอเทพสัตว์เคราะห์ทั้ง ๑ พระองค์ จึงได้สวาทภัยพลอันรุ่งเรืองหรือพบพร้อมไปด้วยคนและอำนาจในเทวภพนี้ พระเจ้าข้า”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า “ดูกรมัญชุศรี เทพสัตว์ครั้นทั้ง ๑ นี้ เป็นการอวดร่าเริงอดีตพระพุทธเจ้าทั้ง ๑ พระองค์ ทรงแบ่งภพมาเป็นคาวพระราหู และคาวพระเกตุ รวมเป็นคาวพระเคราะห์ทั้ง ๘ ดังนั้นจึงอุดมสมบูรณ์ด้วยยศและอำนาจอันไม่มีปริมาณเห็นปานนี้” โดยพระองค์ได้กล่าวถึงพระนามของพระพุทธเจ้าทั้ง ๑ กับพระโพธิสัตว์ ๒ พระองค์ คือ

๑. พระวิฆโถกมนจรพุทธเจ้า

^๕ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๕, หน้า ๕๘.

^๖เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติการกินเจเดือนเก้า (เก้าอ้วงเจ), รวบรวมโดย คณะเผยแผ่ธรรมทาน, (กรุงเทพมหานคร : แสงสุทธิการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๑๓-๒๐.

๒. พระศรีวิคณโลกประกาศาโณนอิศวรพุทธเจ้า
๓. พระเวบุลลวรีนโลกสุวรรณสถิตพุทธเจ้า
๔. พระอโศกโลกวิชัยมงคลพุทธเจ้า
๕. พระวิสุทธอาศรมโลกเวบุลลวรีนวิภาตพุทธเจ้า
๖. พระธรรมมคิธรรมชาครจรโลกมโนพุทธเจ้า
๗. พระเวบุลลวรีนโลกโกธัชชไวฑูรย์พุทธเจ้า
๘. พระศรีสุขโลกปีทนครภอถังการโพธิสัตว์
๙. พระศรีเวบุลลวรีนโลกอิศวรโพธิสัตว์

อนึ่ง พระพุทธเจ้าทั้ง ๙ กับพระโพธิสัตว์ทั้ง ๒ องค์นี้ ทรงตั้งปณิธานจักโปรดสัตว์โลก จึงได้แบ่งภาคมาเป็นเทพเจ้า ๘ พระองค์ด้วยกัน คือ

๑. ให้ช่วยเอียงเมฆทับหลังให้เชกุน
๒. ได้ชักอิมเจิ้งก็เอียงจวนเชกุน
๓. ได้กวานจินหยั่งถกฐังเจมเชกุน
๔. ได้ตั้งอิมเม้งบู่เกือกนิวมเชกุน
๕. ได้ปีกคังจ้วนเม้งเจงกัมเชกุน
๖. ได้ให้ปีกกัมบูก็ยวี่เชกุน
๗. ได้เพียวเพียนกวนพั่วกวมเชกุน
๘. ตั้งเม้งจั่วหุนเชกุน
๙. ห้อยกวางโละเพือกเชกุน

เทพเจ้าทั้ง ๘ พระองค์นี้ ทรงอำนาจอันเรืองฤทธิ์บริหารธาตุทั้ง ๕ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม และธาตุทอง ทั่วทุกภพน้อยใหญ่ ต่อจากนั้นจึงทรงแบ่งภาคมาอีกวาระหนึ่งเป็นดาวนพเคราะห์คือ

๑. ดาวไท้ฮึงแซ	คือ พระอาทิตย์
๒. ดาวไท้กิมแซ	คือ พระจันทร์
๓. ดาวสวอแซ	คือ พระอังคาร
๔. ดาวจู้แซ	คือ พระพุธ

๕. คาวบักแซ	คือ พระพุทธโคตมิ
๖. คาวกิมแซ	คือ พระศุกร์
๗. คาวไถ้วแซ	คือ พระเสวรี
๘. คาวล่อเกาแซ	คือ พระราหู
๙. คาวโกยไถ้วแซ	คือ พระเกตุ

เทพเจ้าทั้ง ๙ นี้ ทรงเครื่องทรงแบบพระมหากษัตริย์ ประชาชนจึงถวายพระนามว่า "เก้าอี๊วง หรือกิวอี๊วง" แปลว่า นพราชา

เมื่อถึงกำหนดเวลาทุก ๆ ปี ของวันขึ้น ๑ ค่ำ ถึง ๙ ค่ำ เดือน ๙ ตามจันทรคติปฏิทินของจีน เทพเจ้าทั้ง ๙ องค์นี้ จะพลัดเปลี่ยนกันลงมาตรวจดูโลกทั้งกลางวันและกลางคืน ถ้าบุคคลมีความประพฤติดีคนตั้งอยู่ในกุศลกรรมวิธีก็จะประทานพรอำนวยการความสุขความสมบูรณ์ให้ หากบุคคลใดมีความประพฤติชั่วอยู่ในอกุศลกรรมวิธีก็จะลงโทษ เพราะฉะนั้นเทพเจ้าแห่งความเพียรจะเห็นทรงมีพระคุณแก่โลกเป็นอันมากประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งธาตุทั้ง ๕ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม และธาตุทอง ที่พระองค์ทรงประทานไว้ให้เป็นของประจักษ์ในสรรพสิ่งชาวไม่มีจำกัดรวมทั้งมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลายว่า มนุษย์ขาดองค์ใดอย่างใดไม่ได้ พลุกพล่านขาดคั่นก็อันเจาอยู่ไม่ได้ เช่นเดียวกับสัตว์โลกหากสิ้นธาตุไฟในร่างกายก็อยู่ไม่ได้ และสังคมเศรษฐกิจการค้าขายในโลกยุคปัจจุบันต้องอาศัยธาตุทอง หากขาดธาตุทองก็ขาดความคั่งมั่นทางเศรษฐกิจ ดังนั้นสรรพสิ่งทั้งหลายเมื่อประกอบอยู่ภายใต้ของธาตุทั้ง ๕ ทุกคนที่หวังมงคลกับชีวิตจึงมีการบำเพ็ญกุศลขึ้นตามหลักของการปฏิบัติธรรมตามภาวะหน้าที่ดังนี้

๑. กษัตริย์ต้องตั้งอยู่สหพิราพธรรม
๒. ข้าราชการต้องซื่อสัตย์ต่อแผ่นดิน
๓. บิดามารดา ต้องอุปการะเลี้ยงดูบุตรให้ดี
๔. บุตรต้องมีหน้าที่กตัญญูบิดามารดา
๕. ที่ต้องมีเมตตาอุทิศต่อบริวาร
๖. บัณฑิตต้องเชื่อฟังเคารพนับถืออันเกรงขาม
๗. สามเณรต้องเชื่อฟังอุปัชฌายและครุฑครุฑ
๘. ภรรยาต้องเชื่อฟังต่อสามี ประกอบการงานบ้าน ไม่เล่นการพนัน ไม่เที่ยว

อินสิน และเป็นคนซื่อ

๕. มิสต้องซื้อตรงต่อกัน

ดังนั้น โบราณบัณฑิตจึงได้บัญญัติให้มีการทำพิธีสักการบูชาความพระระห์^๑ เพื่อเป็นการแสดงความเคารพในพระมหากษัตริย์ โดยเป็นงานประจำปีว่า ให้ภริยาสิด พังธรรมนิวิจาทนมีการทิ้งกระจาดสงเคราะห์คนยากจน และออกกระพระอุทิศบุญกุศลเป็นเปคพลี รวมถึงการปล่อยนก ปล่อยปลา เป็นต้น

การกินเจเป็นการรักษาศีลข้อที่ ๑ อย่างเคร่งครัด เพราะถือหลักในการกินเจด้วยหลัก ๓ ประการคือ

๑. ไม่เอาชีวิตของสัตว์มาถ้อยเคิมบำรุงชีวิตของเรา
๒. ไม่เอาเลือดสัตว์มาเพิ่มเลือดของเรา
๓. ไม่เอาเนื้อสัตว์มาเป็นเนื้อของเรา^๒

เมื่อวิเคราะห์แล้วจะเห็นได้ว่า พิธีกินเจนี้เป็นพิธีที่ผสมกันระหว่างทางศาสนา ไหฺรศาสนาศร์ และวัฒนธรรม พิธีทางศาสนาที่คือ พระพุทธศาสนาเมษายนได้เน้นหลักในการบูชาพระพุทธรเจ้าและพระโพธิสัตว์โดยอ้างอิงหลักของคิริยา มีการอวดคารของพระพุทธรเจ้าและพระโพธิสัตว์ค่าง ๆ เพื่อเป็นการระลึกถึงความดีของพระองค์ และเพื่อให้พระองค์ได้ปกป้องคุ้มครองให้มีความสุขความเจริญ^๓ ดังนั้นการบูชาที่มีศรัทธาเป็นหลัก รวมถึงมีการประพศุคกาย วาจา ใจ ด้วยกรรรักษาศีล และกินเจ เพื่อชำระกาย วาจา ใจ ให้บริสุทธิ์แล้ว หลักพระพุทธศาสนาอีกประการหนึ่งก็คือ การสอนให้คนมีเมตตาต่อกัน ด้วยการปฏิบัติความหน้าที่ของคนในสังคมในแต่ละระดับให้สอดคล้องกันอย่างสันติสุข และสอนให้รู้จักว่าสรรพสิ่งในโลกนี้มีล้วนประกอบขึ้นจากราตุทั้งสี่ ในทางไหฺรศาสนาศร์ได้กล่าวถึงความพระระห์และราตุทั้ง ๕ ว่า หากต้องการดูควงว่าเป็นพหิมหาเคราะห์ให้ดูดาวอาทิตย์กับดาวจันทร์ ถ้าดูอาทิตย์ถึงให้ดูพระราหูกับพระเกตุ หรือดูว่าเสีหรือร้ายประการใดให้ดูดาวอังคาร, พุธ, พฤหัสบดี, ดาวศุกร์และดาวเสาร์^๔ ส่วนในทางวัฒนธรรมก็คือ พิธี

^๑เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติการกินเจเดือนเก้า (กล้วยงม), หน้า ๑๔.

^๒องศุคบทบรร (อตุลย์ เทวชัย), ประวัติศาสนาพิธีพุทธศาสนาฝ่ายเมษายน, (กรุงเทพมหานคร : ขุนชน, ๒๕๒๔), หน้า ๘๘.

^๓สถาบันแห่งนานไท้ -ธรรมเกียรติ กัณธี, นามพระโพธิสัตว์กวนอิม, (กรุงเทพมหานคร : ขุนคิปปรรณ, ๒๕๐๖), หน้า ๔๗-๔๘.

กรรมในทางพระพุทธศาสนาหาอ่านได้เน้นให้ปฏิบัติจนจากถิ่นเดิมแล้วก็คือ การทำบุญอุทิศ
กระทาง การทิ้งกระจาด และอุทิศบุญอุทิศให้กับญาติและสรรพสัตว์ที่ล่วงลับไปแล้ว พิธีอุทิศกระทาง
นั้นเป็นการบำเพ็ญบุญอุทิศให้แก่บรรดาควมวิญญานทั้งหลาย โดยผู้ทำจะมีกรรมนำเอากระทางทำ
ด้วยกระดานหรือใบตอง ปีกูป เทียน ดอกไม้ จุดปล่อยไปตามแม่น้ำลำคลอง โดยให้พระสงฆ์มา
สาธยายมนต์อัญเชิญเทวดา พรหม และพญานาค ให้มาสดับพระพุทธมนต์และบอกกล่าวให้หมู่
เปรต ยักษ์ มาร และอสูรกายทั้งหลาย ให้มารับส่วนบุญอุทิศ หลังจากนั้นในวันรุ่งขึ้นก็จะมีพิธีการ
ทิ้งกระจาด วัตถุประสงค์ของการทิ้งกระจาดก็คือ การอุทิศทานให้กับญาติ มิตร สหาย และ
สรรพสัตว์ทั้งหลายผู้ล่วงลับไปแล้ว และยังได้บริจาคเครื่องอุปโภคบริโภคต่าง ๆ ให้กับผู้ที่ยากจน
ขัดสนอีกด้วย ซึ่งถือว่าเป็นการทานบารมีอีกประการหนึ่ง” ดังนั้นการกินเจจึงถือว่าเป็นพิธีกรรมที่
สำคัญในการให้ความเคารพสักการะต่อพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ เป็นการบำเพ็ญบารมี การทำ
หน้าที่ การมีคุณธรรมตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือเป็นเหตุปัจจัยให้ผู้
ปฏิบัติตามได้มีความสุขความเจริญได้อย่างแน่นอน

ส่วนในคัมภีร์อังการวาทสูตร ซึ่งแปลโดยพระพุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงเรื่องการ
บริโภคเนื้อสัตว์ที่เรียกว่า “ภาคมางสภักขปิรวรรค” ซึ่งเป็นเนื้อหาในบทที่แปลของคัมภีร์นี้ โดยมี
ใจความว่า” สาวกในพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นบรรพชิตหรือฆราวาสก็ตามจะไม่รับประทาน
เนื้อสัตว์หรือปลาชนิดใดชนิดหนึ่งเลย ข้อความในพระสูตรนี้มีอยู่ว่า “ด้วยเหตุผลอันมากมายเหลือ
ประมาณเป็นเครื่องแสดงว่า เนื้อทุกชนิดเป็นสิ่งที่ควรปฏิเสธ โดยเฉพาะสาวกในพระพุทธศาสนาผู้
มีใจเต็มเปี่ยมอยู่ด้วยความกรุณา สำหรับเขาเหล่านั้น เราจะกล่าวโดยย่อ ๆ ในวิญญูสงสารนี้ไม่มีใคร
ทราบที่พูดในเบื้องต้นนี้ สัตว์ผู้เวียนว่ายอยู่ในวิญญูสงสาร ไม่มีสัตว์แม้แต่ตัวเดียวที่ในบางสมัยไม่เคย
เป็นพ่อ แม่ พี่น้องชายหญิง ลูกชายลูกหญิง หรือเครือญาติอย่างอื่น ๆ สัตว์ตัวเดียวยอมตบตีปฏิสันธิ
ในภพต่าง ๆ เป็นกวาง หรือสัตว์สองเท้า สี่เท้าอื่น ๆ เป็นนก ฯลฯ ซึ่งถึงแม้ได้ว่าเป็นเครือญาติของ
เราโดยตรง สาวกแห่งพระพุทธศาสนาจะทำลงไปได้อย่างไรหนอ จะเป็นผู้สำนึกแล้วหรือยังเป็น
สาวกธรรมคาถาผู้ก็ตาม ผู้เห็นอยู่ว่าสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดเป็นภวครของตน แล้วจะเข็ดเคืองเนื้อ
หนังของมันอีกหรือ?”

“พระสมณภูมิ จาวละกูณ, กิธอันควรแก่การปฏิบัติสำหรับผู้นับถือศาสนา ๕ วัน, รวบรวมโดย
คณะแปลคาวรรณาน, (กรุงเทพมหานคร : แสงสุภาภิการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๖๑-๖๓.

“พระพุทธทาสภิกขุ, อังการวาทสูตร, รวบรวมโดย คณะแปลคาวรรณาน, (กรุงเทพมหานคร :
แสงสุภาภิการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๔๒-๔๐.

โอ, มหาบัณฑิต! เมื่อสุนัข เนื้อหา หูร มา โค และเนื้อมนุษย์เหล่านี้เป็นเนื้อที่ประชาชนไม่รับประทาน แม้กระทั่งเนื้อสัตว์เหล่านี้ก็ถูกนำมาป้อนชาวในนามของเนื้อแกะภายในเมืองเพราะเห็นแก่เงิน เพราะเหตุนี้เนื้อสัตว์จึงเป็นสิ่งที่ไม่ควร โดยสาวกแห่งพระพุทธศาสนา

โอ, มหาบัณฑิต! เพราะฉะนั้นย่อมลึกลับจากเลือดและน้ำจะสุก เพราะฉะนั้นมันจึงเป็นสิ่งที่ไม่ควรบริโภคสำหรับสาวกแห่งพระพุทธศาสนาผู้ประสงค์ความสะอาดบริสุทธิ์

และเพราะเป็นการสร้างความหาวคั่วให้เกิดขึ้นในระหว่างกันและกัน โอ, มหาบัณฑิต! เนื้อสัตว์เป็นสิ่งที่ไม่ควรบริโภคโดยบรรพชิตแห่งพระพุทธศาสนาผู้ประสงค์มีศรัทธาเป็นเพื่อนสัตว์ด้วยกันทุกถ้วนหน้า ตัวอย่างอันประจักษ์ชัดเช่น เมื่อสัตว์ได้เห็นนายพรานนำ ขาว ประมงหรือนักกินเนื้ออื่นเดินมาเมื่อในระยะอันไกล สัตว์ทั้งหลายก็จะตั้งตัวเสียแล้ว บางครั้งสัตว์บางชนิดขาดใจตายเพราะความกลัว เนื่องจากมันรู้ว่า เขาจะฆ่ามัน ทำนองเดียวกันสัตว์ตัวน้อย ๆ อื่นอีกในท้องฟ้า บนบก หรือในน้ำก็ตาม เมื่อได้เห็นนักกินเนื้อแต่ที่ไกลหรือ ได้กลิ่นตัวจากนักกินเนื้อของมันก็จะพากันวิ่งหนีไปไกลพร้อมกันรู้สึกละอายใจว่า เขาเหล่านี้เป็นสัตว์ที่ถูกล่าอย่างง่ายดาย นั่นเพราะความกลัวต่อความตายของมัน

เนื้อเป็นสิ่งที่ควรกินสำหรับผู้ใจดำอำมหิต เป็นสิ่งที่มิกลิ่นน่ารังเกียจ เป็นเหตุแห่งความเสื่อมเสีย และเป็นสิ่งที่จะถูกห้ามกินโดยสัตบุรุษ โอ, มหาบัณฑิต! สัตบุรุษย่อมบริโภคเฉพาะแต่อาหารที่สมควรแก่ท่านผู้บริสุทธิ์ ไม่ของบริโภคเนื้อและเลือดเลย

พระพุทธเจ้าผู้ซึ่งเยือกเย็น ไปด้วยพระกรุณา มีพระทัยเปี่ยมด้วยความเมตตาที่พึงที่ป้องกันแก่ดวงใจของปวงสัตว์ และมีพระสัมปชัญญะสมบูรณ์พอที่จะไม่ปล่อยให้เป็นโอกาสสำหรับความเสื่อมเสียระบาศขึ้น ได้เลยนั้น ย่อมทรงบัญญัติเนื้อสัตว์ว่าเป็นสิ่งที่ไม่ควรบริโภค

โอ, มหาบัณฑิต! ในโลกนี้มีทาสเป็นอันมากซึ่งกล่าวคำเตือนเพื่อต่อพุทธคำไว้สัฟให้ผิดไปจากความจริง เขากล่าวกันว่า บรรดาผู้ซึ่งคัดค้านอาหารอันสมควรแก่ท่านผู้บริสุทธิ์แห่งสมัยแห่งกาล ย่อมกินอาหารเมื่อนักกินเนื้อยอมที่ยาวไล่ความทุกข์เข็ญปวดให้แก่สัตว์น้อย ๆ ที่มีชีวิตอยู่ในอากาศ บนบก และในน้ำ เพื่อรวบรวมรังความมันทั้งที่มันและที่มันอยู่เสมอ สมณภาพและพราหมณภาพของเขากลับทำให้เศร้าหมองเสียแล้ว เขามิได้ประกอบด้วยศรัทธาและสมาธิ จนชนิดนี้แหละกล่าวคำเตือนที่มากมายหลายชนิดแต่พุทธวจนะ

โอ, มหาบัณฑิต! มิกลิ่นที่น่ารังเกียจไม่น่าบริโภคอยู่ในเนื้อสัตว์ เช่นเดียวกับกลิ่นศพ แม้แต่กลิ่นเพียงเท่านั้น เนื้อที่เป็นของไม่ควรบริโภคสำหรับพุทธศาสนิกชนอยู่แล้ว ถ้าหากว่าศพรุกผาและเมื่อสัตว์อย่างใดอย่างหนึ่งถูกเผามันจะมีกลิ่นอันน่ารังเกียจไม่แตกต่างอะไรกันเลย ดังนั้นบรรพชิตในพระพุทธศาสนาผู้หวังความบริสุทธิ์ ไม่ควรบริโภคเนื้อใด ๆ เลย

โอ, มหาบัณฑิต! เพราะฉะนั้น เมื่อทุกชนิดเป็นสิ่งที่ไม่ควรบริโภคนสำหรับพุทธศาสนิกชนผู้ซึ่งปรารถนาจะมีสุขภาพดีทั้งต่อคนและผู้อื่น นักกินเนื้อย่อมเป็นเหยื่อแห่งโรคหลายชนิด เช่น โรคไส้เดือน โรคพยาธิ โรคเรื้อน โรคเจ็บในท้อง ฯลฯ

โอ, มหาบัณฑิต! เราได้ประกาศว่า การกินเนื้อสัตว์เป็นการกินเนื้อบุตรของตนเองอยู่ แล้วจะเป็นไปได้หรือไม่ที่เราจะบัญญัติให้สาวกของเรากินเนื้อสัตว์ซึ่งเป็นของจัดไว้ต้อนรับของพวกคนใจชั่วเหี้ย เป็นของถูกห้ามโดยท่านสัตบุรุษ เต็มไปด้วยมลทิน ปราศคุณใด ๆ ไม่เหมาะที่จะบริโภคสำหรับผู้บริสุทธิ์และเป็นของควรรักษาเผ็ดขาดโดยประการทั้งปวง

โอ, มหาบัณฑิต! เราได้บัญญัติไว้แล้วสำหรับอาหารอันสมควรซึ่งได้กำหนดลิมิตกันมาแล้วโดยบรรดาท่านผู้บริสุทธิ์แห่งสมัยเพรงกาลได้แก่ อาหารที่ปรุงขึ้นจากข้าวลูกเดือย ข้าวสาลี สารแห่งหญ้าญูชะ วัวทะ และสมร ฯลฯ นม เนย น้ำมัน นม น้ำตาลสด กาก น้ำตาล และน้ำตาลกรวด

โอ, มหาบัณฑิต! ในกาลก่อนมีพระราชาครองราชสมบัติอย่างผาสุกพระองค์หนึ่งนามว่า ราชาสิงหะสาหะโส ต่อมาได้กลายเป็นผู้ละโมภอย่างแรงในการบริโภคเนื้อ ในที่สุดจึงกับใช้เนื้อมาเป็นอาหารเนื่องจากความอยากได้เป็นไปอย่างแรงกล้า เพราะเหตุนี้พระองค์จึงถูกถอดออกจากความเป็นพระราชาโดยพระสหาย เสนาบดี และพระประยูรญาติของพระองค์เองและคนอื่น ๆ ต่อจากนั้นก็ถูกเนรเทศให้ออกไปจากแคว้นแล้วต้องรับความทุกข์ทรมานอันใหญ่หลวงเนื่องจากเนื้อสัตว์เป็นเหตุ

โอ, บัณฑิต! ในปัจจุบันชาตินี้เอง เขาเหล่านั้นซึ่งเคยข้ามกันไปในการกินเนื้อสัตว์ เมื่อความอยากรุนแรงเข้าก็กินเนื้อคนได้ในเวลาขาดแคลน ย่อมเป็นผู้ละโมภในการกินและเป็นเหมือนยักษ์ปิศาจว้อ ครั้นถึงอนาคตกาลนี้เพราะอำนาจจิตคิดฝังแน่นในการอยากกินเนื้อ เขาจะยอมกลับไปอยู่ท่ามกลางสัตว์ที่กินเนื้อเป็นอาหาร เช่น สิงโต เสือ สุนัขป่า สุนัขใน แมว สุนัขจิ้งจอก นก ฯลฯ

โอ, บัณฑิต! มิใช่เพราะเนื้อเป็นของต้องกิน หรือการฆ่าเป็นของต้องทำเท่านั้น ในกรณีนั้น ๆ ส่วนมากทั้งหมดเป็นเพราะการเห็นแก่เงินจึงฆ่าสัตว์ที่มีชีวิต แม้จะเชื่องและปราศจากอันตรายแต่ก็ถูกฆ่า การฆ่าเพราะเหตุอื่นนั้นมีน้อยที่สุด มันเป็นการฆาตกรรมใจเขามาในเมื่อใจเต็มไปด้วยความอยากกินเนื้ออย่างแรงกล้าคนก็กินเนื้อคนได้ จะกล่าวไปทำไมกะเนื้อสัตว์ เนื้อคน ฯลฯ ส่วนมากเนื่องมาจากความโลภเข้าใจผิด มนุษย์จึงได้รับความกระวนกระวายใจโดยความอยากในเนื้อสัตว์ กบฆ่ากัน ปลาฆ่า และปลา โดยใช้น้ำหรือเครื่องมือกล การฆ่าสัตว์ที่หาอันตรายมิได้นั้นก็เพื่อหวังจะได้เงิน

โอ, บัณฑิต! ในกรณีแห่งอาหารที่เราได้บัญญัติแก่พวกนั้น มิใช่เมื่อสัตว์ชนิดใดชนิดหนึ่งเลยซึ่งเป็นของพวกกิน ไม่ใช่เหตุควรอุกกิน ไม่ใช่สิ่งที่ควรสมมติว่าควรกิน ในอนาคตกาลในหมู่สงฆ์ของเราจะเกิดมีบางคนซึ่งสมทานข้อปฏิบัติแห่งบรรพชิตและปฏิจจญาณเป็นสากอบุตรครองผ้ากาสาวพัสตร์สิ้นคงหมั่นเป็นผู้มีวณณและประกอบคนกลุกเกล้าอยู่ในความเพียรเพียร เขา มีจิตใจที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความปรารถนาถาก บัญญัติข้อปฏิบัติที่คิดแบบเฉพาะขึ้นใหม่ เขาเหล่านั้นเป็นผู้ติดอยู่ในราตและจะเวียนเรื่องพระคัมภีร์ให้มีข้อความที่จ้องจะเป็นเครื่องยืนยันและโต้แย้งอย่างเพียงพอสำหรับการกินเนื้อสัตว์ เขาจะบัญญัติสิ่งที่คณาจารย์ได้บัญญัติไว้ เขาจะกล่าวข้อความที่ส่งเสริมการกินเนื้อสัตว์ เขาจะกล่าวว่าเราคณาจารย์ได้บัญญัติไว้ในเรื่องนี้ เช่นนี้แหละว่าเราคณาจารย์มานั่งเข้าไว้ในสิ่งที่ทั้งหลายที่ควรกินและว่าพระภิกษุวันคักได้ทรงเสวยเนื้อสัตว์โดยพระองค์เอง

โอ, บัณฑิต! เราไม่เคยบัญญัติเนื้อสัตว์ไว้ในสูตรใดเลยหรือกล่าวว่ามันเป็นของควรกิน หรือนำมันเข้าไปในประเภทของสิ่งที่ควรกิน พระอริยสาวกทั้งหลายไม่บริโภคแม้แต่สิ่งที่คนธรรมดาชอบกินนิยมกันว่าดี เขาเหล่านั้นจะนบวภิเษกเนื้อและเลือดซึ่งเป็นของควรปฏิเสธได้อย่างไรเล่า? เหล่าสาวกของคณาจารย์เป็นผู้เห็นความแฉ่งสัจธรรม คนมีปัญญามะบูรพาพุทธศาสนิกชนทั้งหลายอื่น ๆ ก็เป็นเช่นเดียวกัน เขาเหล่านั้นมิใช่ผู้กินเนื้อสัตว์ พระคณาจารย์ทั้งหลายในกาลก่อนก็เป็นดังนี้

คำว่า "มังสวัฑิต" และ "การกินเจ" ไม่แตกต่างกันในด้านจุดหมายหมายนั้นคือ การงดเว้นจากการบริโภคเนื้อสัตว์ แต่แตกต่างกันในด้านวิธีการกล่าวคือ "มังสวัฑิต" มุ่งเน้นที่การไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ไม่เบียดเบียนสัตว์ จึงงดเว้นจากการนำเนื้อสัตว์มาป้อนหรือห่อเลี้ยงชีวิต แต่ถ้าเป็นผลิตภัณฑ์จากสัตว์ที่ไม่ได้เป็นการเบียดเบียนชีวิตสัตว์ก็สามารถบริโภคได้ เช่น นมเนยจากสัตว์หรือไข่ ดังปรากฏข้อความในบทที่ ๘ ของสังกาสารสูตรที่ได้กล่าวแล้ว

ส่วน "การกินเจ" นั้นต้องงดเว้นจากเนื้อสัตว์และผลิตภัณฑ์ที่มาจากสัตว์ทุกชนิด รวมทั้งนมเนยจากสัตว์และไข่ นอกจากนั้นยังต้องงดเว้นพืช ๕ ชนิด ที่มีกลิ่นรุนแรงได้แก่ กระเทียม หอม หลักเกียว กุ๋มปลี และเสงกือ ซึ่งหลักห้าชนิดนี้อาจเป็นของที่มีความจำเป็นไม่เหมาะสมสำหรับผู้ปฏิบัติธรรมตามความเชื่อแบบมหานิกาย

ทั้งแนวคิดในเรื่อง "มังสวัฑิต" และ "การกินเจ" นี้ มีจุดเริ่มต้นจากความคิดทางศาสนา นั่นคือ มีจุดหมายอยู่ที่การเว้นจากการเบียดเบียนชีวิตสัตว์และไม่บริโภคของที่มีความจำเป็น ปัจจุบันจุดประสงค์อาจเปลี่ยนไปในบางกลุ่มชน ซึ่งอาจบริโภคแบบมังสวัฑิตหรือแม้แต่กินเจ เพื่อ

จุดประสงค์ทางด้านสุขภาพหรือเพื่อลดความอ้วนหรือคามสมัยนิยมหรืออื่น ๆ โดยอาจไม่เกี่ยวกับศาสนาหรือไม่เกี่ยวกับการรุ่มงักวิจิตรรวมทั้งเป็นได้

ปัญหาของการปฏิบัติที่แตกต่างกันระหว่างเถรวาทและมหานิกาย การกินเจนี้เป็นเรื่องที่พุทธศาสนิกชนฝ่ายมหานิกายถือปฏิบัติมานานแล้ว แต่ท่านฉัน ๓ มื้อ ส่วนพระภิกษุสามเณรฝ่ายเถรวาทท่านฉันเนื้อสัตว์แต่ฉันเพียง ๒ มื้อเท่านั้นคือ เวลาเช้าและเวลากลางคืน^{๖๖} ด้วยไม่กำหนดทำให้ถูกต้องในเรื่องนี้ก็อาจกลายเป็นเรื่องของการขัดแย้งขึ้นได้ในระหว่างสองนิกายนี้ แทนที่จะเป็นการกินเจด้วยจิตศรัทธา ละวางกิเลส และบริสุทธิ์ใจ กลับยกเอาเอาไย่อดเป็นข้อยกกันข้ามท่านถือว่าฉันดีกว่าคนอื่นเพราะไม่บริโภคเนื้อสัตว์ ส่วนชาวพุทธฝ่ายเถรวาทที่ไม่กินเจก็ยกเอาหลักฐานมาอ้างคัดค้าน โดยยกเอาข้อที่พระเทพพัคคัลลุลเสนาธนีปฏิบัติในเรื่องวัตร ๕ ประการ^{๖๗} คือ

๑. ไม่บริโภคอยู่ป่าตลอดชีวิต
๒. ภิกษุต้องถือบิณฑบาตตลอดชีวิต ห้ามรับนิมนต์ คือ ไปฉันตามบ้าน
๓. ภิกษุต้องถือศีลห้าถึงที่สุดตลอดชีวิต ไม่รับประเคนจีวรจากผู้ที่มาถวาย
๔. ภิกษุต้องอยู่โคนต้นไม้ (รุกขมูล) ตลอดชีวิต
๕. ภิกษุต้องไม่ฉันปลาและเนื้อตลอดชีวิต

การที่พระเทพพัคคัลลุลเสนาธนี ๕ ประการนี้ ก็เพื่อที่จะอยากเป็นผู้บำเพ็ญเสียเอง แทนพระพุทธเจ้าด้วยเหตุผลที่ว่า ถ้าพระพุทธเจ้าไม่ทรงเห็นด้วยก็จะนำเรื่องนี้มาโจมตีติเตียนพระพุทธเจ้าแล้วทำสังฆเภท คือ การขู่งสงฆ์ให้แตกแยกความสามัคคีกัน แบ่งพรรคแบ่งพวก ถ้าภิกษุรูปใดไม่เห็นด้วยก็เป็นฝ่ายพระพุทธเจ้า ถ้ารูปใดเห็นด้วยกับพระเทพพัคคัลลุลเสนาธนีเป็นพวกของพระเทพพัคคัลลุลเสนาธนี พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธวัตร ๕ ประการนี้ด้วยเหตุผลหลักใหญ่ในการประกาศพระศาสนาอันเป็นทางสายกลางและทรงผ่อนปรนความแตกต่างระหว่างเจตนิสัยของพระภิกษุแต่ละรูปเป็นหลักว่า “อย่าเลดเทพพัคคัลลุลเสนาธนี ภิกษุใดปรารถนาอยู่ป่า ก็จงอยู่ ปรารถนาอยู่ท่ามกลาง ก็จงอยู่ ปรารถนาจะรับบิณฑบาต ก็จงรับ ปรารถนาจะถือศีลห้าถึงที่สุด ก็จงถือ การอยู่ตามรุกขมูลเราก็

^{๖๖}กีน อินทสระ, **พุทธประวัติมหานิกาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๑), หน้า ๒๑.

^{๖๗}วิภา, (ไทย) ๑/๑๐๖/๔๔๑-๔๔๓.

อนุญาตเพียง ๘ เดือนที่มีไข้สูง และเราอนุญาตบริโภคเนื้อสัตว์ได้ก็ด้วยเงื่อนไข ๑ ประการคือ ไม่เห็น ไม่ได้ฟัง ไม่ได้รังเกียจ^{๑๑}

ถ้าวิเคราะห์แล้วจะเห็นได้ว่า การที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระภิกษุฉันเนื้อสัตว์ได้นั้น เนื่องจากกวีชีวิตของสมณะนั้นมีชีวิตอยู่ด้วยผู้อื่นคือ เป็นผู้เกี่ยวข้องทางวิชาการขอเขากินเป็นหลัก ดังนั้นเราไม่ควรเป็นผู้เลี้ยงอาภ ควรเป็นผู้เลี้ยงตามหลักกรรมวินัย^{๑๒} อาหารที่บริโภคเข้าไปมิใช่เพื่อหล่อเลี้ยงชีวิตหากยึดติดคือสิ่งที่บริโภคเข้าไปไม่ว่าจะเป็นการกินเนื้อหรือการไม่กินเนื้อ โดยพระพุทธองค์ทรงสอนให้ภิกษุทั้งหลายพิจารณาอาหารบิณฑบาตว่า ไม่ใช่เพื่อความมัวเมา ไม่ใช่เพื่อประดับร่างกายให้อ้วนพี ไม่ใช่เพื่อตกแต่งผิวพรรณวรรณะให้งดงาม แต่ประสงค์เพียงเพื่อให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่ได้ เพื่อบำบัดความหิว เพื่ออนุเคราะห์แก่พรหมจรรย์ เพื่อกำจัดเวทนาแก่คือความหิว และจักไม่ให้เวทนาใหม่คือความหิวให้เกิดขึ้น^{๑๓} ดังนั้นความยึดติดในการฉันอาหารนั้นต่างก็สวนทางกับเป้าหมายของพระพุทธศาสนา ซึ่งมุ่งให้คนเป็นอิสระจากความติดข้องในกลิ่น รส รวมถึงการติดข้องในการยึดถือปฏิบัติของคนว่า ความบริสุทธิ์มิได้เพราะอาหาร โดยมีพวกสมณะพราหมณ์พวกหนึ่งเห็นว่า การฉันอาหารด้วยเลศพิศ ใช้นิ้ว หรือดำรงชีวิตอยู่ด้วยมณีฉาง ด้วยข้าวสาร แม้กระทั่งน้ำข้าว ในเรื่องนี้พระพุทธองค์ทรงสอนว่า การเห็นและปฏิบัติเช่นนี้ เป็นการทรมานตนให้ลำบาก เพราะเหตุที่ยังมิได้บรรลุปัญญาอันประเสริฐ^{๑๔} ไม่เข้าในการในหลักมัชฌิมาปฏิปทา ยังติดมั่นในศีลพรตอยู่ และเป็นเหตุแห่งการยกตนข่มผู้อื่น ตามหลักแห่งอริวงค์ หมายถึง วงศ์ของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และสาวกของพระพุทธเจ้านั้น ควรสันโดษด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะตามแต่จะได้ ไม่แสวงหาอันไม่สมควร และการภาวนา มีการละอสุกส การกินโดยด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และการอินทินในกาวานนี้ เป็นเรื่องอันอันได้ว่า พระพุทธองค์ทรงห้ามว่า ไม่ควรยกตนข่มผู้อื่นเพราะการปฏิบัติในสิ่งเหล่านี้^{๑๕} และการฉันเนื้อนี้พระพุทธองค์ทรงวิเคราะหณ์โทษไว้ว่า เนื้อที่ภิกษุไม่ควรฉันด้วยเหตุ ๑ ประการคือ ๑) เนื้อที่ตนเห็น ๒) เนื้อที่ได้ยิน ๓) เนื้อที่ตนสงสัย เนื้อที่ตนเห็นหมายถึง เนื้อสัตว์หรือเนื้อปลาที่ภิกษุเห็นทอดกัณฑ์และนำมาปรุงเป็นอาหารถวายแก่หมู่พระภิกษุ เนื้อที่ได้ยินและที่ตนสงสัยก็มีนัยเช่นเดียว

^{๑๑}เรื่องเดียวกัน.

^{๑๒}ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๒๔/๒๑.

^{๑๓}ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๒๓/๒๓.

^{๑๔}ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๑๕/๒๑-๑๒/๒๒.

^{๑๕}อ.จตุก. (ไทย) ๑๒/๒๔/๑๓-๑๔.

กัน และเมื่อที่พระพุทธเจ้าทรงกล่าวไว้ให้ภิกษุฉันได้ด้วยเหตุ ๓ ประการคือ ๑) เนื้อที่คนไม่เห็น ๒) เนื้อที่คนไม่ได้ยิน ๓) เนื้อที่คนไม่สงสัย”

สำหรับปัญหาในเรื่องการกินเนื้อสัตว์กับการกินผักนั้น จิตโชนจะปกติกว่ากัน ผู้กินเนื้อสัตว์นี้จะมีจิตเมตตาได้อย่างไร ท่านพระพุทธทาสได้ให้ทัศนะในเรื่องนี้อาไว้ว่า พระภิกษุบางท่านก็ฉันเนื้อ บางท่านก็ฉันผัก บางท่านก็ฉันทั้งเนื้อทั้งผัก โดยเฉพาะพระภิกษุในนิคมมหาณทานั้นไม่ฉันเนื้อ แต่ในนิคมธรรพาท่านก็ถือตามหลักพระธรรมวินัยคือ บางองค์ฉันเนื้อก็เป็นการฉันโดยไม่คิดพระวินัย แต่ถ้ามีความรู้ความเข้าใจก็จะไม่คิดหวัชระระ การที่พระภิกษุองค์ใดทำ ความสำคัญว่า เรากินเนื้อหรือกินผัก ผู้นั้นไม่ใช่ภิกษุในพระพุทธศาสนา เพราะพระภิกษุในพระพุทธศาสนาจะไม่ทำความสำคัญหมายมั่นว่าอาหารที่ฉันว่าเป็นเนื้อหรือผัก” โดยปล่อยให้เป็นไปตามความเป็นจริงว่านี่คืออาหารที่ถูกต้องและสมควรแก่ภิกษุในพระพุทธศาสนา ภิกษุนั้นมีชีวิตอยู่ด้วยอาหารที่สุ่อิ่มให้ และอาหารที่ฉันนั้นสมควรแก่สมณะหรือไม่ อาหารชนิดไหนที่สมควรแก่สมณะก็ฉันอาหาร โดยความเป็นอาหารและด้วยการพิจารณา อาหารฉันไหนไม่สมควรแก่สมณะก็ทิ้งไปเสีย ซึ่งจะไม่ใช่เป็นการคิดทั้งวินัยและธรรมะ ส่วนในเรื่องการฉันเนื้อหรือผักจิตโชนจะปกติกว่ากันนั้น จิตปกติไม่ได้ขึ้นอยู่กับการฉันเนื้อหรือผัก แต่อยู่ที่การมีสติสัมปรัญญะเป็นเครื่องคอยควบคุมจิตใจอยู่ในคลองแห่งธรรมะมากกว่า” และในเรื่องของการฉันเนื้อหรือผักจะมีจิตเมตตาได้อย่างไร ในเรื่องนี้พระภิกษุในพระพุทธศาสนาอ่อนมีจิตประกอบด้วยเมตตาเสมอ ไม่ว่าจะทำอาหารไปในบ้านหรือนิคมใดก็ตาม ถ้ามีญาติโยมภิกษุไปรับบิณฑบาตก็ไม่คิดว่า ญาติโยมถวายอาหารที่ประณีตแก่เรา ทำอย่างไรหนอญาติโยมจะถวายอาหารเช่นนี้แก่เราตลอดไป เมื่อได้อาหารมาแล้วก็ไม่รีบฉัน มีปกติเห็นโทษ ไม่มีความกำหนัดยินดี ฉันอาหารด้วยการพิจารณาอยู่เสมอ และมีแค่ปัญญาที่จะละคนให้ออกจากทุกข์”

๔.๓ ความเชื่อในการบูชาพระอโศกเถระโพธิสัตว์

ความเชื่อ คือ หวังชีวิต เพราะมนุษย์กระทำการต่าง ๆ ไปตามความเชื่อในลักษณะเป็นความมั่นใจและเป็นความไว้วางใจ เป็นบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรม วัฒนธรรมคือรูปแบบหรือโครงสร้าง

”ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๓-๕๕/๕๔-๕๓.

”วชิร อินทสระ, *พุทธปรัชญาเถรวาท*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๖๒.

”เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕

”ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๓/๕๕.

ของสังคมที่ประกอบไปด้วยระเบียบแบบแผน สถานภาพ (Status) ซึ่งทุกคนจะต้องปฏิบัติตามให้ สอดคล้องกับระเบียบแบบแผนนั้นในสังคมของคนและเป็นแกนกลางแห่งความสามัคคีของคนใน สังคมหนึ่ง ๆ^{๒๒} โดยทั่วไปแล้วความเชื่อแบ่งออกเป็น ๒ สาย คือ

๑. ความเชื่อสายเทวนิยม ความเชื่อสายเทวนิยม มีลักษณะเป็นการยอมรับศักดิ์ และมอบคนต่ออำนาจธรรมชาติ คอสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อำนาจลึกลับ และวิญญาณบรรพบุรุษ รวมทั้งเทพ เจ้า ที่อยู่เหนือธรรมชาติ เป็นความเชื่อดั้งเดิมของมนุษย์

๒. ความเชื่อสายเทวนิยม ความเชื่อสายเทวนิยมมีลักษณะเป็นความมั่นใจ (Confiction) ในความจริงคือเหตุผล ตรงกับคำว่า ศรัทธา ซึ่งแสดงออกบนพื้นฐานแห่งความเชื่อ ๔ ประการ คือ

๑. เชื่อว่ากรรมหรือการกระทำเป็นเครื่องจําแนกสัตว์ให้ดีหรือเลว ประณีต หรือหยาบ

๒. เชื่อว่าทุก ๆ การกระทำย่อมมีผลตอบแทน ทำอย่างไรได้อย่างนั้น กระทำกรรมดี ย่อมได้รับผลดี กระทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว

๓. เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของ ๆ คน ใครทำให้ไม่ได้ บาปบุญเป็นเรื่องของ แต่ละบุคคล ความสะอาด ความเศร้าหมอง เป็นเรื่องเฉพาะบุคคล คนอื่นจะถึงคนอื่นให้หมดจดหรือ เศร้าหมองหาได้ไม่

๔. เชื่อในปัญญาครีส์^{๒๓}ของพระศาสดาว่าเป็นสัจธรรมที่ควรรู้อิงเห็นจริง เป็นอมตะธรรม

จะเห็นได้ว่า ในส่วนของความเชื่อในการบูชาพระโพธิสัตว์กวนอิมจะเข้าใจในความเชื่อ ทั้งสายเทวนิยมและเทวนิยม เพราะว่าผู้ที่เชื่อในพระโพธิสัตว์กวนอิม โดยอาศัยให้พระองค์ช่วย เหลือและประทานพรตามที่ร้องขอต่าง ๆ ด้วยคิดว่าพระองค์เป็นผู้มีฤทธิ์นาภานามากมายและ ประกอบด้วยเมตตา ความเชื่อเช่นนี้ไม่ประกอบด้วยปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นความเชื่อ ในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยอำนาจของเทพเจ้าคอยคลบบันดาลให้ จัดเป็นความเชื่อสายเทวนิยม ส่วนการเชื่อพระองค์แล้วประพฤติปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธศาสนาที่พระองค์ได้ตรัสเอาไว้ ว่า สรรพสิ่งเป็นศูนย์ตามแก่นะทั้งชั้น ๕ ชีวิตของเราทั้งหลายล้วนเป็นศูนย์ตาทั้งสิ้น ไม่ควรที่จะ ไปยึดว่าเป็นตัวตนของเรา และยิ่งกว่านั้นก็ถือเอาคุณธรรมประจำพระองค์คือ เมตตาคุณ ปัญญาคุณ

^{๒๒}เดือน คำพิ, ความศรัทธา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เกษรศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓.

และสันติคุณ ที่มีอยู่ในองค์พระอวโลกิเตศวรมาไว้ที่ตัวของเราโดยดีเถาพระองค์เป็นแบบอย่างใน การประพฤติปฏิบัติตามแนวทางแห่งพระโพธิสัตว์ความหลักพระพุทธศาสนาหาอ่าน ก็ จะ ประสพแต่ความสุความเจริญในชีวิตทั้งในโลกนี้ และเมื่อจากโลกนี้ไปแล้ว ก็มีหวังที่จะข้ามแดน สุขาวดี และบรรลุพุทธภูมิต่อไป ความเชื่อเช่นนี้เป็นอเทวนิยม การบูชาพระโพธิสัตว์กวนอิม ท่าน พระคณาจารย์ท่านได้สรุปหัวใจของการบรรลุสุขาวดีไว้เป็นแนวปฏิบัติ ๓ ประการ คือ

สิ่ง คือ ศรัทธาเชื่อมั่นอย่างมั่นคง ไม่หวั่นไหวในพระอมิตายะ

จวอ คือ ปณิธานศรัทธาตั้งใจแน่วแน่เพื่ออุบัติในสุขาวดี

เหง คือ ลงมือปฏิบัติ ภูคกรรมที่เป็นเหตุให้ ได้ไปอุบัติ เช่น การท่องบนพระนาม ของพระอมิตายะ เป็นต้น^๔

โดยหลักการที่สำคัญแล้ว การขอพรจากพระโพธิสัตว์กวนอิมนั้น วิธีที่ดีที่สุดก็คือการ ประพฤติปฏิบัติตาม สัรรวม กาย วาจา ใจ ให้เรียบร้อย ดีเถาพระองค์เป็นแบบอย่างไม่ว่าจะเป็น ด้านความเพียร (วิริยะ) ความอดทน (ขันติ) ความเสียสละ (จาคะ) ความเมตตาอันไม่มีขอบเขตจำกัด ดังนั้น พุทธศาสนิกชนที่นับถือพระ โพธิสัตว์กวนอิมนั้นนอกจากจะดีเถาพระองค์เป็นแบบอย่างแล้ว ยังมีการสวดมนต์เพื่อบูชาพระองค์ด้วยหวังผลคือ ให้พระองค์ประทานพรให้พ้นจากทุกข์ภัยต่าง ๆ รวมถึงให้ตนเองและครอบครัวมีความสุความเจริญ เป็นต้น โดยมีคาถาสวดบูชาและบทสวดมนต์ และเจริญกัมมฏฐาน โดยก่อนสวดมนต์ให้ตั้งจิตน้อมระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ พระแม่กวนอิม จดรูป ๓ ดอก น้ำเปล่า ๑ แก้ว แล้วกราบ ๓ ครั้ง ดังต่อไปนี้

คาถาสวดบูชาแม่กวนอิม (พระมหาโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร)

นะ โม กัง ขิณ ค่อ สัก

นำโมไลซื่อ ไลปุอ กิวไคว่ กิวหลัง กวงไค่เล่งก้า กวงสี่อิมผู้สัก (กราบ)

นำโมไลซื่อ ไลปุอ กิวไคว่ กิวหลัง กวงไค่เล่งก้า กวงสี่อิมผู้สัก (กราบ)

นำโมไลซื่อ ไลปุอ กิวไคว่ กิวหลัง กวงไค่เล่งก้า กวงสี่อิมผู้สัก (กราบ)

นำโมฮัก นำโมฮวน นำโมเจ้ง นำโมกิวไคว่ กิวหลัง กวงสี่อิมผู้สัก

ทั้งจีโล โอม เกียลลือ ฮวดโค เกียลลือฮวดโค เกียลลือฮวดโค

ลือเกียลลือฮวดโค ลือเกียลลือฮวดโค ซาหม่อออ เกียลลือซึง ตี้ลือซึง นังลือลือ

^๔ เกียลลือ โหรินบทะ, ปริชญานหาณ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บรรณาคาร, ๒๕๒๒),

หลังสี่ซึ้ง เจ็กเจ็ก ใจเอียงห่วยห่วยคั้ง นำโมม๋อชอปกว๋อเยื่อล้อยัก (กราบ)

ใจความสำคัญของคนขอพรพระแม่กวนอิมมีว่า ขอน้อมพระแม่กวนอิมมหาโพธิสัตว์พระผู้เปี่ยมล้นด้วยมหาเมตตา มหากรุณาอันยิ่งใหญ่ไพศาล ขอได้โปรดบำบัดทุกข์โศกโรคภัยอันตรายทั้งปวง ข้าพเจ้าน้อมถึงพุทธญาณภาพ ธรรมญาณภาพ สังฆญาณภาพ พระแม่กวนอิมมหาโพธิสัตว์ ขอได้โปรดขจัดปัดเป่าทุกข์โศกโรคภัยทั้งปวงให้หมดสิ้นไป ขอความสุขสมปรารถนาทุกประการจงมีแก่ข้าพเจ้า ขอเทพเจ้าเบื้องบนและเทพเจ้าเบื้องล่างทั้งหมดได้โปรดบันดาลให้เวรกรรมและสรรพเคราะห์ทั้งมวลจงหมดสิ้นไป^๙

มหากุฎาธาราวิชิตพร (ได้ป๋อจ๊ว)

“ปิ้ง ซื่อ ออ นี ทอ ดูได้” (๓ จบ)

นำ มอ สอ ลา คั้น นอ ลา แอ แอ ○ นำ มอ อี แอ ○ ผอ ลู กิด คี เส ปอ ลา แอ ○ ผู้
ก็ สัก คอ ออ แอ ○ มอ ออ สัก คอ พอ แอ ○ มอ ออ เกีย ลู นี เกีย แอ ○ จัน ○ สัก พัน ลา เป่า อี ○ จู
คั้น นอ คั้น แอ ○ นำ มอ เส็ค กิด ลู คอ ยี มง ออ คี แอ ○ พอ ลู กิด คี สัก พู ลา แอ ทอ พอ ○ นำ
มอ นอ ลา กีน ซี ○ ซี ซี มอ ออ พัน คอ ซา แอ ○ สัก พอ ออ ทอ เคา ซี พง ○ ออ ซี ยิน ○ สัก พอ
สัก คอ นอ มอ พอ สัก คอ นอ มอ พอ แอ ○ มอ ฟา ทา ลา ○ คั้น จี พอ ○ จัน ออ พอ ลู ซี ○ ลู เกีย
คี ○ เกีย ลอ คี ○ ยี ซี ลี ○ มอ ออ ผู้ ที่ สัก คอ ○ สัก พอ สัก พอ ○ มอ ลา มอ ลา ○ มอ ที่ มอ ซี ลี
กอ ยิน ○ ที่ ลู ที่ ลู กิด มง ○ ลู ลู ลู ฟา แอ เม คี ○ มอ สอ ฟา แอ เม คี ○ ทอ ลา ทอ ลา ○ คี ลี นี
○ สัก พู ลา แอ ○ แอ ลา แอ ลา ○ มอ มอ ฟา มอ ลา ○ มิก คี ี ○ ยี ซี ยี ซื่อ ○ สิก นอ สิก นอ ○
ออ ลา เจียง พู ลา แอ ลี ○ ฟา ซอ ฟา เจียง ○ พู ลา แอ แอ ○ พู ลู พู มอ ลา ○ พู ลู พู ลู ซู ซี ลี ○
ซอ ลา ซอ แอ ○ พู ลู พู ลู มอ ลา ○ พู ลู พู ลู ซู ซี ลี ○ ซอ ลา ซอ ลา ○ เส็ค คี เส็ค คี ○ ซู ลู ซู ลู ○
ผู้ ที่ แอ ผู้ ที่ แอ ○ ผู้ ทอ แอ ผู้ ทอ แอ ○ มี คี คี แอ ○ นอ ลา กีน ซี ○ คี ลี สิก นี นอ ○ พอ แอ มอ
นอ ○ ซอ พอ สอ ○ เส็ค ทอ แอ ○ ซอ พอ สอ ○ มอ สอ เส็ค ทอ แอ ○ ซอ พอ สอ ○ เส็ค ทอ ยี ยี
○ สัก พัน ลอ แอ ○ ซอ พอ สอ ○ นอ ลา กีน ซี ○ ซอ พอ สอ ○ นอ ลา นอ ลา ○ ซอ พอ สอ ○ เส็ค
ลา เจง ออ มิก แอ แอ ○ ซอ พอ สอ ○ ซอ พอ มอ สอ ออ เส็ค ทอ แอ ○ ซอ พอ สอ ○ แอ กิด ลา
สอ เส็ค ทอ แอ ซอ พอ สอ ○ ปอ ทอ มอ กิด เส็ค ทอ แอ ○ ซอ พอ สอ ○ นอ ลา กีน ซี พัน แอ ลา

^๙ สภาวัฒนธรรมนาไท่-ธรรมเกียรติ กัณธวี, นามิพระโพธิสัตว์กวนอิม พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๘๑.

เมธ อ ขอ พอ สอ อ มอ พอ ลี จิน กิด ลา เมธ อ ขอ พอ สอ อ น้า มอ สอ ลา ตัน นอ คอ ลา เมธ
 น้า มอ ออ ลี เมธ พอ ภู กิด ดี อ ขอ พัน ลา เมธ อ ขอ พอ สอ อ จัน เติล คิน ภู อ มั่น คอ ลา อ ปัด
 ทอ เมธ อ ขอ พอ สอ อ

มนต์มหากุณฑารพนี้ผู้ควรมีเป็นมนต์ศักดิ์สิทธิ์ทรงพลานุภาพอย่างยิ่ง พระภิกษุจีนเวลา
 จะทำน้มนต์หรือประกอบพิธีสำคัญก็จะใช้มนต์บทนี้ ดังนั้นควรสวดบูชาพระในเวลาเช้าและเย็น
 คราวละ ๓ จบ ๕, ๗, หรือ ๙ จบ ตามความประสงค์ของผู้สวด เพื่อจะได้เป็นสิริมงคลแก่ตัวและ
 ครอบครัว ป้องกันอัปมงคลทั้งหลายและยังป้องกันคุณไสยได้ด้วย^๑ จะสังเกตเห็นว่ามนต์บทนี้ผูก
 เป็นคาถา ๘๔ ประโยก เพราะเป็นพระนามของพระโพธิสัตว์กวนอิม ๘๔ ปางนั่นเอง

มหากุณฑารพนี้

นโมรัตนตรัยะ นโมอารยะ อวโลกิตศะวระยะ โพธิสัตตวายะ มหาสัตตวายะมหากุ
 ณฑิกายะ โอม สวะระละวะตี สุททะนะคัสสะ นมัสสกุณฑานิมางอรระยะ อวโลกิตศะวระยันตภา
 นโมนิลาภันถะ ศรีมหาประภูตะมิต สวะระวาหะตะคุภิม อติคุณสวะระละสัตตวณโมปวัตตควะนะ
 นโมภะระ มะกะเศฏฐ คัทยะภา โอมอวโลกา โลกานค กาละตี อิติลี้ มหาโพธิสัตตวะ ตาโพ
 ตาโพ มะรามา มะหิมะคิธุระตุ ฐุฐุฐุณามัม ฐุฐุฐุณามิยะตี มหาภามิยะตี ธาระธาระ อิริณี
 ศวะระยะ ชะละชะละ มามะภานะละ มูริวิ เอหิเอหิ คินะคินะ อาละสินะละสะศรี ภาณภาณิน
 การะสะยะ พุฑูพุมะระ พุฑูพุคฺคี สวะระสะวะ อิริวิวิ สุสุสุ พุททะยะพุททะยะ โพธายะ
 โพธายะ โมหริธะ นิละกันสะตะ ตริสะระณะ ณะยะมะนะ สวาหา สีตายะ สวาหา มหาสีตายะ
 สวาหา สีตายะ ศวะระยะ สวาหา นิลาภันถิ สวาหา มะละนะละ สวาหา ศรีสิงหะมุขายะ
 สวาหา สวะระวะมหาสัตตวายะ สวาหา จักระอัธตายะ สวาหา ปัทมะกะสาละ สวาหา นิละกัน
 เสปิมะตะถายะ สวาหา โมโกลีคังคะยะ สวาหา นโมรัตนคระยะ นโมอารยะ อวโลกิต
 ศวะระยะ สวาหา โอมสิทธินันตุ มั่นตรา ปะพาเย สวาหาฯ^๒

ใจความของพระคาถานี้ก็คือ ขอนมัสการพระรัตนตรัย มีพระพุทฺธ พระธรรม
 พระสงฆ์เป็นที่พึ่ง ขอน้อมนอบพระอริยอวโลกิตศวรโพธิสัตว์เป็นที่พึ่ง ขอน้อมนอบพระมหา

^๑เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๘.

^๒เชื่อกันว่า โพธิ์นันทะ - เอ็ง เชื่อกันว่า, **คุณธรรมของพระโพธิสัตว์** (ฉบับวัดโพธิ์แมนคุณาราม),
 (กรุงเทพมหานคร: ผลพันธ์การพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๗๕-๗๖.

โพธิสัตว์อันทรงมหากรุณา ขอให้มีความสำเร็จความครุสรี เพื่อโปรดผู้ลุ่มหลงตกอยู่ในความหวั่นกลัวทั้งหลายในโลกนี้ จึงขอพึ่งพิงแต่พระโพธิสัตว์อันทรงมหากรุณาจัด ขอตั้งปณิธานประกาศพระคุณพระอวโลกิตศวรโพธิสัตว์องค์นี้ ซึ่งได้ประทานธรรมาธิปตยพจนมาพระเศพระคุณ

ขอน้อมนอบของค์ประภคติมหากรุณาจิตรารณีนี ซึ่งสรวเสวียพลึงพระเศพระคุณประทานความสมบูรณ์ในสิ่งปรารถนาเป็นแสงรัศมีอันเป็นมหากรุณาที่สมบูรณ์ในสิ่งปรารถนาซึ่งบรรณคุณพิศพาจไม่สามารอดชนะได้ องค์ผู้มีธรรมนี้ ไม่ตกอยู่ในความหลงของอวิชชากิเลส ไม่ตกอยู่ในโลกลุ่มหลง เป็นมหาโพธิสัตว์ที่พานำไปตั้งโลกอันสว่าง สติปัญญาอันสว่างที่แสดงออกมาเหนือไปจากโลกวิสัยเป็นโพธิสัตว์ที่ทรงพลังบุญวาสนาที่ใหญ่ยิ่ง

ขอน้อมนอบพระอวโลกิตศวรโพธิสัตว์มหาโพธิสัตว์คั่งราชาสึงห์ เมื่อระลึกถึงมณคร์ของพระโพธิสัตว์อันเป็นปฏิภาณที่ได้บรรลุแล้ว ย่อมเสมือนการประกาศธรรมอันมีความอิสระเสมือนอยู่ในท่ามกลางอากาศ หรือเป็นความคิดคำนึงประกอบกิจกรรมใหญ่ และเสมือนหนึ่งการประกอบกิจการโดยของพระราชามีความอิสระกระทำด้วยความสะอาดบริสุทธิ์ปราศจากมลทินแห่งกาย หรือเพื่อกำจัดความโกล ความโกรธ ความหลง อันเป็นกุศลมูลฐานอันเป็นกิเลส และเป็นพระโพธิสัตว์ที่กำลังจัดพิณภัยที่แผ่ลมารแพร่หลายทั่วโลก พระโพธิสัตว์มีมาถ้อยอันคงจนหรือคอกบัวที่บริสุทธิ์และพระโพธิสัตว์ที่ถือคอกบัวตั้งตอจนพวงวระที่มีความโง่และบรรลุถึงความรักอันเป็นมหากรุณา

ขอให้ผู้ที่บรรณนิพพานและได้สติ (ผู้มีบรรณธรรม) มิโยคะ (ต้องกัน) อันมีความเป็นอิสระ มีพระพักตร์เป็นสิงห์ มีมือถือคอกบัวขวางหอกเพื่อชนะกิเลสสาร ผู้ที่ได้ยินเสียงสังข์อันไพเราะแล้วกลับความหลงคิดมาเป็นความสั่นแจ้ง ถือกระบองใหญ่ปราบปรามกามารที่อยูโลกนี้ทางด้านซ้ายถ้วนมานอนน้อมไครครันเป็นที่พึ่ง

นโมอริอวโลกิตศวรโพธิสัตว์ ขอให้ได้รับรรพนิพพาน เพื่อผู้สวดคาถาณนคร์นี้ได้รับรรพนิพพานความสงบ

อนิมิสต์ของการเจริญธรรณิพพานคือ ทำให้เป็นผู้เจริญมีความสุขสรี รอดพ้นจากอันคราตเจ็บไข้ และความคอกใจหวาดกลัว และทำให้เป็นผู้มีเดช การที่จะภาวนาขอให้พระอวโลกิตศวรโพธิสัตว์ช่วยเหลืออนั้น ต้องมีความศรัทธาปสาทยอย่างแรงกล้า ไม่มีความเคลือบแคลงสงสัย และต้องปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระองค์ หากเกิดความอ้งเลสงสัยหรือขาดศรัทธา การปฏิบัติธรรมและการรักษาคือเจริญภาวนาจะไม่บังเกิดผล การเจริญภาวนาเท่านั้นที่จะทำจิตใจสงบและส่งผลให้กาย วาจา ใจ หาย ชุติ คิด ในสิ่งที่ดี และปัญญาที่จะเกิดตามมาอันประกอบด้วยปัญญาคุณ

สันติคุณ และกรุณาธิคุณ ซึ่งเป็นวิถีทางที่ขจัดความทุกข์ให้หมดสิ้นไปได้ และจิตที่ปราศจากกิเลสตัณหาอ่อนสามารถพ้นจากกองทุกข์ได้ เพราะดวงจิตของผู้ภาวนาได้รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับองค์พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์นั่นเองหรือเป็นทางแห่งการบรรลुพระโพธิญาณ ดังนั้นการเจริญมนตร์ของพระอวโลกิเตศวรนี้ย่อมส่งผลด้วยความศรัทธาอย่างแน่วแน่มั่นเป็นถึงสำคัญที่จะนำไปสู่จุดหมายปลายทาง ได้อย่างสมบูรณ์

อนึ่ง ธารณี หมายถึง มนตร์หรือเวทมนตร์นี้ เชื่อว่ามีอำนาจวิเศษและให้ประโยชน์และการปกป้องคุ้มครองแก่ผู้ร่ายหรือท่องมนตร์ ธารณีนี้นับว่ามีอำนาจจิตขจัดขวางความชั่วร้ายและส่งเสริมความดี เนื่องด้วยอำนาจธารณีนี้อยู่ในรูปของมนต์ข้อความมนตร์นี้ทั้งหมดเป็นภาษาสันสกฤต และส่วนมากเป็นธารณีย์ของพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ เทพธรรมบาล ประทานให้แก่สัตว์โลกมีมากมายเหลือคณานับ บางบทก็ยาวบางบทก็สั้น แต่ละบทล้วนมีอานุภาพมากยิ่งนัก เชื่อกันว่าบางบททำให้ผู้เจริญมีกิเลสเบาบางลงได้ บางบทล้างบาปได้ อย่างเช่นธารณีย์ของพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ว่า **“โอม นมो ปัทเม พุทง”** เป็นต้น

ธารณีนี้นี้ แม้จะเป็นคำพูดที่ลึกถ้อยอันเป็นของพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ หรือเทพธรรมบาลก็ดี มีลักษณะที่นิยามมนตร์อาถรรพ์หรืออาถรรพ์วิเศษและอาถรรพ์พุทธศาสนาพรหมณ์เข้ามาถึงสองด้วย โดยแก้ไขให้เป็นของพระพุทธศาสนาเสีย เช่น แทนที่จะบูชาพระอิศวรก็บูชาพระพุทธเจ้าหรือพระ โพธิสัตว์แทน”

แต่อย่างไรก็ตามจะเห็นว่าเป็นการดีที่มหากรุณาธารณีนี้นี้เป็นมหากรุณาจิต มหาโพธิจิตเป็นคาถาที่จะให้สรรพสัตว์จากสามัญชนเข้าถึงความเป็นพระโพธิสัตว์บรรลุพุทธภูมิได้โดยดีหลักการที่ว่าผู้ที่ท่องมนต์จะได้รับการตอบสนองและได้ประโยชน์มากมาย ถ้าสามารถมีความเข้าใจถึงถ้อยคำของธารณีย์และมีการปฏิบัติธรรมโดยยึดเอาพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์เป็นแบบอย่างในด้านคุณธรรมที่พระองค์ผู้มีโดยเฉพาะหลักของเมตตากรุณาและโพธิจิตอันยิ่งใหญ่ โดยการท่องบททำจิตใจของเราให้ตั้งมั่นเป็นหนึ่งเดียวกับพระพุทธเจ้าและพระ โพธิสัตว์ก็สามารถที่จะบรรลุพุทธภูมิได้อย่างแน่นอน

ปรัชญาปารมิตาเหตุยสูตร (จิม กาง)

○ กวาง จี๋ ไจ ลู่ ตัก ○ เส็ง จิม ป่อ เสี่ยง ป่อ ลอ มิก คอ ซี่ ○ เจ้า เกียน โวว ลุง โก คง ○

**เสถียร โพธิ์นันทะ, ปรัชญาพยาน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๒๔๐.

ไคว่ เจก เขือก ไคว่ และ ○ เสือ ฉี จื่อ ○ เสก ปุก ชี ทง ○ ทง ปุก ชี เสก ○ เสก เขือก สี่ ทง ○ ทง
 เขือก สี่ เสก ○ ชั่ว เสี่ยง เสก ○ เสก หอก ภู สี่ เสี่ยง ฉี จื่อ ○ สี่ ชั่ว ทง เขือก ○ ปุก เขง ปุก มิก
 ○ ปุก ชู ปุก เจ่ง ○ ปุก เจ่ง ปุก เกี่ยม ○ สี่ ปู่ ทง คัง บ่อ เสก ○ บ่อ ชั่ว เสี่ยง เสี่ยง เสก ○ บ่อ จั้ง อือ พี
 จี เซง ชี ○ บ่อ เสก เขือก เสี่ยง ปีก คอ สวน ○ บ่อ จัน ไก่ ○ ไน จี บ่อ ชี เสก ไก่ ○ บ่อ บ่อ เม้ง ○ เสก
 บ่อ บ่อ เม้ง เจ่ง ○ ไน จี บ่อ เล่า ชี จั้ง ○ บ่อ ไคว่ จิบ มิก เล่า ○ บ่อ คี เขือก บ่อ เสก ○ ชี บ่อ ซอ เสก
 ปู่ ○ ผู้ พี สัก คอ ○ สี่ ปัว เขือก ปอ ลอ มิก คอ ปู่ ○ ชิม บ่อ ทง ไก่ ○ ปอ ทง ไน ปู่ ○ บ่อ ชู ทง ปู่
 ○ เสี่ยง สี่ เค็ง เล่า ม่วง เขือก ○ กัว เก่ง เม้ง พะวง ○ ซา ชั่ว ชู สุก ○ ชี ปอ เขือก ปอ ลอ มิก คอ ปู่ ○
 เสก ยอ นอ คอ ลอ ซา มา ซา ผู้ พี ○ ปู่ ใจ ปอ เขือก ปอ ลอ มิก คอ ○ ชี ไค่ เซ่ง จิว ○ ชี ไค่ เม้ง จิว
 ○ ชี บ่อ เขือก จิว ○ ชี บ่อ เค็ง เค็ง จิว ○ เนน คี เขือก เขือก ไคว่ ○ เจิน สิก ปุก สี่ ○ ปู่ ส่ว ปอ เขือก
 ปอ ลอ มิก คอ จิว ○ เขือก ส่ว จิว เขือก ○ กิด พี กิด พี ○ ปอ ลอ กิด พี ○ ปอ ลอ เจง กิด พี ○ ผู้ พี
 สัก พอ ยอ ○ มอ สอ ปอ เขือก ปอ ลอ มิก คอ ○ มอ สอ ปอ เขือก ปอ ลอ มิก คอ ○ มอ สอ ปอ เขือก
 ปอ ลอ มิก คอ ○ ทง ยิม ไค่ สือ ○ จั้ง ห่อ ชี ทง ○ จับ ชี ไค่ ไหง่ สี่ สั้ง ชิม ○ ไคว่ ใจ ไคว่ มี จั้ง
 ○ กัว ไคว่ ชิม เขือก ○ บ่อ เขือก ปุก เขือก เซง ○ นำ มอ กวง จือ ใจ ผู้ สัก มอ สอ สัก ○ นำ มอ กวง
 จือ ใจ ผู้ สัก มอ สอ สัก ○ มอ มอ กวง จือ ใจ ผู้ สัก มอ สอ สัก ○"

อนึ่งสิ่งที่ได้จากสวดภาวนาปรัชญาปารมิตาหฤตยสูตรนี้ที่องค์พระโพธิสัตว์เจ้ามโน
 กวนธัมได้เคยแสดงไว้ในอดีตกาลก็เพื่อเพิ่มพูนปัญญาให้เห็นแจ้งในธรรมะ เพื่อการบรรลุภาวะการ
 เป็นผู้มีความตื่นธรรม และเพื่อการคร่ำครวญและการบรรลุถึงพระนิพพานในที่สุด เพราะสูตรนี้ได้
 กล่าวว่า ณ เชิงเขากองราชพฤกษ์ พระศาสดามุนีสัมมาสัมพุทธเจ้ากำลังทรงห่มเข้าสู่สมาธิในท่ามกลาง
 บรรดาพระโพธิสัตว์และพระอรหันตสาวกเป็นจำนวนมากอยู่นั้น เป็นขณะเดียวกันที่พระอวโลกิเต
 ศวรโพธิสัตว์ได้ดำริขึ้นว่า จันทรทั้ง ๕ เป็นสภาพว่าง มีอยู่ตามธรรมชาติ ดังนั้นท่านพระสาวิกบุตร
 จึงได้ขอให้พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์แสดงธรรมในเรื่องของความว่างหรือสุญญตาแก่พุทธบริษัท
 ทั้งหลายที่มาประชุมกัน ณ ที่นั้น ด้วยเหตุนี้เองจึงได้มีพระสูตรที่ว่าด้วย ปรัชญาปารมิตาหฤตยสูตร
 ขึ้น ซึ่งแปลโดยพระถังซำจั๋ง จากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาจีน ในราว พ.ศ. ๑๒๐๖ โดยปกติ
 พระสูตรนี้จะเรียกสั้น ๆ ว่า "สูตรหัวใจ" หรือ "ฉิมคัง" ในภาษาจีน พระสูตรนี้เป็นพระสูตรที่สั้น
 ที่สุด รวมทั้งหมดเป็นอักษรจีนเพียง ๒๖๒ คำเท่านั้น โดยมีเนื้อความกล่าวถึงความหลุดพ้นด้วย
 ปัญญา

***สาวิณแห่งหนานไท่-ธรรมเถรติ ก็นอริ. บารมีพระโพธิสัตว์กวนอิม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๘๕.

ดังนั้น ปริชาญาปารมิตาเหตุยสูตร จึงแปลได้ว่า พระสูตรที่ว่าด้วยปัญญาที่จะนำพาไปให้ถึงสิ่งคือพระนิพพาน หรือพระสูตรที่ว่าด้วยเรื่องของปัญญา^{๔๔} เมื่อวิเคราะห์ในแง่ของหลักธรรมแล้วจะเห็นได้ว่า พระสูตรนี้ว่าด้วยปัญญาคือการรู้แจ้งมีส่วนสำคัญในการให้เรารู้แจ้งซึ่งสังขารและปรมัตถธรรม แม้ว่าจะเป็นพระสูตรที่มีขนาดสั้นก็ตาม แต่เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยหลักธรรมได้อย่างลึกซึ้งนั่นก็คือ ความว่าง หรือสุญญตา โดยพระสูตรนี้ได้กล่าวไว้ว่า พระอโศกเถรพระโฬธิต์ ได้บำเพ็ญปัญญาปารมิตาจนได้บรรลุโลกุตตรธรรมอันลึกซึ้งแล้ว คือได้เห็นขั้นที่ ๕ เป็นสุญญตาหรืออนัตตาทรงอย่างถ่องแท้จึงพ้นข้ามจากทุกข์ทั้งปวงได้ เมื่อกล่าวถึงตรงนี้จะเห็นได้ว่า มีอยู่ ๓ ประการที่น่าสนใจและเห็นว่าเป็นธรรมะที่ลึกซึ้งคือ คำว่า “ปัญญาปารมิตา โลกุตตรธรรม และสุญญตา”

คุณสมบัติที่จะนำพาพระโฬธิต์ทั้งหลายไปสู่ความสิ้นเรื่องการบรรลุพุทธภูมินี้ก็คือ การบำเพ็ญปรามิที่มีอยู่ ๖ ประการด้วยกันคือ^{๔๕}

๑. **ทานปรามิ** คือ การให้ทาน พระโฬธิต์ต้องมียศโฉมคาค่อดูดีทุกขด้วยการเสียดสละทรัพย์ อย่จะ และชีวิตของตน รวมถึงการสอนธรรมอีกด้วย

๒. **ศีลปรามิ** คือ การรักษาศีล พระโฬธิต์ต้องมียศโฉมคาค่อดูดีมั่นในการรักษาศีล มีความประพฤติปฏิบัติดี มุ่งทำลายความชั่วร้ายให้หมดไป

๓. **ขันติปรามิ (กามนติปรามิ)** คือ ความอดทน ความอดกลั้น พระโฬธิต์ต้องมีความอดทนเพื่อที่จะต่อสู้กับอุปสรรคและความยากลำบากต่าง ๆ ที่มาอึดๆ มีเมตตา ไม่โกรธเคือง ไม่มีความพยาบาท อ่อนน้อม และเป็นผู้ให้อภัยเสมอ

๔. **วิริยปรามิ** คือ ความเพียรพยายาม ไม่เกียจคร้าน พระโฬธิต์ต้องมียศโฉมคาค่อดูดีในการช่วยเหลือสรรพสัตว์ ด้วยการอุทิศตนทั้งร่างกายและจิตใจ และไม่หลงเพลิดเพลินกับความสุขทางโลก

๕. **ฉานปรามิ** คือ การมีจิตใจมั่นคงสงบไม่หวั่นไหว พระโฬธิต์เป็นผู้ฝึกจิตจนได้สำเร็จฉานสมาบัติ จนละกิเลสนิวรณ์ธรรมอันเป็นอารมณ์ที่มาขัดขวางในการทำสมาธิได้

๖. **ปัญญาปรามิ (ปรัชาญาปรามิ)** คือ ความรู้สรรพสิ่งตามความเป็นจริง เป็น

^{๔๔}เอื้อง เสถียรสุต, **การพันทุกข์ของมหาชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เสถียรบัณฑิตวิทยาลัย, ๒๕๑๕), หน้า ๑๕.

^{๔๕}เสถียร โพธิ์นันทะ, **ปรัชาญานพยาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๑๘-๑๐.

ความรู้อันมาจากฉนวนบารมีเป็นลำดับ พระโพธิสัตว์มีปัญญาพิจารณาเห็นสรรพสิ่งตามความเป็นจริง และได้ทำให้แจ้งในปุถุคติคุณขันธ์และธรรมฐานธาค คือ เห็นบุคคลและธรรมทั้งปวงเป็นของว่าง ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น เพราะอาศัยการบำเพ็ญบารมีทั้ง ๕ มาตั้งแต่ต้น

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ปัญญาเท่านั้นที่จะพาเราข้ามไปสู่ฝั่งโน้นคือ พระนิพพานอันเป็นโลกุตรธรรมได้ ปัญญาในที่นี้ไม่ใช่ปัญญาที่เกิดจากการฟัง การคิด แต่เป็นปัญญาที่เกิดการภาวนาพิจารณาเห็นทุกสิ่งตามความเป็นจริง เป็นวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นพุทธปัญญาคือ ปัญญาของพระพุทธเจ้า

คำว่า “โลกุตรธรรม” หมายถึง ธรรมะที่พ้นวิสัยของชาวโลก^{๖๖} เป็นธรรมะที่อยู่เหนือโลกโลกิยวิสัยนี้ อยู่เหนือกิเลส กรรม และเวรภัย โลกุตรธรรมนี้เป็นของพระอริยบุคคลเท่านั้นมีอยู่ ๘ อย่างคือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ มรรค ๔ นั้นได้แก่ **โศกบัณฑิตมรรค** เป็นมรรคของพระโศกบัณฑิตแรกเข้าถึงกระแสนิพพาน เพราะท่านละกิเลสได้ ๓ อย่างคือ (๑) สักกายทิฏฐิ การยึดถือว่ามีความตน (๒) วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัยในชีวิต ในโลกนี้โลกหน้า สงสัยในเรื่องของกรรมและเวรภัยกรรม รวมถึงหนทางในการปฏิบัติว่าหนทางไหนถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง ในเรื่องของพระรัตนตรัย (๓) สีลัพพตปรมาส การยึดถือมั่นในเรื่องของศีลพรต ในเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ คือการไม่ปฏิบัติศีลและพรตไปเพื่อความพ้นทุกข์ **ตทกาคามิมรรค** เป็นมรรคของพระตทกาคามี เพราะท่านละกิเลส ๓ อย่างคือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และศีลพตปรมาส คั้งที่กล่าวมาและยังได้ละอกุศลคือ ราคะ โทสะ และโมหะ ให้เบาบางลงได้ แต่ยังไม่วินิบโยธิติเดียว **อนาคามีมรรค** เป็นมรรคของพระอนาคามี เพราะท่านละกิเลสได้ ๓ อย่าง และได้บรรเทาละโทสะและโมหะ ได้เหมือนอย่างพระตทกาคามีและยังได้ละกิเลสเพิ่มอีก ๒ อย่างคือ (๑) การราคะ คือละความยินดีในวัตถุทางคือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ได้ (๒) ปฏิฆะ คือละความพยายามอยากได้ **อวิหังคมมรรค** เป็นมรรคของพระอวิหังค เพราะท่านละกิเลสได้ทั้ง ๕ เหมือนพระอนาคามี และได้ละกิเลสเพิ่มอีก ๕ อย่างคือ (๑) รูปราคะ คือละความพอใจในรูปภพหรือรูปพรหมได้ (๒) อรูปราคะ คือละความพอใจในอรูปภพหรืออรูปพรหมได้ (๓) มานะ คือละความถือตัวถือตน ไม่นำเอาตนเองไปเปรียบกับผู้อื่นว่า เราดีกว่าเขา เราดีเสมอเขา หรือเราดียิ่งกว่าเขา (๔) อุทธัจจะกุกกุจจะ คือละความฟุ้งซ่าน (อุทธัจจะ) และละความรำคาญใจ (กุกกุจจะ) ได้

^{๖๖}พระธรรมปิฎก (ป.ล. ปญฺญโก), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๖๘.

(๕) อวิชชา คือละความไม่รู้แจ้งได้ การที่พระอริยบุคคลทั้ง ๔ นี้ปฏิบัติให้ยิ่งขึ้นไปโดยละกิเลสทั้ง ๑๐ ข้อที่เรียกว่า “สังโยชน์” เพราะเป็นกิเลสที่รื้อรัดใจ นอนเมื่องอยู่ในสันดานของตนเองในแต่ละภุมิขรรณของแต่ละชั้นได้ ย่อมได้รับผลที่เกิดเนื่องมาจากการละกิเลสได้ด้วยความระคเป็นธรรมารมณ์อันพระอริยะพึงสวามีอยู่ ๔ คือ **โศคาปัสสิดิณ** **ชกาทาคามีณ** **อนาคามีณ** และ**อรหัตตณ** ซึ่งเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ในบรรดาพระอริยบุคคลทั้ง ๔ นี้ พระอรหัตตเป็นพระอริยบุคคลชั้นสูงสุด ที่จะไม่กลับมากเกิดอีก สันถกสันชาติ มีพระนิพพานเป็นหนึ่งเดียว **นิพพาน**คือ การสิ้นจากเพลิงทุกข์ และเพลิงกิเลส พระอรหัตตท่านสิ้นกิเลสคือ ความโลภ ความโกรธและความหลงได้ ท่านย่อมไม่มีทุกข์ทางใจที่เกิดจากกิเลสที่คอยเผาผลาญจิตใจ ซึ่งต่างจากบุคคลธรรมดาสามัญทั่วไปที่ต้องทุกข์ทรมานมากมายกับกิเลสเหล่านี้ที่คอยเผาผลาญจิตใจอยู่เป็นนิจ

ส่วนคำว่า “**ศูนย์ศดา**” คือไม่มีสิ่งใดที่ยั่งยืน เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ต่างอาศัยกันและกันดำรงอยู่ ไม่มีอะไรที่ยั่งยืนเป็นแก่นสาร เกิดแล้วดับ ดับแล้วเกิด เป็นปรากฏการณ์ของชีวิตที่ต้องมีการเกิดและดับเป็นลู่ทางอยู่ และเมื่อใดที่ราเห็นจันทร์ ๕ โดยความเป็นศูนย์ศดา และเห็นศูนย์ศดา คือจันทร์ ๕ แล้ว ก็จะมีคามเข้าใจในสังขรรณที่ว่าด้วยหลักของเหตุปัจจัย” เพราะวาระธรรมทั้งปวงนั้นมีศูนย์ศดาเป็นลักษณะ ไม่มีการเกิดการดับ ไม่มัวหมอง ไม่ผ่องแผ้ว ไม่เพิ่ม ไม่ลด ทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ในสภาพศูนย์ศดา ดังนั้นการเกิดการดับไม่มีอะไรใหม่หรือเก่า เกิดก็ไม่ดับ ดับก็ไม่ไข ไม่มัวหมอง ไม่ผ่องแผ้ว ไม่เพิ่ม ไม่ลด หมายความว่าทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีอะไร ต่างอาศัยกันเกิดขึ้นเท่าเทัน แต่ดำรงมาองด้วยคามยึดถือโดยปราศจากปัญญา ก็จะเห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีการเกิดการดับ มีสิ่งใหม่สิ่งเก่า มีมัวหมองและผ่องแผ้ว มีการเพิ่มการลด จะเห็นได้ว่าในความเป็นศูนย์ศดานั้นไม่มีรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ไม่มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่มีรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์ ไม่มีจักขุวิญญาณ โสทวิญญาย ฆานวิญญาย จิวหาวิญญาย กายวิญญาย และมนวิญญาย ไม่มีอวิชชา จนถึงไม่ความแก่และความตาย ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุขทุกข์ ไม่มีนิโรธ ไม่มีมรรค ไม่มีปัญญา ไม่มีการบรรลุซึ่งปัญญา และไม่มีอะไรที่จะบรรลุ เพราะทุกสิ่งทุกอย่างล้วนอาศัยกันและกันเกิดขึ้นทั้งถัน เมื่ัวจันทร์ ๕ หรือสรรพสิ่งจะมีอยู่ในโลกนี้ แต่ทุกอย่างล้วนเป็นศูนย์ศดา ไม่มีสภาวะเป็นของตนเองได้ จำต้องอาศัยสิ่งอื่นด้วย เช่น คาจะเห็นได้คือองคักรูป และมีจักขุวิญญาณมาเป็นเครื่องรับรู้ ถ้าหากมีคาอย่างเดียวย่อมมองไม่เห็นอะไร ถ้าไม่มีจักขุวิญญาณมารับรู้ด้วย และต้องอาศัยวัตถุคือรูปมาเป็นเครื่องหมายองจึงเห็นได้ แม้กระทั่งหู จมูก ลิ้น กาย ใจ

^{๓๓} เลียง เสงี่ยมสุด, **การพ้นทุกข์ของมหาธาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, ๒๕๓๕, หน้า ๑๑.

ที่เหมือนกัน จึงสรุปได้ว่าทุกสิ่งทุกอย่างล้วนมีสภาพเป็นศูนย์กลาง เป็นการสมมติว่าเมื่ออยู่โดยมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ดังนั้นสิ่งที่มีอยู่จึงกลายเป็นสิ่งที่ไม่มีอะไรเป็นเหตุปัจจัยกันเท่านั้นเป็นศูนย์กลางและเราไม่ควรที่จะเข้าไปยึดถือ

เมื่อใดที่เห็นแจ้งด้วยปัญญาโดยความเป็นศูนย์กลางก็คือ พุทธะคือผู้รู้แจ้ง ไม่มีความทุกข์ ไม่มีการเกิดการดับ ไม่มีการเวียนว่ายตายเกิด อย่างเช่นพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ท่านเห็นแจ้งแล้วในความเป็นศูนย์กลางด้วยปัญญาปารมิตาซึ่งเป็นเครื่องมือในการรู้แจ้ง ท่านก็ไม่มีความทุกข์ ไม่มีการเกิดดับ มีแต่มหาปัญญาและมหากรุณาอันยิ่งใหญ่ การที่พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ได้ทรงบรรลุความเป็นพุทธะหรือการเห็นแจ้งศูนย์กลางด้วยปัญญาเช่นนี้ ก็เพราะท่านได้ดำเนินตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา คือ ปัญญาปารมิตาหฤตสูตร ดังนั้นพระองค์จึงไม่มีความขัดข้อง มีแต่ความผ่องแผ้ว พ้นจากทุกข์ทั้งปวง และบรรดาพระพุทธรูปทั้งหลายทุกพระองค์ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ล้วนต่างบำเพ็ญปัญญาบารมีมาแล้วด้วยกันทุกพระองค์จึงได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า^๓

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ปัญญาปารมิตานี้ ซึ่งเป็นมนตร์ที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นมนตร์ที่ยิ่งใหญ่ เป็นมนตร์ที่ออกเยี่ยม ไม่มีมนตร์ใดที่จะเสมอเหมือน สามารถค้นทุกข์ได้ เมื่อพูดถึงเรื่องมนตร์ราชาจะนึกถึงกาลาวทมนตร์ที่แสดงถึงความศักดิ์โดยอาศัยอำนาจของเทพเจ้าต่าง ๆ เป็นต้น คอยช่วยเหลือ คอยเปิดเบ้าดับทุกข์ให้ แต่ในทางพระพุทธศาสนานั้น คำว่ามนตร์คือ “คำพูดที่แท้จริง” บางครั้งใช้คำว่า ธารณี มีหมายความว่า “การทรงไว้ซึ่งสรรพสิ่ง” และธารณีนี้นี้ก็คือดวงคาของพระสูตรทั้งหลาย เพื่อที่คำคำเดียวสามารถที่จะรวมสรรพธรรมอันนับไม่ถ้วนไว้ได้ รวมความว่ามนตร์หรือธารณีนี้นี้เป็นวณะอันศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ทั้งหลายเอาไว้ และตอนสุดท้ายของปัญญาปารมิตาหฤตสูตรนี้จะกล่าวว่า “คฺติ คฺติ ปฺราคฺติ ปฺราสํคฺติ โภริสฺวาหะ” ผู้แปลบางคนก็จะไม่อธิบาย บางท่านก็ถือว่าเป็นส่วนสำคัญที่จะต้องอธิบาย ในเรื่องนี้พระถังซำจั๋ง ได้วางกฎเอาไว้ ๕ อย่างที่ไม่แปลคือ ที่อินเดียมี แต่ที่จีนไม่มี คำหนึ่งจะมีความหมายหลายอย่าง เป็นมนตร์ที่สวดกันมานาน และถ้าแปลแล้วก็จะเสียคุณค่าของศัพท์เดิม ฉะนั้นมนตร์นี้จึงไม่ได้แปลถ้าจะแปลก็คงมีความหมายว่า คฺติ แปลว่า ไป ปฺราคฺติ แปลว่า ไปยังฝั่งโน้น ปฺราสํคฺติ แปลว่า

^๓ดูจิไว ภิกขุ, **ปรัชญาปารมิตาสูตร**, อนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานบรรจุศพ หลวงจีนคณาภิ
คิฉินพรต (จิวนเจ้) ปณิธชาวจีนนิภาจ วันที่ ๖ สิงหาคม ๒๕๔๑, (กาญจนบุรี : สหภาพพัฒนาการพิมพ์, ๒๕๔๑),
หน้า ๑๐๑.

ไปยังฝั่งโน้น คือการไปจากโลกสามัญชนไปรวมกับโลกของพระพุทธเจ้า โพธิ แปลว่า การตรัสรู้
 สวหาะ แปลว่า สำเร็จโดยพลัน^{๓๙} รวมความแล้วก็จะมีความหมายว่า ทุกคนเมื่อเห็นแจ้งแล้วก็ไป
 ยั้งฝั่งโน้น สำเร็จความเป็นพระพุทธเจ้าโดยพลันด้วยกันทุกคน จะเห็นได้ว่าพระสูตรของมหายาน
 บทนี้มีเจตนาคือจะให้ทุกคนสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าด้วยกันทุกคน เป็นพระสูตรที่นิยมสวดกันเหมือน
 กับทำวัตรเช้าเย็นของพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยกล่าวถึงขันธ์ ๕ ว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็น
 อนัตตา^{๔๐} เพื่อที่จะได้มีสติปัญญาพิจารณาเห็นสังขารว่างกายและสรรพสิ่งโดยความเป็นอนัตตา
 และถอนความยึดมั่นถือมั่นในตัวคนออกเสีย ซึ่งเป็นมนตร์แห่งปัญญาเพื่องแก่สวดก็เพิ่มพูนสติ
 ปัญญา สามารถละกิเลส และเมื่อเห็นแจ้งแล้วก็สามารถดับทุกข์ได้

สรุปผลวิเคราะห์บทสัทธัมมภาษณีจากบุคคลที่ไปไหว้เจ้าแม่กวนอิมโพธิสัตว์ที่ศาลเจ้าแม่
 กวนอิมตามสถานที่ต่าง ๆ จะเห็นได้ว่า บุคคลที่ไปบูชาขอพรจากเจ้าแม่กวนอิมโพธิสัตว์ส่วนมาก
 จะเป็นเพศหญิง มีอายุอยู่ในระหว่าง ๓๐ -๖๕ ปีเป็นหลัก มีอาชีพเกี่ยวกับการค้าขายและอาชีพเป็น
 แม่บ้าน การศึกษาอยู่ในระดับต่ำกว่าปริญญาตรี แรงจูงใจในการบูชาก็คือความศรัทธาและความเชื่อ
 ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของเจ้าแม่กวนอิมโพธิสัตว์เป็นหลัก หลักปฏิบัติในการนับถือ
 เพื่อแสดงความศรัทธาก็คือ การกราบไหว้บูชา การรักษาศีล กินเจ และสวดมนต์ภาวนา
 วัตรอุประสงค์ในการบูชาก็คือ ความสบายใจ การขอให้มีความเจริญก้าวหน้าทั้งในทาง
 วัตถุและจิตใจ การขอโชคลาภและการขอบุตรธิดา ผลจากการที่บุคคลไปขอพรจากเจ้าแม่กวนอิมโพธิสัตว์นั้นพบว่า สิ่งที่ได้รับก็คือ ความสบายใจเป็นหลัก
 รองลงมาก็คือ อาชีพการงานและการค้าขายและครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุขดีขึ้น ส่วนในเรื่องของโชคลาภ
 และการขอบุตรธิดานั้นเป็นข้อปลีกย่อยและเป็นความเชื่อของแต่ละบุคคลที่ไปขอพรและไม่ได้
 ตามตามความปรารถนาทุกความต้องการไป (ดูบทสัทธัมมภาษณีภาคผนวก ก. หน้า ๑๔๒)

จากผลการวิเคราะห์บทสัทธัมมภาษณีนี้แสดงให้เห็นว่า ความเชื่อในพระอวโลกิเตศวร
 โพธิสัตว์หรือเจ้าแม่กวนอิมนั้น เป็นความเชื่อในลักษณะของการพึ่งพาอำนาจอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์
 ของเจ้าแม่กวนอิมเป็นหลัก โดยคิดถือว่าเจ้าแม่กวนอิมนั้นเป็นเทพเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ผู้มี
 อำนาจศักดิ์สิทธิ์ มีหน้าที่คอยดูแลบันดาลและประทานพรให้แก่ผู้เข้ามากราบไหว้บูชา เมื่อมาไหว้
 แล้วก็เกิดความสบายใจ เป็นที่พึ่งอย่างหนึ่งในด้านจิตใจเหมือนกับพระรัตนตรัย แต่ว่าเจ้าแม่กวนอิม

^{๓๙}เอื้อง เตชธรรมา, การค้นคว้าของมหายาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๑๑๐-๑๑๑.

^{๔๐}สุโข วัณณ, ปรัชญาปารมิตาสูต, หน้า ๑๓๓.

นั้นจะมีลักษณะพิเศษก็คือ เป็นเทพหญิงทรงไว้ซึ่งคุณธรรมทางด้านความเมตตา ดังนั้นจึงเป็นเหตุผลอย่างหนึ่งที่ทำให้ประชาชนที่มาเคารพกราบไหว้บูชาหันถึงความสำคัญของความเมตตาและเชื่อในปฏิหารย์ว่า เจ้ามกวนอิมสามารถช่วยเหลือได้อย่างนั้นจริง ๆ และคำสอนที่เจ้าแม่กวนอิมทรงสั่งสอนก็เป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนาในเรื่องของการทำความดีเป็นหลัก จึงเป็นเหตุแรงจูงใจในการปฏิบัติต่อเจ้าแม่กวนอิมด้วยลักษณะของการกราบไหว้บูชา การกินเจ และสวดมนต์ เพื่อที่จะขอให้เจ้าแม่ประทานพรให้ตามที่ตนเองปรารถนา

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่า ผลสัมฤทธิ์ตามความปรารถนาจากบุคคลได้ไปขอพรจากเจ้าแม่กวนอิมนั้น เป็นเพียงเหตุปัจจัยหนึ่งเท่านั้น ยังหาข้อสรุปไม่ได้ว่าเป็นจริงหรือไม่ สิ่งที่ไปขอพรจากเจ้าแม่แล้วได้ความสมหวังอาจจะเป็นด้วยเหตุของความบังเอิญ ความประจวบเหมาะของการเวลา สถานที่ บุคคล เป็นต้น หรือด้วยบุญบารมีของคนเองที่ได้สร้างเอาไว้ก็เป็นได้ และลักษณะของความศรัทธาที่ปฏิบัติต่อเจ้าแม่กวนอิมที่เป็นไปในลักษณะเทวนิยมคือ การพึ่งพาอำนาจศักดิ์สิทธิ์ มีการนับถือเจ้าแม่กวนอิมในลักษณะของการเป็นเทพเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ผู้ทรงอำนาจศักดิ์สิทธิ์ ไม่มีความรู้เรื่องประวัติความเป็นมาของพระโพธิสัตว์องค์นี้ว่าเป็นมาอย่างไร พระองค์มีคุณธรรมอะไรบ้างและมีปณิธานในการช่วยเหลือสรรพสัตว์อย่างไรและมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาได้อย่างไร ดังนั้นความเชื่อ พิธีกรรม และหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่มีความสอดคล้องกันอย่างเป็นระบบและมีเหตุผลนั้นก็คือ ความเชื่อศรัทธาประกอบด้วยปัญญาและเชื่อในหลักของความเป็นจริงมีเหตุผล พิธีกรรมคือการกินเจ การสวดมนต์หรือการกราบไหว้บูชาต้องรู้จุดประสงค์ว่า การกินเจหรือการสวดมนต์เพื่อจุดประสงค์อะไรเป็นหลัก และพระโพธิสัตว์กวนอิมท่านได้สอนอะไรเอาไว้บ้างและพระองค์ทรงมีพระคุณลักษณะอย่างไร ถ้าเรามีความรู้ความเป็นมาของพระโพธิสัตว์กวนอิมว่า พระองค์มีคุณธรรมอยู่ ๓ ประการคือ ความเมตตา ความเมตตาปัญญา ความบริสุทธิ์ และมีการเสียสละอย่างยิ่งใหญ่ในการช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ภัยด้วยความเมตตาและมีอุดมคติอยู่ที่บรรลุความเป็นพระพุทธเจ้า เราควรเคารพองค์ที่เป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติตนเองให้เป็นคนมีเมตตา มีสติปัญญารู้ตัวอยู่ในขณะทำ พูด คิด อยู่เสมอ และการกินเจต้องรู้ว่า การไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ความมีเมตตาต่อสัตว์ เป็นพื้นฐานของการปฏิบัติธรรม การสวดมนต์บูชาคุณของพระองค์ก็เป็นการเจริญกัมมฐานอย่างหนึ่งเพื่ออบรมจิตใจของเราให้สงบระงับจากความวุ่นวาย และเพื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดสติปัญญาในการพิจารณาธรรม เมื่อเราทำเช่นนี้ด้วยความศรัทธา เคารพบูชาและเอาพระองค์เป็นแบบอย่าง ย่อมเป็นเหตุปัจจัยอย่างแท้จริงที่จะทำให้ชีวิตของเราประสมกับความสุขความเจริญอย่างแท้จริงทั้งในโลกนี้และโลกหน้า และความสุขอย่างยิ่งก็คือ การบรรลุพระนิพพาน

๔.๔ ความเชื่อในพระรูปปางต่าง ๆ ที่สำคัญของพระอโศกเถร

ความเชื่อในการสร้างพระรูปของพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ปางต่าง ๆ นั้น ได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์มหายานหรือมนตรยานซึ่งเป็นลัทธิหนึ่งของมหายาน เกิดขึ้นในอินเดียในยุคสมัยปลายราชวงศ์คุปตะ เป็นยุคที่พระพุทธศาสนาต้องแข่งขันกับศาสนาฮินดูเนื่องจากศาสนาฮินดูกำลังเป็นที่นับถือของชาวบ้านในยุคนั้น โดยเน้นที่องค์พระผู้เป็นเจ้าซึ่งฮินดูแต่ละองค์จะมีหลายภาพหรือหลายปางเช่น พระอิศวรจะมีปางศูรย์นาคลัว เวีกวามหากาฬ ส่วนพระอุมาเทวีก็มีปางโกรธเป็นเจ้าแม่กาลี ซึ่งทำให้ศาสนามีสีสันและชาวบ้านเชื่อง่ายขึ้น ฝ่ายพระพุทธศาสนา มหายานนิกายมนตรยานจึงมีการคิดเรื่องราวให้พระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์มีปางศูรย์บ้าง โดยเป็นกล่าวไว้ว่า พระพุทธเจ้าก็ดี พระโพธิสัตว์ก็ดีสามารถนิรมิตพระองค์ให้เหมือนกันและยิ่งใหญ่กว่าด้วยพระองค์อื่น ๆ ของฮินดูเสียอีก เมื่อพระพุทธศาสนาได้ยอมรับมหายานเผยแผ่เข้ามาในประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. ๖๐๐ คัมภีร์มหายานก็ได้ตามเข้ามาในจีนเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๕๐๐ กว่า แล้วดูลำบากเรื่องขนสัตว์ราชวงศ์ถัง (พ.ศ.๑๑๖๑-๑๔๕๐) ก็เริ่มเสื่อมไป มารุ่งเรืองอีกครั้งในสมัยของกบฏไฉ่จวนหรือพระเจ้าหงวนฉีโจวฮ่องเต้ (พ.ศ.๑๘๒๒-๑๘๒๒) แต่ครั้งนี้ไปในแนวของคัมภีร์มหายานทางทิเบต แล้วกลับมาเป็นที่นิยมอีกที ในช่วงที่แมนจูขึ้นปกครองจีนเป็นราชวงศ์ชิง (พ.ศ.๒๑๑๕-๒๔๕๔) คัมภีร์มหายานมีหลายอย่างที่น่าสนใจ แต่ที่เป็นมรดกศิลปปะมาจนถึงปัจจุบัน ที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ มนต์และท่ามือ(มุทรา) ของพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ปางต่าง ๆ นั่นเอง** ซึ่งเป็นรูปการอวดการต่าง ๆ ของพระโพธิสัตว์อโศกเถรนี้มีทั้งหมด ๑๑ ปาง แต่ปางที่สำคัญที่สุดมีอยู่ ๖ ปางเท่านั้นที่นิยมสร้างกันมากที่สุด

๑. พระฉัพพัคคธัตถะนครอโศกเถรโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์ปางนี้ เชื่อว่าเป็นปางที่องค์พระโพธิสัตว์อวตารแสดงอภินิหารให้ปรากฏมี ๑,๐๐๐ กร ที่แต่ละใจกลางพระกรมีพระเนตรเป็นทั้งสิ้น ๑,๐๐๐ เนตร ซึ่งตามหลักธรรมพื้นฐานก็คือ พระกรอันมากมาย หมายถึง มือที่สามารถแปลงสิ่งทุกอย่างของสรรพสัตว์ทั้งปวง พระเนตรอันมากมาย หมายถึง ตาที่คอยสอดส่องดูแลทุกข์สุขของสัตว์โลกทั้งหลาย

*จิรา ก้อนหินทิพย์, พระพุทธ พระโพธิสัตว์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของจีน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จิตรา, ๒๕๔๑) หน้า ๑๑๔-๑๑๕.

ซึ่งปางนี้เป็นปางที่นิยมกล่าวถึงในพระมหากุฎาธารนิสูตรและจะนิยมสร้างให้มีพระหัตถ์ที่สำคัญ ๆ อยู่ ๒๐ - ๔๒ พระหัตถ์ ซึ่งล้วนแล้วแต่ถืออาวุธต่าง ๆ อันมีความหมายถึงพระปณิธานอันยิ่งใหญ่ในการโปรดสัตว์ของพระองค์ และยังเป็นกุโธบายในการสอนธรรมอีกด้วย

๒. พระอารยวโลกิเศศวรโพธิสัตว์หรือพระปาริสุทธิการุณยโพธิสัตว์

ปางนี้เป็นปางมหาบุรุษทรงเครื่องอสังการได้รับยกย่องให้เป็นปางประธานของทั้ง ๓๒ นิรมาณกษัตริย์ของพระอวโลกิเศศวร เพราะเป็นปางที่พระองค์ปรากฏกายอยู่ในดินแดนสุชาวดีพุทธเกษตร พระองค์ทรงประทับนั่งขัดสมาธิบนปัทมาสน์ มีพระเศียรเดียวสองพระหัตถ์ พระหัตถ์ขวาทรงคอกบัว พระหัตถ์ซ้ายทรงประทานพรหรือถือคณโฆสน้ำอมฤตหรืออุกประคำ

๓. พระหัตถิพรอวโลกิเศศวรโพธิสัตว์หรือพระอัครโศภนประภาการาชา

ตามคัมภีร์ หัตถิพร แปลว่า เติร์มนี้ เป็นพระธรรมบาลีที่พวกขอมำในทิเบตนับถือบูชา เป็นเจ้าคู่ที่มากเศียรมากกรมีเสียงร้องเหมือนน้า ปางนี้พระโพธิสัตว์อวโลกิเศศวรทรงอวตารมาเพื่อโปรดสัตว์ในภูมิสิริจนาณ มีลักษณะเป็นคัมภีร์ของสัตว์ทั้งหลาย เป็นปางที่มีพระพักตร์คู่ร้าย สามพระพักตร์ มีหกหรือแปดกร เหนือพระเศียรจะมีเทริดหัวม้า พระวรกายทองแดงคังคองอาทิตย์ มีเปลวเพลิงพวยพุ่งและมีเขี้ยวแกว่งออกออกจากพระโอษฐ์ มีความหมายว่าทรงกำลังดุจดั่งแก้วสามารถวิ่งไปได้อย่างรวดเร็วทั่วทุกทิศ เพื่อบำบัดภัยอันตรายคือการคือ กิเลสและความทุกข์ทั้งปวง

๔. พระเอกทศมุขีอวโลกิเศศวรโพธิสัตว์

ในปางนี้จะมีพระพักตร์ถึง ๑๐ พักตร์ด้วยกัน อันประกอบด้วยพระพักตร์ด้านหน้า ๑ แสดงออกถึงความเมตตาของพระโพธิสัตว์ ด้านซ้าย ๑ พระพักตร์ แสดงถึงความพิโรธดุคันและมหิธานุภาพอันน่าเกรงขาม ด้านขวา ๑ พระพักตร์ จะอยู่ในลักษณะของวัชรโพธิสัตว์ และมีเขี้ยวแกว่งออกยาวออกมาจากพระโอษฐ์ ด้านหลังอีก ๑ พระพักตร์ มีลักษณะอาการอ้อมอย่างดู และเบื้องบนของพระพักตร์ทั้ง ๑๐ นั้น ยังปรากฏมีพระพักตร์ของพระอมิตายพุทธเจ้าที่เรียกว่า “พุทธพักตร์” พระพักตร์ทั้งหลายนั้นทรงเลื่อมงดูสรรพสัไปทั่วทั้งทิศทิศ ถือเป็นปางที่รวมพระพักตร์ของพระอวโลกิเศศวรโพธิสัตว์ไว้ทั้งหมด นิยมสร้างพระปฏิมาขึ้นมี ๑๑ พระพักตร์ ๒ พระกรหรือ ๔ พระกร พระกรขวามือทรงถืออุกประคำ พระกรขวาลำอยู่ใกล้อกอุราหรือทรงถือบังวาศ พระกรซ้ายบนทรงถือคอกบัวขมพู พระกรซ้ายล่างทรงถือหม้อน้ำอมฤต

๕. พระจันทร์ขิวโลกิเศศวรโพธิสัตว์

คำว่า “จันฉิ” แปลว่า บริสุทธิ์ สะอาด ไร้ราศี แสงสว่างให้เห็นได้ชัดเจน ภาพจิตเดิมแท้ของพระโพธิสัตว์ที่ทรงไว้ซึ่งความเมตตา กรุณา ปัญญา และความบริสุทธิ์อันยิ่งใหญ่ พระจันทร์โพธิสัตว์นี้ถือกันว่าเป็นพุทธมารดาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย จำนวน ๑ โกฎิพระองค์ (๑๐ ล้าน) จนมีการเรียกกันว่า นางปรีชญาปารมิตาที่มี และด้วยสาเหตุนี้ที่เป็นต้นเหตุของการนิยมนามสร้างพระอภิสเศศวรโพธิสัตว์เป็นได้ทรงบูรณเพศและสตรีเพศตามการปรากฏพระวรกายของพระองค์ และพระองค์ทรงอวตารกายนามเพื่อโปรดสัตว์ในมนุษยโลกโดยตรงพระองค์ทรงถือว่าสรรพสัตว์เป็นดังบุตรในอุทรซึ่งพระองค์จะต้องเลี้ยงดูและปกป้อง ปางนี้นิยมนามมี ๑ พระพักตร์ ๓ พระเนตร ๑๘ พระหัตถ์ มีพระวรกายสีขาวเหลือง พระหัตถ์ประธานทรงแสดงธรรมจักรมูทรา (เทศนามูทรา) ส่วนพระหัตถ์อื่น ทรงถือเทพศาสตราต่างๆ ได้แก่ ทรงแสดงอมัญมูทรา พระแสงดาบ ประคำ ดวงแก้ว รัตนมณี พระแสงขวาน พระแสงขวจริระ รัตนมาลา รัตนฉัตร ปทุมมาศ กุณโฑ ปางนาค ธรรมจักร สุธรรณสังข์ บาตรน้ำอมฤต และปรีชญาปารมิตาสูต

๖. พระจินตามณีจักรวาลิกเศศวรโพธิสัตว์

ปางนี้ทรงอยู่ในลักษณะท้าวมหาพรหม มีพระวรกายเปล่งปลั่งดุจทองคำ ประดับมงกุฎมีเทวีรูปประสมมีคานะพุทธเจ้า มี ๖ พระกร พระกรขวามองแสดงคำวิมูทรา พระกรขวากลางถือดวงแก้วจินตามณีหรือแก้วสารพัดนึก หมายถึง การโปรดสรรพสัตว์ทั้ง ๖ ภูมิ และตนเองให้ได้หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงได้สมดังความปรารถนา พระกรขวาล่างทรงลูกประคำ แสดงว่าพระองค์ทรงคอยปลดปล่อยความทุกข์ของเหล่าสัตว์เดรัจฉาน พระกรซ้ายบนทรงอุ้งมือทำประทับสุวรรณคีรีอันหมายถึง พระองค์ทรงได้บรรลุในสมาธิทั้งหลายอย่างแน่วแน่นิ่งไม่หวั่นไหวแล้วพระกรซ้ายกลางทรงดอกบัวอันหมายถึง ความสะอาดบริสุทธิ์ ปราศความเศร้าหมองและอวิชชาทั้งหลาย พระกรซ้ายล่างทรงกงจักรหรือธรรมจักรอันหมายถึง ทรงหมุนเคลื่อนกงล้อธรรมจักร ทรงทำนุบำรุงรักษาพระสัทธรรม ทรงประกาศเผยแผ่ธรรมแก่สรรพสัตว์อยู่ตลอดเวลา และยังเป็นเครื่องหมายแสดงว่าพระองค์สามารถแสดงธรรมเทศนาให้สรรพสัตว์ได้บรรลุถึงพระอนุตรสัมโพธิญาณตามพระองค์ด้วย

(พระรูปปางต่าง ๆ ของพระอภิสเศศวรโพธิสัตว์ ดูที่ภาคผนวก ข. หน้า ๑๕๑)

๔.๔ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรในประเทศไทย

พระพุทธศาสนาในประเทศไทยปัจจุบันนี้ แบ่งออกเป็น ๒ นิกายใหญ่ ๆ คือ

๑. นิกายเถรวาท (มหานิกาย และธรรมยุติกนิกาย)
๒. นิกายมหายาน (จีนนิกาย และอนันตนิิกาย)

นิกายเถรวาทนั้นเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาแพร่หลายในประเทศทางตอนใต้แห่งทวีปเอเชีย เช่น ศรีลังกา พม่า ลาว กัมพูชา และไทย

นิกายมหายาน เป็นที่นับถือกันเป็นอันมากในแถบประเทศทางตอนเหนือและทางภาคกลางของเอเชีย เช่น เนปาล กัมพูชาธิปไตย ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือแห่งทะเลสาบแคสเปียนและตอนใต้ของไซบีเรีย ประเทศจีน (รวมทั้งธิเบต มองโกเลีย และแมนจูเรีย) ญี่ปุ่น เกาหลี เวียดนาม

ส่วนในประเทศไทยนั้นตามประวัติกล่าวว่า^{๔๕} ชาวจีนรู้จักดินแดนสุวรรณภูมิมาเป็นเวลานานแล้วตั้งแต่ราวช่วงศักราชอันและเริ่มติดต่อกันอย่างจริงจังในสมัยราชวงศ์ซุ่ยเรื่อยมาจนถึงราชวงศ์ถัง จากระยะดังกล่าวชนชาวไทยยังมีถิ่นฐานอยู่ทางจีนตอนใต้ ต่อมาชาวไทยได้อพยพลงมา และได้ตั้งหลักแหล่งเป็นอาณาจักรเรียกว่า **“อาณาจักรสุโขทัย”** ในปี พ.ศ. ๑๘๒๐ ครองครองดินแดนส่วนหนึ่งของแหลมสุวรรณภูมิ เนื่องจากชาวไทยเป็นชาติที่มีความสัมพันธ์กับชนชาวจีนอย่างใกล้ชิด ดังนั้นก็ได้มีชาวจีนส่วนหนึ่งได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานในอาณาจักรสุโขทัยส่วนใหญ่เป็นชาวชนชาติกว้างขวางและมณฑลฮกเกี้ยนซึ่งเป็นมณฑลชายทะเลภาคใต้ของจีน

ตามพงศาวดารราชวงศ์หมิงในปี พ.ศ. ๑๘๓๗ จักรพรรดิเฉียนโล่ซ่าน ได้ส่งราชทูตมาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทยในปีต่อมา ต่อจากนั้นมาการติดต่อทางการทูตและเรือพ่อค้าในระหว่างสองประเทศก็เจริญขึ้นมาเป็นลำดับและเจริญอย่างอั่งในต้นยุคกรุงศรีอยุธยา ปลายราชวงศ์หมิงและราชวงศ์หมิง

ครั้นล่วงถึงสมัยอยุธยา ชาวจีนได้อพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารมากขึ้น พระมหากษัตริย์ไทยทรงพระราชทานบริเวณที่ดินหลายแห่งทั้งในกรุงและนอกกรุงให้เป็นที่ตั้งภูมิลำเนาของชาวจีน เช่น ที่ตำบลสวนพลูได้ รัชชนิยุเจียงแห่งหนึ่งและในกำแพงพระนครอีกหลายแห่ง และต่อมาถึงแผ่นดินของพระเจ้าเอกทัศก็มีข้าศึกมาล้อมกรุง หลวงอภัยพิพิพัฒน์ขุนนางเงินบ้านนายก่าย

^{๔๕} พระคณาจารย์ธรรมสมาธิวัตร (ฮั่นเส็ก), **ประวัติคณะสงฆ์จีนนิกาย**, พิมพ์เป็นที่ระลึกในวโรกาสที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน และเปิดศักราชธรรมานุสรณ์ ปีชว พุทธศักราช, วันอังคารที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๐๗.

รับอาสาคุมกองทัพนจีนจำนวนหนึ่งไปรบกับข้าศึกที่ตำบลทะเลหญ้า ต่อมาได้คุมกองทัพนจีนออกไป
ตั้งค่ายสู้รบข้าศึกที่คลองสวนพลู และเมื่อพระยากำแพงเพชร (สิน) ซึ่งเป็นลูกชาวจีนเห็นว่ากำลัง
ฝ่ายไทยไม่สามารถที่จะดันข้าศึกได้ จึงรวบรวมสมัครพรรคพวกตีฝ่าข้าศึกออกไปตั้งคณที่จังหวัด
จันทบุรีและกลับมารวบรวมกำลังไทยขับไล่ข้าศึกได้สำเร็จ จนตั้งกรุงธนบุรีขึ้นเป็นราชธานี และ
พระยากำแพงเพชรก็ปราบดาภิเษกขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในปี พ.ศ. ๒๓๒๕ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จะสร้าง
พระบรมมหาราชวัง บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งบริเวณดังกล่าวเป็นที่อยู่ของพวกจีน
อย่างคับคั่งโดยมีพระยาราชเศรษฐี ขุนนางจีนเป็นหัวหน้าควบคุมอยู่ จึงโปรดให้ชาวจีนอพยพไป
ตั้งบ้านเรือนใหม่ที่สวนต้งแต่คลองวัดสามปลื้มเป็นต้นไปที่เรียกว่า **“สวนต้ง”** ในปัจจุบันนี้ สวนต้งจึง
เป็นศูนย์กลางย่านชุมชนของชาวจีนตั้งแต่เริ่มมาจนถึงปัจจุบันนี้ และในสมัยรัชกาลที่ ๓ ปรากฏว่า
ความสัมพันธ์ทางศึกระหว่างไทยกับจีนมีมากกว่ารัชกาลใด ๆ ดังตัวอย่างที่ปรากฏในบรรดา
วัดต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงสร้างจะพบว่าศิลปะแบบจีนมีปรากฏอยู่ตามาก

อนึ่ง ชาวจีนที่เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย ส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา ลัทธิ
ขงจื้อและเต๋าผสมกันไป และยังไม่ปรากฏว่าในสมัยกรุงสุโขทัย อโยธยา และธนบุรี จะมีวัดหรือ
พระสงฆ์จีนฝ่ายมหายานเกิดขึ้นเลย เพราะในสามสมัยดังกล่าวมา การบำเพ็ญบุญอุทิศในทาง
พระพุทธศาสนา ชาวจีนคงอาศัยวัดไทยนี้เองเป็นแหล่งทำบุญแม้จะเป็นนับถือคนละนิกายกันก็ตาม
และในสมัยกรุงธนบุรีนั้นปรากฏว่าพวกญวนได้อพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ชาวยวนนับ
ถือพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเช่นเดียวกับชาวจีน และมีวัฒนธรรมประเพณีคล้ายกัน ชาวยวนจึงได้สร้าง
วัดฝ่ายมหายานขึ้นเป็นครั้งแรก ส่วนวัดจีนนั้นเพิ่งจะสร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๕ โดยอาศัยพระภิกษุชาว
จีนรูปหนึ่งชื่อว่า **“ฮกเพ็ง”** นับว่าเป็นพระภิกษุองค์แรกของคณะสงฆ์จีนนิกาย วัดที่ท่านสร้างคือ
วัดเล่งนยอฮี้ หรือวัดมังกรกมลาวาส วัดนี้ถือว่าเป็นวัดที่ใหญ่ที่สุดและเป็นวัดแรกของพุทธศาสนา
ฝ่ายมหายานจีนนิกายในประเทศไทย

จากหลักฐานที่กล่าวมาไม่ปรากฏเลยว่าพระโพธิสัตว์กวนอิมเข้ามาอยู่ในประเทศไทยได้
อย่างไร เพราะชาวจีนที่เข้ามาก็ไม่ได้มีการสร้างวัดหรือบวชเป็นพระภิกษุมาก่อน เพิ่งจะมาปรากฏก็
สมัยรัชกาลที่ ๕ แล้ว ส่วนชาวยวนอนัมนิกายก็เพิ่งสร้างวัดเมื่อสมัยกรุงธนบุรี แต่จากหลักฐานที่
ชัดเจนก็คือ มีการจุดค้นพบพุทธปฏิมากรรมอันล้ำค่าคือ **“รูปปั้นพระโพธิสัตว์โลกิเตศวร”** ที่
วัดเวียง เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี รูปพระอวโลกิเตศวรดังกล่าวนี้มีความงดงามทางด้าน

พุทธศิลป์ลัทธิศนฺตงให้เห็นว่าพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ได้เสด็จมาประทับอยู่ในประเทศไทยนานแล้วซึ่งสันนิษฐานกันว่า โบราณวัตถุชิ้นนี้ ชาวอินเดียโบราณเป็นผู้นำมาสู่อาณาจักรศรีวิชัยเดิม รูปลักษณะของพระโพธิสัตว์องค์นี้ ผ่านพระหัตถ์อันอัมเฝ้าด้วยประกายมณฑาปราณีอันล้าลึกงดงามยิ่งนัก

ภายหลังจากการค้นพบรูปปั้นพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ในครั้งนั้น นักโบราณคดีได้สรุปว่า รูปปั้นพระโพธิสัตว์องค์นี้มีอายุประมาณศตวรรษที่ ๑๓ คือราว พ.ศ. ๑๓๑๘ เป็นการสร้างอย่างศิลปศรีวิชัย รูปพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์นี้ บางทีก็เรียกชื่ออีกนามหนึ่งว่า **“พระโพธิสัตว์ปัทมปาณี”** จากหลักฐานที่จารึกพบที่วัดเวียง เมืองโซธา มีข้อความกล่าวว่า พระเจ้ากรุงศรีวิชัย รัชกาลที่ ๑ พระนามว่าพระวิษณุราช (พ.ศ. ๑๒๗๐-๑๓๒๕) ได้ให้สร้างปราสาทอิฐสามปราสาท คือ (๑) เจดีย์วัดแก้ว อยู่ทางทิศขวาขององค์กลาง ประดิษฐานพระโพธิสัตว์ปัทมปาณี อุทิศให้พระเจ้าวิมคร รัชกาลที่ ๑ พระอัยกา (พ.ศ. ๑๒๐๐-๑๒๕๐) (๒) เจดีย์วัดหลง องค์กลาง ประดิษฐานพระพุทธรูปนารายณ์ เป็นการฉลองชัยชนะขององค์ศรีวิชัยเศรษฐบุดิ มีชัยชนะแก่บรรดาพระราชข้าศึกทั้งหลาย คือ ชาว จมปา เขมร ฯลฯ (๓) เจดีย์วัดเวียง ที่ตั้งวิหารวัดเวียงในปัจจุบัน อยู่ทางทิศซ้ายขององค์กลาง ประดิษฐานพระโพธิสัตว์วิชรปาณี อุทิศให้พระอินทร์บรมเทวะ รัชกาลที่ ๒ ผู้เป็นพระราชบิดา (พ.ศ. ๑๒๕๐-๑๒๗๐)^{๓๓}

จากหลักฐานจารึกนี้ของกรุงศรีวิชัยนี้แสดงให้เห็นว่า พระเจ้าวิษณุราช ได้ทรงสร้างปราสาทอิฐประดิษฐานพระโพธิสัตว์ปัทมปาณีอุทิศให้พระอัยกา พระโพธิสัตว์วิชรปาณีอุทิศให้พระราชบิดา ทำให้ได้ทราบว่ พระเจ้าวิษณุราชเป็นกษัตริย์องค์ที่สามแห่งราชวงศ์ไศเลนทร เพราะพระโพธิสัตว์ผู้ถือดอกบัว หมายความว่า เป็นผู้ประกาศพระพุทธศาสนา คือ พระเจ้าโสมนัส หรือพระเจ้าวิมคร ได้ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองในพระนครนี้ ดังที่พระภิกษุองค์ได้บันทึกเอาไว้ว่า พระราชาแห่งนครโพธิ (ชื่อเดิมของกรุงศรีวิชัย) ไม่ทรงถือพระองค์ ซึ่งแตกต่างจากพระเจ้ากรุงจีนที่ทรงถือพระองค์มาก ทรงมารับใช้พระภิกษุเช่นกับราษฎรสามัญชนทั่วไป และพระโพธิสัตว์วิชรปาณี หมายความว่า พระเจ้าอินทร์บรมเทวะ ได้ทรงทำบ้านเมืองนี้ให้เป็นแดนสวรรค์แก่ ประชาชนอนหลับไม่ต้องปิดประตูเรือน เพราะทุกคนมีศีลธรรมประจำจิตใจเหมือนเทวดา ไม่เบียดเบียนทำร้ายซึ่งกันและกันเลย ด้วยเหตุที่พระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรมทั้งสอง

^{๓๓}ธรรมทาส พาณิช, ประวัติศาสตร์วิทยา นครศรีธรรมราช, (กรุงเทพมหานคร : เอเชีย กราฟฟิคส์ จำกัดและการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๓๑๕-๓๑๖.

พระองค์ได้ร่วมกันก่อตั้งนครโพธิ์ ซึ่งแต่เดิมเป็นเพียงเมืองท่า ที่ค้าขายกับจีนและอาหรับให้เป็นบ้านเมืองมีระเบียบแบบแผน ไทว ๆ ก็เข้ามาพึ่งอาภัพระบารมี ดังนั้นพระเจ้าวิมลราชจักราลที่ ๓ จึงทรงยกย่องเป็นพระโพธิสัตว์พร้อม ๆ กันทั้งสองพระองค์ เช่นเดียวกับสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยกย่องสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าและสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านเป็นพระพุทธเจ้า (ทรงเครื่อง) ทั้งสองพระองค์ ในฐานะที่ได้ร่วมกันฝ่าฟันความทุกข์ยากก่อสร้างกรุงรัตนมาฆาคำบเล็ก ๆ ให้เป็นบ้านเมืองที่มั่งคั่งสมบูรณ์และประชาชนก็มีความสุขสมกับเป็นมหานครของเทศา^{๔๔}

อนึ่ง พระมหากษัตริย์ในราชวงศ์โคเลนทร์นี้ ทรงใช้มหาศักราชของพระเจ้ามหากนิษกะ (ตั้งแต่ พ.ศ. ๖๒๒) และมีวัฒนธรรมสร้างพระพุทธรูป และพระโพธิสัตว์อุทิศแด่บรรพบุรุษผู้สวรวรรคไปแล้ว อนึ่งพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์องค์ใดที่พระมหากษัตริย์ได้ลงมือปั้นหรือแกะสลักด้วยพระองค์เองก็จะทำเครื่องหมายคาที่สามเอาไว้ ดังเช่น ที่พระแก้วมรกต ที่พระโพธิสัตว์เมืองไชยของไทใหญ่ ที่พระพุทธรูปในชะวา ที่พระพุทธรชินวาช พระเจ้าศรีธรรมโศรปฏิกก็ได้ทำตราครีฑุเอาไว้ในพระพักตร์ เป็นเครื่องหมายว่า พระอินทร์ (ท้าวสามตา) ได้เสด็จออกจากวงมณารัง พระพุทธรูป พระโพธิสัตว์ ด้วยมีพระหัตถ์ของพระองค์เอง จึงได้ทำตราครีฑุเอาไว้ในพระพักตร์ของพระพุทธรูปหรือพระโพธิสัตว์ไว้เป็นสำคัญ และในสมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงสร้างพระพุทธรูปอุทิศให้ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้า สมเด็จพระพุทธเลิศหล้าน พระองค์ก็ทรงทำเครื่องหมายคาที่สามเอาไว้ตามวัฒนธรรมของโคเลนทร์วงศ์ ซึ่งวัฒนธรรมนี้ตกทอดมาถึงกรุงรัตน โกสินทร์นี้มาเวลาได้ประมาณสองพันปี^{๔๕}

การใช้มหาศักราชมีปรากฏในจารึกของโคเลนทร์วงศ์ จนกระทั่งถึงสมัยสุโขทัยก็ยังคงใช้มหาศักราชในจารึกอยู่ กษัตริย์ขอมซึ่งเป็นลูกหลานของเจ้าชายโคเลนทร์วงศ์ไปได้นางมาชิตา เจนจินทรวงศ์เป็นพระมเหสีก็มีวัฒนธรรมพระพุทธรูปศาสนาคณะแบบโคเลนทร์วงศ์คือ พระนครวัด (ถ้าออกคือ นรคตี่ ผลดี และนิพพานหนึ่ง) พระนครรม (คือพระโพธิสัตว์ ๙๔ ยอดครึ่งหนึ่งของ ๑๐๘) พระบรรค คาทาหม ก็ล้วนเป็นวัฒนธรรมของโคเลนทร์คณะแบบอย่างของบรรพบุรุษ ภายหลังเป็นธรรมะ สร้างไว้เพื่อแสดงให้เห็นว่า มีผู้เข้าใจพระนิพพานสามารถชักนำลูกหลานให้ถึงธรรมะได้ และเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ก็ใช้ชีวิตประกาศพระธรรมอยู่ ๗ ดินแดนนี้

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๘.

^{๔๕} อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๖.

อนึ่ง การถวายบังปัสวักนี้ก็เป็นวัฒนธรรมของโศลกนพวงศ์ที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ เช่น เมื่อครั้งพระเจ้ากรุงศรีโพธิ์ รัชกาลที่ ๑ สวรรคตลง พระโอรสของพระองค์ก็ได้ถวายพระราชมังปัสวัก มีชื่อว่า “วัดเวียง” อันเป็นที่พบหลักจารึกของกรุงศรีวิชัย และเมื่อพระเจ้าผู้ทอง (พระรามธิบดี) สวรรคต พระราชโอรสของพระองค์ก็ได้ถวายพระราชมังปัสวักเป็นวัดเหมือนกัน

และจากจารึกกรุงศรีวิชัย พ.ศ. ๑๓๑๔ นี้ ทำให้นักศึกษารุ่นนี้เข้าใจคิดว่าพระพุทธศาสนาในกรุงศรีวิชัยนั้นเป็นมหายาน โดยมีข้อสังเกตว่าถ้ามีจารึกเป็นสันสกฤตแล้วหรือมีพระโพธิสัตว์แล้วต้องเป็นมหายานแน่นอน แต่ในจารึกนี้ได้กล่าวอยู่ตอนหนึ่งว่า

“องค์ผู้เป็นศรีวิชัยนพราชา เป็นผู้ประสพแต่ชัยชนะ อำนาจของพระองค์เป็นที่รับรองกันทั่วไป พระราชโองการของพระองค์เป็นที่เชื่อถือของพระราชข้าศึก และพระองค์เป็นผู้ที่พระพรหมผู้สร้างโลกได้ทรงสร้างขึ้นด้วยความพอใจโดย (พระพรหม) หวังว่า พระธรรมอันควรนอบน้อมจักคงรุ่งเรืองอยู่ในโลกตลอดกาลเนืองนิจ

พระองค์ผู้เป็นศรีวิชัยศรภูบาล ซึ่งเป็นที่ไกลออกของกษัตริย์ เป็นพระราชสูงที่สุดเหนือพระราชทั้งหลายบนพื้นพิภพนี้ พระองค์ได้ทรงสร้างปราสาทอิฐอันประเสริฐทั้งสามขึ้นขึ้นเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระปัทมปาณี พระผู้ผจญมาร และพระวิฆเนศวร

ศรีสมเด็จ ซึ่งสร้างอุทิศแด่บรรดาพระชินะผู้สูงสุดทั้งปวงทั่วทุกทิศในท้องฟ้าและเป็นเสมือนหนึ่งสายฟ้าอันจะพิงทลายภูเขาแห่งความชั่วร้ายทั้งหลายในโลกนี้ จะเป็นที่สถิตแห่งองค์อมฤตและแห่งองค์ผู้ประทานความมั่งคั่งอันสูงสุดในโลกตลอดกาลเนืองนิจ

นอกจาก (ศรีสมเด็จ) นี้ พระราชสวดวิระ ชื่อขันตะ โดยได้อาราธนาของพระราชว่า “ขอพระผู้เป็นเจ้า จงสร้างสถาปนาอีกสามองค์เถิด” ก็ได้สร้างพระสถูปขึ้นอย่างเดียวกันตามพระราชประสงค์

หลังจากพระราชสวดวิระรูปนั้นไปสู่สวรรค์แล้ว ศิษย์ของท่านชื่อว่า อธิมุคคิ เป็นพระราชสวดวิระแทนที่ ท่านได้สร้างพระสถูปอิฐอีกคู่หนึ่งขึ้นในบริเวณปราสาทอิฐทั้งสามนั้น

เมื่อ (มหา) ศักราชได้ ๖๘๘ ปี ของเดือนวิสาขะ พระอาทิตย์อู่ราศกรกฎ ด้วยพระศุกรองค์พระศรีษณอุบลผู้ยิ่งใหญ่บรรดาพระราชทั้งปวง คู่คั่งพระอินทร์ เป็นใหญ่กว่าทวยเทพได้ทรงสร้างพระสถูป และพระเจดีย์ทั้งหลาย ซึ่งมีความงามราวกะว่า สร้างขึ้นด้วยแก้วจินดาผิอันได้คัดเลือกแล้วเฉพาะที่ดีที่สุดใน ไตรโลก”^{๔๖}

^{๔๖} ยามแล้ว หน้า ๑๐๕.

จะเห็นได้ว่าในจารึกนี้จะพบคำว่า พระราชสดวริระ ซึ่งหมายถึงตำแหน่งประมุขสงฆ์ของฝ่ายเถรวาท พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาทั้งในสมัยกรุงทนมน กรุงทวารวดี กรุงศรีวิชัย ตลอดจนในพระนครวัด พระนครหลวง ล้วนเป็นพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทด้วยกันหมดทั้งสิ้น ส่วนพระมหากษัตริย์บางพระองค์เท่านั้นที่สร้างพระ โพธิ์สัตย์และเทวรูปขึ้นแทนบรรพบุรุษก็เพื่อเป็นการยกย่องสร้างพระศิวะ พระอิศวร พระอุมา พระอินทร์ พระนารายณ์ ก็เพื่อให้พวกผู้ที่นับถือศาสนาพราหมณ์และราษฎรที่ยังยึดถืออยู่กับเทพเจ้าเหล่านั้นได้ยึดถือเป็นที่พึ่งไปก่อนจนกว่าจะเข้าใจหลักพระพุทธศาสนาได้

และจากบันทึกของพระภิกษุอิงฉิ ได้บันทึกเอาไว้ว่า ที่กรุงศรีโพธิ์มีอาจารย์ใหญ่ผู้ทรงความรู้และถือนิยธอย่างเคร่งครัดชื่อว่า ศากยทิตติ ท่านเป็นผู้แต่งคัมภีร์หลักคณาสาคร ซึ่งท่านอิงฉิได้คัดลอกเอาไปและได้แปลเป็นภาษาไทยเมื่อ พ.ศ. ๑๒๕๕ และท่านศากยทิตติ แต่ในจารึกกรุงศรีวิชัย มีพระราชสดวริระ ชื่อชอันตะ และท่านศากยทิตติได้ช่วยเหลือท่านภิกษุอิงฉิในการแปลและคัดลอกพระคัมภีร์อีกด้วย ดังนั้นท่านอิงฉิจึงได้พักอยู่ในกรุงศรีโพธิ์เมื่อ พ.ศ. ๑๒๑๒-๑๒๑๔ และมีภิกษุขึ้นชื่อว่า วุณิง ที่เดินทางไปอินเดียก่อนท่านได้ไปเยี่ยมพระญาณภัทร ที่นครโพ-ลิง (คามพรลิง นครศรีธรรมราช) และพระภิกษุญาณภัทรนี้ก็เป็นผู้ทรงความรู้ และได้ให้ความช่วยเหลือในการแปลและตีความในพระคัมภีร์หลายเรื่อง ในปี พ.ศ. ๑๕๕๙-๑๕๖๑ พระภิกษุอินเดือชื่อ อติสสะ ได้เห็นพระพุทธศาสนาในอินเดียไม่บริสุทธิ์ เพราะมีคำสอนของศาสนาพราหมณ์เข้ามาปะปนมากมาย ท่านได้ทราบบ้างที่กรุงศรีวิชัยนั้น พระพุทธศาสนารุ่งเรืองและบริสุทธิ์ จึงได้เดินทางมาอาศัยอยู่กับท่านธรรมทิตติ เป็นเวลา ๑๒ ปี แล้วกลับไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาอันบริสุทธิ์ที่อินเดีย ในบั้นปลายชีวิตท่านได้รับเชิญให้ไปช่วยการศาสนาในอเิบค และท่านได้ช่วยแก้ไขพระพุทธศาสนาในอเิบคให้บริสุทธิ์ถูกต้องและเจริญรุ่งเรือง ดังนั้นใน พ.ศ. ๑๕๐๐-๑๕๐๐ เมืองไชยา (กรุงศรีวิชัย) และนครศรีธรรมราช (คามพรลิงค์) ต่างผลัดเปลี่ยนกันเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาเถรวาทอยู่ตลอดมาจนถึงทุกวันนี้^{๔๔}

ส่วนภาษาสันสกฤตนั้น ในกรุงศรีโพธิ์ พระภิกษุสงฆ์เรียนทั้งภาษาบาลีและสันสกฤต และภาษาสันสกฤตก็เป็นภาษากลางใช้ทั่วไป และในราชสำนักก็ใช้ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาราชการและการศึกษา ดังนั้นจารึกที่พบที่ไชยา และที่นครศรีธรรมราชตั้งแต่ พ.ศ. ๑๐๐๐-๑๕๐๐ ก็ล้วนเป็นภาษาสันสกฤต การที่นักประวัติศาสตร์ฝรั่งหลายคนมีความเห็นว่า พระภิกษุที่ใช้ภาษา

^{๔๔} ย้ำแล้ว, หน้า ๑๔๐.

สันสกฤตต้องเป็นภิกษุฝ่ายมหายานนั้น ไม่เป็นความจริง เพราะเนื่องจากหลักฐานที่พบและบันทึกต่าง ๆ ก็ล้วนแสดงให้เห็นว่า ในกรุงศรีวิชัยนี้มีพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทอยู่อย่างมั่นคงตลอดเวลา รามฎารในที่นี้ก็ล้วนบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทอยู่ตลอดเวลาไม่มีการเปลี่ยนแปลง ไม่เป็นความจริงตามที่นักศึกษาฝรั่งหลายท่านเข้าใจว่า ในดินแดนเอเชียอาคเนย์แห่งนี้เปลี่ยนแปลงจากมหายานเป็นเถรวาทอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในดินแดนขอบพระพุทธศาสนาเถรวาทได้เข้ามาแทนที่พระพุทธศาสนามหายานและศาสนาพราหมณ์มาในทันทีทันใด ทั้งนี้ก็เนื่องจากดินแดนแห่งนี้เป็นพระพุทธศาสนาเถรวาทอยู่ตลอดเวลาตนเอง พอกษัตริย์ที่เป็นผู้นำอาณาจักรมหายานเข้ามาแทนที่อาณาจักรของไปมหายานก็จางหายไปเอง ไม่มีใครไปลบล้างหรือทำลายแต่ประการใด^{๔๔}

ภายหลังจากการค้นพบรูปปั้นของพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ ที่เมืองไชยาในครั้งนั้น เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าเป็นรูปปฏิมากรรมคคิของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน จึงมีการวิเคราะห์ว่าในสมัยกรุงศรีวิชัยนี้นับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานหรือไม่อย่างไร ทั้งที่แต่ก่อนนั้นที่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทมาก่อนในเรื่องนี้ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวเอาไว้ในหนังสือ “แนวสังเขปของโบราณคดีของอ่าวบ้านดอน” ว่า^{๔๕} “พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานนั้นเกิดขึ้นเมื่อ มีขุมภิกษุที่ไชยา โดยที่มีพุทธบริษัทส่วนหนึ่งเห็นพ้องต้องกันว่า พระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมคือ เถรวาทนั้นจะจะไปไม่รอดแน่ เพราะเห็นการปฏิบัติเพื่อตนเองเป็นหลักคือ การหลอกลวงนั้นคืออาศัยความเพียรพยายามของตนเองเป็นหลัก และหลักกรรมส่วนมากก็เป็นปรมัตถธรรมยากที่คนผู้มีสติปัญญาน้อยที่จะเข้าใจได้ ดังนั้นจึงมีการปฏิวัติหลักกรรมใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับอุปนิสัยของคนส่วนมากเป็นหลักคือ บัญญัติหลักพระพุทธศาสนาในรูปแบบของพุทธาธิยฐานขึ้นมาว่า พระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง ๆ ต้องมีพระโพธิสัตว์องค์หนึ่งเป็นของประจำพระองค์ มีหน้าที่รักษาพระพุทธศาสนาให้อาวร และมีอุทธานภาพของพระพุทธเจ้าทุก ๆ อย่างอยู่ในพระโพธิสัตว์นั้น มีอำนาจเหนือสิ่งใด ๆ ในโลก และเหนือพระเจ้าผู้สร้างโลก แต่พระโพธิสัตว์นี้ก็ยังคงเป็นทาสของพระพุทธเจ้าอยู่ ดังนั้นรูปพระโพธิสัตว์ทุกองค์จึงมีพระพุทธรูปเจ้าอยู่ทีหน้ามณฑปเหนือหน้าผากขึ้นเมื่อน้ององค์หนึ่งเป็นอย่างน้อย ถ้าเป็นรูปพระโพธิสัตว์ขนาดใหญ่ก็จะมีพระพุทธรูปเจ้าอยู่บนพระเศียรหลายองค์ บนบ่าข้าง

^{๔๔}ธรรมทาส ทนิต, พนม ทวารวดี ศรีวิชัย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สุขาภาไพ, ๒๕๒๔), หน้า ๘๓-๘๔.

^{๔๕}พุทธทาสภิกขุ, แนวสังเขปของโบราณคดีของอ่าวบ้านดอน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : เพนกวิน พริ้น, ๒๕๔๐), หน้า ๖๕-๖๘.

นำเอาพระรูปแบบมหาานนั้นออกไป และนำเอาพระพุทธรูปอย่างเดรวาทเข้ามาแทน พระอวโลกิ
 เศศวรโพธิสัตว์องค์นี้ สมเด็จพระพรธาดำรงฯ เสด็จมาพบด้วยพระองค์เอง ผู้เคยเป็นเจ้าหน้าที่โดย
 ครงในเวลานั้นได้เล่าให้หลวงพ่อบุทธทาสฟังว่า ท่านทอดพระเนตรเห็นคั้งแผ่นหลังช้าง ช้างยัง
 ไม่ทันจะหลุดเลย ท่านรีบลงมาอย่างกะว่าหล่นลงมา ครงไปผู้มรูปนี้ขึ้นด้วยพระองค์เอง และเมื่อ
 เอาไปกรุงเทพฯ แล้ว ถึงวันที่สมเด็จพระพรธาดำรงฯ จะต้องเข้าประชุมเสนาบดีตามปกติ ซึ่ง
 พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ทรงเป็นประธานในที่ประชุม สมเด็จพระพรธาดำรงฯ ท่านยกเลิกเสด็จ
 มาสายไม่น้อยกว่า ๓๐ นาที จนในหลวงรัชกาลที่ ๕ ทรงบ่นไม่พอพระทัยและกระสับกระส่าย
 และทรงบ่นว่าไม่คอยเวลาเวลาสายเลย ครั้นสมเด็จพระพรธาดำรงฯ ไปถึงมีมหาเส็กคุ้ม
 พระอวโลกิเศศวรสำริดองค์ใหญ่ก็ตามไปด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชั่งอย่างตื้นตัน
 และทรงครวสว่า “อะไรของเธอ ๆ ดำรง” เป็นอันว่าวันนั้นเลยไม่ต้องประชุมข้าราชการกัน และ
 กลายเป็นเรื่องขม มีการวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับพระอวโลกิเศศวรสำริดองค์นี้กันเสียจนหมดเวลา
 ประชุม ปัจจุบันนี้รูปพระอวโลกิเศศวรโพธิสัตว์สำริดองค์นี้อยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ แต่เหลือ
 เพียงครึ่งองค์และพระพาหาถูกทุบทิ้ง จากหลักฐานดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่า แก้วสุวรรณภูมิ
 หรืออาณาจักรศรีวิชัยนั้น พระพุทธศาสนาฝ่ายมหาานเคยรุ่งโรจน์มาก่อน แต่ภายหลังพระพุทธ
 ศาสนาเดรวาทจึงเข้ามาเจริญรุ่งเรืองทีหลัง เข้าใจกันว่าพระเดรวาทชาวลังกาซึ่งเคร่งครัดในศาสนา
 ได้เป็นผู้ทำให้ศิลปกรรมรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเศศวรมีค่านิยม โดยรูปพระพาหาและส่วนอื่น ๆ
 เพราะรูปปลักนัยไม่ต้องตามคติลักษณะของคนทำให้ความสมบูรณ์ของพระโพธิสัตว์อวโลกิ
 เศศวรองค์นี้ขาดความสวยงามไปดังที่เห็นกันอยู่ในปัจจุบัน

จากหลักฐานต่าง ๆ ดังที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า พระอวโลกิเศศวรโพธิสัตว์ค่านิยม
 พระพุทธศาสนามหาานได้เข้ามาในประเทศไทยนานแล้ว ตั้งแต่สมัยกรุงศรีวิชัย แต่ได้มีการขาด
 คอลงไปด้วยเหตุที่กษัตริย์ที่ถือเอาค่านิยมของพระพุทธศาสนามหาานหมดอำนาจลง ดังนั้นพระพุทธ
 ศาสนาเดรวาทแบบลังกาซึ่งเข้ามาแทนที่และเจริญรุ่งเรืองขึ้นจนกระทั่งสมัยกรุงสุโขทัย
 กรุงสุโขทัย ในระยะเริ่มแรกคั้งกรุงสุโขทัยนี้ มีศาสนาต่างๆ ปนกันอยู่หลายลัทธินิกาย มีศาสนา
 พราหมณ์ พระพุทธศาสนา นิกายมหาานและนิกายเดรวาท ศาสนาพราหมณ์กับพระพุทธศาสนา
 มหาานนั้นเมื่ออยู่ก่อนแล้ว ส่วนพระพุทธศาสนาเดรวาทมาทีหลัง แม้จะมีหลายลัทธิ นิกาย แต่ที่พูน
 ศรีอินทราทิตย์ปฐมกษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัยก็ทรงนับถือพระพุทธศาสนา นิกายเดรวาทมากกว่านิกาย
 อื่น ครั้นสมัยพ่อขุนรามคำแหง กษัตริย์องค์ที่ ๑ แห่งกรุงสุโขทัย พระองค์ได้ยึดถือค้ำถัดพระสงฆ์
 ที่ได้ไปรับเรียนจากลังกา ปฏิบัติธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดมาอยู่จนกระทั่งรัชสมัยของ
 จึงได้โปรดให้

อาราธนาพระสงฆ์เหล่านั้นมาอยู่ที่กรุงสุโขทัย พระองค์ทรงเลื่อมใสนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ ดังนั้นพระพุทธรศาสนาเถรวาทจึงเจริญรุ่งเรืองในสมัยสุโขทัยและเจริญรุ่งเรืองมาจนถึงปัจจุบันนี้^{๔๐} และนับตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธา ไม่มีปรากฏการสร้างรูปพระอวโลกิเตศวรหรือพระโพธิสัตว์กวนอิมเลย เพราะชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทย ส่วนมากมาค้าขายและคิดค่อทำสัมพันธไมตรีต่อกัน ไม่มีการสร้างวัดหรือบวชเป็นพระภิกษุมาก่อนเลย ส่วนการทำบุญชาวจีนที่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นก็อาศัยวัดไทยทำบุญร่วมกับคนไทยแม้จะนับถือคนละนิกายกันก็ตาม จนมาถึงสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ได้มีชาวยวนและชาวจีนมาตั้งโพธิสมาธิของพระมหากษัตริย์ไทยได้พากันสร้างวัดต่าง ๆ ขึ้น และมีพระสงฆ์ทั้งอนัมนิกายและจีนิกายเกิดขึ้นและพระสงฆ์ยวนนิกายและจีนิกายล้วนนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท ดังนั้นจึงมีการสร้างพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์ขึ้นมาตามคติของพระพุทธศาสนาเถรวาท ฉะนั้นเราจึงเห็นพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์ต่าง ๆ มากมาย เช่น พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ เป็นต้น ตามวัดจีนวัดยวน และตามศาลเจ้าต่าง ๆ ของบรรดาผู้ที่ศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาท และที่เราเห็นพระอวโลกิเตศวรเป็นผู้หญิงก็มาจากรื่องราวของเจ้าหญิงเมี่ยวซันซึ่งเป็นเรื่องที่เหมาะสมกับความเชื่อประเพณีซึ่งเกิดในอุทิศหนึ่งของจีนเท่านั้น ดังนั้นพระโพธิสัตว์กวนอิมที่เป็นรูปผู้หญิงก็มาจากอิทธิพลของคนจีนเป็นผู้นำเข้ามาสู่ประเทศไทยจึงทำให้คนไทยเห็นว่าพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์เป็นผู้หญิง ซึ่งเท่าที่จริงแล้วถ้าเรานึกถึงภาพลักษณ์เป็นผู้ชายมาก่อนแล้วในอินเดีย

^{๔๐} สิริวิวัฒน์ คำวันสา, ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๑), หน้า ๒๔.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเชิงวิเคราะห์เกี่ยวกับเรื่องแนวคิดเรื่องพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ในพระพุทธรูปศาสนamahayan ตามแนวทางการวิจัยมีอยู่ ๔ ประเด็นคือ แนวคิดเรื่องพระอวโลกิเตศวร การนิรมาณาย ข้อปฏิบัติ ความเชื่อ และการดำเนินชีวิตแบบพระโพธิสัตว์ของพระพุทธรูปศาสนamahayan ซึ่งได้ข้อสรุปดังต่อไปนี้

พระพุทธรูปศาสนamahayan นั้นมีแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องการทำบุญตนเป็นพระโพธิสัตว์คือ พุทธศาสนิกมหายานทุกคนไม่ว่าจะเป็นบรรพชิตหรือฆราวาสล้วนเป็นพระโพธิสัตว์ด้วยกันทั้งสิ้น ทั้งนี้ก็ด้วยสาเหตุ ๒ ประการคือ

๑. การปฏิเสธอุดมคติในเรื่องความเป็นพระอรหันต์

๒. การเผยแผ่พระพุทธรูปศาสนานี้ในรูปแบบพระโพธิสัตว์

สาเหตุประการแรก คือ มีพระสงฆ์ส่วนหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยกับบทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ในพระพุทธรูปศาสนาดังกล่าว พระสงฆ์ที่ปฏิบัติบิณฑบาตพระพุทธรูปศาสนานั้นไม่ทำหน้าที่เหมือนครั้งพุทธกาลคือ การมีระบบวัดขึ้นมาให้พำนักอยู่แต่ที่วัด ไม่ไปประกาศพระศาสนา ทำให้การเผยแผ่พระพุทธรูปศาสนานั้นไม่ประสบความสำเร็จได้เต็มที่และยังทำให้พระสงฆ์ห่างไกลจากประชาชนยิ่งขึ้น คนที่จะมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมนั้นต้องมาศึกษากันที่วัดเท่านั้น และพระสงฆ์ก็มุ่งประโยชน์ตนเองเป็นหลัก มีแต่ความเกียจคร้าน ชอบความสงบสันโดษ ไม่นับถือกิจกรรมการสงเคราะห์ประชาชน และอุดมคติว่าด้วยความเป็นพระอรหันต์การบรรลุพระนิพพานนั้นเป็นวิธีการเผยแผ่ที่ไม่น่าสนใจ และเป็นการยากที่จะมีคนรู้และเข้าใจในหลักปฏิบัติให้บรรลุได้

สาเหตุประการที่สอง มหายานได้เน้นกิจกรรมเรื่องของการศรัทธา ความภักดี และการช่วยเหลือประชาชนเป็นหลักและสิ่งที่ดีที่สุดคือ การนำเอาแนวคิดเรื่องราวมหายานของพระพุทธรูปเจ้าเมื่อครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์ขึ้นมาเป็นหลัก ในการเผยแผ่และมีอุดมคติผู้ที่การบรรลุพุทธภูมิเป็นหลัก เพื่อที่จะต่อสู้กับศาสนาอื่นดูในขณะนั้นที่เน้นในเรื่องของความภักดีว่า ความภักดีพระพุทธรูปเจ้าเท่านั้นที่จะช่วยให้พ้นจากภาวะทุกข์กรรมและประสบแต่ความสุขความเจริญ และสามารถบรรลุ

โมกษะได้ มหาทานจึงได้นำเอาเรื่องของพระโพธิสัตว์ เรื่องของความภักดีขึ้นมาเหมือนกัน และทำให้ยิ่งใหญ่กว่าศาสนาฮินดู เช่น เรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ และการช่วยเหลือประชาชนให้พ้นจากทุกข์และกิเลสโดยมีทวณศรัทธาและความภักดีในองค์พระโพธิสัตว์ เมื่อกลุ่มที่ร่วมตัวกันเรียกตนเองว่ามหาทานแล้ว คุณมคคิที่วามหาทานก็คือ อานที่ใหญ่มากจะนำพาสรรพสัตว์ทั้งหลายสู่จุดหมายที่สูงที่สุดและยิ่งใหญ่คือพุทธภูมิได้ และผู้ที่ไปสู่พุทธภูมิได้นั้นต้องมีการบำเพ็ญคนเป็นพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์นี้ต้องมีการบำเพ็ญบารมีและมีคุณธรรมประจำใจคือ महाปณิธาน ๔ บารมี ๖ อัปปมัญญาหรือพรหมวิหาร ๔ และหลักการ ๓

การบำเพ็ญคนเป็นพระโพธิสัตว์เพื่อบรรลุพุทธภูมินี้จากการวิจัยพบว่า พระพุทธศาสนา มหาทานได้มีแนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ว่า แท้จริงพระพุทธเจ้านั้นมีอยู่ ๓ ภายคือ

๑. ธรรมกาย
๒. สัมโลกกาย
๓. นิรมาณกาย

พระพุทธเจ้าที่เป็นธรรมกายหรือนามกายนี้ คือพระเจ้าที่อยู่ในสภาวะที่สมบูรณ์ ดำรงอยู่ชั่วนิรันดร์ ไม่มีรูป ไม่มีเบื่องคัมและที่สุด และเป็นบ่อเกิดแห่งสรรพสิ่ง พระองค์ทรงอาศัยความกรุณาต่อสรรพสัตว์จึงสำแดงตนให้ปรากฏในรูปสัมโลกกายและนิรมาณกาย สัมโลกกายนี้อยู่ในระหว่างธรรมกายและนิรมาณกาย เป็นกายทิพย์ของพระพุทธเจ้าประทับอยู่บนสวรรค์ที่เรียกว่า “พุทธเกณคร” โดยจะส่งสอนพระโพธิสัตว์บนสวรรค์ ส่วนนิรมาณกายก็คือ กายเนื้อที่อดครุปรมาจากสัมโลกกายอีกทีหนึ่งมีรูปร่างสามารถจับต้องได้เหมือนมนุษย์ทั่วไปและเปลี่ยนแปลงไปตามกฎธรรมชาติ เช่น พระศรีศากยอนุพุทธเจ้า เป็นต้น

ส่วนพระโพธิสัตว์นั้นก็มีการนิรมาณกายคือ แบ่งภาคลงมาเป็นมนุษย์เหมือนกับชาวโลกของพระพุทธเจ้าเช่นกัน พระโพธิสัตว์มีอยู่ ๒ ประเภท คือ

๑. **ฉานิโพธิสัตว์** ได้แก่ พระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญบารมีมานาน ทรงประทับอยู่บนสวรรค์เพื่อรับใช้พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ทรงเป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ เช่น พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ทรงรับใช้พระอมิตาภะพุทธเจ้า เป็นต้น และพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์นี้สามารถนิรมาณกายไปโปรดสัตว์ถึงภพภูมิต่าง ได้ทั่วทุกทิศ

๒. นานูตธีโหริธัตว์ ได้แก่ พระโอรสค์ทั่วไปที่มิจิดใจไม่ค้อพุทธภูมิถ้าถึง
บำเพ็ญจนเป็นพระโหริธัตว์อยู่

ความเป็นมาของพระอวโลกิเตศวรนี้มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์สังฆธรรมปฐกขาริกสูตรว่า
พระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีมานานแล้วและทรงมีอุทธานุภาพมากมาย ส่วนคัมภีร์สุขาวีธุหสูตร
กล่าวว่า พระองค์ทรงเป็นอัครสาวกเบื้องขวาของพระอมิตาภะบนดินแดนสุขาวดีเบื้องทิศตะวันตก
และจะบรรลุปุทธภูมิค้อจากพระอมิตาภะ จากการศึกษาพบว่า พระอวโลกิเตศวรนี้มีส่วนที่
คล้ายคลึงกับเทพเจ้าของอิหร่านที่มีแสงสว่างเหมือนกัน ส่วนในทางด้านประติมาวิทยาที่มีส่วนที่
คล้ายกับพระอิศวรในศาสนาพราหมณ์ โดยมีพระหัตถ์ พระกร และเครื่องสวมพระองค์คล้าย ๆ กัน
และด้วยความรู้ที่พระอวโลกิเตศวรนี้มีอุทธานุภาพมากมาย ไปช่วยเหลือสรรพสัตว์ทั่วทุกทิศด้วย
ความเมตตากรุณา ได้มีการนำเอาพระโหริธัตว์องค์นี้ไปผูกกับเรื่องเจ้าหญิงมีอวชันผู้ทรงมีความ
เมตตาอันประเสริฐจนเป็นเรื่องราวที่เล่าได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด

การนิรมายกาย หมายถึง พระกายที่เนรมิตเปลี่ยนแปลงไปได้ต่าง ๆ เป็นที่ทราบแล้วว่า
พระอวโลกิเตศวรนี้เป็นอานาโหริธัตว์บำเพ็ญบารมีมานานสามารถที่จะบรรลุปุทธภูมิเมื่อใดก็ได้ แต่
ด้วยอาศัยความเมตตาต่อสรรพสัตว์อยู่จึงเสด็จไปทั่วทุกทิศทุกภพภูมิต่าง ๆ ด้วยอำนาจ
ในคัมภีร์สังฆธรรมปฐกขาริกสูตร บทที่ ๒๕ ได้กล่าวถึงการนิรมายกาย ภายใตักายหนึ่งในบรรดา
๓๓ กาย คือ พระพุทธะ พระปัจเจกพุทธะ พระสาวก พระพรหมราช ท้าวคิรเทพอินทรา เทพ
อิศวร เทพมหาพรหม มหาเทพธนา ท้าวเวสสุวรรณ พระราชาน้อย เศรษฐี คุลหบดี มุขมนตรี
พราหมณ์ พระภิกษุ พระภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ภรรยาเศรษฐี ภรรยาคุลหบดี ภรรยาพราหมณ์
ชายหนุ่มหรือหญิงสาว เทวดา นาค ยักษ์ ทนรพรหม อสูร คุรุฑ มโหริกะ มนุษย์หรือมนุษย์ และ
เทพวิชรป้านี้ หากผู้ใดค้อมอยู่ในห้วงความทุกข์ทรมานต่าง ๆ ได้ยื่นพระนามและเรียกขานพระองค์ก็
จะทรงรับรู้และให้การช่วยเหลือให้รอดพ้นจากภัย ๘ ประการคือ อันตรายจากไฟ อันตรายจากน้ำ
อันตรายจากลม อันตรายจากสัตว์ร้าย อันตรายจากมาร อันตรายจากกาชูกพรหม และอันตรายจาก
โจร หากเขาคาท่อไปจะได้รับการช่วยเหลือให้รอดพ้นจากทุกข์ ๔ ประการคือ เกิด แก่ เจ็บ
ตาย หากเขาคาท่อขึ้นค้อไปอีก จะได้รับการช่วยเหลือให้รอดพ้นจากกิเลสคือ ความโลภ
ความโกรธ ความหลง และได้บุคริศาสมคณความปรารถนา

ในประเด็นนี้จากการวิจัยพบว่า การเอ่ยพระนามหรือการชื่อนวอนเพื่อให้พระอวโลกิเตศวรให้รอดพ้นจากทุกข์ภัยต่าง ๆ ได้ นั้น พระโพธิสัตว์เป็นผู้แสดงความรอดพ้นให้แก่สรรพสัตว์เท่านั้น เพราะทุกคนล้วนมีพุทธธาตุอยู่ในตัวเองแล้ว พระโพธิสัตว์ทรงถ่ายทอดคำสอนของพระพุทธเจ้าให้เราได้ทราบในฐานะที่เป็นลูกของพระพุทธเจ้า สำหรับพระอวโลกิเตศวรนี้ทรงมีคุณธรรมคือ พระปัญญาคุณ พระสันติคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ และเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับเรา ดังนั้นการสักการะและการแสดงความเคารพพระอวโลกิเตศวรก็คือ การปรารถนาให้ท่านเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับเรา และเราจะต้องไปกาย วาจา และใจให้ดี และเราจะเป็นผู้รอดพ้นจากทุกข์ภัยได้อย่างแท้จริง

สำหรับข้อปฏิบัติและความเชื่อที่มีต่อพระอวโลกิเตศวรว่า จะทำให้ผู้ปฏิบัติตามนั้นได้รอดพ้นจากทุกข์ภัยพิบัติต่าง ๆ ก็คือ การรักษาศีล การกินเจ การสวดมนต์ การเจริญภาวนาและแผ่เมตตา ข้อปฏิบัติเหล่านี้เป็นสิ่งที่ดีสำหรับพุทธศาสนิกชนเพราะการรักษาศีลเป็นปัจจัยเกื้อหนุนหรือเป็นพื้นฐานในการบำเพ็ญบารมีเพื่อบรรลุนิพพาน จากการศึกษพบว่า การกินเจถือว่าเป็นการรักษาศีลอย่างเคร่งครัดและเป็นพื้นฐานในการปฏิบัติธรรม เพราะการกินเจ นอกจากจะไม่รับประทานเนื้อสัตว์แล้วยังงดเว้นจากผัก ๕ ชนิดคือ หอม กระเทียม หลักเกียว (กระเทียมเล็ก) ฝูไฉ่ และเสงกือ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทำจิตใจของคนมีเมตตาต่อสรรพสัตว์และมีจิตใจที่สงบ โดยไม่หวังผลอย่างอื่น เช่น การลดความอ้วน เหมือนกับการกินมังสวิวัตต์ทั่วไป

ส่วนความเชื่อ ที่พอถึงชีวิต เพราะทำให้มนุษย์กระทำต่าง ๆ ไปตามความเชื่อของคนอย่างมั่นใจ จนเป็นบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรม ความเชื่อนั้นมีอยู่ ๒ สายคือ

๑. **ความเชื่อสายเทวนิยม** มีลักษณะเป็นการยอมรับภักดี นอบน้อมต่ออำนาจธรรมชาติและอำนาจลึกลับ สิ่งศักดิ์ และเทพเจ้าผู้เหนือธรรมชาติ

๒. **ความเชื่อสายอเทวนิยม** มีลักษณะเป็นการยอมรับในหลักความจริงมีเหตุผล

ในประเด็นนี้พบว่า ความเชื่อในการบูชาพระอวโลกิเตศวรจัดเข้าในทั้งสายเทวนิยมและอเทวนิยม ซึ่งขึ้นอยู่กับผู้ที่มีความศรัทธาและความภักดีในพระองค์นั้นมีสติปัญญาที่ถูกต้องหรือไม่ ถ้าบุคคลมีความศรัทธาและเชื่อว่าพระองค์นั้นมีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์แก่ภูเขานับถือชื่อนวอนให้พระองค์ทรงช่วยเหลืออย่างเฉียว ไม่ปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระองค์ก็จัดเป็นความเชื่อที่เป็นลักษณะบูชาเทพเจ้าไปเพราะไม่ประกอบด้วยปัญญา แต่ถ้าเมื่อใดที่บุคคลนับถือบูชาพระองค์และมีสติปัญญาโดยยึดถือเอาพระองค์เป็นแบบอย่างในความดีและในเรืองคุณธรรมคือ ความรัก

ความเมตตา มีสติปัญญาและมีความสงบจากกิเลส และปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระองค์ ประกอบคน
อยู่ในศีลและปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง ด้วยกุศโลภกรรมแห่งความดีนี้ก็จะป็นเหตุปัจจัยให้พ้นจาก
ความทุกข์และเคราะห์กรรมต่าง ๆ และสุดท้ายเป็นเหตุให้ได้ไปอุบัติในดินแดนสุขาวดีและบรรลु
พระนิพพานเป็นประการสุดท้าย

การดำเนินชีวิตตามแบบพระโพธิสัตว์โคตมียึดถือเอาพระอวโลกิเตศวรเป็นแบบอย่าง
นั้นเป็นสิ่งที่ดีในการประพฤติปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุพุทธภูมิ เพราะวิถีทางของพระโพธิสัตว์ไม่มี
ประมาณเจริญไม่มีขอบเขต พระโพธิสัตว์นั้นยอมทนทุกข์ทรมานแทนผู้อื่นได้ เนื่องจากด้วย
พระคุณสมบัติ ๘ ประการที่มีอยู่ในจิตใจนั้นก็คือ

๑. พระโพธิสัตว์จักต้องบำเพ็ญประโยชน์คนให้เป็นคุณประโยชน์โดยไม่
ปรารถนารับผลตอบแทนจากสัตว์ทั้งหลายใด ๆ
๒. พระโพธิสัตว์สามารถสวสตรรพทุกขแทนสตรรพสัตว์ใดใดโดยมิย่นย่อให้อดอย
๓. พระโพธิสัตว์สร้างคุณความดีไว้มีประมาณเท่าไร ก็สามารถอุทิศให้แก่สัตว์ทั้ง
หลายได้ไม่หวงเหวนแหว่งหนึ่งไร
๔. พระโพธิสัตว์ตั้งจิตอยู่ในสมณธรรมอันสม่ำเสมอในปางสัตว์ ไม่เลือกที่รักมักที่
ชัง ย่อมคนไว้ไม่ลำพองโดยปราศจากความขึงขังใด ๆ
๕. พระโพธิสัตว์เห็นพระโพธิสัตว์ทุก ๆ องค์ ปานประหนึ่งเห็นพระพุทธองค์
หนึ่ง พระสูตรใดที่ยังมิเคยได้สดับครบฟัง ครั้นได้มีโอกาสดับครบฟังก็ไม่บังเกิดความคลางแคลง
กังขาอย่างไรในพระสูตรนั้น ๆ
๖. พระโพธิสัตว์ไม่หันปณฺณางค์ให้กับธรรมของพระอรหันตสาวก แต่สมาธิ
สมาทานเข้ากันได้กับธรรมดังกล่าวนี้
๗. พระโพธิสัตว์ไม่เกิดความริษยาในลาภสักการะอันบังเกิดแก่ผู้อื่น และ ไม่เกิด
ความหึงหวงในลาภสักการะอันบังเกิดแก่ตนเอง สามารถควบคุมจิตของตนไว้ได้
๘. พระโพธิสัตว์จักต้องหมั่นพิจารณาโทษของคนอยู่เป็นนิตย์ ไม่เพ้อพวงโทษ
โทษนาโทษของผู้อื่น ตั้งจิตมั่นคงเสียดต่อการสร้างบารมี

ในประเด็นนี้พบว่า พระโพธิสัตว์ในพระพุทธรูปสามมหายานนั้นมีคุณธรรมที่ถึงโพธิ
ในการบำเพ็ญบารมีทั้งประโยชน์คนและประโยชน์ผู้อื่นให้ไปสู่จุดหมายคือ พุทธภูมิ เมื่อวิเคราะห์
จะเห็นว่า หลักการที่สำคัญของพระโพธิสัตว์มีอยู่ ๒ ประการคือ

๑. การเข้าถึงความเป็นพระพุทธรเจ้าหรือความเข้าใจในเรื่องศูนฺยตา นั่นก็คือเรื่องของปัญญา

๒. การเสียสละเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่นหรือความมีเมตตา กรุณานั้นเอง

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการทำวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่ามียกหลายประเด็น ที่ควรจะมีการนำไปศึกษาหรือค้นคว้าวิจัยเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจให้ละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้นต่อไปอีกดังนี้

๕.๒.๑ การนำแนวคิดในเรื่องของพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนา มาหาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ในประเด็นนี้หมายถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมจำเป็นต้องมีการทำงานเสียสละเพื่อส่วนรวมโดยไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน รวมถึงรักษาศีล การกินเจ มีส่วนสำคัญกับการปฏิบัติธรรมอย่างไร

๕.๒.๒ การนำเอาหลักธรรมที่เป็นคุณธรรมที่สำคัญของพระโพธิสัตว์คือ เรื่องของเมตตาและปัญญามามีความสำคัญอย่างไรกับการดำเนินชีวิตในการทำงานเพื่อสังคม ซึ่งเรื่องหลักธรรมทั้งสองนี้ผู้วิจัยเห็นว่ามีส่วนสำคัญมากที่สุดในการบำเพ็ญตนเพื่อเป็นพระโพธิสัตว์ผู้ทำงานเพื่อสรรพสัตว์เพื่อให้สำเร็จทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น

๕.๒.๓ ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดความภักดีต่อพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนา มาหาความภักดีต่อพระเจ้าในศาสนาพราหมณ์มีความแตกต่างกันอย่างไร ซึ่งประเด็นนี้ผู้วิจัยเห็นว่า การภักดีต่อพระอมิตาภะ และพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร นั้นมีส่วนที่คล้ายกับความภักดีต่อพระพรหม พระอิศวร และพระนารายณ์ของศาสนาพราหมณ์เป็นอย่างมาก แต่จุดหมายที่สูงสุดไม่เหมือนกัน

ธนิศ อยู่โพธิ์. **อุดมคติอันแตกต่างกันระหว่างพระพุทธศาสนาฝ่ายหินยานกับฝ่ายมหายาน.**

กรุงเทพมหานคร : ศิวพร, ๒๕๑๑.

ธรรมทาส พาณิช. **ประวัติโยยานครศรีธรรมราช.** กรุงเทพมหานคร : เอ พี กราฟฟิคดีไซน์
และการพิมพ์, ๒๕๔๑.

ธีรฤทธ สุนทรา. **พุทธศาสนมหายานในประเทศไทย จีนิกายและอนันิกาย.** กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

บรรจบ เทียมศักดิ์. **ถำนิศธรรมจักรและพระโพธิสัตว์.** กรุงเทพมหานคร : กรุงสยาม พรินต์ติ้ง
กรุ๊ป, ๒๕๓๒.

บรรจบ บรรณรุจิ. **พระโพธิสัตว์ในนิภายเถรวาท.** กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๒๘.

บุญย์ นิลเกษ. **พุทธศาสนาหมหายาน.** กรุงเทพมหานคร : แพรวทิทยา, ๒๕๒๖.

พระคณาจารย์จีนธรรมสมาธิวัตร (เย็นเล็ก). **ประวัติคณะสงฆ์จีนนิกาย.** กรุงเทพมหานคร :
ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน), ๒๕๓๗.

พระเทพเวที (ประสุทธ ปุตุโศ). **พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ ๖,
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปุตุโศ). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๘,
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓

_____. **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ ฉบับที่ ๑.** พิมพ์ครั้งที่ ๘
พิมพ์เพื่อแจกเป็นธรรมทานเนื่องในโอกาสอายุครบ ๖๐ ปี พระธรรมปิฎก
(ป.อ. ปุตุโศ), กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระภิกษุธัมมวีโร. **ปรัชญาปารมิตา-หฤทัยสูตร.** แปลโดย ละเอียด สีลาธมฺ. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์สาธิตน้ำ, ๒๕๒๗.

พระมหาสมณินต์ สมมาปัญญา. **พระพุทธศาสนาหมหายานในอินเดีย พัฒนาการและสาวคธธรรม.**
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ). **ประวัติศาตร์พระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร :
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

พระสมณูมิ จาวตระกูล. **กัธอินทรวนการปฏิบัติสำหรับผู้นือที่ถกเมจ ๘ วัน.** รวบรวมโดย
คณะเมตดาธรรมทาน. กรุงเทพมหานคร : แสงสุภาธิการพิมพ์, ๒๕๒๒.

พระอาจารย์จันทธรรมสมาธิวัตร (โพธิ์แจ้ง). **ประชุมพระธรรมบวรสถานมหาณ. กรุงเทพมหานคร :**

โรงพิมพ์ที่ขงเชียงโก, ๒๕๐๒.

พุทธศาสนิกกุ. **แนวตั้งเขปของโบราณคดีรอบอ่าวบ้านคอน. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร :**

เพชวอร์พรีนธ์, ๒๕๔๐.

_____ **อังกวการศูตร. รวบรวมโดย คณะเมตตธรรมทาน. กรุงเทพมหานคร :**

แสงสุทธิการพิมพ์, ๒๕๒๒.

ภาคภูมิ วงศ์รัตนพิบูลย์. **พระอัครธรรมปณทริกศูตรอโถกิตศวโพธิธัตถ์ธัมมคณข**

ปวิวรรค. กรุงเทพมหานคร : ประมวลออปเจีท, ๒๕๔๒.

บุญนิตี ธารทิพย์-ธารธรรม. **โพธิธัตถ์การ. กรุงเทพมหานคร : เทียนวัฒนา, ๒๕๓๖.**

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพมหานคร :**

อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๘.

เอียง เสงี่ยมสุต. **การพันทุกข์ของมหาณ. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : เลิฟแอนด์ลิฟ**

เพรส, ๒๕๓๖.

วศิน อินทสระ. **ธาระธัตถ์แห่งพุทธปญญานมหาณ. กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๓๑.**

สมชัย วิกิตจิต. **กวนธิมปรัตติธัตถ์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท คอมมเพกซ์พรีน จำกัด, ๒๕๔๐.**

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์ธธธ กรมพระธาดารจราชานุภาพ. **ตำนานพระพุทธรธเจธีย. กรุงเทพมหานคร :**

ศิริพร จำกัด, ๒๕๐๓.

สมภาร พรหมทา. **พระพุทธรศาสนามหาณนิกายธัก. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์**

มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

สมศักดิ์ คณศิริวัฒน์. **พระโพธิธัตถ์กวนธิม. กรุงเทพมหานคร : สามวิจิตร์เพรส จำกัด, ๒๕๔๒.**

สาวิกานแห่งหนานไท้ และธรรมเกียรติ กันธวิ. **บารมีพระโพธิธัตถ์กวนธิม. พิมพ์ครั้งที่ ๒,**

กรุงเทพมหานคร : ชุมศิลป์ธรรมดา, ๒๕๓๖.

สิริวัฒนา คำวันธา. **ประวัติพระพุทธรศาสนาในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร :**

สหธรรมิก, ๒๕๔๑.

_____ **พุทธรศาสนามหาณในอินเดีย. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : พิทักษ์อักษร,**

๒๕๔๕.

สุชีโว ภิกขุ. พระสูตรมหายาน ปรัชญาปารมิตาหัตถิปุตรและสุขาวหิฎฐสูตร. อนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานบรรจุศพ หลวงจีนคณาณัติจีนพรต (ชีวแก่) ปัสสขวจีนนิภาวณ นิรวาณธรรมเจดีย์ สำนักสงฆ์สุธรรม วันที่ ๖ สิงหาคม ๒๕๔๑.

สุภาพ ทัดภู. มหาสุขาวหิฎฐ. กรุงเทพมหานคร : ศรีเพ็ชรการพิมพ์, ๒๕๒๓.

สุพล เทวรศร. สารอักษรรูปนาคหิฎฐ. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, ๒๕๔๓.

สุถักมณั์ ศิวรักษ์. ความเข้าใจในเรื่องมหายาน. กรุงเทพมหานคร : ช้องศยาม, ๒๕๔๒.

_____ . พุทธตันตระหรือวัชรยาน. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ไทยธิเบต, ๒๕๔๒.

เสถียร โพธิ์นันทะ. คติโลก-คคิธรรม. กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๑๑.

_____ . คัมภีร์พระอวโลกิตศรพมหาโพธิสัตว์ (พระกวนอิม). รวบรวมโดยคณะเมตตาธรรมทาน. กรุงเทพมหานคร : แสงสุทธิการพิมพ์, ๒๕๒๒.

_____ . ขุมมพระสูตรมหายาน. กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๑๖.

เสถียร โพธิ์นันทะ. ประวัติการกินเนื้อเนก (ถ้าอึ้งอ). รวบรวมโดย คณะเมตตาธรรมทาน. กรุงเทพมหานคร : แสงสุทธิการพิมพ์, ๒๕๒๒.

_____ . ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๒๒.

_____ . ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค ๑. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔.

_____ . ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค ๒. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕.

_____ . ปรัชญามหายาน. พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๒๒.

_____ . ภูมิประวัติพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๑๕.

เสฐียร โกเศศ. กวนอิมพระโพธิสัตว์แห่งกาญ. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานทำบุญครบร้อยวันมรณะของอุบาสิกาพ่อถ่ อุดมศิริ วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๑๐.

เสฐียร โกเศศ และนาคประทีป. อักษรของเพื่อน. กรุงเทพมหานคร : ฑิราบสำนักพิมพ์, ๒๕๔๐.

เสฐียร พันธะรังษี. พุทธศาสนามหายาน. พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : มหาลุหาถกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

องสุตบพวร (อตุลย์ เหวื่อ). ประวัติศาณคิพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน. กรุงเทพมหานคร : ขุมขณ, ๒๕๓๕.

อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์. **พระพุทธศาสนาเมฆาณ**. พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๓๘.
อรุณ โรจนสันติ. **มหาโพธิสัตว์กวนอิม**. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, น.ป.ป.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

จันทร์วิชานันท์ สิงห์หัตถ์. “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาทและ
มหายานอินเดีย : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสุตฺร พระอภิธรรม และอภิกถาธรรมสาร”.
วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐.
ประพนธ์ อัครวิรุฬหการ. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและ
คัมภีร์มหายาน”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต** ภาควิชาตะวันออก
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.
ประโยชน์ ส่งกลิ่น. “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า : ศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดในพระพุทธ
ศาสนาเถรวาทและมหายาน”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**
สาขาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐.
อนงค์ โกวิทเสธิยรัช. “มนุญยในอุดมคติ : ศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดในคัมภีร์
อรรถกถาปุณณาริกสูตรและงานเขียนเรื่องอุดมรัฐของเพลโต”. **วิทยานิพนธ์
ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.

บทอรรถาธิบาย

จารุสรี หอมทรง, โรงเจกวงอิมตึ้งบางแค สัมภาษณ์. ๘ มีนาคม ๒๕๔๖.
ปวีณา ดากกล้า, คำนึงพระแม่กวนอิม โชคชัย ๔ ลาดพร้าว สัมภาษณ์. ๑๑ มีนาคม ๒๕๔๖.
ผ่องพรรณ เทิดทรัพย์สกุล, ศาลเจ้าเกียนอันเกง ธนบุรี สัมภาษณ์. ๑๐ มีนาคม ๒๕๔๖.
พัชนี วงศ์นิทานนท์, ศาลเจ้าเกียนอันเกง ธนบุรี สัมภาษณ์. ๑๐ มีนาคม ๒๕๔๖.
วิรัตน์ หอมทรง, โรงเจกวงอิมตึ้งบางแค สัมภาษณ์. ๘ มีนาคม ๒๕๔๖.

- วิสา คณาณท์, ศาสนาเถรวาทในอินเดีย ชนบุรี สัมภาษณ์. ๑๐ มีนาคม ๒๕๔๖.
 สุชาติ วราชน, โรงเจกวางฮิมคังบางแค สัมภาษณ์. ๘ มีนาคม ๒๕๔๖.
 ชารณ โสคติ์กค, ตำนานพระแม่กวนอิม โชคชัย ๔ ลาดพร้าว สัมภาษณ์. ๑๑ มีนาคม ๒๕๔๖.

๒. ภาษาอังกฤษ

- Akira, Hirakawa. **A History Of Indian Buddhism**. Paul Groner, Tr. and Ed. Hawaii : University of Hawaii Press Books, 1990.
- Biswas, A. K. **Buddha and Bodhisattva a Hindu View**. New delhi : Cosmo Publications, 1987.
- Blofeld, John. **Bodhisattva of Compassion; The Mystical Tradition of Kuan Yin**. Botton : Shambhala Publication, 1977.
- Cowell, E.D. **Buddhist Mahāyāna Texts**. New York : Dover Publications, 1969.
- Dale Saunders, E. **Buddhism in Japan**. Philadelphia : Philadelphia University of Pennsylvania Press, 1964.
- Dayal, Har. **The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature**. London : Routledge & Kegan Paul, 1978.
- Dutt, Nalinaksha. **Mahāyāna Buddhism**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1978.
- Harvey, Perter. **An Introduction to Buddhism**. Cambridge : Cambridge University Press, 1990.
- Hazra, Kanailal. **The Ādi-Buddha**. Delhi : D.K. Fine Art Press, 1986
- Niwano, Nikkyō. **Buddhism for Today**. New York : Weatherhill, 1976.
- Sangharashita, Bhikshu (Maha Sthavira). **A Survey of Buddhism**. 5th ed. London : Windorse, 1980.
- Suzuki, D.T. **Mahāyāna Buddhism**. 4th ed. London : Biddles, 1981.
- _____. **Studies in The Lankāvatāra Sūtra**. London : Routledge & Kegan Paul, 1972.
- _____. **The Lankāvatāra Sūtra**. Tr.Rep. 4, London : Routledge & Kegan Paul, 1966.
- Williams, Paul. **Mahāyāna Buddhism**. London : Richard Clay, 1989.

ח. חכמתאחרת

บทสัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์: คุณสุชาดา วราขุน อายุ ๓๐ ปี การศึกษา ปริญญาตรี อาชีพ ค้าขาย

วันเสาร์ที่ ๙ มีนาคม ๒๕๕๖ ณ โรงเจกวางอิมต้ง บางแค เวลา ๑๓.๐๐ น.

ผู้วิจัย: โยมมีศรัทธาต่อพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์หรือเจ้าแม่กวนอิมหรือไม่

ผู้ให้สัมภาษณ์: มีศรัทธาครับ

ผู้วิจัย: เมื่อโยมมีศรัทธาต่อเจ้าแม่กวนอิมแล้ว มีหลักการปฏิบัติต่อเจ้าแม่กวนอิมอย่างไรบ้าง

ผู้ให้สัมภาษณ์: เจ้าแม่กวนอิมถือว่าเป็นพระโพธิสัตว์ทางมหาชน ดังนั้นหลักปฏิบัติต่อเจ้าแม่กวนอิมที่ท่านสอนไว้ก็คือ การถือศีล กินเจ สวดมนต์ และเจริญภาวนา

ผู้วิจัย: วัตถุประสงค์ของถือศีล กินเจ สวดมนต์ และเจริญภาวนานี้เพื่อประโยชน์อะไรบ้าง

ผู้ให้สัมภาษณ์: เพื่อทำจิตใจของเราให้สงบ สะอาด และให้รู้จักตัวเองและรู้จักช่วยเหลือผู้อื่น

ผู้วิจัย: การที่โยมมารักษาศีล กินเจ สวดมนต์ และเจริญภาวนา ในเทศกาลที่สำคัญ ๆ เกี่ยวกับเจ้าแม่กวนอิม เช่น วันประสูติ วันสำเร็จมรรคผล และวันออกบวช หรือวันเสาร์ วันอาทิตย์ เป็นต้น โยมได้ขอพระอะไรจากเจ้าแม่กวนอิมบ้าง

ผู้ให้สัมภาษณ์: ไม่ได้ขออะไร เพราะเราสวดมนต์เจริญภาวนา เราก็ได้อยู่แล้วคือ ความมีจิตใจที่สงบ มีสติ และบทสวดมนต์ก็มีทั้งคำแปลและคำสอนอยู่แล้ว โดยผมก็ได้นำคำสอนนี้มาประยุกต์ใช้ในชีวิตรประจำวันคือ การมีสติรู้จักยับยั้งชั่งใจ มีสติปัญญาที่จะคิดอ่านอะไรก็มีสติขึ้นด้วยผลอันเกิดจากการบำเพ็ญสมาธิ

ผู้วิจัย: ในประเด็นที่เกี่ยวกับอภินิหารการอวดการของเจ้าแม่กวนอิมมาแสดงธรรมโปรดสรรพสัตว์นั้น โยมมีความคิดเห็นอย่างไร

ผู้ให้สัมภาษณ์: สำหรับเรื่องนี้ผมคิดว่าเป็นความเชื่อของแต่ละคนมากกว่า ส่วนตัวของผมแล้วเชื่อเพราะเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นและมีความเป็นไปได้แต่ไม่ใช่ทั้งหมด แต่ต้องใช้วิจารณญาณเป็นเรื่องประกอบด้วย

บทสัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์: คุณวิรัตน์ ทองทรง อายุ ๖๕ ปี การศึกษา ป.๔ อาชีพ รับจ้างทั่วไป
วันเสาร์ที่ ๔ มีนาคม ๒๕๕๖ ณ โรงรถวงอิมตึ๊งบางแค เวลา ๑๓.๓๐ น.

ผู้วิจัย: โยมมีศรัทธาคือเจ้าแม่กวนอิมมากน้อยแค่ไหน

ผู้ให้สัมภาษณ์: มีศรัทธามาก

ผู้วิจัย: เมื่อมีศรัทธาคือเจ้าแม่กวนอิมมากเช่นนี้แล้ว มีหลักปฏิบัติต่อเจ้าแม่กวนอิมอย่างไรบ้าง

ผู้ให้สัมภาษณ์: ท่านเป็นชนกับพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งเหมือนกันคือ ท่านสอนให้เราละกิเลส
ดังนั้นสิ่งที่ปฏิบัติคือพระองค์ก็คือ การรักษาศีล กินเจ สวดมนต์ และเจริญภาวนา

ผู้วิจัย: การที่โยมมาถือศีล กินเจ สวดมนต์ ภาวนานี้ มีวัตถุประสงค์อะไรบ้าง

ผู้ให้สัมภาษณ์: การรักษาศีล กินเจ นี่เป็นการไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเป็นเรื่องที่ดี เป็นสิ่งที่ควรนำมา
ปฏิบัติ การสวดมนต์ก็เหมือนกัน ไม่ว่าสวดมนต์เป็นภาษาไทยหรือภาษาจีนเพราะเป็นหลักคำสอน
ของพระพุทธเจ้าที่เจ้าแม่กวนอิมท่านได้นำมาสอนให้เราได้ปฏิบัติตาม

ผู้วิจัย: โยมได้ละอะไรบ้างจากการปฏิบัติอย่างนี้

ผู้ให้สัมภาษณ์: ได้หลายอย่างมากมาย โดยเฉพาะในด้านจิตใจมีความสงบวันขึ้นดี และครอบครัว
ก็อยู่ร่มเย็นเป็นสุขเพราะความดีที่เราทำมา

ผู้วิจัย: มีบทสวดมนต์หนึ่งชื่อ มหากรุณาธารณสูตร มนต์บทนี้เป็นมนต์ที่ศักดิ์สมารถทำให้ผู้สวด
ได้รับอานิสงส์มากมาย เช่น ร้องกันอันตรายต่าง ๆ และเป็นสิริมงคลกับตัวและครอบครัว โยมมี
ความคิดเห็นอย่างไรบ้าง

ผู้ให้สัมภาษณ์: ผมมีความเชื่อกับมนต์บทนี้ แต่เราต้องมีศรัทธากับเจ้าแม่กวนอิมด้วย และในเวลา
สวดมนต์ก็ต้องมีสมาธิจึงจะได้ผล

ผู้วิจัย: การที่เรามาบูชาและขอพรจากเจ้าแม่ให้ประทานโชคลาภให้นั้น โยมมีความเห็นเป็น
ประการใด

ผู้ให้สัมภาษณ์: เรื่องโชคลาภนั้นสำหรับผมแล้วมีบ้าง แต่เจ้าแม่กวนอิมท่านสอนไว้ว่า แล้วแต่
กรรมดีของแต่ละบุคคลที่ได้สั่งสมเอาไว้ ถ้าเราได้สร้างเอาไว้ก็มีโชค

ผู้วิจัย: ในเรื่องของการขอพรรักษาจากเจ้าแม่กวนอิมนั้น โยมมีความคิดเห็นอย่างไรบ้าง

ผู้ให้สัมภาษณ์: ในเรื่องนี้ผมไม่เชื่อ แต่เชื่อในเรื่องของการทำดีอย่างเดียว เพราะเจ้าแม่ท่านได้สอนเอาไว้ให้เราทำดีเป็นหลักและทำนุสอนแบบพระพุทธเจ้า และผมเป็นคนไทยนับถือพระพุทธศาสนา เมื่อท่านสอนแบบนี้ผมก็เชื่อแล้ว

บทสัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์: คุณจรัสศรี ทอมทรง อายุ ๖๕ ปี การศึกษา ป.๔ อาชีพ แม่บ้าน
 วัฒนาที่ ๘ มีนาคม ๒๕๔๖ ณ โรงเจกวางฮิมตึง บางแค เวลา ๑๔.๐๐ น.

ผู้วิจัย: โยมมีศรัทธาในเจ้าแม่กวนอิมใช่ไหม

ผู้ให้สัมภาษณ์: มีศรัทธาเข้าค่ะ

ผู้วิจัย: เมื่อมีศรัทธาเช่นนี้แล้ว มีหลักปฏิบัติคือเจ้าแม่กวนอิมอย่างไรบ้าง

ผู้ให้สัมภาษณ์: ในการปฏิบัตินั้นท่านเจ้าแม่กวนอิมก็แนะนำในทางที่ดี โดยให้รักษาศีล กิเลส และ
 สวรรคต การรักษาศีล กิเลส เป็นพื้นฐานในการปฏิบัติทำให้จิตใจของเราให้สงบ มีความคิดดีขึ้น
 การสวรรคตก็เป็นสิ่งที่ดีเรามาสวรรคตกับเจ้าแม่ท่านก็แนะนำในทางดีและเป็นสิ่งที่พึงอย่างหนึ่ง
 เพราะบ้านที่อยู่ไกลวัด เมื่อมาปฏิบัติที่นี่ก็ดี ท่านเจ้าแม่ได้แนะนำทางพระโคตมบรมครูอยู่แล้ว

ผู้วิจัย: การที่โยมได้มารักษาศีล กิเลส สวรรคตที่นี่ เพื่อวัตถุประสงค์อะไร

ผู้ให้สัมภาษณ์: ชีวิตของเราลำบากมาากแล้วจึงอยากมาหาความสุข และเมื่อมาแล้วท่านเจ้าแม่ก็
 ได้แนะนำในทางที่ดี เท่าที่สังเกตดูก็ดีขึ้นในทางด้านจิตใจ เพราะท่านเป็นที่พึ่งในด้านจิตใจจะทำ
 อะไรในสิ่งที่ไม่ดีก็คอยคิดถึงคำแนะนำของท่านผู้รักยิ่งซึ่งใจและมีสติ

ผู้วิจัย: ผลจากการที่โยมมาปฏิบัติธรรมที่นี่โยมได้อะไรบ้าง

ผู้ให้สัมภาษณ์: ผลที่ได้แน่นอนก็คือ ด้านจิตใจเป็นหลัก มีความสงบร่มเย็นสบายใจดี

ผู้วิจัย: ในประเด็นของการขอพรจากเจ้าแม่ให้ประทานบุตรธิดาให้นั้นโยมมีความคิดเห็นอย่างไร

ผู้ให้สัมภาษณ์: เท่าที่เห็นมาเขาก็ได้ไป แต่ไม่ทราบว่าได้ทุกรายหรือเปล่า

บทสัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์: ศุภวิธา คณานนท์ อายุ ๕๐ ปี การศึกษา ป.๔ อาชีพ แม่บ้าน

วันจันทร์ที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๔๖ ณ ศาลเจ้าเกียนอันเกง “ศาลเจ้าแม่กวนอิม” แขวงวัดกัลยาณมิตร
เขตธนบุรี เวลา ๑๔.๐๐ น.

ผู้วิจัย: โยมมีศรัทธาต่อเจ้าแม่กวนอิมหรือไม่

ผู้ให้สัมภาษณ์: มีศรัทธาค่ะ

ผู้วิจัย: เมื่อมีศรัทธาต่อเจ้าแม่แล้ว มีหลักปฏิบัติต่อเจ้าแม่อย่างไรบ้าง

ผู้ให้สัมภาษณ์: ไปไหว้เสมอค่ะ ไปสวนมนต์อย่างเดียว

ผู้วิจัย: ไปสวนมนต์เพื่อวัตถุประสงค์อะไร

ผู้ให้สัมภาษณ์: เพื่อความสบายใจ และเป็นสิ่งศักดิ์ที่เราเคารพนับถือที่อยู่ใกล้บ้านของเราด้วย

ผู้วิจัย: เมื่อโยมไปไหว้เจ้าแม่และสวนมนต์แล้ว ผลที่ได้คืออะไรบ้าง

ผู้ให้สัมภาษณ์: ความสบายใจ เมื่อเราไม่สบายใจไม่รู้จะไปไหนก็ไปไหว้เจ้าแม่ เมื่อได้ไหว้ท่านแล้วก็มี ความสบายใจขึ้น

ผู้วิจัย: เรื่องโชคลาภเคยได้ขอจากเจ้าแม่หรือไม่

ผู้ให้สัมภาษณ์: ไม่เคยขอ ขอเพียงแค่ให้ครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุขอย่างเดียว

ผู้วิจัย: เรื่องการขอลูกจากเจ้าแม่ โยมเคยขอจากท่านหรือไม่

ผู้ให้สัมภาษณ์: ไม่เคย ไปขอแค่ให้ท่านคุ้มครองอย่างเดียว ในเวลาเจ็บป่วยก็เข้าไปไหว้ท่านให้คุ้มครองให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บ

ผู้วิจัย: โยมเคยเห็นเจ้าแม่กวนอิมแสดงอิทธิปาฏิหาริย์หรือไม่

ผู้ให้สัมภาษณ์: ก็เคยเห็น เมื่อก่อนมีไฟไหม้บ้านที่ติดกับศาลเจ้าแม่แค่ไฟไหม้ศาลเจ้าแม่ ซึ่งเหมือนกับเจ้าแม่ท่านปิดเป่าไฟไม่ให้ไหม้

ผู้วิจัย: สรุปแล้ว โยมไปไหว้เจ้าแม่เพราะมีศรัทธาและให้ครอบครัวเป็นอยู่เย็นเป็นสุขอย่างเดียว

ผู้ให้สัมภาษณ์: ค่ะ มีศรัทธามาก ไปไหว้เป็นประจำเพื่อให้คุ้มครองครอบครัวให้อยู่เป็นคนดี และเชื่อฟังพ่อแม่ และการที่ไปไหว้ท่านอยู่เป็นประจำฉันนี้ ครอบครัวก็ดีขึ้น แม้คนที่อยู่ในละแวกนี้เมื่อย้ายไปอยู่ที่อื่นไกล ๆ ก็ยังกลับมาไหว้เจ้าแม่อยู่เป็นประจำ

บทสัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์: คุณพจน์ วงศ์นิภาณนท์ อายุ ๕๔ ปี การศึกษา ป.๔ อาชีพ ค้าขาย
วันจันทร์ที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๔๖ ณ ศาลเจ้าเกียนอันเกง “ศาลเจ้าแม่กวนอิม” แขวงวัดกัลยาณมิตร
เขตรธนบุรี เวลา ๑๔.๓๐ น.

ผู้วิจัย: โยมมีศรัทธาคือเจ้าแม่กวนอิมหรือไม่

ผู้ให้สัมภาษณ์: มีศรัทธาค่ะ

ผู้วิจัย: เมื่อศรัทธาคือเจ้าแม่แล้วปฏิบัติอย่างไรต่อเจ้าแม่กวนอิมบ้าง

ผู้ให้สัมภาษณ์: ไปไหว้ทำนอผู้เป็นประจำ

ผู้วิจัย: โยมไปไหว้ทำนอเจ้าแม่เพื่อจุดประสงค์อะไร

ผู้ให้สัมภาษณ์: เพื่อให้สุขภาพแข็งแรง ค้าขายให้ร่ำรวย เดินทางไปไหนก็ให้ปลอดภัย รวมถึงการ
ขอให้มิใช่โจรกลางด้วย

ผู้วิจัย: หลังจากที่ยอมได้ขอพรจากเจ้าแม่กวนอิมแล้ว เคยได้สมความปรารถนาหรือไม่

ผู้ให้สัมภาษณ์: เคยได้โดยเฉพาะเรื่องโจรกลาง

ผู้วิจัย: เรื่องการขอพรจากเจ้าแม่ให้ประทานบุตรให้โยมเคยขอหรือไม่

ผู้ให้สัมภาษณ์: ไม่เคยค่ะ แต่ว่ามีคนที่ยังศาลเจ้าแม่เคยไปขอและได้ความปรารถนา

บทสัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์: คุณมิ่งพรรณ เกิดทรัพย์สกุล อายุ ๖๐ ปี การศึกษา ม.๖ อาชีพ ค้าขาย
วันจันทร์ที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๔๖ ณ ศาลเจ้าเกียนอันเกง “ศาลเจ้าแม่กวนอิม” แขวงวัดกัลยาณมิตร
เขตรธนบุรี เวลา ๑๕.๐๐ น.

ผู้วิจัย: โยมมีศรัทธาคือเจ้าแม่กวนอิมใช่ไหม

ผู้ให้สัมภาษณ์: มีศรัทธาค่ะ เพราะมีที่ไม่สบายใจท่านก็สามารถช่วยเราได้

ผู้วิจัย: เมื่อมีศรัทธาแล้วโยมปฏิบัติต่อเจ้าแม่กวนอิมอย่างไรบ้าง

ผู้ให้สัมภาษณ์: ไปไหว้ สวดมนต์ขอพรจากท่านและไปเขียนเขียนจิตด้วย

ผู้วิจัย: วัตถุประสงค์ในการขอพรจากเจ้าแม่กวนอิมเพื่อให้ท่านช่วยเหลือเราในเรื่องอะไรบ้าง

ผู้ให้สัมภาษณ์ : เพื่อความสบายใจ เพราะท่านเจ้าแม่ศักดิ์สิทธิ์เมื่อไม่สบายใจหรือเจ็บป่วยก็ไปสวดมนต์และบอกท่านขอท่านให้ช่วยเหลือ

ผู้วิจัย : เรื่องโรคกลากเกลื้อนจากเจ้าแม่หรือไม่

ผู้ให้สัมภาษณ์ : ไม่เคย เพราะฐานะทางบ้านก็พอมีพอใช้อยู่แล้ว ส่วนมากไปขอให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บและให้ครอบครัวมีความสุขเป็นหลัก

ผู้วิจัย : เมื่อโยมไปขอพรจากท่านเจ้าแม่แล้วเคยได้ตามความปรารถนาหรือไม่

ผู้ให้สัมภาษณ์ : ได้ค่ะ เพราะเท่าที่สังเกตดูแล้วท่านช่วยเหลือเราได้ เพราะเมื่อเจ็บป่วยเป็นโรคอะไรก็ไปหาหมอ ก็ไปพบหมอที่สามารถช่วยเหลือให้หายจากโรคภัยได้

ผู้วิจัย : โยมเคยขอพรจากเจ้าแม่ในเรื่องของการเดินทางโดยปลอดภัยหรือไม่

ผู้ให้สัมภาษณ์ : ไม่เคยค่ะ แต่เราจะนึกในใจเอาไว้และสวดมนต์ของเจ้าแม่ก่อนจะเดินทาง

บทสัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์ : (ไม่ประสงค์จะให้ออกนามในการวิจัย) อายุ ๓๐ ปี การศึกษา ปริญญาตรี
อาชีพ แม่บ้าน วันอังคารที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๖๖ ณ ตำหนักพระแม่กวนอิม โชคชัย ๔ ฤๅษี
เวลา ๑๔.๐๐ น.

ผู้วิจัย : โยมมีศรัทธาต่อเจ้าแม่กวนอิมใช่ไหม

ผู้ให้สัมภาษณ์ : มีศรัทธามากมาแต่เด็กๆ เพราะคุณลุงมีศรัทธาต่อเจ้าแม่มากและท่านก็แนะนำให้ไปให้ไม้เก็นเนื้อและที่บ้านก็นับถือเจ้าแม่กวนอิมมาก คุณลุงเคยพาไปวัดที่โรงเรียน เมื่อกลับมาก็บ้านก็ทานเนื้อก็รู้สึกปวดหัวจึงสัญญากับตัวเองว่าจะไม่ทานเนื้อ

ผู้วิจัย : โยมมาไหว้เจ้าแม่กวนอิมที่นี่ เพราะเชื่อในเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของเจ้าแม่ใช่ไหม

ผู้ให้สัมภาษณ์ : เชื่อค่ะ เพราะมีอยู่ครั้งหนึ่งสมัยที่เรานุดมศึกษาอยู่ตอนสุดท้ายเป็นโรคอีสุกอีใสและเป็นวันสอบพอดี อาจารย์ไม่ให้เข้าห้องสอบเพราะกลัวว่าโรคจะไปติดต่อเพื่อน จึงออกมานอกห้องและอธิษฐานนึกถึงเจ้าแม่ว่ามีจริงก็ขอให้ได้เข้าสอบและอธิษฐานว่าจะกินเจให้ประมาณหนึ่งเดือนก็ได้เข้าสอบตามความสมัครใจ

ผู้วิจัย : โดยปกติแล้วเมื่อมาไหว้เจ้าแม่กวนอิม โยมจะสวดมนต์ด้วยหรือไม่

ผู้ให้สัมภาษณ์ : ไม่ค่ะ มาไหว้อย่างเดียวและอธิษฐานขอพรจากเจ้าแม่เป็นหลัก

ผู้วิจัย : โยมมาอธิษฐานขอพรอะไรจากเจ้าแม่ให้ช่วยเหลือบ้าง

ผู้ให้สัมภาษณ์ : ขอให้ครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุข มีโชคลาภ ขอให้เกิดทางแสงสว่างแก่ครอบครัว

ผู้วิจัย : หลังจากที่ยอมมาขอพรจากท่านแล้วเป็นอย่างไรบ้าง

ผู้ให้สัมภาษณ์ : ได้รับความสบายใจ ครอบครัวดีขึ้น เพราะเจ้าแม่กวมนเป็นที่พึ่งทางใจอย่างหนึ่ง เหมือนกับพระองค์หนึ่งในพระพุทธศาสนา มาที่นี่ก็เหมือนกับไปวัดและใกล้บ้านด้วย มาไหว้ท่านแล้วก็สบายใจขึ้น

บทสัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์ : คุณปวีณา คาคอ้า อายุ ๓๖ ปี การศึกษา ป.๖ อาชีพ นวดแผนโบราณ
วันอังคารที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๔๖ ณ ศาลหลักพระแม่กวมนิม โขกชัย ๔ ซากปรี้ยว เวลา ๑๔.๓๐ น.

ผู้วิจัย : โยมมีศรัทธาคือเจ้าแม่กวมนิมหรือเปล่า

ผู้ให้สัมภาษณ์ : มีศรัทธาค่ะ

ผู้วิจัย : เมื่อมีศรัทธาแล้วมาปฏิบัติเจ้าแม่อย่างไรบ้าง

ผู้ให้สัมภาษณ์ : มาไหว้เจ้าแม่และขอพรจากท่านอยู่เป็นประจำ

ผู้วิจัย : มาสวดมนต์ด้วยหรือเปล่า

ผู้ให้สัมภาษณ์ : ไม่ค่ะ แต่จะซื้อเทียนไปฟุ้งที่บ้าน มาไหว้และอธิษฐานขอพรจากท่านอย่างเดียว

ผู้วิจัย : โยมมาอธิษฐานขอพรให้เจ้าแม่ช่วยเหลืออะไรบ้าง

ผู้ให้สัมภาษณ์ : เพื่อความสบายใจ และขอให้มีความสุขการทำงานที่มีคนและดีขึ้น

ผู้วิจัย : เรื่องโชคลาภเคยขอหรือเปล่า

ผู้ให้สัมภาษณ์ : เคยขอ แต่ไม่มีโชคเลย แต่ว่าเรื่องการทำงานนั้นดีขึ้น

ผู้วิจัย : สบายแล้ว จุดประสงค์ของการมาที่นี่เพื่อขอพรจากเจ้าแม่ให้ช่วยเหลือในด้านการทำงานและความสบายใจเป็นหลักใช่ไหม

ผู้ให้สัมภาษณ์ : ใช่ค่ะ เพราะท่านเจ้าแม่ศักดิ์สิทธิ์ เรื่องอาชีพการงานตามที่ขอจากเจ้าแม่ก็ได้ตามความปรารถนาและมาไหว้แล้วก็รู้สึกสบายใจดี

ผู้วิจัย : โยมรู้ประวัติความเป็นมาของเจ้าแม่กวมนิมหรือไม่

ผู้ให้สัมภาษณ์: ไม่ทราบค่ะ มาที่นี่ก็เพื่อมาไหว้เจ้าแม่และขอพรจากท่านเท่านั้น

บทสัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์: คุณอาภรณ์ โสคติภักดิ์ อายุ ๔๕ ปี การศึกษา ป. ๖ อาชีพ นวดแผนโบราณ
วันอังคารที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๔๖ ณ ศาลหลักพระแม่กวนอิม โชคชัย ๔ ฉาชพริ้ว เวลา ๑๔.๔๕ น.

ผู้วิจัย: โยนมาไหว้เจ้าแม่กวนอิมที่นี่เพราะมีศรัทธาใช่ไหม

ผู้ให้สัมภาษณ์: มีศรัทธาค่ะ วางเมื่อไหร่ก็จะมาไหว้เจ้าแม่อยู่เป็นประจำ

ผู้วิจัย: มาไหว้เพื่อจุดประสงค์อะไร

ผู้ให้สัมภาษณ์: เพื่อความสบายใจ และให้ทำงานได้

ผู้วิจัย: มาสวดมนต์ด้วยหรือเปล่า

ผู้ให้สัมภาษณ์: ไม่ค่ะ จะมาไหว้และอธิษฐานขอพรอย่างเดียว

ผู้วิจัย: และผลจากการที่ขอเป็นอย่างไบบ้างคะ

ผู้ให้สัมภาษณ์: ทำงานได้ตามความปรารถนา

ผู้วิจัย: เรื่องโชคลาภเคยขอจากเจ้าแม่หรือเปล่า

ผู้ให้สัมภาษณ์: เคยขอ แต่ว่าไม่มีโชคเลย

ผู้วิจัย: โยมมาที่นี่ รู้จักประวัติความเป็นมาของเจ้าแม่กวนอิมหรือเปล่า ทำไมประชาชนจึงมีศรัทธา
และมาขอพรจากท่านอย่างมากมาย

ผู้ให้สัมภาษณ์: ไม่ทราบค่ะ คิดันมาไหว้เจ้าแม่ก็เพื่อความสบายใจ เพราะท่านก็ศักดิ์สิทธิ์แต่ก่อน
ไม่มีงานทำ คอนนี้หลังจากที่ขอพรจากท่านแล้วก็ได้งานทำ จึงมาไหว้เจ้าแม่อยู่เป็นประจำเมื่อมา
ไหว้แล้วก็รู้สึกสบายใจดี

ผู้วิจัย: สรุปแล้วก็คือ มาไหว้เพื่อความสบายใจ และมาขอพรให้เจ้าแม่ช่วยเหลือในเรื่องการทำงานให้
มันคงและดีขึ้นใช่ไหม

ผู้ให้สัมภาษณ์: ใช่ค่ะ มาไหว้เจ้าแม่แล้วก็สบายใจ และที่นี่ก็มีวันขึ้น

י. חנוכה

ภาพที่ ๑ : พระสหัชชหัตตสัทสนตรวโลกิยศวร โพธิสัตว์

ภาพที่ ๒ : พระธารตวโลกิยศวรหรือพระปาริสุทธิการุณย์โพธิสัตว์

ที่มา : ภาพภูมิ วงศ์รัตนพิบูลย์, พระฉัทธิธรรมปณฺเฑนาริกบุตรวโลกิยศวรโพธิสัตว์ธัมมคฺมุข

ปริวรรค. (กรุงเทพฯ : ประมวลออกซ์เช็ท, ๒๕๔๒) หน้า ๓๑-๓๒.

ภาพที่ ๓ : พระเอกภพมุขีวโลกิเศศวร โพธิสัตว์

ภาพที่ ๔ : พระหัยศรีทอวโลกิเศศวร โพธิสัตว์หรือพระฉัศวโตนะประภาราชา

ที่มา : เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๓-๓๔.

ภาพที่ ๕ : พระขันจือวโลกิเตศวรโพธิสัตว์

ภาพที่ ๕ : พระจินตามณีจักรวโลกิเตศวรโพธิสัตว์

ที่มา : อ้างแล้ว หน้า ๓๕-๓๖.

ภาพที่ ๗ : พระกวนอิมไม้แกะ ที่พระราชวังปักกิ่ง

ภาพที่ ๘ : พระกวนอิมทองสัมฤทธิ์ ที่พระราชวังปักกิ่ง

ที่มา : จิตรา ก้อนันทเกียรติ, พระพุทธ พระโพธิสัตว์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของจีน,

(กรุงเทพฯ : จิตรา, ๒๕๔๐) หน้า ๗๓.

ภาพที่ ๕ : พระอวโลกิเตศวร โพธิสัตว์หรือพระกวนอิม สร้างขึ้นระหว่าง ค.ศ. ๘๑๖-๑๑๒๕
โดยราชวงศ์เหลียว ประดิษฐานอยู่ที่วัดหัวยี่น อำเภอ กรุงปักกิ่ง

ที่มา : สัมพันธ์ ก้องสมุทร, เบญจมาโพธิสัตว์และกฤษดาภินิหารกวนอิม,
(กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, ๒๕๕๐) หน้า ๑๗.

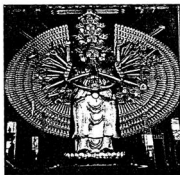

ภาพที่ ๑๐ : พระโพธิสัตว์เมืองไซยา องค์ใหญ่ มีมือพระหัตถ์พระวิมลกัณฐก ในรัชกาลพระวิมล

ภาพที่ ๑๑ : พระโพธิสัตว์เมืองไซยา องค์เล็ก มีเศียร คือเป็นสันยาสีร่างอุทิศพระวิมล

ที่มา : ธรรมาส พานิช, พนม ทวาราวดี ศรีวิชัย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, ๒๕๓๘)

ภาพที่ ๑๒ : พระแม่กวนอิมพันเนตรพันกร

ภาพที่ ๑๓ : พระแม่กวนอิม

ที่มา: ภาพจากตำหนักพระแม่กวนอิมโชคชัย ๔ ภาคทวิาว กรุงเทพมหานคร

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ** : พระมหาสมณศ ฐากุลคุโต (เสนาณรงค์)
- เกิด** : ๒๐ ธันวาคม ๒๕๑๓
- สถานที่เกิด** : ๒๑ หมู่ ๕ ต. นาทอ อ. คำชะอี จ. เลย ๔๒๑๒๐
- การศึกษา** : น.ธ. เอก, เปรียญธรรม ๕ ประโยค, ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู (ปว.ค.) รุ่น ๘,
จบพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) คณะมนุษยศาสตร์ สาขาวิชาภาษาอังกฤษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐
- บรรพชา** : ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๖ ณ วัดโพนชัย ต. คำชะอี อ. คำชะอี จ. เลย
- อุปสมบท** : ๑๕ มิถุนายน ๒๕๓๓ ณ วัดป่าอานา ต. บ้านคึก อ. ศรีสงคราม จ. สุกโขทัย
- สังกัดปัจจุบัน** : ๒๘๓ วัดเพลง แขวงปากคลอง เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๖๐
- เข้าศึกษาคณะเมื่อ** : ๑๘ มิถุนายน ๒๕๔๑
- สำเร็จการศึกษา** : ๓๑ มีนาคม ๒๕๔๖
- ประสบการณ์** : เป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนโพธิ์สังวรวิทยา วัดสฤณปักษ์ ต. สนามคลี อ. เมือง
จ. สุพรรณบุรี ในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ - ๒๕๔๑